

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Hana Maříková

Trvalá nebo dočasná změna?

**Uspořádání genderových rolí v rodinách
s pečujícími otci**

A Permanent or Temporary Change?

**The Arrangement of Gender Roles in Families with
Caring Fathers**

Disertační práce

Sociologie

vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc.

2012

Prohlášení o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. března 2012

Ráda bych poděkovala kolegyním z oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR za podporu a odbornou spolupráci a dr. Marii Čermákové také za institucionální podporu v průběhu mého doktorského studia. Za vstřícný přístup a cenné rady děkuji svému školiteli doc. Jiřímu Buriánkovi.

Trvalá nebo dočasná změna?

Uspořádání genderových rolí v rodinách
s pečujícími otci

Obsah

1. Úvod	7
2. Rodina, gender a společnost	16
2.1. „Dělání rodiny“	16
2.2. „Dělání“ a „rozvolňování“ genderu	18
2.2.1. „Dělání genderu“	18
2.2.2. „Rozvolňování genderu“	22
2.3. Gender a společnost	25
2.3.1. Produkce a reprodukce genderového řádu společnosti	25
2.3.2. Současná společnost a genderové ne/rovnosti	27
2.3.3. Péče o děti a rodičovství	29
2.3.4. Péče a domácí práce	43
3. Metodologie: Vymezení výchozí situace, vzorku a metodologických postupů	50
3.1. Výzkumná technika polostrukturovaného rozhovoru	51
3.2. Výzkumný vzorek	54
3.3. Analýza rozhovorů	55
4. Pečující otcové a vzorce genderového uspořádání v rodině	57
4.1. Jak to bylo na začátku? Volba anebo nutnost?	58
4.2. Bariéry v nás i mimo nás aneb jak se reprodukuje nerovnost	61
4.3. Kdo co dělal/nedělal a kdo kým byl?	63
4.3.1. Otec jako pečovatel	64
4.3.2. Péče během všedního dne z pohledu nejen otců	68
4.3.3. Repertoár jinakosti rodičovské péče	71
4.4. Když dva dělají totéž, není to totéž	73
5. Situace v rodinách po návratu pečujícího otce na trh práce	76
5.1. Návrat otce na trh práce	76
5.1.1. Různé strategie návratu na trh práce	77
5.1.2. Návrat do práce jako „problém“ a problémy spojené s návratem do práce	78
5.2. Vztah rodiny a práce	83
5.2.1. Percepce situace, když je doma s dětmi jen otec, nebo jen matka	83
5.2.2. Kdo má anebo smí pečovat?	87
5.2.3. Péče o děti jako zátěžová situace až zátěžový stav	90
5.2.4. Konstrukce vztahu práce a rodiny	93
5.3. Modely uspořádání rodičovských rolí	95
5.3.1. Konvenční modely uspořádání rodičovských rolí	96
5.3.2. Alternativní modely	108
5.3.3. Dělbba domácích prací	128

5.4. Rodičovské role a genderové identity (nejen) v symbolické rovině	135
5.4.1. Komunikace mezi partnery	139
5.4.2. Repertoáry rodičovských rolí	142
5.4.3. Genderové identity rodičů	144
 6. Závěr	 151
 7. Literatura	 162
 Přílohy	 175
Příloha 1: Seznam komunikačních partnerek a partnerů	175
Příloha 2: Značky v citacích komunikačních partnerek a partnerů	177
 Abstrakt	 178
 abstrakt	 179

1. Úvod

Vlivem změn po roce 1989 se modifikuje realita každodenního života lidí v naší společnosti a utvářejí se nové faktické nároky na muže a ženy v jejich pracovním i soukromém životě. Mění se postoje a očekávání ohledně výkonu některých činností, a tedy i rolí spjatých se sférou rodiny a domácnosti, stejně tak jako i se sférou veřejnou.¹ Přestože s tradičním uspořádáním rodinných rolí v postojové rovině stále souhlasí nemalá část naší populace – zpravidla starší a méně vzdělaní lidé, sílí zároveň akceptace nových forem tohoto uspořádání (viz výzkumy *ISSP 2002* a *Naše společnost 2009* aj.).

Kromě změn odehrávajících se na úrovni postojové a hodnotové jsou pro skutečnou realizaci těchto změn v sociálním jednání lidí vytvářeny i určité institucionální předpoklady. K nejdůležitějším patří zavedení možnosti pobírat rodičovský příspěvek pro muže bez ohledu na jejich rodinný stav (viz *zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku*), zavedení institutu souběžné nebo střídavé péče o dítě po rozvodu rodičů (viz novela *zákona o rodině č. 91/1998 Sb.*), zavedení institutu rodičovské „dovolené“² pro muže (viz novela *zákoníku práce, tj. zákon č. 155/2000 Sb.*), jakožto i zavedení možnosti čerpat peněžitou pomoc v mateřství i pro otce (viz *zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění*).³

Zejména institut rodičovské „dovolené“ zavádí do praktického života nový společenský, politický a institucionální přístup k rolím muže a ženy v rodině, neboť umožňuje záměnu či střídání, tedy zastupitelnost genderových rolí během období vymezeného právně jako „rodičovská dovolená“. V ideové rovině toto opatření vychází z teoretických přístupů a konceptů (např. Friedan 2000, originál 1963; Chodorow 1978;

---

¹ Mimo jiné viz výzkumy CVVM *Naše společnost* z let 1999 až 2009, mezinárodní srovnávací výzkumy *ISSP 1994* a *ISSP 2002*.

² Přestože pojem „rodičovská dovolená“ představuje oficiální označení, nepovažuji tento termín za vhodný, ani výstižný. Nejedná se totiž o dovolenou v běžně používaném významu, kdy pojem dovolená evokuje oddych, nicnedělání, kdy člověk dělá to, co chce a kdy chce, což se nedá vždy tvrdit o situaci na „rodičovské“. Z tohoto důvodu pak používám tento pojem v textu v uvozovkách čili jako „dovolená“ anebo jej nahrazuji hovorovým výrazem „rodičovská“, vyjma specifických případů, kdy je výraz buď součástí názvu (projektu, publikace apod.), nebo je užít v rozhovoru některým z jeho participantů.

³ Od 1. 1. 2009, kdy nabyl účinnosti zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů nahrazující dosavadní platný zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, spolu s jeho prováděcími předpisy, byla zavedena možnost pobírání peněžité pomoci v mateřství i pro otce. Podle nového zákona pak nárok na ni má i ten pojištěnec, který je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud s matkou dítěte uzavřel písemnou dohodu, že bude pečovat o dítě. Dohoda musí obsahovat zákonem stanovené údaje a lze ji uzavřít s účinností na dobu nejdříve od počátku 7. týdne po porodu dítěte, a to na dobu nejméně 7 kalendářních dnů po sobě jdoucích. Zde je nutno podotknout, že dle § 195 odst. 5 zákona č. 262/2006Sb., *Zákoníku práce* platí: Mateřská dovolená v souvislosti s porodem nesmí být nikdy kratší než 14 týdnů a nemůže v žádném případě skončit ani být přerušena (§ 198 odst. 2) před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu.

Lamb 1981 a 1986; Pleck 1985 aj.), které zpochybnilly dosavadní poznatky týkající se role matky a jejího významu pro „zdravý“ vývoj dítěte (Bowlby 1951), tradiční uspořádání rodinných rolí⁴ (Parsons, Bales 1955) a zamítly konzervativní model rodiny, v němž byla mužům odpírána možnost aktivně se podílet na péči o děti a ženám zase nebyla umožněna plná realizace v profesní oblasti. Rodičovská „dovolená“ umožňuje narušit zavedené tradiční nastavení rodičovských rolí a má napomoci ustanovit model rovnoměrně sdíleného rodičovství⁵ (viz Chodorow 1978; Ehrensaft 1987; Geiger 1996; Gerson 1997; Deutsch 1999 aj.), včetně egalitárního modelu dělby práce a povinností v domácnosti (Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996; Deutsch 1999; Nentwich 2008 aj.), a zrovnoprávnit tak oba partnery v možnostech seberealizace jak v rodině, tak i mimo ni.

V každodenním životě lidí se sice začínají uplatňovat nové konfigurace uspořádání činností a rolí spjatých s chodem rodiny a rodinné domácnosti, dochází postupně k posunům ve výkonu rolí rodičů, realizaci mateřství, otcovství či obecně rodičovství (srov. např. Maříková 1999; Maříková, Radimská 2003; Šmídová 2004; Janoušková, Sedláček 2005; Nešporová 2005; Bierzová 2006; Šmídová 2007; Vohlídalová 2007; Šmídová ed. 2008; Rychtaříková, Kuchařová eds. 2008; Höhne et al. 2010), nicméně tyto změny jsou, obdobně jako v zahraničí (srov. např. Hochschild, Machung 1989; Segal 1994; England 2011), relativně pomalé a neúplné, týkají se spíše žen v podobě jejich vstupu na trh práce než mužů, kteří odolávají tomu, aby se aktivněji a angažovaněji zapojili do chodu rodiny a domácnosti.

Třebaže formálně byla v naší společnosti zavedena některá opatření k vyrovnaní možností mužů a žen participovat v obou sférách života⁶, ženy jsou stále těmi, jejichž „výsadou“ je být doma s dítětem, když je malé (srov. Bierzová 2006; Vohlídalová 2007; Bartáková, Kulhavý 2007; Trh práce 2009, Kuchařová a kol. 2009 aj.). Je to i nejčastěji se objevující preference u rodičů se závislými dětmi do 18 let, jak potvrdil reprezentativní výzkum *Rodiče 2005*. Plných 80 % z této skupiny rodičů totiž preferuje v období do 3 let věku dítěte model, kdy otec pracuje na plný pracovní úvazek, zatímco matka je na rodičovské „dovolené“. V období následujícím, tj. do 7 let věku, se nárok na otce nemění, jen matkám je nejčastěji přiznána možnost pracovat z domova, dělat brigády anebo mít placenou práci na částečný úvazek. Většina rodičů preferuje pro

---

⁴ Ve strukturálním funkcionalismu Talcotta Parsonse (srov. Parsons, Bales 1955) jsou „pohlavní role“, tj. role ženy a muže v rodině chápány jako funkčně rozdílné a vzájemně komplementární. Role otce je zde vymezena jako instrumentální – koordinující činnost skupiny k zvoleným cílům, role matky jako expresivní, zajišťující citové klima ve skupině. Později, v 60. letech tento původně sociologický výklad rolí začal být nahrazován explanací opírající se o přirozenost biologických diferencí (srov. Connell 2002: 123; Holme 2007: 5–6).

⁵ Angl. „equally shared parenting“.

⁶ Od roku 1998 viz i každoroční vládní usnesení *Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen* anebo také *Priority a postupy vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže* (více viz např. www.vlada.cz).

matku takový typ úvazku, který by jí umožnil kombinovat placenou práci s péčí o děti a neplacenou práci v domácnosti. Plný pracovní úvazek je pak preferován v období 7 let až 10 let cca jen u 42 % dotázaných. Podle výsledků tohoto výzkumu by se otec měl podle většiny populace orientovat na výkon placené práce v období, kdy je dítě malé, a matka pak jednoznačně na rodinu s tím, že možnost pracovat na trhu práce se jí otevírá a navyšuje souběžně s tím, jak dítě „roste“ a osamostatňuje se.

Rovněž většina mladých lidí ve výzkumu *Rodina a zaměstnání II. Mladé rodiny* považuje za nejlepší způsob zajištění péče o dítě do 3 let péčí matky (Bartáková, Kulhavý 2007: 46–47). I když je tato možnost preferována o něco méně, než aktuálně realizovaná, a naopak preference otce na rodičovské „dovolené“ se objevuje častěji, než nakonec odpovídá realitě, další preference mladých, odrážející nároky na kombinaci práce a rodiny v období do 3 let věku dítěte, korespondují s výše uvedenou dominující preferencí.⁷

Studie, které se zaměřovaly na genderové nerovnosti na trhu práce v české společnosti, prokázaly, že stereotyp muže živitele a ženy pečovatelky a hospodyně může sloužit ke zvýhodňování mužů a znevýhodňování žen, a to jak ve stejné profesi (Křížková, Václavíková-Helšusová 2002; Maříková 2007a aj.) tak napříč různými povoláními na trhu práce (Čermáková 1995; Valentová 2004; Křížková, Vohlídalová 2009 aj.). Tyto mechanismy znevýhodnění ženské práce přitom názorně ilustrují např. mzdové rozdíly mezi muži a ženami: nejenže je zřejmé, že feminizované obory patří zároveň k těm, kde je obecně relativně nízká úroveň mezd či platů, ale mnohé studie také dokládají (např. Fischlová 2005; Křížková, Penner, Peterson 2010), že ženy v České republice mají na stejné pozici ve stejné firmě významně nižší příjem než jejich mužští kolegové.

Práce žen bývá na trhu práce v naší společnosti (často i při stejné výši vzdělání a srovnatelných nárocích na kvalitu pracovní síly) téměř vždy méně honorována než

---

⁷ Preference mladých lidí týkající se přímého finančního transferu od státu k rodině v podobě spíše mírného navýšení sociálního příjmu za pečovatelské, při zachování možnosti být doma s dítětem po dobu 3, resp. 4 let, před možností zkrácení doby rodičovské dovolené, podstatného navýšení tohoto příspěvku a rozvojem institucionální péče o děti (Bartáková, Kulhavý 2007: 66–79) vyznívá vzhledem k preferenci mateřské péče u dětí do tří (i více let) konzistentně a zdá se být „logická“ a „pochopitelná“. Avšak i při uplatnění pouze ekonomického hlediska a peněžního kalkulu se postoj mladých lidí nejeví být až tak logický, ani zcela pochopitelný. Dostatečně vysoký „příjem za péči o dítě“ přece snižuje riziko propadu životní úrovně rodiny, ba co víc, snižuje riziko propadu pod hranici chudoby. Kratší doba neparticipace na trhu práce by pak naopak měla zvyšovat možnost bezproblémového anebo přinejmenším bezproblémovějšího návratu pečujícího rodiče zpět na trh práce, neboť kratší pobyt „mimo trh práce“ by měl znamenat menší znehodnocení dosavadní kvalifikace i rychlejší „zaběhnutí se“ do pracovního režimu mimo sféru domova. Výsledky dosavadních výzkumů prokazují, že pečující osoby, konkrétně pak matky se zpět k původnímu zaměstnavateli vrací jen zhruba v polovině případů (viz *Rodiče 2005* aj.) a analýzy nezaměstnanosti dokládají, že mezi nezaměstnanými převažují ženy zejména ve věku 25 až 40 let, tj. v té fázi své životní dráhy, kdy pečují o závislé děti (Tomešová-Bartáková 2009, Křížková Vohlídalová 2009 apod.).

práce mužů právě proto, že o mužích se na trhu práce stále ještě uvažuje jako o živitelích rodiny (i když jimi reálně být ani nemusejí), zatímco o ženách nikoli (třebaže jimi mnohdy reálně i jsou). Muži jsou na trhu práce také prototypem tzv. ideálního pracovníka (Williams 1999), který je zcela oddán svému zaměstnavateli, (což se projevuje jeho prací přes čas anebo také tzv. prezentismem), který nemá žádné anebo jen minimální rodinné (zejména pečovatelské) závazky. V takto nastaveném fungování trhu práce pak ztrácí význam a je marginalizován ten, kdo se bezplatně stará a pečuje o druhé, tj. blízké rodinné příslušníky, kdo vykonává domácí práce, kdo organizuje a řídí chod celé rodiny i domácnosti.

Internalizace představy muže živitele a ženy pečovatelky může na jedné straně snižovat ambice a aspirace mnohých žen na jejich uplatnění ve veřejné sféře, a to jak na trhu práce (Čermáková 1997a; Čermáková 2000; Maříková 2007a a 2008a, Křížková et al. 2011 aj.), tak také například v oblasti politiky (Rakušanová 2005; Havelková 2006). Zvnitřnění genderově specifických očekávání pak klade nepřiměřené nároky na ženu v domácí sféře (Hochschild, Machung 1989; Bierzová 2006) a v konečném důsledku vytváří nepříznivý poměr placené a neplacené práce u žen v porovnání s muži nejen na úkor jejich nižších aktuálních finančních příjmů, ale často rovněž na úkor příjmů budoucích, na vrub volného času žen⁸ i jejich celkového zatížení povinnostmi a závazky vůči druhým lidem (srov. Dudová, Hašková, Maříková 2010).

Na straně druhé ale internalizace výše uvedené představy může vytvářet vysoké nároky také na muže, a to jak v oblasti placené práce, tak i v rodině. To může mít negativní dopady na jejich životy v podobě značného časového vyčerpání v důsledku výkonu povolání, stresu z materiálního závazku vůči rodině a s nimi spojenými zdravotními i psychickými problémy apod., jak dokládají některé studie zahraničních badatelů (viz např. Seidler 1996; Hearn, Pringle 2006 aj.). Tentýž negativní efekt ovšem může nastat všude tam, kde na ženě spočívá hlavní zodpovědnost za finanční zabezpečení rodiny, což nemusí nutně být jen v monoparentálních rodinách v čele se ženou (více viz Křížková et al. 2011; Maříková et al. 2012).

Z mnoha kvantitativních výzkumů na téma kombinace práce a rodiny, fungování rodiny apod.⁹ vyplývá, že v postojové rovině přetrvává u lidí relativně silná akceptace rolového uspořádání, kdy muž-otec by měl být jejím živitelem a žena-matka pečovatelkou a hospodyní. Zároveň je ale v naší společnosti relativně silně vžitý názor, že na materiálním zabezpečení rodiny by se měli podílet oba partneři spolu s tím, že muži by měli více participovat na péči o děti i chodu domácnosti (Hašková 2003; Křížková et al. 2006 aj.). Postoje české společnosti k obsahům rodičovských rolí

---

⁸ Viz problém rozdílu ve volném čase (ang. „leisure gap“) například u (Perrons 2005).

⁹ Jak dokládají například data z mezinárodních komparativních šetření *ISSP 1994* a *ISSP 2002*, ale i data z mnoho domácích reprezentativních šetření (viz *Rodiče 2005*, *Proměny rodiny 2005* aj.).

rozhodně nejsou vnitřně konzistentní a odráží se v nich i současný „trend“ nároků na rodiče coby více vzájemně zastupitelných osob bez výrazné „genderové specializace“ (srov. Chodorow 1978; Ehrensaft 1987; Možný 1990; Geiger 1996; Deutsch 1999; Nentwich 2008 aj.).

Současná majoritní rodina je v naší společnosti reálně postavena na modelu dvou pracujících rodičů¹⁰ a v tomto smyslu i dvou spoluživitelů, resp. spoluživitele a spoluživitelky. Transformace tradičního modelu uspořádání rolí muže a ženy, resp. otce a matky v rodině v model dvou spoluživitelů nicméně nezpůsobila výrazný nárůst angažovanosti mužů ve sféře rodiny a domácnosti. Speciálně pak podíl otců na péči o dítě a jeho výchově, stejně tak jako na domácích pracích je stále výrazně nižší než podíl matek a rodičovské páry s tradičním rozdělením povinností a odpovědnosti, pokud jde o výkon neplacené práce a péče v rámci úplné heterosexuální rodiny, převažují (srov. Vohlídalová 2007: 50–51). Při tomto typu dělby rodičovských rolí spočívá na matce odpovědnost za většinu aktivit spojených s rodičovstvím. Pokud se zvyšuje otcovská angažovanost, pak jediné tak, že otec jedná po boku matky, společně s ní nebo místo ní, pokud ona zrovna není k dispozici (viz např. Maříková 2006: 147–150). V tomto asymetrickém modelu výkonu rodičovství pak otec zpravidla nerozvíjí interindividuální duální vztah se svými dětmi, a tak tento vztah mezi otcem a dítětem bývá i nadále zprostředkováván matkou.

Na druhé straně ale nelze opominout fakt, že zapojování otců do péče a výchovy dětí v rámci úplné rodiny vzrůstá, a to i v naší společnosti (srov. např. Maříková 2006; Maříková 2009). Jakkoli toto téma v minulosti stálo na okraji pozornosti naší společnosti – resp. různých specialistů,¹¹ médií,¹² sociální politiky¹³ apod., začíná být v současnosti reflektováno, a to jak v odborných a mediálních kruzích, na úrovni

---

¹⁰ V této souvislosti je důležité si připomenout, že v české společnosti je tradičně vysoká zaměstnanost žen (srov. Čermáková 1995; Křížková, Vohlídalová 2009 aj.). Již po druhé světové válce (v roce 1948) dosahoval jejich podíl na celkovém objemu pracovní síly 37 % a v období socialismu se jejich podíl na celkové pracovní síle zvyšoval až na cca 45 % (v 80. letech) (Křížková, Vohlídalová 2009: 39). S vysokou mírou zaměstnanosti žen pak souvisí přeměna modelu muže jediného živitele v model dvoupříjmový. Vzhledem k obvykle vyššímu příjmu muže než ženy (na konci 80. let tvořil rozdíl v jejich průměrných příjmech kolem 40 %) byl tento model v období socialismu označován spíše za model hlavního živitele (Šiklová 1993) než za model dvou spoluživitelů.

¹¹ V psychologické literatuře se u nás v minulosti objevoval často názor, že otec se má v prvních měsících, ba dokonce letech života starat především o finanční zabezpečení rodiny, dále, že nemá ničím zatěžovat matku, aby se mohla plně věnovat dítěti (viz Matějček 1994). Matka byla považována za primárního pečovatele nejen psychology, ale také třeba pediatrie a pedagogy.

¹² Pečujícím otcům, resp. otcům na rodičovské „dovolené“, začala být věnována zvýšená pozornost médií až na přelomu tisíciletí, tj. souběžně s tím, jak byl daný institut zaveden do českého práva.

¹³ Nárok na pobírání (rodičovského) příspěvku za péči o dítě byl pro muže ustanoven od 1. ledna 1985. Nárok na něj měl ale pouze ten muž, který pečoval alespoň o jedno dítě do dvou let jeho věku, pokud byl muž svobodný, ovdovělý, rozvedený nebo z jiných vážných důvodů osamělý a nežil se svou družkou, nebo pokud jeho manželka nemohla ze závažných (zdravotních) důvodů o dítě pečovat (viz *zákon č. 110/1984 Sb.*).

sociální politiky i vládní agendy¹⁴, tak rovněž mezi lidmi, jichž se tato otázka týká, tj. aktuálních rodičů (viz mimo jiné i internetové diskuse). Otázka zapojování otců v rodinách ve vztahu k dětem je lidmi reflektovaná především v rovině individuální, v rovině významu a přínosu otce pro dítě a naopak. Zpravidla méně reflektovanou rovinou v tomto kontextu zůstává rovina genderové rovnosti, a tedy zmírňování a odstraňování sociálních nerovností mezi mužem-otcem a ženou-matkou v rámci jejich možností a perspektiv, které v životě mají coby jedinci dané společnosti. Běžným lidem pak mnohdy zcela uniká souvislost mezi ne/rovností muže a ženy v rodině a genderovou ne/rovností v širší společnosti, která by ale neměla unikat reflexi v oblasti sociálních věd.¹⁵

Ve své disertační práci jsem se proto zaměřila na fenomén „pečujících otců“¹⁶, avšak nikoli primárně s cílem osvětlit proměnu podoby otcovství (srov. Maříková 1999; Maříková, Radimská 2003; Nešporová 2005; Šmídová 2007; Šmídová ed. 2008; Maříková 2009), nýbrž s cílem prozkoumat, zda přímá a celodenní péče o dítě ze strany otce vede k eliminaci genderových nerovností v rodině jak během období, kdy se otec zapojuje do péče o dítě jako primární pečovatel anebo jako spolupečovatel¹⁷, tak i bezprostředně v období následujícím, kdy se navrácí zpět na trh práce. Vycházím z předpokladu, že nerovnoměrná zátěž spojená a vyplývající z plnění závazků vůči rodině tak, jak je praktikována v konvenčním modelu muže hlavního živitele a ženy

¹⁴ Viz např. slova současné zmocněnkyně pro lidská práva Moniky Šimůnkové pronesená při zahájení celostátní konference o aktivním otcovství: „(...) Aktivní otcovství rovněž souvisí se spravedlivou dělbou práv a povinností ve společnosti a s otázkou lidských práv. Vyrovnávání postavení žen a mužů je totiž významné také proto, že napomáhá k tomu, aby se každý jedinec ve společnosti mohl rozhodovat na základě své svobodné volby o tom, jak uspořádá svůj život, aby jej mohl prožít dle svých představ, a mohl tak plně uplatňovat veškerá svá lidská práva (...).“ (Sborník 2011: 6).

¹⁵ Problematika mužů na „rodičovské“ byla v české společnosti sledována již v rámci několika výzkumných projektů: *Podpora využívání rodičovské dovolené muži* podpořený MPSV ČR (viz Maříková, Radimská 2003), *Matkové – zaměstnaní rodiče malých dětí* realizovaný v rámci výzkumného záměru *MLADĚRO, děti, mládež a rodina v transformaci* (viz Kubíčková 2003; Janoušková, Sedláček 2005; Šmídová ed. 2008) či projekt řešený na VÚ PSV – *Harmonizace rodiny a zaměstnání* (viz Nešporová 2005). Výzkumný projekt *Změny v uspořádání genderových rolí v rodině: participace v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce* se pak zaměřuje na obě situace, tedy jak na situaci, kdy je otec s dítětem doma, tak na situaci jeho návratu na trh práce; v obou případech jde o situace relativně „nové“, pro něž neexistuje předem daný scénář či schéma řešení. Z tohoto výzkumného projektu čerpám kvalitativní data pro svou disertační práci.

¹⁶ Pro tyto otce neexistuje ani jednotné, ani jednoznačné označení¹⁶ a neexistují ani jasně vymezené vzorce rolového chování, „scénáře“ pro to, jak se v situaci primární péče o malé dítě mají tito muži chovat. Statisticky je označují za „muže na rodičovské dovolené“, v běžném jazyce jsou pojmenovávání jako otcové na „mateřské“, v odborném jazyce jsou v daném kontextu v České republice používány pojmy jako „nový“, „pečující“, „angažovaný“ nebo „zúčastněný“ otec. Anglicky publikované zahraniční studie používají kromě výrazů, které mají vyjádřit, že (primárním) pečovatelem je muž, jako například „nurturing“ nebo „caregiving“ father, také další označení, kdy se o těchto mužích hovoří a píše jako o „otcích, co jsou doma“ (stay at home dads/fathers), o „otcích na plný úvazek“ (full-time dads) apod., případně ale také jako o rodičích či „spolurodičích“ (co-parents) (srov. Sunderland 2006, více viz i Kubíčková 2004: 4).

¹⁷ Výraz „spolupečovatel“ jsem se rozhodla psát právě tímto způsobem – analogicky pojmu „spolužák“, „spolupracovník“ aj.

primární pečovatelky (srov. i Maříková et al. 2012), by se v nové formě uspořádání měla stát více vyváženou (Russell 1987; Hochschild 1990; Coltrane 1996; Deutsch 1999; Dowd 2002; Gerson 2002; Nentwich 2008 aj.).

Z tohoto zorného úhlu se pak jeví být důležitým sledovat, jak se utváří či modifikuje gender, resp. genderové vztahy, role a identity mužů a žen, resp. otců a matek v rodinách, kde se otcové v určité etapě svého života zapojili do péče o dítě jako primární pečovatelé anebo jako rovnocenní spolu-pečovatelé, k jakým vzájemným interakcím mezi rodiči v procesu péče o dítě dochází, jak probíhá jejich vyjednávání o tom, kdo co v domácí sféře dělá anebo také nedělá a jak je za tuto svoji činnost druhým(i) hodnocen(a) či oceněn(a) i jak se vnímá a hodnotí on sám či ona sama. Jedině tak je možné porozumět tomu, jak mezi rodiči žijícími v heterosexuálních párech vznikají a sociálně se utvářejí nejen genderové nerovnosti, ale také, jakým způsobem zde dochází k produkci genderové rovnosti jako něčeho, co není apriori sociálně (ani jinak) „dané“, nýbrž co vzniká a utváří se právě během vzájemné interakce rodičů při péči o dítě a domácnost i při kombinaci práce a rodiny.

V realizovaném kvalitativním výzkumu, z něhož vycházím ve své disertaci, jsem se proto zaměřila právě na ty úplné rodiny, kde otcové v určité fázi své životní dráhy byli primárními pečovateli anebo rovnocennými spolu-pečovatelé. Zajímalo mne, jak tato životní zkušenost otců a matek ovlivnila uspořádání rodičovských rolí v následné etapě jejich života. Sledovala jsem proto, zda a jak se v tomto typu rodiny mění dělba činností, povinností a závazků v jejím rámci (v porovnání k nedávné životní zkušenosti daných rodičů i v porovnání k převládajícímu neboli konvenčnímu modelu genderových vztahů, reprezentovaného tradiční či neo-tradiční dělbou každodenních činností), a tedy i uspořádání rolí rodičů, zda uvnitř i vně tohoto typu rodiny dochází k zeslabování tradičních genderových nerovností a produkci genderově vyváženější organizace činností a vztahů (srov. např. Russell 1987; Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996; Dowd 2002; Nentwich 2008).

Analýze kvalitativních dat v předkládané disertační práci předchází teoretická a metodologická část. V první kapitole nazvané *Rodina, gender a společnost* představuji výchozí teoretické koncepty, z nichž ve svém výzkumu vycházím, a sice koncept „dělání rodiny“ a „dělání genderu“ i jeho „rozvolňování“. Proces dělání rodiny nepředstavuje jen její dělání faktickým jednáním, ale rovněž zvyznamňování tohoto jednání, které na jedné straně odráží širší strukturu společnosti, na straně druhé ji pak samo ztělesňuje. Jako jakýkoli jiný proces konstrukce sociální reality tuto realitu svým způsobem vytváří a uskutečňuje zároveň. Proces dělání rodiny nejenže reprodukuje, ale i nově produkuje určitá schémata vnímání, myšlení a v konečném důsledku i jednání, kdy se jedná o vzájemně se ovlivňující a prolínající se, nikoli proti sobě jasně stojící,

procesy opakování „starého“ a vytváření „nového“. Tento proces proto představuje neustálou mezihru partikulárního jednání a významů, které mu jsou aktéry připisovány, a zažitých, obecnějších i idealizovaných představ o světě. Právě tento přístup k vytváření sociální reality, resp. rodiny se mi zdá být produktivní při zkoumání mnou vyčleněného tématu, neboť může napomoci odhalit, jak se „věci“ (resp. rodina) utvářejí „jinak“ než zcela konvenčně zaběhnutým způsobem v tomto typu rodinného uspořádání. V intenci interpretativní sociologie¹⁸ umožňuje postihnout produkci i reprodukci, dynamiku i určitou „plasticitu“ a variabilitu genderových vztahů a genderových ne/rovností v určitém typu rodiny.

Jestliže koncept „dělání genderu“ (angl. „doing gender“) vysvětluje, proč se ženy a muži chovají konvenčním způsobem, ale nenabízí explanaci toho, proč lidé „zaběhnutému“ chování odporují, pak toto naopak umožňuje koncept „rozvolňování genderu“ (angl. „undoing gender“). Zatímco koncept „dělání genderu“ je využitelný tam, kde se v sociálních interakcích stále produkují či reprodukují genderové nerovnosti, koncept „rozvolňování genderu“ by měl cílit na analýzu těch sociálních interakcí, v nichž dochází ke zmírňování až eliminaci genderových diferencí, resp. sociálně utvářených nerovností. Jestliže se ve své práci zaměřuji primárně na produkci, reprodukci či rozvolňování genderu, fungování genderových vztahů v souvislosti s re/produkcí genderové ne/rovnosti v rodině, věnuji zákonitě pozornost také konceptům otcovství, mateřství a rodičovství spolu s konceptualizací domácích prací. Pro následnou analýzu dat z kvalitativního výzkumu jsem na základě výchozích teoretických konceptů rozpracovala koncept „práce pro rodinu“, zahrnující různé dimenze života rodičů včetně roviny symbolické konstruující právě to porozumění každodennímu jimi praktikovanému rodinnému životu.

Ve druhé kapitole věnuji pozornost metodologii, resp. vymezení výchozí výzkumné situace, výzkumného vzorku a zvolených metodologických postupů. Zdůvodňuji své postupy při výběru vzorku, odůvodňuji, proč jsem za výzkumný nástroj zvolila právě polostrukturované interview. Při analýze dat jsem se inspirovala postupem zakotvené teorie, resp. její konstruktivistickou verzí, která koresponduje s teoretickým rámcem celé práce, jenž tvoří zejména interakcionismus, symbolický interakcionismus a sociální konstruktivismus, tedy převážně interpretativní sociologické koncepty. Při analýze a interpretaci kvalitativních dat jsem využila rovněž postup „zhuštěného popisu“.

Těžiště předkládané disertace tvoří analýza kvalitativního výzkumu zachycující jednak situaci, kdy muž byl na rodičovské „dovolené“ buď zcela sám, tj. v roli primárního pečovatele, anebo kdy se v době nároku rodičů na rodičovskou „dovolenou“ v péči o malé dítě střídal se svou partnerkou a byl tak v roli spolu-pečovatele (viz čtvrtá

---

¹⁸ Srov. např. (Petrusek et al. 2000).

kapitola), dále situaci, kdy otec začal opět pracovat anebo naplno pracovat na trhu práce (viz pátá kapitola). I když cílem této analýzy je rozkrytí jak faktického chování, resp. jednání obou rodičů v každodenních jimi zažívaných situacích, tak způsobů, jak komunikační partneři a partnerky referují o svém každodenním praktickém jednání v daných, mnou vymezených situacích, jaký smysl a význam přiřkládají svému chování a jednání v daných životních obdobích, neboli, cílem bylo zachycení té jejich konstrukce sociální reality (tato analýza není pouhou reprodukcí jejich vidění světa, ale obsahuje rovněž mé kritické zhodnocení a interpretaci), která má hlavní teoreticko-metodologickou oporu v genderové analýze. V rámci analýzy kvalitativních dat se snažím postihnout to, o čem „vypovídá“ každodenní jednání rodičů, pokud jde o výkon rodičovských rolí ve vztahu ke genderovým ne/rovnostem, jednak se v tomto ohledu pokouším analyzovat jimi používané repertoáry rodičovství, resp. to, jak rodiče vytvářejí tu svou „rodičovskou“ i „partnerskou realitu“ slovy.

V závěrečné šesté kapitole pak propojuji jednotlivé rozborů a zjištění s cílem přispět k porozumění toho, proč v některých rodinách přetrvávají neboli se re/produkuje genderové nerovnosti, zatímco v jiných naopak dochází k jejich eliminaci.

2. Rodina, gender a společnost

Rodina je v současnosti chápána především jako prostor intimacy (Giddens 1998), lásky a vzájemného sdílení,¹⁹ jako místo, kde jedinci mohou být autentičtí, být „sami sebou“, protože před svými blízkými nemusejí nic předstírat (Singly 1999; Finch 2007; Young 2010). S rodinou má snad každý z nás svou bezprostřední a každodenní zkušenost. Tento intimní prostor představuje oblast, které svým způsobem rozumí všichni. Přesto anebo právě proto může být chápána různě. Její odborné definice²⁰, stejně tak jako laická vymezení se mění v čase i v prostoru a v témže čase vedle sebe mohou koexistovat její různá vymezení. Každá kultura i každá společnost a lidé v ní žijící si vytvářejí své vlastní definice rodiny, rodinného života, rodičovství, rolí a identit či jiných „entit“, spojovaných s intimním soužitím lidí i s jejich biologickou a sociální reprodukcí.

2. 1. „Dělání rodiny“

Rodinu lze nepochybně chápat různě. Není proto náhoda, že Anthony Giddens (Giddens 2000) o rodině hovoří jako o skořápkové instituci, kdy sice zůstal „obal“ – tedy označení pro určitou „skutečnost“, jeho obsah se ale v čase značně proměnil. Za rodinu je dnes považovaná jak rodina úplná, mající jedno nebo více dětí s oběma vlastními rodiči, jedním rodičem vlastním a jedním nevlastním, rodina náhradní, tak i monoparentální rodina po rozvodu, ovdovění anebo rozpadu nesezdaného soužití, kam ale patří také rodina nikdy (či doposud) neprovdané svobodné matky. Pro vznik rodiny dnes už neplatí, že k němu dochází jen na základě uzavření manželství, a proto dnes nemalou skupinu rodin tvoří rovněž nesezdaná soužití s dítětem či dětmi. Pomyslným základem rodiny nemusí být nutně pár, natož pár heterosexuální, a tak se ve svém okolí můžeme setkat s rodinami osob stejného pohlaví. Možná bych ve výčtu rodin a rodinných formací mohla pokračovat, možná, že jsem nějaký typ opomněla zmínit, ale to není podstatné. Důležité je, že v pojetí rodiny se začíná klást důraz na samotné aktéry, kteří danou skutečnost vlastně vytvářejí a mají s ní bezprostřední životní

---

¹⁹ Rodina často podléhá idealizaci. Nejen v teoriích (srov. Lasch 1977), ale i v běžném vědomí lidí (viz například výzkum *Proměny 2005*) rodina vystupuje jako místo, kde se lidé cítí bezpečně, které jim poskytuje potřebnou ochranu a podporu, které je jakýmsi „přístavem“ v okolním nepřátelském světě apod. Aniž bychom chtěli zpochybňovat pozitivní zkušenost některých (možná i mnohých) lidí s rodinou, nelze odhlédnout od skutečnosti, že rodina bývá i místem, kde se uplatňuje moc, kde dochází k manipulaci a používá se otevřeně i skrytě násilí, takže rodina ke všem svým členům není vždy nutně „přátelská“.

²⁰ Rodina může být konceptualizovaná z různých teoretických perspektiv (srov. např. Coleman, Ganong eds. 2004; Ingoldsby et al. 2004).

zkušenost. Z tohoto zorného úhlu je za rodinu označované „to“, co lidé sami za rodinu považují. Více než kdy jindy je tedy patrná konstruovaná povaha rodiny, ale i s ní inherentně spojených rodinných rolí i genderových identit (srov. Tichenor 2005; Nentwich 2008).

Přestože jsou soudobé podoby rodiny (možná až příliš) amorfni, proměnlivé, variabilní a nestálé, lze vymezit, co dělá z rodiny svébytný sociální fenomén. V rámci paradigmatu každodennosti lze rodinu chápat jako pole konkrétního jednání lidí, jako práci svého druhu (více viz Finch 2007). Toto pojetí v sobě obsahuje akcent na dynamiku, tedy na aktivní proces vytváření rodiny. Nepochybně zde existuje prostor pro „inovace“ a změnu v intenci chápání člověka jako aktivního subjektu, jako aktéra dění.

Obdobně jako *dělání genderu* (West, Zimmermann 2008) i *dělání rodiny* (viz Ribbens McCarthy et al. 2003; Williams 2004; Finch 2007), stejně jako i řady dalších sociálních „skutečností“ (srov. Berger, Luckmann 1999), je habitualizováno – to znamená, že se neděje zcela „nahodile“ bez opakující se pravidelnosti, ba právě naopak. Jakákoliv často opakovaná činnost se totiž po čase ustálí ve vzorec, který pak může být bez námahy napodobován. Ustálení tohoto vzorce jeho vykonavatelem či vykonavatelkou přináší jedinci osvobození od břemene volby z nekonečného množství možností a vede k usměrnění a tříbení dané činnosti. Jedinec habitualizuje svou činnost na základě své dosavadní životní zkušenosti nabyté v procesu socializace, kdy skrze tyto procesy se učí ustáleným způsobům vnímání, myšlení i jednání (Berger, Luckmann 1999; Bourdieu 2000).

Proces dělání rodiny – nejen její dělání faktickým jednáním, ale i zvýznamňování tohoto jednání přitom neprobíhá v izolaci, ale jde o jev sociální – konstrukce „reality“ probíhají ve vztahu s ostatními lidmi skrze komunikaci, jazyk, sdílené porozumění i mocenské vztahy (Schwandt 2003; Potter 1996; Gergen 1999; Berger, Luckmann 1999). Analýza individuálních konstrukcí, interpretací a definic tak může vypovídat i o řadě pevných „struktur“, jako jsou např. obecně sdílené sociální normy, hodnoty, mocenské vztahy a pod.

Proces dělání rodiny pak nejenže odráží širší strukturu společnosti, ale také ji sám ztělesňuje, protože každá konstrukce reality a definice reality tuto realitu svým způsobem vytváří a uskutečňuje. To jinými slovy řečeno znamená, že do tohoto „dělání rodiny“ se promítá určité vidění světa, a samo toto *dělání* zároveň i vytváří jeho vidění a porozumění mu. Proces dělání rodiny nejen reprodukuje, ale i nově produkuje určitá schémata vnímání, myšlení a v konečném důsledku i jednání, kdy se jedná o vzájemně se ovlivňující a prolínající se, nikoli proti sobě jasně stojící procesy opakování „starého“ a vytváření „nového“. Jedná se tak o neustálou meziphrasiku partikulárního jednání

a významů, které mu jsou aktéry připisovány, a zažitých, obecnějších i idealizovaných představ o světě.

V optice *dělání rodiny* představuje rodina dynamický proces. Vytváří se skrze konkrétní činnosti lidí, kdy aktéři dění jsou spojeni vzájemnou láskou, péčí a staráním se o sebe navzájem, zároveň se však utváří i skrze reflexi těchto činností (srov. Finch 2007). Rodina z této perspektivy nepředstavuje žádnou „danost“, existující „před jedinci“ a nezávisle na nich, naopak je „závislá“ na jejich jednání a reflexi tohoto jednání. Porozumět rodině pak znamená porozumět chování těch, kteří rodinu tvoří, porozumět jejich vidění světa, jejich chápání rodiny a rodinného života včetně vytvářených genderových vztahů v jejím rámci.

2.2. „Dělání“ a „rozvolňování“²¹ genderu

Gender představuje pojem multiplicitní. Jako kulturně a sociálně utvářená kategorie je naplněna určitými významy a hodnoceními, která mohou variovat podle perspektivy²² jeho vymezení v rámci feministických a genderových teorií. Nicméně ve velice obecné rovině tento pojem vyjadřuje, že sociální a kulturní normy ženskosti a mužskosti, které určují, co znamená být ženou anebo mužem v konkrétním období v konkrétní společnosti, jsou historicky proměnlivé a že způsoby, jakými jsou uspořádány vztahy mezi muži a ženami ve společnosti, tvoří „přirozeně daný“ a neměnný stav. Sama tato kategorie se vyvíjí spolu s proměnou reflexe toho, co má primárně zachytit, tj. konstrukci mocenské dimenze vztahů mezi muži a ženami i uvnitř těchto skupin.²³ Gender tak představuje analytický nástroj pro zkoumání sociálních nerovností tohoto typu.

2.2.1. „Dělání genderu“

Pojetí genderu jako svého druhu „dělání“ bylo vlivné nejen v době svého vzniku, tj. na konci 80. let 20. století, ale je jím i v současnosti. Jeho předností je, že je uplatnitelné pro analýzu genderu a genderových vztahů v rámci každodennosti. Autorská dvojice

---

²¹ Anglicky „undoing gender“, kdy tento pojem u nás zatím nebyl přeložen do češtiny (více viz dále).

²² Viz zejména optika strukturalistická, interakční, diskurzivní.

²³ Důraz na diferenciaci mocenských vztahů v rámci skupiny mužů v relaci k hierarchicky vymezeným pojetím maskulinit, reflektující, že muži ve společnosti tvoří sociálně homogenní a unifikovanou sociální skupinu, můžeme nalézt u Connella (zejména 1995), ale i jiných autorů (Kimmel, Messner 1998; Hearn, Pringle 2006). V rámci diferenciaci pohledu na gender ve vztahu k sociálním nerovnostem se začal prosazovat koncept intersektu nerovností (viz např. Kolářová 2008), reflektující „fakt“, že existují multiplicitní maskulinity a feminity, které varíují podle třídy či sociální vrstvy, rasy, etnicity, sociální lokace apod. (srov. Risman 2009: 82).

Candace West a Don H. Zimmerman (West, Zimmerman 2008, originál 1987) v této koncepci vycházejí z etnometodologie (Garfinkel 1967; Goffman 1976) zaměřující se na to, jak v rámci každodennosti lidé produkují sociální řád s cílem odhalit členské metody a praktiky, skrze něž členové společnosti dávají smysl právě tomu „svému“ světu.

Tato badatelská dvojice ve své nové koncepci genderu reaguje na jeho až příliš simplicistní chápání jako sociálního konstruktu v opozici vůči pohlaví, které je v této optice považováno za přirozenou danost. Jejich pojetí je však namířeno také proti esencialismu uplatňovanému při vymezení genderu, když uvádějí: „Redukce genderu na neměnný soubor psychologických rysů nebo na jednotnou „proměnnou“ předem vylučuje vážnější promyšlení způsobů, jakými je gender využíván k uspořádání určitých oblastí sociální zkušenosti“ (West, Zimmerman 2008: 101). Jejich kritika je namířena proti (nejen) tehdy obecně platné doktríně genderových socializačních teorií²⁴, které sice na jedné straně připouštěly sociální konstruovanost genderu, ale v zásadě s genderem zacházely jako se sociální daností, tedy jako s něčím, co je do značné míry pevně ukotvené, neměnné a stálé a čeho je v životě jedince dosahováno v určitém věku (přibližně v pěti letech) a pak už se stává jeho trvalou součástí. Gender v teoriích socializace vystupuje jako něco, co člověk „má“ – jako trvalý rys, znak apod. daného jedince. Gender se v tomto pojetí výrazně podobá pohlaví.

West a Zimmerman si uvědomují, že vztahy mezi biologickými a kulturními procesy jsou mnohem komplexnější i komplikovanější, což se snaží zohlednit ve své konceptualizaci tohoto pojmu. Protože se zaměřují na to, jak je genderu dosahováno v běžném životě, v každodenních interakcích jedinců mezi sebou, rozlišují proto ve své analýze tři hlavní, distinktivní kategorie, a sice: „sex“ neboli česky pohlaví, „sex category“, do češtiny přeloženo jako „pohlavní kategorie“, a „gender“ (srov. West, Zimmerman 2008). *Pohlaví* je podle nich určováno na základě sociálně schválených biologických kritérií klasifikace osob jako mužů a žen (případě jiného rozlišení)²⁵.

Další jimi zavedený pojem je pojem „*pohlavní kategorie*“. Ta vyjadřuje zařazení jedince k příslušnému pohlaví na základě kritérií sloužících k jeho určení (viz „pohlaví“). Příslušnost k jednomu či druhému pohlaví je utvářena a posilována sociálně požadovaným identifikačním předváděním, potvrzujícím tuto příslušnost. Podle West a Zimmerman „pohlavní kategorie“ v řadě situací předjímá „pohlaví“, a stává se tak vlastně jeho zástupcem. Nicméně dané kategorie mohou být na sobě zcela nezávislé.

---

²⁴ Tak, jak je chápána v socializačních teoriích v rámci sociologie a příbuzných sociálních věd (srov. Komarovsky 1946 a 1950; Parsons, Bales 1955 aj.).

²⁵ Jsou známy kultury, které používají zcela jinou klasifikaci osob, kdy například rozlišují mezi tím, co my bychom nejspíš mohli označit termínem cross-gender, viz „berdache“ v kultuře severoamerických Indiánů.

Tento moment vystupuje zřetelně do popředí v případech, kdy se jedinec uchází o zařazení do určité kategorie pohlaví, přestože nesplňuje kritéria příslušnosti k příslušnému pohlaví (mohli bychom říci, že se identifikuje s určitou kategorií pohlaví, aniž splňuje sociálně utvořená kritéria pro zařazení do ní).

Gender pak považuje tato autorská dvojice za vynořující se rys sociálních situací, za výsledek a zároveň příčinu nejrůznějších forem sociální organizace, za prostředek legitimizace jednoho z nejzákladnějších rozdílů přítomného uvnitř společnosti (tamtéž: 100). Gender pro ně přitom není ani sociální role, ani Goffmanovo (Goffman 1976) „předvádění“ (angl. „display“). West a Zimmerman se vymezují proti těmto pojmům, protože podle nich redukuje složitost „dělání genderu“ pouze na behaviorální aspekty a opomíjejí komplikovanost a širokost tohoto procesu v rámci sociálních interakcí.

Gender v pojetí West a Zimmerman není rolí, protože role jsou podle nich situovanými identitami. To jinými slovy znamená, že jsou zaujímané a opouštěné podle požadavků situace spíše než „vzorovými identitami“, jakými je podle nich „pohlavní kategorie“. V této optice genderu na rozdíl od většiny rolí není vyhrazeno konkrétní místo, ani kontext. Kromě toho, mnohé role jsou již genderově příznakové, tedy se zřejmou genderovou konotací.²⁶

West a Zimmerman nesouhlasí ani s Goffmanovým pojetím genderu jako předváděním (Goffman 1976). Pro něho gender představuje svého druhu ritualizovanou činnost, ale také volitelnou performanci. Z jeho pohledu je gender sociálně režírovanou dramatisací ideální představy, kterou má určitá kultura o ženské a mužské přirozenosti, kdy dané publikum, jemuž je hra určena, perfektně rozumí předváděné formě. West a Zimmerman se shodnou s Goffmanem na tom, že předvádění genderu ve smyslu zažitého projevu je dobrovolné, ale nesouhlasí s ním v tom, že jedinec si může vybrat, zda bude druhými nahlížen jako žena či jako muž.

Gender, jak již bylo uvedeno výše, není ani pouhou rolí, ani pouhým předváděním, protože představuje vztahové (interakční) vyjednávání, obsažené ve skutečnosti „bytí“ genderovanou sociální osobou. Gender určité osoby ale není záležitostí toho, čím člověk je, nýbrž toho, co člověk dělá, navíc co dělá opakovaně v interakci s jinými. Dělání genderu tak představuje nepřetržitou činnost zakořeněnou v každodenních interakcích. Konceptualizace genderu jako „dělání“ zpochybňuje chápání genderu jako pouhého souboru vlastností, jako proměnné, role či předvádění, když odhaluje, že gender je

---

²⁶ Pro vyjádření protějšku zavedené role musí být v některých jazycích (např. v angličtině) použito explicitní „upřesnění“ na základě pohlaví: viz „a doktor“ (jako označení pro muže lékaře), ale „a female doktor“ (jako označení pro ženu lékařku). Čeština tuto příznakovost vyjadřuje v maskulinním a femininním tvaru označujícím danou roli. Problémem češtiny je spíše v používání generického maskulina pro situace zahrnující i ženy, které tak explicitně zůstávají nepojmenovány, a jsou tak v některých sociálních vztazích a situacích zneviditelňovány, což navozuje dojem buď jejich úplné neexistence, anebo se tím přinejmenším docílí efektu minimalizace jejich významu v daném kontextu.

výsledkem svého druhu sociálního konání. Je totiž utvářen skrz interakce a přestože je v nich vnímán jako „přirozený“, jedná se o sociálně řízenou a dosahovanou činnost.

Nicméně kompetentní členové společnosti našeho kulturního (tj. euro-amerického) okruhu vnímají rozdíly mezi oběma kategoriemi jako zásadní a trvalé, jako přirozené rozdíly, promítající se do „přirozenosti“ dělby práce, do rozlišování „ženských“ a „mužských“ postojů a způsobů chování, jež tak vlastně představují významné rysy sociálního uspořádání. V tomto uspořádání sociální reality je jaksi zakódovaná „skutečnost“, že muži jsou muži a ženy ženami, kdy toto dělení na muže a ženy, které je považované za přirozené a biologicky dané, má zásadní psychologické, behaviorální a sociální důsledky pro dané jedince. Gender se v tomto pojetí rovná pohlavní kategorii, potažmo pohlaví.

Jak ale upozorňuje daná autorská dvojice, dělat gender neznamená vždy podřizovat se normativním pojetím, v tomto případě „feminity“ nebo „maskulinity“, ale znamená to chovat se s rizikem „genderového posuzování“ tak, aby osoba byla pro druhé „čitelná“²⁷ (angl. „accountable“). Je-li však čitelnost znakem sociálních vztahů, je gender nejen interaktivní, ale má také institucionální rozměr (tamtéž: 108). Například dělba práce v domácnosti, tj. dělba výkonu domácích prací a péče o děti, představuje v heterosexuálních párech nejen produkci (neplacené) práce ženami, ale také produkci konvenčně chápaného genderu. Jedná se o souběžné anebo spíše vzájemně propojené procesy (srov. Berk 1985: 201).

Pro West a Zimmerman je dělán genderu děláním rozdílů. Jsou si vědomi toho, že pokud dělajíce gender „dělají“ muži zároveň dominanci a ženy podrobenost, pak výsledný sociální řád, který zdánlivě odráží „přirozené rozdíly“, má v genderu mocnou oporu, neboť se stává legitimizujícím prvkem hierarchického uspořádání společnosti. Tato dvojice uvádí: „Pokud děláme gender, jak se patří, paralelně udržujeme, reprodukuje a legitimizujeme institucionální uspořádání, které je založeno na pohlavních kategoriích. Pokud nedokážeme dělat gender tak, jak se patří, můžeme být, my jako jedinci – tedy nikoli institucionální uspořádání –, hnáni k zodpovědnosti (za náš charakter, motivace a predispozice).“ (West, Zimmerman 2008: 115).

West a Zimmerman upozorňují na to, že gender se vlastně stává mocným ideologickým nástrojem produkce, reprodukce a legitimizace volby a omezení, připisovaných daným kategoriím pohlaví v procesu sociální kontroly a utváření sociálního řádu. Rekonceptualizace pojmu, tzn. odmítnutí pojetí, podle kterého je gender jakýmsi „vlastnictvím“ jedinců, a jeho nové vymezení jako nedílné součásti sociálního řádu společnosti, v sobě nepochybně obsahuje značný analytický potenciál.

---

²⁷ Český výraz „čitelnost“ byl zaveden překladatelkou při překladu originálu do češtiny. Viz poznámka 6 na s. 107 ve (West, Zimmerman 2008).

Nový možný pohled na gender, resp. na jeho produkci ve společnosti spolu s pohledem kladoucím důraz rovněž na jeho „rozvolňování“ až „anulování“ je využitelný při analýze (nejen) heterosexuálních vztahů v jejich různých oblastech fungování, tedy i v rodině. Proto z těchto pojetí vycházím v následných analýzách této práce i já. Aplikace obou těchto konceptů může totiž napomoci odhalit, kde je gender produkován anebo spíše reprodukován tradičním způsobem, ale i kde a jakým způsobem dochází k překračování jeho obvyklého vymezení, k narušování tradičně chápaných a vymezovaných genderových prostorů a jejich hranic.

2.2.2. „Rozvolňování genderu“²⁸

Francine Deutsch souhlasí s tím, že „dělání genderu“ překonává nedostatky strukturalistického přístupu²⁹ k genderovým nerovnostem, resp. odhaluje jejich slabé místo. Strukturalistická perspektiva předpokládá, že genderové nerovnosti jsou důsledkem odlišných zdrojů, ke kterým mají muži a ženy přístup, či odlišných sociálních pozic, které zastávají. Studie postihující produkci genderových nerovností na jejich mikroúrovni nicméně odhalují, že nerovnost v distribuci práce v domácnosti přetrvává, i když podíl ženy na příjmu domácnosti a jejím financování je dokonce vyšší než ten mužův (Tichenor 2005; England 2011 aj.). To jen potvrzuje, že strukturální podmínky, jež mají nepochybně vliv na utváření genderových rozdílů v celé společnosti včetně sféry rodiny a domácnosti, nemusejí mít vždy zcela rozhodující vliv a že v rovině každodennosti nelze opominout vyjednávání mezi partnery, ke kterému v rodině a domácnosti dochází vždy prostřednictvím sociálních interakcí, v nichž se gender zpravidla produkuje kulturně a sociálně institucionalizovaným způsobem.

Jestliže dělání genderu se snaží objasnit, proč se ženy a muži chovají konvenčním způsobem, pak nenabízí vysvětlení, proč lidé „zaběhanému“ odporují. Podle Deutsch totiž West a Zimmerman podcenili důležité propojení sociálních interakcí a strukturální změny. Koncept dělání genderu podle Deutsch nutně neznamená, že to, co děláme, musí být neustále společensky (re)konstruováno vzhledem k existujícím normativním koncepcím mužství a ženství. Sociální interakce nemusí probíhat ve směru re/konstrukce genderu, ale také jeho dekonstrukce. Genderové instituce mohou být proměněny v důsledku jinak probíhajících sociálních interakcí, které je ustanovují.

---

²⁸ Viz anglicky „undoing gender“, kdy pojem „undoing“ má v angličtině významy jako anulování, zrušení, rozpínání, rozvázání či uvolnění. Ve spojení s výrazem gender jsem nakonec zvolila překlad „rozvolňování“ genderu (srov. i Maříková et al. 2012), neboť mám za to, že toto spojení vyjadřuje nejadekvátněji obsah procesu, jenž má tímto označením zachytit.

²⁹ Například pro Joan Wallach Scott slouží gender pro pojmenování hierarchických rozdílů mezi ženami a muži, zakořeněných v sociálních institucích i sociálních praktikách. Scott považuje gender za „základní element sociálních vztahů, založený na vnímaných rozdílech mezi pohlavími“ a navrhuje využít tento koncept pro sociální analýzu mocenských vztahů (Scott 1988: 42).

Sociální interakce z tohoto zorného úhlu představují jak prostor pro přizpůsobení se „obvyklému“, sociálně normativnímu (jako například konvečním očekáváním, konveční dělbě práce, povinností a odpovědnosti apod.), tak i prostor pro odpor – a tedy sociální změnu.

Podle Deutsch by mělo být cílem bádání právě objasňování těch sociálních procesů, které se vyznačují odporem proti tradičním genderovým vztahům včetně toho, jakým způsobem lze docílit úspěšné změny v mocenské dynamice a nerovnostech mezi muži a ženami.³⁰ Za tímto účelem formuluje sérii výzkumných otázek (srov. Deutsch 2007: 114):

- 1) Kdy a jakým způsobem se společenské interakce stávají méně, ne jen jinak genderované?
- 2) Jaké jsou podmínky, za kterých se gender stává v sociálních interakcích irelevantní?
- 3) Posilují skutečně všechny genderované interakce nerovnost?
- 4) Jaké vzájemné propojení strukturální (institucionální) a interakční úrovně může vést ke změně?
- 5) Mohou interakce mezi lidmi sloužit jako zdroj změny? Pokud ano, pak jak?

Tato autorka si také klade otázku, *kdy dochází ke zmírňování genderových rozdílů*. Uvádí mimo jiné příklad, z něhož je zřejmé, že se během několika let snížilo stereotypní hodnocení novorozeňat na základě jejich kategorizace coby „holčiček“ a „chlapečků“ (viz např. výroky „rozkošné holčičky“ nebo „kluci jako buci“). Jestliže je možné, že postupem času dochází k vymizení genderových nerovností v symbolické rovině (viz hodnocení novorozenců), jaký je vztah mezi symbolickou rovinou a rovinou materiální? Co se děje v případě nerovností, které byly na materiálních nerovnostech vystavěné, když tato materiální nerovnost zmizí anebo se přinejmenším zmenšuje? Jinými slovy se Deutsch ptá, co se děje v genderových vztazích, když ženy a muži v rodině mají vyrovnané příjmy, anebo ženy mají dokonce vyšší příjmy než muži? Mohu se v této souvislosti analogicky ptát: Jak, podle jakého kritéria či principu se ustanovuje dělba péče, placené i neplacené práce v rodině? Kdo v rodině o čem rozhoduje a kdo má za co odpovědnost a proč?

Deutsch se rovněž věnuje *problematicke irrelevance genderu*. Podle ní se gender může stát za určitých podmínek v interakcích natolik irelevantní, že není aktivován vůbec. Neuvádí však žádné příklady těchto situací či odkazy na jiné studie, které by toto

---

³⁰ Hlavní myšlenka jejího konceptu „rozvolňování genderu“ (angl. „undoing gender“) je velice blízká konceptu „odgenderování“ (angl. „degendering“) od J. Lorber (Lorber 2000) i konceptu „genderové závratě“ (angl. „gender vertigo“) od B. Risman (Risman (1998)).

tvrzení dokládaly. Nicméně toto její tvrzení lze chápat jako hypotézu, která má být ve výzkumech soustředěných na genderové vztahy v rovině každodennosti teprve ještě ověřena.

V neposlední řadě se tato autorka zabývá zásadním tématem sociálních nerovností, a sice, zda odlišnost znamená vždy nerovnost. Reaguje zde zejména na Judith Lorber (Lorber 2000) a její apel, aby badatelky vyhodnocovaly vždy kriticky všudypřítomné dělení lidí na dvě nestejně oceňované kategorie. Podle Lorber by měly být binární genderové kategorie (muž a žena) eliminovány, neboť nemohou jinak, než přispívat k genderovým nerovnostem. Jiné teoretičky a teoretici ale zase zastávají názor, že problematické nejsou rozdíly mezi muži a ženami per se, ale problémem je hierarchie v hodnocení těchto kategorií a z ní plynoucí moc (srov. např. Risman 2004 a 2009). Muži mohou říci více, mají více peněz, více pozornosti, více zajímavé práce, více statusu a více volného času. Mužské činnosti jsou zkrátka ceněny více (srov. i England 2011).

Mohou pak existovat genderové rozdíly bez toho, aniž by podporovaly rozdíly v moci? F. Deutsch uvádí, že minimálně na individuální úrovni ano. Například výzkum rodičů, kteří se stejným dílem podílí na péči o dítě, prokázal, že toto rovné rozdělení je provázáno různou úrovní genderovanosti jejich chování. Někteří rodiče vytvořili bez-genderový model tím, že se střídali ve všech činnostech, a vyrovnávali tak všechny aspekty rodičovství. Jiní si však práci rozdělili stejným dílem, ale každý z rodičů se zaměřil na jiný aspekt rodičovství, více či méně v souladu se „svým“ genderem. Otázka v tomto případě zní, nakolik tato forma „vyrovnanosti“ eliminuje genderové nerovnosti, jsou-li během ní reprodukovány genderové stereotypy, resp. nakolik zeslabuje dominanci a moc muže v rodině? Jak ale upozorňuje Deutsch, právě tento model může ve svém důsledku vést k narušení – rozvolnění genderu. Daná forma genderovanosti péče může posloužit jako návod na dosažitelnost určitého typu „rovnosti“ v páru i pro ostatní rodiče, kteří by jinak možnost, aby se otec podílel na každodenní péči o dítě odmítli jako zcela nemožnou (tamtéž).

Řada teoretiků a teoretiček genderu rozlišuje mezi transgresivní (překračující) a transformační změnou. Jednotlivé ženy mohou překročit obvyklé děláni genderu („genderové normy“) v sociálních interakcích, což může mít pouze malý anebo dokonce žádný dopad na genderovou rovnost ve společnosti, nevznikne-li dostatečně silný transformační potenciál, který by podnítil změnu mocenské struktury mezi muži a ženami (Gerson, Peiss 1985).

Jestliže se Deutsch svou studií snaží podnítit výzkum, který by se věnoval důsledněji jí naznačené problematice „rozvolňování genderu“, neznamená to, že zcela ignoruje zaměření výzkumů odkrývajících „děláni genderu“. Podle Deutsch by koncept

dělání genderu mohl být používán tam, kde se v sociálních interakcích stále produkují či reprodukují genderové nerovnosti, koncept „rozvolňování genderu“ by měl cílit na analýzu těch sociálních interakcí, v nichž dochází ke zmírňování až eliminaci genderových diferencí. Zaměření se na prostor sociálních interakcí jako potencionálního prostoru pro genderovou změnu ale neznamená v jejím pojetí ignorování provázanosti na institucionální a strukturální společenské podmínky. V tomto smyslu je její přístup inspirativní i pro mé bádání, neboť mi může napomoci odhalit překračování genderových hranic rodičů v jejich každodenní praxi péče a starosti o dítě či děti, starosti o domácnost i finančního a materiálního zabezpečení chodu rodiny a domácnosti. Při aplikaci konceptu „dělání“, ale i „rozvolňování“ genderu je však nutné mít na paměti nejen rovinu praktického jednání, ale také rovinu symbolickou, rovinu sociálního zvýznamňování či znevýznamňování tohoto jednání, která se na re/produkcí genderových rozdílů, nerovností spolu s genderovaností moci může podílet svébytnou a zároveň nemalou měrou.

2.3. Gender a společnost

Klade-li F. Deutsch otázku po vzájemném propojení úrovně interakční a strukturální, pokud jde o rozvolňování genderu, pak někteří badatelé a badatelky se již dříve zabývali propojením těchto rovin v případě produkce a reprodukce genderu a genderových vztahů ve společnosti. Zaměřovali se na to, jak je utvářen a jak funguje genderový řád, genderová organizace společnosti či genderový režim apod. (srov. např. Harding 1986; Connell 1995; Bourdieu 2000; Renzetti, Curran 2003).

2.3.1. Produkce a reprodukce genderového řádu společnosti

Genderová organizace společnosti se podle Sandry Harding (Harding 1986) projevuje ve třech vzájemně propojených rovinách, a sice v rovině symbolické (viz symbolické univerzum), v rovině dělby práce a v rovině sociálních rolí. Symbolické univerzum vyjadřuje, jak lidé hovoří o okolním světě, prostřednictvím jakých kategorií. V našem kulturním okruhu, a nejen tam (srov. Bourdieu 2000), je skutečnost vyjadřovaná pomocí dvou protikladných – dichotomických kategorií, neboli binárních opozic, které jsou konstruovány podle mužsko-ženského principu. V rámci takto zkonstruovaného symbolického univerza, které Harding označuje synonymicky jako genderové univerzum, genderový symbolismus, či totenismus, pak vnímáme realitu a vytváříme poznání o ní. V tomto schématu percepce a výpovědi o realitě je pak rodina vnímána a označována za „ženský prostor“ a sféra práce a politické angažovanosti jako „mužský svět“ či „mužský prostor“, i když je zřejmé, že jak ženy, tak muži se pohybují, fungují a existují v obou těchto prostorech. V takto zkonstruovaném schématu vnímání a myšlení

je pak rozdíl mezi muži a ženami tradičně chápán jako neměnný, přirozený, jako „bytostný“ (Šmausová 2002).

Protože v západní kultuře je kultura pojímána jako nadřazená přírodě, metaforicky lze říci, že kultura „vyhrála“ boj nad přírodou (srov. Freud 1998), „mužské“ a „ženské“ vlastnosti. Kompetence apod. nejsou chápány jako komplementární (kdy komplementarita by v principu měla znamenat rovnocennost), nýbrž jako hierarchicky uspořádané s nadřazeností „kulturního“ čili mužského principu, a tedy i s nadřazeností životního působiště mužů čili veřejnosti nad „přirozeným“ neboli ženským“ principem a působištěm žen čili privátní sférou. Harding pak ve svém vymezení organizace a fungování genderové organizace společnosti dospívá k závěru, že genderový dualismus není neutrální konstrukcí „okopírovanou“ z přírody, nýbrž že je výsledkem mocenských praktik (srov. Šmausová 2000).

Také Pierre Bourdieu se ve své práci z roku 1998³¹ (česky 2000) zabývá problematikou vztahu systémů schémat vnímání, myšlení a jednání, potažmo vztahem mezi strukturami objektivními a strukturami poznávacími. Na základě své analýzy dospívá i on k závěru, že i když se sociálně vykonstruované dělení podle pohlaví jeví jako něco přirozeného a samozřejmého, jedná se o androcentrické vidění a pojmání reality, které se vnucuje jako neutrální, a nevyžaduje tudíž žádné „důkazy“, žádné legitimující diskurzy (srov. Bourdieu 2000: 11–24).³²

Jak podle Bourdieu, tak podle Harding se pak genderový symbolismus reprodukuje ve struktuře společenské dělby práce, kde mužům jsou přiřazeny funkce v oblasti tzv. materiální produkce, ženám v oblasti tzv. přirozené reprodukce. To ztěžuje přístup žen do těch oblastí a oborů na trhu práce, které jsou finančně více oceňované, zpravidla s odůvodněním, že mají nezastupitelnou funkci v přirozené reprodukci. Podstatné v této souvislosti je to, že trh práce je považován za oblast, v níž dochází k podstatnému rozdělování zdrojů ve společnosti. S poukazem na funkci v přirozené reprodukci pak ženy mají ztížený přístup nejen k výhodnějším pozicím na trhu práce, ale často i na trh práce jako takový (srov. Křížková et al. 2011). Harding pak považuje pracovní trh za sílu, která zásadním způsobem reprodukuje celkovou genderovou strukturu ve společnosti, neboť zde při stejných předpokladech (vzdělání, věk, kvalifikace apod.)

---

³¹ Název jeho práce *La domination masculine* byl do češtiny přeložen jako *Nadvláda mužů*.

³² „Síla maskulinního řádu je zřejmá z faktu, že tento řád nepotřebuje žádné ospravedlnování: androcentrické vidění se vnucuje jako neutrální a nevyžaduje žádné legitimující diskurzy: svědčí o tom „sexuální“ dělba práce, velice striktní rozdělení činností, jejich nástrojů i jejich místního a časového situování podle pohlaví. (...) Pohled společnosti vytváří anatomickou diferenci a tato sociálně vytvářená diference zároveň slouží onomu sociálnímu pohledu za základ a záruku jeho zdánlivé přirozenosti, takže se myšlení ocitá v jakémsi uzavřeném kauzálním kruhu, kde se mu vztahy nadvlády, vepsané formou objektivních dělení do objektivní a současně, ve formě poznávacích schémat těmito děleními pořádaných a vnímání těchto objektivních dělení zároveň pořádačích, i do subjektivity, jeví jako samozřejmost.“ (Bourdieu 2000: 13–15).

dochází ke zvýhodňování mužů a znevýhodňování žen podle principu „mužského“ jako toho, co je považované za „hodnotnější“. Takto nastavená dělba práce podle „pohlaví“ v sobě ale nemá nic přirozeného, neboť je „výsledkem“ aplikace genderového univerza na organizaci lidských činností (srov. Šmausová 2002).

Genderový symbolismus a genderová organizace společenské dělby práce se podle Harding reprodukuje procesem socializace, neboli tím, jak se jedinci učí genderovým rolím. Tím je zajištěna kontinuita v produkci anebo spíše v reprodukci genderu, genderových vztahů a nerovností.³³ Odhalením těchto tří rovin a jejich propojenosti Harding vysvětlila mechanismus jakési automatické reprodukce androcentrické organizace světa, která je běžně vnímaná jako „přirozená“, „tradiční“ či jako „normální“.

2.3.2. Současná společnost a genderové ne/rovnosti

Produkce a reprodukce genderových ne/rovností je úzce spojena i s fungováním současné společnosti, resp. sfér jejího života, tedy i rodiny. V souvislosti s modernizačními procesy, které nemohly zcela minout rodinu,³⁴ se ukazuje, že jejich odpad na rodinu je, resp. může být vnímán a vyhodnocen jako ambivalentní. Rodina se v průběhu vývoje moderní společnosti stala institucí na jedné straně „křehčí“, méně stabilní, na straně druhé demokratičtější (srov. např. Singly 1999; Giddens 2000). Co však v tomto kontextu znamená demokratičtější? Je-li jedním z podstatných znaků demokracie rovnost, pak demokracie v případě rodiny znamená rovnost práv a povinností partnerů v oblasti jejich rodinného a soukromého života, znamená ale také zrovnoprávnění dětí v rámci rodiny (srov. tamtéž). Je-li podmínkou, ale i projevem demokracie důvěra, otevřený dialog a vyjednávání (které jsou postaveny na svobodě konání každé ze zúčastněných stran, stejně tak jako na vzájemné úctě a toleranci), pak by tyto demokratické principy měly platit a projevovat se i v rámci rodiny, dochází-li či má-li docházet k její demokratizaci, resp. k vyrovnávání možností uplatnění se žen a mužů v jejím rámci i mimo něj, neboť jakkoli odděleně můžeme o sférách života lidí uvažovat, v každodenním životě lidí se tyto sféry různě prolínají, ovlivňují, doplňují, případně si konkurují apod. (srov. Kiczková 2011).

Podle Beckových se ale od žen nadále (často) vyžaduje, aby svůj život podřídily druhým lidem, rodinným a partnerským zájmům (viz Beck, Beck-Gernsheim 1995: 6).

---

³³ Lze namítnout, že učení se roli či rolím, neznamená žádný „fatalismus“, neboť hraní rolí je vždy závislé na kontextu (srov. Goffman 1999). Kromě toho v konceptu dělání genderu (West, Zimmerman 2000, originál 1987), s nímž však S. Harding (Harding 1986) logicky nemohla pracovat, gender není chápáný jako role. Nicméně i toto pojetí je některými autorkami zpochybňováno (viz dále).

³⁴ I když nahlíženo z perspektivy genderových ne/rovností, rodina se jeví být institucí, která je relativně dlouho rezistentní vůči některým tendencím (srov. např. Hochschild, Machung 1989; Segal 1994; Brandth, Kvande 1998).

V jejich pojetí jsou pak sféry práce a rodiny sférami kontradiktorními, neslučitelnými nebo jen obtížně slučitelnými. Zatímco trh práce vyžaduje ničím nevázaného jedince, který si organizuje svůj život podle požadavků zaměstnavatele a ne podle svých soukromých závazků, sféra rodiny vyžaduje přizpůsobení se požadavkům a nárokům „druhých“, tj. blízkým osobám, s nimiž člověk žije v rámci rodiny.

Odlišné nároky na muže a ženy v oblasti produkce a reprodukce vytvářejí v moderní společnosti strukturální bázi pro sociální diferenciaci mužů a žen, pro rozdělení společnosti na domácí a veřejnou sféru, kdy tyto sféry fungují hierarchicky. Model muže živitele a ženy pečovatelky a hospodyně pak reprezentuje z podstaty svého fungování model nerovnosti. Uspořádání (zkráceně) živitel-pečovatelka je postaveno na předpokladu komplementarity činností (potažmo genderových rolí), kdy tato komplementarita není založena na rovnocennosti složek, nýbrž na jejich hierarchickém uspořádání.

Nerovnost mužů a žen je tak vtělena přímo do fungování industriální společnosti. Ten, kdo zabezpečuje rodinu finančně výkonem placené práce, i když je do určité míry závislý na svém domovském zázemí (neboť soukromá sféra představuje jak intimní prostor a útočiště před neosobním světem práce,³⁵ tak nutné zázemí k regeneraci pracovní síly), je více svobodným a nezávislým jedincem (neboť za vydělané peníze si může ledacos pořídit, uspokojit mnohé ze svých potřeb, požadavků a nároků), v porovnání s tím, kdo vykonává neplacenou práci nutnou k všednímu zabezpečení chodu rodiny a domácnosti, resp. potřeb a nároků ostatních rodinných příslušníků a kdo je přinejmenším finančně závislý právě na osobě živitele rodiny. Lokalizace žen do domácí sféry má za následek to, že jimi vykonávaná práce pro druhé (a potažmo i pro společnost) se zneviditelňuje a znehodnocuje.³⁶ Klasický model živitele-pečovatelky pak indikuje nejen odlišnou možnost seberealizace v životě, nesterilnou míru autonomie muže a ženy, ale také nesterilné symbolické i faktické ocenění jejich práce. Tento model v konečném důsledku implikuje podřadné postavení ženy/resp. žen nejen v rodině, ale i v celé společnosti (Beck, Beck-Gernsheim 1995: 23). Model živitel-pečovatelka je modelem závislostním a jeho „křehkost“ a problematičnost dokládají jak historické analýzy (Mies 2002; Malínská 2005), tak i studie zacílené na současnou společnost (Friedan 2000; Dudová 2007a).

I když tento model nemusí být vždy nutně výhodný pro muže a nevýhodný pro ženu, neboť situace výhradního živitele rodiny může být vysoce zátěžovou (a někdy i značně nevýhodnou) pro muže, jak dokládají i literární díla (Kafka 1915), nejen

---

³⁵ Srov. (Lasch 1977; Young 2010).

³⁶ Podle principu: co není vidět a co není vyčíslené v „neutrálních“ penězích, které se v moderní společnosti stávají měřítkem všeho, jako by neexistovalo.

odborné studie (Farrell 1994), jeho životaschopnost a funkčnost je postavena na (málo realistickém) předpokladu úplnosti heterosexuální rodiny.

Emancipační a často i ryze pragmatické a existenční potřeby, nároky a požadavky žen na možnost pracovat za peníze na trhu práce, jejich masový vstup do této sféry měly za následek modifikaci „klasického“ modelu živitel-pečovatelka na model, který bývá označován jako model dvoupříjmový nebo také modifikovaný model živitele (Lewis 1992). Tento model rozkládá zodpovědnost za finanční zabezpečení rodiny na dva subjekty – muže a ženu a zachovává přitom ostatní nerovnosti – nerovnosti v dělbě práce jak v domácnosti a rodině, tak ve sféře placené práce (srov. Čermáková 2000). I když tento model zajišťuje zcela anebo přinejmenším částečně finanční nezávislost ženy, jeho nevýhodou je zpravidla značná zátěž ženy tzv. druhou směnou, známou a zakoušenou nejen ženami v období socialismu, ale „diagnostikovanou“ také na západ od našich hranic (Hochschild, Machung 1989). Problematika časové, fyzické, ale i psychické a emocionální zátěže žen, vyplývající z paralelního zvládání obou sfér, je úzce spojena s nedostatkem volného času.³⁷

Zákonitě vyvstává otázka: Co s tím? Existuje vůbec nějaké řešení pro takto nastavenou nerovnost? Případně jaké? Nancy Chodorow (Chodorow 1978) spatřuje možnost v prolomení dosavadního statu quo, tj. sociálně nerovného genderového uspořádání společnosti, především v zapojení mužů-otců do péče o nejmenší děti.³⁸ Podle Chodorow tím, že primárními pečovateli, resp. pečovatelkami jsou ženy-matky, péče a výchova jsou vnímány hlavně a především jako jejich povinnost. Dochází tak ke generační reprodukci „ženského“ pečovatelsví, stejně tak jako genderových identit mužů a žen, což v konečném důsledku vede k asymetrické sociální organizaci celé společnosti. V tomto genderovém modelu fungování společnosti, kde jsou muži separováni od péče a výchovy dětí, by se zapojením mužů do tohoto procesu měl podle Chodorow smazat jak příkrý rozdíl mezi sebeidentifikací nositelů obou pohlaví, tak by mělo dojít k prolomení dosavadní genderově nerovné organizaci společnosti. Chodorow pak pro rovnou participaci obou rodičů v péči o dítě používá pojem rovně sdílené rodičovství (angl. „shared parenting“).

2.3.3. Péče o děti a rodičovství

Otcovství a mateřství představují v tradiční optice společností našeho kulturního okruhu vztahové konstrukty, které jsou vymezované jako protikladné a komplementární navzájem. V tomto přístupu jsou otcům a matkám připisovány zásadně odlišné a nezaměnitelné rodičovské role na základě jejich pohlaví, které jsou tak chápány jako

³⁷ Viz problematika „leisure gap“ (např. u Perrons 2005).

³⁸ Viz dále (Coltrane 1992).

jakési „biologické danosti“ (srov. Silverstein, Auerbach 1999: 397–399). Být matkou a otcem pak znamená být jiný, odlišný od druhého rodiče, plnit jiné funkce a role v rodině i společnosti. S mateřstvím a otcovstvím se tak pojí jiná očekávání a nároky na toho kterého rodiče.

Proměny mateřství

V obecném povědomí převládá představa, že žena – speciálně biologické matka svého dítěte, je přirozeně emocionálnější, empatičtější, vnímavější k jeho nárokům. Ze schopnosti ženy pečovat o své dítě se pak automaticky odvozuje obecná schopnost žen starat se a pečovat o druhé lidi. Nicméně historická studie Elisabeth Badinter (Badinter 1998, originál 1980) dokládá, že schopnost žen chovat se „mateřsky“ není automatická, tzv. mateřský instinkt není vrozený a předem ženám „daným“, nýbrž že se jedná o sociální produkt (sociální konstrukt), který se běžně označuje termínem „mateřská láska“. Tato schopnost je formována sociálně a zrcadlí v sobě nároky a požadavky společnosti na ženu coby matku.³⁹ Na příkladu francouzské společnosti Badinter ukazuje, že ideál tzv. aktivního mateřství neexistoval v našem kulturním prostoru odjakživa, ale že tato norma se zformovala a masově rozšířila teprve v průběhu 19. století, kdy začala být ženami masově internalizována (tamtéž: 147–178).

Žena byla postupem času „uvězněna do role matky“, a to tak pevně, že v rámci dominantního diskurzu mateřství došlo téměř k propojení významu žena = matka (Kiczková 2011: 211). S ustanovením normy „dobré matky“ se objevil problém matek, které cítily vinu, frustraci či ztrátu jistoty anebo důvěry ve vlastní ženskou identitu v případech, kdy tuto „normální“ a „ženám přirozenou“ lásku neprožívaly (Choi et al. 2004). Projevy této normy nacházíme i dnes, kdy se vysoká účast žen na trhu práce může dostávat do konfliktu s internalizovaným požadavkem na intenzivní mateřskou péči u některých skupin žen (srov. Křížková et al. 2011).

Ann Oakleyová (Oakley 2000, originál 1979) přišla s myšlenkou, že biologické mateřství jako „jedině správné“ je mýtus. V této souvislosti vyvrací přesvědčení, že všechny ženy chtějí být matkami a dokazuje, že toto očekávání je ženám, resp. dívkám vštěpována v procesu socializace od jejich nejranějšího věku. Zpochybňuje rovněž to, že všechny matky umějí pečovat zcela automaticky o své (biologické) děti. Na základě

---

³⁹ Až do poloviny 18. století nebyla podle E. Badinter dítěti věnována žádná zvláštní péče. Bylo přirozené, že se rodilo mnoho dětí, ze kterých přežilo jen několik. Samozřejmě otázkou je, zda děti umíraly, protože jim nebyla věnována péče, nebo jim nebyla věnována péče, protože umíraly. Z dnešního pohledu „chladný“ přístup rodičů k dětem nebyl ničím prvoplánovým. Podle této autorky šlo o jakousi obranu ze strany rodičů, kteří neustále čelili smrti vlastních dětí. Pokud jde o samotné dětství, pak to bylo dokonce některými mysliteli (filosofy, teology apod.) vnímáno jako zlo – jako „místo“ hříchu anebo „zdroj“ omylů dospělého člověka (Badinter 1998: 60).

řady výzkumů dokládá, že ženy se této dovednosti učí. Tato autorka se vyjadřuje rovněž k tomu, zda dítě potřebuje pro svůj vývoj nutně biologického rodiče a zda více biologickou matku než otce. Vycházejíc z řady výzkumů dokládá, že například pěstouni se v mnoha případech ochotněji i kvalifikovaněji starají o dítě než jeho vlastní biologická matka.

Přestože Sara Ruddick (1989) používá termín „mothering“, není mateřská péče, chování, práce či praxe, jak by bylo možné převést tento pojem do češtiny, jednoduše lokalizovatelná na matku coby vykonavatelku této aktivity. Ruddick rozlišuje mezi „mateřským chováním“ a „mateřstvím“, kdy podle ní biologickému a fyziologickému stavu těhotenství zakončeného porodem nemusí nutně odpovídat mateřské chování – neboli těhotenství a porod nemusí mít osudový význam pro povahu a kvalitu mateřské péče/práce/chování. Pečovat, starat se o dítě podle ní znamená mít k dítěti kladný vztah, mít ho rád/a, vnímat dítě jako rovnocenný subjekt – rovnocennou osobu mající specifické potřeby a nároky, individuální prožívání atd. Péče o dítě je nedílně spojená s převzetím odpovědnosti za to, jak se dítěti daří, jak prospívá, kdy péče o něj se stává trvalou součástí života pečující osoby. „Mateřská péče“ je uskutečňována skrze aktivity, jakými je láska, péče a výchova. Protože matkou se člověk nerodí, ale stává se jí, touto osobou nemusí být nutně biologická matka dítěte, ale ani jiná žena, může jí být kdokoli, kdo je péče tohoto typu schopen (srov. Ruddick 1989: 13–15, 214–218).

Je zjevné, že pojetí mateřství se v průběhu 20. století (zejména pak jeho druhé poloviny) značně proměnilo a kromě tradičního konceptu a diskurzu mateřství zde koexistuje také koncept a diskurz nový (srov. Kiczková, Szapuová 2011). Tzv. tradiční (anebo také patriarchální) koncept mateřství klade jiné nároky na matku, pokud jde o péči o dítě, možnost volby a její seberealizaci. Definuje odlišně „mateřskou lásku“ i vztah rodiny a zaměstnání apod. (více viz tamtéž: 217) než koncept nový, současný. Zatímco první koncept vychází především z ideologie separovaných sfér života společnosti, z biologického esencialismu, simplicistní představy, redukující ženu na matku, a z mýtu „dobré matky“, tedy ze zjevné idealizace a romantizace obrazu matky a mateřství, druhý koncept klade ve svém vymezení důraz na ideál rovnosti a spravedlnosti mezi muži a ženami stejně tak jako na rovnost uvnitř těchto skupin, na respekt k individuálním schopnostem, ale i podmínkám a možnostem, které ženy a muži coby rodiče pro realizaci svého rodičovství mají, anebo také nutně mít nemusejí, na ideji prolínání veřejné a soukromé sféry, stejně tak jako na myšlenku sociální konstrukce mateřství, otcovství, resp. rodičovství a nikoli na jejich biologickou determinaci apod.

S tím, jak sociální instituce rodiny prochází v současné fázi modernity změnami, které pozměňují její podobu i funkce, což inherentně souvisí rovněž s modifikací vztahů

mezi jednotlivými členy rodiny i s proměnou identit a rolí, které v ní ženy a muži zastávají, se také mění podoby mateřství, otcovství či obecně rodičovství, zahrnujících jak rovinu každodenní praxe (tj. každodenního jednání rodičů), tak také ideovou rovinu (neboli kulturu rodičovství) (srov. LaRossa 1992).

Proměny otcovství

Mnohé badatelky či badatelé se shodují v tom (viz např. Lupton, Barclay 1997; Dowd 2002 aj.), že otcovství je v současných společnostech našeho kulturního okruhu silně genderovaným konceptem. Otcovství je chápáno jako protikladné a komplementární k mateřství, kdy tyto fenomény bývají vnímány a konceptualizovány na základě zdůrazňování genderových diferencí mezi otcem/mužem a matkou/ženou. Tyto difference nemusejí být vždy chápány nutně jako biologicky dané (viz biologizující esencialistické přístupy), objevují se též přístupy kladoucí důraz na jejich „společenský původ“, sociální konstruovanost (viz konstruktivistické přístupy). Proti diferencialistickému pojetí otcovství a mateřství se objevuje konvergentní pojetí, které spíše než difference zdůrazňuje podobnosti mezi otcem a matkou a zpochybňuje jakoukoli „danost“ diferencí (Geiger 1996; Silverstein 1996; Dowd 2002 aj.). Dekonstruktivistický přístup pak odhaluje, co se skrývá v pozadí vnímání diferencí – jaká očekávání, ideje, výkladové rámce apod. Tento přístup tak narušuje zaběhaná genderová schémata vnímání otcovství a mateřství, otcovského a mateřského chování, rolí a identit, stejně tak jako významy, které bývají genderově stereotypně s otcovstvím a mateřstvím spojovány. Zatímco esencialistické přístupy kladou důraz na jedinečný význam otce v životě dítěte a otcovství ve společnosti (Blankenhorn 1995; Popenoe 1996 aj.) a jsou ve svém důsledku „apologetikou“ otcovství (Davidson 1990), (de)konstruktivistické přístupy obsahují kritický prvek ve svém zkoumání otců a otcovství (Hearn 1992; Geiger 1996; Lupton, Barclay 1997; Brandth, Kvande 1998; Silverstein, Auerbach 1999).

Z doposud nastíněného je zřejmé, že na otázky typu: zda vůbec či nakolik je otcovská praxe shodná či odlišná od mateřské; je-li odlišná, pak co ji způsobuje, případně nakolik je „nutně“ odlišná; stejně tak jako otázky týkající se po významech spojovaných s mateřstvím a otcovstvím, případně rodičovstvím apod., jsou uplatňována různá východiska a různé perspektivy. Odlišnosti v přístupech a uplatněných perspektivách se nepochybně promítají do mnohdy velice různorodých a nesourodých⁴⁰ empirických dat i do zformulovaných poznatků o otcovství, mateřství či rodičovství.

---

⁴⁰ Bylo by zjednodušením tvrdit, že různorodost a nesourodost empirických poznatků je dána jen a pouze či zejména odlišnou genderovou perspektivou. Tato různorodost zjištění a poznatků je dána mimo jiné

Pojetí otcovství a jeho výzkum

Ralph LaRossa (LaRossa 1992) od sebe teoreticky odlišil sociální praxi otcovství neboli realitu otcovského chování mužů – to, co otcové dělají –, od roviny „kultury otcovství“, od obecně sdílených ideálů, hodnot a významů spojovaných s muži-otci a otcovstvím. Upozornil na to, že se skrytě předpokládá jejich synchronizace – tedy to, že chování odpovídá normám a očekáváním –, přestože tomu tak nutně není. Kultura otcovství se podle něj mění rychleji než chování otců samých.

Formování otcovské praxe, i když má nebo může mít, jak na to upozornil LaRossa, svou „vlastní logiku“, je nicméně vždy nějak, byť ne přímočaře, ovlivněno sociálními tradicemi, hodnotami a normami. Ty jsou vtěleny v četných sociálních institucích a organizacích sociálního života, a to jak v těch méně formálních a vlastně soukromějších, jako je užší a širší rodina, vrstevnické skupiny, kamarádi, přátelé neboli skupiny blízkých, tak i v těch, které jsou formálnější, jako škola, právo, morálka, medicína, včetně politiky státu, kultury zaměstnavatelských organizací atd., masmédiu nevyjímaje. Otcovství je tak výraznou měrou formováno i těmito právě zmíněnými institucemi, resp. jejich diskurzy, které jsou mnohdy protikladné a soupeřící mezi sebou (více viz Lupton, Barclay 1997).

Otcovství je ve společnosti vždy nějakým způsobem „konstruováno“ a „produkováno“ a jak uvádí Jeff Hearn (Hearn 2002: 245), otcovství samo je spojeno se sociální produkcí a reprodukcí mužů, maskulinit a mužské praxe. Vzhledem k tomu, že identita otce je úzce svázána s identitou muže (neboli řečeno jinak, být otcem znamená být mužem), otcovství, a to i pečovatelské, jak jej v českém prostředí označuje Iva Šmídová (Šmídová 2007), by proto mělo být vždy zkoumáno a analyzováno ve vztahu k maskulinitám – k hegemonické⁴¹ maskulinitě i alternativním konstrukcím maskulinit (Brandth, Kvande 1998; Dowd 2002 aj.), které dávají význam každodenním životům mužů v různých situacích (Hearn 2002).

Jestliže některé studie (více viz např. Tereškinas, Reingardienė 2005) odhalují rozpor mezi postoji otců a velice pomalu se měnící otcovskou praxí, mezi reprezentací a realitou, ideologií a činem, o to více někteří badatelé zdůrazňují nutnost sledování právě oné propojenosti mezi identitou otců (čili tím, za koho sebe sama považují)

---

i vymezením předmětu bádání, zvolenou metodou jeho zkoumání, ne/zasazením předmětu bádání do širšího sociálního a kulturního kontextu, kontextem samotného bádání apod.

⁴¹ Důležitým předpokladem pro vznik hegemonické maskulinity je určitá korespondence mezi kulturním ideálem a institucionalizovanou mocí. Není přitom podstatné, kolik mužů lze do této kategorie zařadit, nýbrž skutečnost, že většina mužů z definice hegemonické maskulinity těží (Connell 1995: 77). Hegemonická maskulinita může být ve skutečnosti jakýmsi kulturním ideálem, který nemusí být pro většinu mužů dosažitelný, ale podstatné je, že právě tento „typ“ maskulinity udržuje dominantní postavení jak vůči ženám, tak vůči ostatním, subordinovaným maskulinitám.

a jejich chováním (neboli tím, co fakticky – reálně dělají), jak je tomu nejen u J. Hearn (Hearn 2002), ale například i u některých dalších autorů (srov. Haywood, Mac an Ghaill 2003: 52).

V sebereflexi vlastní otcovské identity totiž existuje mezi muži podstatný protiklad. Na jedné straně u části mužů stále existuje pojetí sebe sama coby živitele rodiny, kdy přetrvává propojenost mezi tradiční mužskou, resp. otcovskou identitou a otcovským chováním orientujícím se především či hlavně na výkon placené práce. Tito muži vnímají práci jako prostředek, skrze nějž se – formou jejího materiálního zajištění – starají o rodinu (Pleck 1993). Placená práce tak má v životě mnoha, ne-li většiny mužů-otců svou nezastupitelnou důležitost a tvoří základ mužovy, resp. otcovy identity (Morgan 1992). Výkon placené práce a mnohdy příliš silná identifikace s ní ale odvádí muže-otce zpravidla mimo rodinu a v konečném důsledku jej od ní separuje (Griswold 1993; Hobson 2002). Výkon placené práce totiž na muže-otce klade zpravidla takové, a to nejen časové, nároky, které nejsou zcela kompatibilní s péčí o druhé členy rodiny, ať se jedná o malé dítě anebo obecně o jakéhokoli na péči druhého člověka závislého člena rodiny (Wilkie 1993).

Na straně druhé existují muži, kteří se dokáží zapojit do péče o dítě jako primární pečovatelé. V této souvislosti vzniká otázka, zda tito muži-otcové, nejčastěji se pak jedná o otce na rodičovské „dovolené“, si dokáží vytvořit „nový typ“ maskulinity v důsledku jejich zkušenosti s péčí o dítě, která vychází z pojetí maskulinit a tvorby genderových identit jako neukončeného, stále probíhajícího procesu během života jedince (Lupton, Barclay 1997; Hearn 2002 aj.). Některé z domácích studií na toto téma nicméně dokládají, že změna v chování mužů v intenci pečovatelských nemusí nutně vést k podstatné změně jejich identity (srov. Maříková, Radimská 2003; Maříková 2006; Šmídová ed. 2008), resp. se ukazuje, že rozdílnému, pečovatelskému chování mužů nemusí nutně odpovídat rozdílná, „nová“ maskulinní identita a naopak.⁴² V této souvislosti se v zahraniční literatuře objevuje názor, že pečovatelskému chování mužů, resp. tato jejich nová role bude postupně včleněna do tradiční maskulinity (Brandth, Kvande 1998). Tuto domněnku pak potvrzuje poznatek, že někteří muži chtějí mít blízké vztahy ke svým dětem, ale příliš anebo dokonce vůbec nechtějí měnit genderové vzorce vztahů mezi muži a ženami (Reinicke et al. 2005). Proto analýzu otcovství – obdobně jako mateřství – nelze provádět bez vazby na gender neboli bez vazby na genderové identity,

---

⁴²Muži-otcové se dokáží o své dítě postarat, vyžadují-li to okolnosti a není-li jiná možnost, což se projevuje zejména v situacích tzv. „vynuceného rodičovství“, kdy je otec v důsledku vlivu vnějších okolností v dané době jediným pečovatelem (Maříková, Radimská 2003: 94–96). Nicméně tento typ otce je možné v rámci jeho pečovatelské praxe označit za typ „tradičního otce“, který není s rolí pečovatele příliš identifikován. Muži pečující o své dítě „z donucení“, neprovádějí péči zpravidla příliš zainteresovaně, emocionálně angažovaně, zastávají spíše tradiční genderové postoje a hovoří v intenci genderově konzervativní ideologie (tamtéž).

ale i genderové role⁴³, máme-li porozumět utváření a dynamice fungování genderových vztahů v rodině i širší společnosti.⁴⁴

Různé formy otcovství, otcovské praxe i to, co R. LaRossa (LaRossa 1992) označil za kulturu otcovství, začaly být studovány z různých zorných úhlů a perspektiv. Podle Williama Marsiglia (Marsiglio 1995) pak sledování měnící se povahy a významu otcovství, stejně tak jako chování otců a jejich interakcí s dětmi, představují, resp. představovaly v době jeho hodnocení dvě z mnoha oblastí soudobých výzkumů otcovství. Fenomén otcovské angažovanosti, resp. většího zapojování otců do péče a výchovy svých dětí v rodinách byl konceptualizován jako „nové otcovství“ a tito muži byli označeni za „nové otce“ v opozici k tradičnímu otcovství, tradičně pojímané otcovské roli a identitě. Koncepte nového otcovství pak staví do kontrastu image nového otce s image otce jako živitele a ekonomického „zabezpečovatele“ rodiny.⁴⁵

V souvislosti s jinou než tradiční otcovskou praxí (chováním), ale i ideovou (kulturní) rovinou otcovství, začaly být používány další termíny, které měly postihnout sociální změnu. Byly jimi pojmy označující její nositele za nového otce (angl. „new father“), zapojeného či angažovaného otce (angl. „involved father“), pečujícího otce (angl. „caring“ nebo „nurturing father“) apod. V souvislosti s kladením důrazu spíše na podobnosti než rozdíly mezi muži-otci a ženami-matkami začaly být používány pojmy jako rodiče nebo „co-parents“ (pro což v češtině neexistuje zatím adekvátní výraz). Analogicky pak pro procesy změny byly používány výrazy jako aktivní otcovství (angl. „active fatherhood“ či „fathering“), pečovatelské otcovství (angl. „nurturing fatherhood“) apod., a také výrazy jako rodičovství (angl. „parenting“), rovně sdílené rodičovství (angl. „equal parenting“), sdílené rodičovství (angl. „shared parenting“), mají-li být uvedena ta hlavní a nejdůležitější pojmová označení. Právě uvedené termíny odrážejí nestejně přístupy k vnímání problematiky otcovství ve vztahu k genderu. Podle Josepha Plecka (Pleck 1987) pak měnící se koncepte a přístupy k otcovství ozřejmují skutečnost, že současné otcovství je přinejmenším tak proměnlivým (fluidním) konceptem, jak proměnlivým je otcovství v historické perspektivě.

---

⁴³ I když koncept rolí byl ve feministickém diskurzu zkritizován (více viz např. Komarovky 1992; West, Zimmerman 2008), domnívám se, že se stále jedná o účinný nástroj sociologické analýzy sociálního jednání (srov. Goffman 1999), a to i v případě genderového jednání lidí. Jak totiž uvádí M. Čermáková (Čermáková 2003: 1), genderové role a genderové identity tvoří rub a líc stejné mince (genderu), a tak je od sebe nelze jednoduše oddělit.

⁴⁴ Například důraz na odpovědnost, tak jak se dnes v některých směrech objevuje (srov. Doherty et al. 1998), může být vedena snahou o posílení moci otců v rodině (v případě konzervativních směrů a přístupů), nikoli snahou o zrovnoprávnění partnerů-rodičů v právech a povinnostech, jak je považováno ve směrech jiných kladoucích důraz na genderovou rovnost (viz výše).

⁴⁵ Otázka konceptualizace otcovství, resp. jednotlivých „images“ otcovství je komplikovanější a „barvitější“. Více viz např. (Dienhart 1998).

Otcové a matky v péči o dítě

Přestože práce Diane Ehrensaft (Ehrensaft 1987) nesla označení *Parenting Together*, badatelka v ní dospěla k závěru, že většina rodin, které tehdy zkoumala, měla sice dva pracující rodiče (working parents), neměla však dva pečující zaměstnané rodiče (angl. „parenting workers“). To jinými slovy znamená, že zatímco ženy většinou prokázaly schopnost redefinovat svou roli v rodině i širší společnosti na „pracující matky“, většina mužů nebyla schopna obdobné redefinice tak, aby jejich otcovská role získala nový obsah (viz např. i Silverstein 1996).

Schopnost sdíleného rodičovství pak byla podle zjištění D. Ehrensaft postavená na schopnosti odmítnout tradiční pojetí genderových rolí a na schopnosti redefinovat rodičovské role, což bylo výrazně ovlivněno zejména takovými faktory, jakými je struktura pracoviště, sociální a společenské normy a kultura dané zaměstnavatelské organizace, vztahy mezi rodiči apod. Podle téže badatelky, pokud o dítě pečovali otcové, pak stejným i rozdílným způsobem jako matky. Na jedné straně byli otcové schopni vykonávat mnohé z běžných, rutinních aktivit souvisejících s péčí o dítě, na straně druhé se k dětem chovali „drsněji“ a provozovali s dětmi častěji fyzické hry, zatímco matky vyjadřovaly častěji emoce, hovořily více o svých citových vazbách k dítěti i o citové vazbě dítěte k nim. D. Ehrensaft tyto „vykazované“ i pozorovatelné rozdíly vysvětluje rozdílnými vzorci socializace a vývoje jedinců. Otcové přistupují k otcovství s rozdílnými zkušenostmi z předchozí socializace i s rozdílnou úrovní podpory ze svého sociálního okolí než ženy.

Podle Brendy Geiger (Geiger 1996) pak platí, že pokud jsou muži v roli pečovatele, dokáží ji, kromě rozdílného typu her provozovaných s dětmi, zastat v podstatě stejně jako matky. Tato autorka dospěla k závěru, že pečovatelské chování určuje, příp. ovládá role pečující osoby a ,nikoli gender. Muži se s větší pravděpodobností chovají jako primární pečovatelé, pokud fungují v egalitárních partnerstvích, kdy zpětně skutečnost, že jsou pečovateli, přispívá k budování tohoto typu partnerského vztahu.

Jiný pohled na účast mužů v procesu socializace dětí uplatnil Scott Coltrane (Scott 1992). Když se zaměřoval na sledování fungování genderové organizace společnosti v neindustriálních společnostech, dospěl k závěru, že společnosti, kde se otcové podílejí na socializaci svých dětí, „produkují“ muže, kteří inklinují méně k tomu, aby exkludovali ženy z veřejné sféry a veřejných aktivit. To jinými slovy znamená, že účast mužů na socializaci dětí vede v těchto společnostech k vyrovnání možností uplatnění mužů a žen.

Problematiku pečovatelsství a participace otců v rodinách pak nelze zcela oddělovat od jejich participace na výkonu domácích prací, které jsou součástí tzv. práce pro rodinu (viz dále). Jak ale dokládají některé studie (např. Gerson 1997; Brandth, Kvande 1998),

zatímco muži jsou ochotni a schopni pečovat o dítě, udržují si zpravidla i nadále odstup od dělání domácích prací. Kromě toho je patrná tendence hodnotit to, co dělají muži, ať ve vztahu k dětem, případně i v domácnosti jinak, než je tomu v případě žen (viz i dále) – dávat jejich aktivitě vyšší ocenění (Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996 aj.), čímž se reprodukuje vyšší sociální status mužů, a to nejen v rodinách. Z tohoto hlediska se proto ukazuje jako nutné sledovat nejen to, co kdo, příp. kdy, jak často, v jaké „kvalitě“ dělá nebo nedělá, ale také to, jak je ten který jedinec za své konání sociálně ohodnocen a jaké jsou další sociální konsekvence tohoto hodnocení.

Rodičovské role v soudobé společnosti

Podle teorie individualizace rodičovská role (zejména pak ta otcovská) není v současnosti souborem pevně a jasně daných, nezpochybnitelných očekávání pojících se se sociálním postavením rodičů, nýbrž se skládá z více dimenzí, které mohou, ale také nemusí být naplňovány anebo mohou mít různou, méně unifikovanou podobu v porovnání s minulostí. Můžeme proto identifikovat více různých „variant“ jednání (v některých koncepcích označovaných rovněž jako registry či repertoáry),⁴⁶ a tedy i vzorů spojených s určitou dimenzí rodičovství a náležících k sociální pozici rodiče. Z nich pak rodiče mohou volit a skládat si své vlastní verze rodičovské role, která tak může nabývat různé podoby (Dudová 2008).

Mnozí badatelé či badatelky nicméně reflektují (např. Coltrane 1996 a 2000; Kimmel, Messner 1998; Silverstein, Auerbach 1999; Hobson 2002 aj.), že proměna rolí rodičů se týká naléhavěji otcovství než mateřství, které již svou podobu a normativní vymezení v uplynulých desetiletích do značné míry pozměnilo (srov. např. Chodorow 1978; Ruddick 1989). Zaměřím-li nyní pozornost na otcovství a jeho proměnu, pak lze tvrdit, že dříve institucionální a autoritářské otcovství se v současnosti stává otcovstvím vztahovým a dobrovolným – z otcovství se stává akt vůle. Role otce v heterosexuální rodině dnes není jednoznačně definována a obměňuje se v závislosti na tom, co žena od svého partnera očekává a vyžaduje, a také v závislosti na vůli otce zaujmout určité místo nezávisle na přístupu své partnerky (srov. Castelain-Meunier 2002: 190). Otcovství přestává být přísně definováno rolovými očekáváními a předpisy a stává se nejasným a pluralistickým.

Od 70. let minulého století je možné zaznamenat nárůst počtu výzkumů na téma otcovství především v USA a západní Evropě a s nimi spojených diskusí, které postihují především dvě kontradiktorní tendence – vzrůstající participaci otců v rodinách vs. jejich mizení z nich (Marsiglio, Pleck 2005). V této souvislosti bývají diskutovány

---

⁴⁶ Více viz (Dudová 2008).

normy „nové“ a „staré“, „moderní“ a „tradiční“ formy otcovství. Moderní normativní rámec⁴⁷ předpokládá citovou blízkost a přítomnost otce v rodině spolu s jeho zapojením do každodenní péče o dítě i domácnost. Tradiční normy otcovství pak silně souvisejí s pracovní sférou a s profesionálním rozměrem otcovské identity. Čas, který otec tráví výdělečnou prací, je zde zpravidla vnímán jako čas věnovaný rodině, jako jakýsi „rodičovský čas“. Otec a matka jsou v této tradiční normě vymezeny jako nezaměnitelné osoby s naprosto rozdílnými úkoly, povinnostmi a zodpovědnostmi. Moderní normy otcovství naopak určitým způsobem přibližují otcovství k mateřství: obsahují nutnost fyzické blízkosti a péče, důvěrného citového vztahu, osobní přítomnosti a přijetí osobní odpovědnosti za to, jak se dítěti daří a jak prospívá. Zatímco tradiční otec byl otcem „v zastoupení“ – jeho rodičovství bylo do značné míry zprostředkováno matkou (tím, jak o otci hovořila s dítětem, i tím, jak o dítěti vyprávěla otcí), moderní otec by měl mít s dítětem přímý, nezprostředkovaný a individualizovaný vztah.

Rodičovství v naší společnosti

V 50. letech sice v naší společnosti převládala představa emancipované ženy osvobozené od výkonu domácích prací, stejně tak jako od péče a výchovy dětí, kdy tyto aktivity měly být přeneseny (zcela nebo z větší části) na společnost, nicméně za socialismu se nakonec nepodařilo dosáhnout zásadní proměny tradičního způsobu fungování rodin a rodinných domácností. Součástí postulátu socialistického modelu osvobození ženy byl jak postulát osvobození domácnosti,⁴⁸ tak postulát kolektivní (nerodinné) péče, kdy se v méně radikální podobě jednalo o institucionální péči tvořící doplněk péče a výchovy v rodině v podobě rozšířených denních jeslí, mateřských škol, družin apod.⁴⁹

Třebaže původním záměrem komunistického režimu bylo odstranit hranice mezi „soukromím“ a „veřejným“ a radikálně transformovat tehdejší rodinu rozbitím „buržoazní“ sexuální smlouvy (Havelková 1993b: 90), v první polovině 60. let začal být v důsledku klesající natality kladen důraz právě na specifčnost mateřské role ženy, na

---

⁴⁷ Například podle J. Plecka (Pleck 1987: 81) „nový otec“ je přítomen u porodu, zapojuje se do péče o dítě od prvního dne jeho života, nikoli až když je dítě větší, participuje na běžné každodenní péči o něj, nejen si s dítětem hraje, nedělá rozdíly mezi dětmi na základě jejich „pohlaví“, tzn. že se věnuje dceři stejně jako synovi apod.

⁴⁸ Koncepce osvobození domácnosti vycházela z představy přenesení výkonu domácích prací mimo její rámec, a to na státem organizovaný sektor služeb. Jednalo se však o „projekt“, který se v podmínkách socialistického Československa nikdy nezrealizoval. Nabídka služeb pro domácnost byla nedostatečná co do rozsahu a geografické dostupnosti, navíc byla považována za relativně finančně nákladnou, a proto byla využívána jen ve velmi omezené míře, jak vyplývá i z později realizovaných sociologických výzkumů na toto téma (srov. např. Maříková 2007b).

⁴⁹ Tato koncepce vycházela ze sovětských teoretických zdrojů i praktických zkušeností (viz např. Makarenko 1954).

nezastupitelnost její biologické úlohy v reprodukci společnosti, což bylo spojeno s vyzdvihováním významu rodiny v tehdejší společnosti. Podle dobové literatury „sladění hospodářské a mateřské funkce ženy patří k významným politickým a sociálním úkolům, zejména v současné době, kdy jsou kladeny zvýšené nároky na obě tyto funkce žen: na jedné straně pokles porodnosti zvyšuje význam jejich funkce mateřské a na druhé straně klade zvýšená potřeba pracovních sil nové nároky na zapojení žen do výrobního procesu (...).“ (Jureček 1963: 196–197)

Socialistický stát však po celou dobu své existence nebyl schopen zajistit služby pro domácnost a péči o děti v takovém rozsahu, kvalitě a ceně, aby mohly být populací využívány způsobem, který by umožnil vyvázání ženské pracovní síly z domácí sféry, resp. „biologicky legitimizované“ reprodukční práce (Hašková, Maříková, Uhde 2009). Tento stát totiž nedokázal zorganizovat ekonomickou produkci včetně produkce služeb a zboží pro obyvatelstvo tak, aby mohly být dostatečně uspokojovány potřeby lidí, resp. poptávka po nich. Proto ženy v období socialismu zažívaly to, co bylo konceptualizováno jako „druhá směna“ anebo „dvojí břemeno“ (Šiklová 1997; Možný 1990 aj.). Právě ony totiž vykonávaly kromě placené práce v zaměstnání i většinu neplacené práce. Nejednalo se přitom pouze o výkon „ženských“ domácích prací a péči o děti, neboť ženy v ekonomice nedostatku zajišťovaly nároky a potřeby rodiny rovněž materiální produkcí nedostatkového, resp. chybějícího zboží či služeb (Gal, Kligman 2000; Emigh, Szelényi 2001; True 2003).⁵⁰

V kontextu zaměstnanosti žen a jejich emancipace anebo, jak uvádí Jiřina Šiklová (Šiklová 1993: 75), „pseudo-emancipace“, je v návaznosti na fungování socialistické rodiny možné postavení muže v rodině považovat za ambivalentní. Přestože zde byl model jediného rodinného příjmu v úplných rodinách transformován na model dvoupříjmový (Čermáková 1997b; Gal, Kligman 2000; True 2003), nedošlo podle některých badatelek k výrazné erozi mužského živitelství. Stereotyp muže jako jediného živitele byl v tomto typu rodiny podle nich pouze nahrazen stereotypem muže jako hlavního živitele (Šiklová 1993), aniž by se změnilo výrazně fungování rodiny – muži by se rovnocenně podíleli na chodu rodiny i domácnosti. Podle jiných badatelek byl ale status mužů v rodinách zeslaben, a to jak v důsledku masového vstupu žen do placené práce (Čermáková 1995), tak i v důsledku procesu znárodňování, kdy muži přišli o jeden ze zdrojů své dominance a sebedůvěry, tj. o majetek, možnost podnikat a svobodně se realizovat (Wagnerová 1995). Dvoupříjmový model rodiny pak učinil oba příjmy rovnocenné co do jejich významu. Pouze jedním z nich by totiž většina rodin nebyla schopna zabezpečit svým členům přiměřený životní standard.

---

⁵⁰ Některé autorky (např. Kozera 1997) hovoří dokonce o tzv. třetí směně, kam řadí stání ve frontách na nedostatkové zboží, mezi které však často patřilo i zboží běžné denní spotřeby.

Další badatelky nicméně upozorňují také na to, že v rámci solidarity žen s muži v tehdejší československé společnosti, dělící čára mezi lidmi vedla spíše mezi stranickým aparátem a zbytkem společnosti než mezi světem mužů a žen (Šiklová 1997). Mnohé ženy tolerovaly nebo dokonce podporovaly projevy „patriarchálních zvyků“ u svých manželů, aby jim tak „vynahrazovaly“ ponížení, kterého se jim dostávalo v zaměstnání, resp. veřejné sféře (Havelková 1993a). V rámci rodin tak mohlo docházet naopak k privilegizaci mužů jako projevu solidarity žen s muži prostřednictvím případného navyšování jejich statusu v tehdejší rodině, kdy muž byl „osvobozený“ od výkonu mnohých domácích povinností. A tak ač byl podle některých badatelů a badatelek status mužů v rodině v důsledku proměny chápání významu mužského živitelství zeslaben, nemuselo to nutně znamenat, že tento status nemohl být souběžně v rodině zpětně zase navyšován právě zmíněným mechanismem jejich privilegizace.

Výše uvedené reflexe badatelek se však zaměřovaly na konvenční podobu rodiny, tj. na úplnou rodinu, a abstrahovaly od skutečnosti, že za socialismu docházelo k nárůstu rozvodovosti a tedy i počtu rodin s jediným živitelem – častěji však živitelkou rodiny. Placená práce totiž ženám umožnila získat nejen ekonomickou nezávislost na mužích, ale i psychologickou nezávislost na svých partnerech. Výkon placeného povolání jim dovoľoval opustit partnerské vztahy, když jim nevyhovovaly, umožňoval jim však „přežít“ i tehdy, opustil-li je jejich manžel či partner.

Stejně tak jako rodina v období socialismu nebyla pouze rodinou úplnou, ale jednalo se o sociálně více diferencovanou jednotku, netvořili ženy ani muži vnitřně homogenní a nediferencované skupiny, třebaže za socialismu docházelo k výrazné nivelizaci příjmů, majetku, ale i výrazné unifikaci životního stylu apod. Výzkumy z druhé poloviny 60. let odhalily, že zejména mladší a vzdělanější generace žen se ve svém soukromí chovala emancipovaně a kladla např. větší důraz na rovnost partnerů uvnitř rodiny.⁵¹

V ekonomice nedostatku nicméně, zejména v rodinách s více dětmi, rodinách žijících na venkově anebo rodinách s nižšími příjmy, přetrvávala výrazná nerovnováha mezi muži a ženami, pokud jde o dělbu domácích prací a dělbu rodičovských povinností, kdy většina běžné péče a domácích prací spočívala na ženě. Na rozdíl od „nepřítomného otce“ v západní rodině, který si udržoval dominaci díky své živitelské

---

⁵¹ „Na základě výsledků sociologických výzkumů můžeme konstatovat, že se u nich vypěstoval odpor k tradiční roli ženy v domácnosti, že došlo k určité deformaci životních cílů mladých žen. V současných podmínkách je tento odmítavý postoj k domácím pracím zdrojem napětí (...). Mladá žena, nemůže-li realizovat svou rovnoprávnost v rodině, vyžaduje dělbu domácích prací, vyžaduje partnerství i v péči o děti. Tyto nároky rostou úměrně s pozicí, kterou žena zaujímá v zaměstnání (...). Ženy mají v úmyslu trvat na manželově pomoci v domácnosti za každých okolností, zásadně i tehdy, kdyby manžel označoval svou vlastní práci za neodkladnou (...)“ (Švarcová, Prokopec 1969: 504).

roli, muž-otec byl sice v socialistické rodině přítomný více, nicméně mnohdy byl vnímán jako ten méně dominantní a méně praktický člen rodiny (Wagnerová 1995). Častější i delší přítomnost otce v tehdejší rodině pak nemusela nutně znamenat, že měl také blíže k dětem, resp. tak blízko jako matka, nebyl-li výrazně angažovaný v péči o ně a na jejich výchově (Možný 1983).

Je přitom zřejmé, že v kontextu socialismu byla pozice muže v rodině ambivalentní: na jedné straně byla jeho dominance díky poklesu prestiže sféry povolání a nemožnosti dělat nestranickou kariéru zeslabena spolu s tím, že jeho příjem nestačil k uživení rodiny. Na druhé straně mohly být jeho význam a důležitost v rodině navyšovány všeobecnou akceptací vyvázání se z „ženských“ prací a povinností v rodině. Mužům tak mohly být v rodině poskytovány výhody ve snaze kompenzovat jim „újmu“ nemožnosti smysluplné pracovní angažovanosti. Třebaže se podíl mužů na živitelství fakticky zmenšil, neznamenalo to zásadní proměnu genderových vztahů v rámci úplné rodiny. Ženy v období socialismu zůstaly hlavními pečovatelkami, ale zároveň byly i spoluživitelkami rodin. V rámci mnohých rodin stále existovala dělicí linie odlišující „ženskou“ a „mužskou“ práci v rodině a domácnosti. Muži se příliš nezapojovali do výkonu některých domácích prací, ani do péče o děti a nebyla ani politická vůle řešit otázku participace mužů ve sféře rodiny a domácnosti.⁵²

Genderový kontrakt založený na dvojí zátěži žen zakotvil pevně v období socialismu v naší společnosti, a to i legislativně, jelikož čas na péči o nejmladší dítě – tzv. mateřská a další mateřská „dovolená“ – byla tehdy vyhrazena pouze matkám. Zapojení otců do péče nebylo před rokem 1989 nijak legislativně podpořeno (více viz Hašková, Maříková, Uhde 2009). Nejen otázka zapojování mužů do péče, ale ani některá další témata týkající se genderové rovnosti, tedy i problematiky mužů a maskulinit nebyla v oficiální politice tehdejšího režimu vůbec akcentovaná.

Muži v období socialismus tvořili de facto normu, jíž se měly ženy přiblížit – ženy měly pracovat jako muži, muži se však neměli recipročně zapojovat do chodu sféry soukromé a povinností spojených s jejím fungováním. „Úkoly“ a „povinnosti“ žen měl přebírat stát a jím organizované veřejné služby. Socialistický projekt emancipace žen skrze jejich vstup do placené práce tím, že zcela vynechal otázku účasti mužů na neplacené práci, se ale ve svém důsledku ukázal značně problematický (Šiklová 1997). Ba co více, tento projekt byl neúspěšný, neboť nevedl k proklamované rovnosti mezi muži a ženami. Socialistická zkušenost s projektem „rovnosti pohlaví“ ukazuje, že genderové rovnosti v rodině i celé společnosti nemůže být dosaženo procesem změn,

---

⁵² Kritické reflexe „živitelství“ za socialismu se začínají objevovat až po roce 1989 (Havelková 1993a, 1993b; Čermáková 1995, 1997a, 1997b; Maříková 1999 aj.).

které se jednostranně zaměřují pouze na ženy, aniž by byla akcentována nutnost změny i na straně mužů.

Skutečnost, že populace po roce 1989 k tradičnímu uspořádání genderových rolí se mění relativně pomalu,⁵³ vysvětluje, proč je podíl otců na péči o dítě, stejně tak jako na domácích pracích stále výrazně nižší než podíl matek a proč rodičovské páry s tradičním rozdělením povinností a odpovědnosti v rámci úplné heterosexuální rodiny převažují (srov. Bierzová 2006; Vohlídalová 2007: 50–51). V tomto typu rodiny spočívá na matce odpovědnost za většinu aktivit spojených s rodičovstvím. Pokud se zvyšuje otcovská angažovanost, pak jediné tak, že otec jedná po boku matky, společně s ní nebo místo ní, pokud ona zrovna není k dispozici (viz Maříková 2006). V tomto asymetrickém modelu výkonu rodičovství zůstává často vztah otec – dítě zprostředkován matkou a otec nepřebírá nikdy plnou odpovědnost za péči a starost o něj.

Výsledky mnohých zahraničních (viz pro přehled England 2011) i domácích studií nás neustále přesvědčují o tom, že ženy stále dělají většinu pečovatelských aktivit v rodinách, pečují o děti či jiné závislé členy rodiny (Bierzová 2006; Vohlídalová 2007, Dudová, Hašková, Maříková 2010), a dokonce se od nich i nadále očekává, že pečovatelskou práci ve společnosti odvedou právě ony. Pečovatelství není pro muže stále ještě plně akceptovatelné, neboť pečovatelská práce ve společnostech našeho kulturního okruhu je genderovaná jako „femininní“, což mužům ztěžuje přístup k jejímu výkonu.

Kritická mužská studia kladoucí důraz na propojenost mezi otcovstvím a sociální produkcí a reprodukci mužů, maskulinit a mužské praxe (Hearn 2002: 245) poukazují na nutnost postihnout konstrukci maskulinit jako neustále se měnící sbírky významů, kterou muži vytvářejí ve vztazích k sobě samým, ke světu a k jiným lidem v procesu péče a starání se o děti. Analýzu otcovství, obdobně jako mateřství či obecně rodičovství pak není možné z tohoto zorného úhlu provádět bez reflexe každodenní praxe otců, zákonitě ale i matek (či obecně rodičů) a významů, které jí oni sami udílejí, bez reflexe vztahu mezi jednáním a konstrukcí jejich genderové identity, bez reflexe re/produkce genderu i jeho „rozvolňování“ v návaznosti na (tradičně konstruované) genderové vztahy, realizované v konkrétních sociálních interakcích v rámci určitého společensko-historického kontextu.

---

⁵³ Srov. kromě výzkumů *ISSP 1994* a *ISSP 2002* i šetření „Role žen a mužů“ prováděného CVVM v rámci prováděného longitudinálního výzkumu *Naše společnost* v roce 1998, 2003, 2006, 2007 a 2009.

2.3.4. Péče a domácí práce

Problematiku pečovatelsství a otcovské participace v rodinách nelze oddělovat od jejich participace na výkonu domácích prací. Jak ale dokládají některé studie (např. Gerson 1993; Coltrane 1996; Brandth, Kvande 1998; Maříková 2008b), zatímco muži jsou ochotni a schopni pečovat o dítě, udržují si stále často odstup od výkonu domácích prací. Kromě toho je patrná tendence hodnotit to, co dělají muži, pokud jde o péči a domácí práce jinak, než je tomu v případě žen – udílet jejich aktivitě vyšší ocenění (např. Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996), čímž se reprodukuje vyšší sociální status a prestiž mužů v rodině i mimo její rámec.

Máme-li se zabývat problematikou participace mužů, speciálně pak otců na výkonu domácích prací, pak je nutné tento pojem vymezit, neboť se jedná o pojem nejednoznačný, amorfni (viz Ferree 1991). To souvisí s historicky a kulturně proměnlivou představou o tom, kdo, co, kdy a jak často má (anebo také nemá) v domácnosti (a rodině) dělat z hlediska genderu, kdy tato dimenze se výrazně promítá do širší obsahové vymezení daného pojmu. V tzv. širokém pojetí bývají domácí práce chápány jako *neplacená práce* vykonávaná v domácnosti, která produkuje výrobky a služby pro potřeby jejích členů a slouží k zajištění provozu domácnosti (Shelton, John 1996). Nicméně domácí práce nelze chápat jen jako prostý úhrn všech činností nutných k zajišťování chodu domácnosti, neboť jejich vymezení v sobě zahrnuje také definici těchto činností jako nutných a potřebných spolu s definováním standardů, podle nichž se tyto práce budou vykonávat a kontrolovat (Bierzová 2006).

Za domácí práce v tzv. úzkém pojetí jsou pak obvykle považovány rutinní a nejčastěji vykonávané činnosti v rámci domácnosti, které jsou neodkladné a časově náročné a které zpravidla nesou označení „ženské“. Do kategorie „ženské domácí práce“ ale bývají zahrnovány i takové činnosti, jakými je například organizace rodinného rozpočtu, koordinace činností, případně i některé aspekty péče o děti a emocionální podpory členů rodiny, neboli tzv. mentální práce, která se stává součástí širšího vymezení této kategorie (srov. Renzetti, Curran 2003).

Podle běžně rozšířeného názoru je výkon domácích prací spojován s rozdílnými předpoklady, schopnostmi a dovednostmi mužů a žen. V tomto pojetí domácích prací se klade důraz na to, že muži a ženy jsou od „přírody“ rozdílní, a proto dělba domácích prací má tuto danou („přirozenou“) podobu. Problematika domácích prací je však úzce spojená s ideologií rodinného krbu a s dělbou rolí podle osy „pohlaví“ v rodině i společnosti (Ferree 1991; Coltrane 1996 aj.), kde fungování trhu práce je postaveno na představě „ideálního pracovníka“ (Williams 1999) a sféra rodiny a domácnosti na představě láskyplné matky, starající se hospodyně a obětující se pečovatelky.

Při zkoumání problematiky dělby domácích prací Ann Oakley (1974) zjistila, že pokud se muži více podílejí na jejich výkonu, moc žen ve sféře domácnosti (označované tradičně za doménu žen) slábne a zvyšuje se sociální status této práce. Dospěla však také k závěru, že participace muže na domácích pracích neznamená nutně přijetí zodpovědnosti za její výkon. I když v některých rodinách dochází ke sdílení výkonu domácích prací, prokázalo se, že muži o sobě často prohlašují nebo se vnímají jako ti, kdo *pomáhají* svým ženám. Pokud tedy muži zastávají roli „pomocníka“ (srov. Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996), pak ženy mají i nadále plnou zodpovědnost za výkon základních domácích prací a zajištění základního chodu domácnosti (a dodejme, že i rodiny). Pokud chod domácnosti (a rodiny) nefunguje, je za to ve společnostech našeho kulturního okruhu činěna zodpovědnou žena, nikoli muž.

Zatímco Ann Oakley (1974) vnímala domácí práce jako ženy utlačující, některé jiné badatelky či badatelé (např. Spitze, Loscocco 2000) upozornili na to, že výkon domácích prací není všemi ženami vnímán shodně a že je proto potřeba vyhodnocovat jejich percepce v kontextu toho, jaká omezení a jaké možnosti jsou s jejich výkonem spojovány. Domácí práce nabývají totiž svůj vlastní symbolický význam, který překračuje pouhé uspořádání aktivit a činností, stejně tak jako dělbu jejich výkonu.

Otázku percepce domácích prací pak není žádoucí omezovat pouze na ženy. Konceptualizace vztahu výkonu a percepce domácích prací muži tvoří nepochybně svébytné výzkumné téma spojené inherentně s otázkou genderové rovnosti v rodině (srov. Horna 1990). Řešení otázky „proč se muži doposud nepodílejí příliš na výkonu domácích prací“, se bezprostředně dotýká naší každodenní, žité reality, zároveň však představuje obecnější a univerzálnější problém v podobě kulturní definice genderového systému společnosti.⁵⁴

Podle Rapoportových (Rapoport, Rapoport 1971) muži neparticipují na domácích pracích hlavně ze dvou důvodů: jednak proto, že pro muže je těžké dělat něco, co je v dané kultuře nadefinováno jako „femininní“, konkrétně jako „ženská práce“ (což potvrzují i další – viz např. Williams 1999), dále proto, že ženám zase obvykle činí problém „svěřit“ mužům výkon těchto činností, zejména když to znamená snížení standardu vykovávaných prací. Pohled některých badatelek na neochotu mužů podílet se na domácích pracích bývá někdy kritičtější než ten právě uvedený. V dnes již klasické práci *Politics of Housework* (1993, originál 1971) Pat Mainardi upozorňuje na skutečnost, že mnozí muži vnímají domácí práce jako „špinavé“, monotónní, nudné činnosti, které jsou degradující, odporné, nebo jsou naopak pro ně až příliš triviální. V takovém případě postoje mužů k domácím pracím jsou projevem jejich nadřazenosti, potažmo hegemonické maskulinity vymezující se proti všemu, co souvisí se ženou

---

⁵⁴ Více na toto téma viz např. (Harding 1986; Bourdieu 2000; Renzetti, Curran 2003 a další).

a „ženskostí“ (Connell 1995). Jsou to pak právě určití muži (resp. jejich skupiny), kteří si mohou dovolit nedělat „ženskou práci“, disponují právem nedělat nic z toho, co dělat nechtějí, jsou to oni, kdo se rozhodují zcela svobodně o tom, kdy a zda (vůbec) něco v domácnosti vykonají.

François de Singly (Singly 1999) zase poukazuje na zcela konkrétní praktiky, které muži uplatňují, aby si své dosažené patriarchální výhody zachovali. Například jednou z účinných strategií mužů je navenek souhlasit s podílením se na výkonu domácích prací, a demonstrovat tak před druhými dobrou vůli a ochotu něco dělat. Muž ale posléze výkon dané činnosti nezvládá, resp. se projevuje záměrně jako „sociálně invalidní“, takže příslušnou práci nakonec vykoná jeho manželka či partnerka. Rovněž další strategie mužů je postavena na jejich dobré vůli něco dělat, kdy nakonec udělají jen ty práce, které jim připadají méně obtížné. Dělbá práce se v tomto případě řídí často pravidlem, že každý dělá to, co umí a dělá rád, na co má dovednosti anebo momentální náladu apod. Toto na první pohled velice „pružné pravidlo“ má ale své úskalí – obvykle tím, kdo nechce něco udělat je muž – manžel či partner. Pravidlo tedy funguje často dost jednostranně ve prospěch mužů a neprospěch žen. Nakonec totiž opět nastupuje žena, která potřebnou práci udělá a která respektuje nechuť či neschopnost muže danou práci vykonat. Žena v tomto případě uplatňuje velice vstřícnou zásadu: „Nechce-li manžel něco udělat, tak to udělám já. Vždyť (když) mi to nevadí!“ Zákonnitě zde vzniká otázka: kdo „zastoupí“ ženu, vadí-li jí výkon nějaké domácí práce a nechce-li něco dělat právě ona?

Rovněž Arlie Hochschild (Hochschild, Machung 1989) analyzovala, proč se muži nechtějí zapojit do tzv. druhé směny (anebo toho nejsou schopni), když pracující ženy běžně vykonávají kromě placené práce v zaměstnání či podnikání rovněž neplacenou práci doma. Svou kvalitativní studií z konce 80. let upozornila na to, že je důležité sledovat dynamiku každodenní interakce a vyjednávání, pokud jde o dělbu domácích prací, a reprodukci genderových nerovností v rámci dvoupříjmové rodiny (angl. „two-job marriages“). Oblast dělby domácích prací v rodinách často reprezentuje oblast vysoké manželské či partnerské tenze. Podle jejích zjištění se tato tenze objevuje zejména v rodinách vysoce kvalifikovaných profesionálek, které nejvýrazněji pociťují přetížení ze souběžného zvládání obou sfér každodenního života – práce a rodiny⁵⁵, což v konečném důsledku u nich v nejednom případě může vyústit v úvahy o rozvodu.

V rodinách jsou vyvíjeny nejrůznější genderové strategie ke zvládání napětí⁵⁶ plynoucího z nerovné dělby práce. Jednu skupinu tvoří ty, které jsou vyjednávány oběma partnery a jejichž smyslem je vysvětlit sobě i „druhým“, proč není nutné anebo proč

---

⁵⁵ Přepřacování a přetížení pak vyúsťovalo v pocity naštvaní, zneuznání, deprese apod.

⁵⁶ Vytvoření těchto genderových strategií je možné považovat za podmínku nutnou pro zachování svazku.

není možné dosáhnout vyrovnanější dělby za situace zachování určitého standardu domácích prací. Pokud jsou tyto strategie skutečně akceptovány oběma partnery, tenze plynoucí z nerovné dělby práce v manželství se snižuje. Tyto strategie jsou postaveny zejména na principu sociální směny⁵⁷ a principu vytváření rodinných mýtů.⁵⁸ Důležité je, že pro manželskou dvojici se v určitém momentě stává akceptovatelné to, že muž dělá v rámci rodiny a domácnosti méně než žena a že se s tím žena „smiřuje“.

Jinou možnost snížení napětí plynoucího z nerovné dělby práce a povinností v rámci rodiny pak představují strategie, které nejsou oboustranně dohodnuty, kdy dochází jednostranně, a to u ženy, k eliminaci domácích prací (včetně snížení standardů péče o děti) a najímání si výpomoci v domácnosti. Arlie Hochschild (Hochschild, Machung 1989) se k tomuto typu strategií staví kriticky, neboť podle ní reprezentují devaluaci ženské role v důsledku toho, že ženy se chovají podobně jako muži, a také proto, že genderová nerovnost v rámci páru je zpravidla „vyřešena“ na úkor nerovnosti mezi ženou coby příslušnicí privilegované společenské skupiny a ženou se společensky nižším statusem.

Scott Coltrane (Coltrane 1996), který ve svém výzkumu participace mužů v rodině do jisté míry navázal na Arlie Hochschild, rozlišuje mezi dynamikou „manažerování a pomoci“ a dynamikou „rovnoměrného sdílení“ domácích prací, které vymezuje na základě míry přijetí zodpovědnosti za výkon domácích prací. Tomuto dělení pak v jeho koncepci odpovídá typ manžela „pomocníka“ a typ „manžela partnera“. „Pomáhající“ manžel („pomocník“) musí být požádán o „pomoc“, jeho ženský protějšek mu musí říci, co – kdy – a jak má udělat. V jazykové rovině se hovoří o „pomoci“ či „výpomoci“, což samo o sobě naznačuje nerovnost v dyadickém vztahu. Manžel-partner pak dělá zcela dobrovolně a sám (určité) domácí práce, aniž by byl úkolován. Pokud jde o participaci mužů na domácích pracích, pak Coltrane zaznamenává ve svém výzkumu ještě jeden podstatný moment, a to vytváření „standardů“ a lpění na nich. Ukazuje se, že ženy s nižším standardem domácích prací mívají často manžely či partnery, kteří dělají více domácích prací v porovnání s ostatními muži (srov. i Gerson 1993).

François de Singly (Singly 1999) nastoluje otázku úlohy žen na neparticipaci mužů v domácnosti, resp. otázku „strážení vstupu“ do domácí sféry ze strany žen (viz

---

⁵⁷ V rámci této strategie muž směňuje svůj příjem a kariérový status za ženinu práci v domácnosti s odůvodněním, že se jedná o oboustranný užitek i „potěšení“ (angl. „enjoyment“). Anebo muž „na oplátku“ za ocenění jeho živitelské role pro rodinu oceňuje mateřskou roli ženy, případně jí umožňuje „volit“ mezi prací na zkrácený úvazek a tím, aby byla zcela v domácnosti apod.

⁵⁸ Tvorba „rodinných mýtů“ ohledně výkonu domácích prací spočívá v tom, že to, co doma dělá muž (např. starost o auto, domácí zvířata apod.) je vnímáno jako ekvivalent práci, kterou vykonává žena, a to i přesto, že mužská práce zpravidla nebývá vykonávána s takovou pravidelností, ani nebývá tak náročná na čas. Jinou podobu tohoto mýtu představuje například „stejná“ participace muže na tvorbě „rodinné pohody“, kdy se zcela abstrahuje od výkonu všech ostatních činností a aktivit nutných k zabezpečení chodu rodiny.

problematika „gatekeeping“).⁵⁹ Podle něj je totiž v první řadě důležitý postoj samotných žen k tzv. domácímu teritoriu. Na základě něho rozlišuje Singly ženy na tzv. „rovnostářské“ a „hospodyně“, které ještě dále klasifikuje podle míry autonomie, jíž disponují v prostoru rodiny a domácnosti. Rovnostářské ženy podle něj odmítají, aby sféra rodiny a domácnosti byla považována za ženskou doménu, a požadují naopak, aby byla společným teritoriem obou pohlaví – neboli „manželským teritoriem“. Domácí svět proto budují tak, aby byl co nejvíce neurčitý, takže kompetence muže a ženy jsou zde co nejméně ostře a pevně vymezeny. Tyto ženy pak snižují hlavně osobní časové náklady do zabezpečení chodu domácnosti. Od nich se odlišují „hospodyně“, které je možné klasifikovat podle míry jejich autonomie na ty, které rozhodují, a ty, které se řídí rozhodnutím muže. Prvé z nich označuje Singly za „autonomní hospodyně“. Mají obvykle přinejmenším stejně vysoký vzdělanostní kapitál jako jejich manželé. To jim usnadňuje nabývat vlastní autonomie a posilovat svou moc v domácnosti. Tyto ženy jsou především manažerkami domácností. Od nich se odlišují ty, které spíše plní úkoly (mužů), než rozhodují, neboli „ovládané hospodyně“.

Výsledky mnohých zahraničních výzkumů potvrzují (Greenstein 2000; England 2011 aj.), že na zapojení mužů do výkonu domácích prací má významný vliv ekonomická aktivita ženy, nikoli však muže. Muži, jejichž manželky či partnerky vykonávají placené zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost (podnikají), častěji participují na domácích pracích. Větší zapojení manželů a partnerů pracujících žen ale neznamená, že by jejich podíl na výkonu domácích prací byl vyrovnaný. Mnohé analýzy z této oblasti potvrzují, že není „lepší“ predikátor dělby práce v rodině, tedy toho, kdo, co a jak často bude dělat než to, zda se jedná o muže či ženu (srov. Allen, Walker 2000; Chaloupková 2005). Podle autorské dvojice J. Miller a H. Garrison muži se na domácích pracích podílejí tak málo, že výzkum v této oblasti označují za „mnoho povyku pro nic.“ (Miller, Garrison 1984: 328). Pravda, od doby, kdy tato dvojice učinila právě uvedený závěr, uběhlo téměř 30 let, ale ani data z České republiky nenaznačují, že by se podíl mužů na každodenních rutinních a časově náročných domácích pracích výrazně zvyšoval během uplynulých dvou desetiletí a dosahoval vyrovnaného podílu (vzhledem k ženám). Respektive určité snížení rozdílu mezi muži a ženami při výkonu domácích prací lze připsat spíše na vrub snížení participace žen než nárůstu participace mužů na nich. Podrobnější analýzy, mapující zapojení mužů do výkonu domácích prací v průběhu jejich životního cyklu, pak ukazují, že participace mužů v této oblasti se během jejich života příliš nemění. Po většinu času zůstává stejně nízká a začíná se zvyšovat až ve fázi „opuštěného hnízda“ (srov. Křížková 1999, Hašková 2003).

---

⁵⁹ Srov. např. (Allen, Hawkins 1999).

Mnohé zahraniční studie na téma participace otců v rodinách dokládají, že i když se muži začínají zapojovat do chodu rodiny více a jinak než v minulosti, změny, které se v rodině v tomto směru odehrávají, jsou jednak pomalé (Segal 1994), jednak nedostatečné (Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996). I když některé studie zaměřené na otcovství (např. Lamb 1986; Dowd 2002) či na rodičovství (např. Geiger 1996; Silverstein 1996) popřely některé z ustálených názorů, mýtů a stereotypů, které do té doby byly rozšířeny nejen v laické, ale i odborné veřejnosti (například o „neschopnosti“ mužů pečovat o dítě), jiné studie poukazují na stále přetrvávající diskrepanci mezi participací otců na starosti o děti a participací na výkonu domácích prací, případně na tom, co je označováno jako emocionální, mentální a manažerská práce v rodině (srov. Brandth, Kvande 1998; Craig 2006; Wall, Arnold 2007).

Z doposud uvedeného je pro mne zřejmé, že pokud sledujeme demokratizaci vztahů v rodině v rovině partnerské, pak je nutné zaměřit se na mechanismy produkce rovnosti, případně re/produkce nerovností v různých oblastech rodinného života, kdy rodina nemůže být pojímána jako „uzavřená“ a od okolní společnosti izolovaná sociální jednotka, nýbrž musí být chápána jako nedílná součást fungování širšího sociálního celku. Uvažuji-li v následujícím textu o rovnosti mezi partnery v rodině, pak by podle mne neměl tento pojem zahrnovat v rovině praktických aktivit rodičů jen jejich účast, resp. spoluúčast na tom, co je označováno jako „rodičovská práce“ (angl. „parental work“) (Brandth, Kvande 1998) neboli aktivity a povinnosti spojené s výkonem jejich rodičovství, s péčí a starostí o dítě, ale šířeji všechny aktivity, které lze chápat jako „práci pro rodinu“. Ten na základě výchozích teoretických konceptů chápu jako různé dimenze praktického rodinného života rodičů. Tento pojem je analogií nebo spíše rozšířením konceptu „rodičovská práce“ (srov. Lamb 1986; Brandth, Kvande 1998). Na rozdíl od něj ale zahrnuje nejen aktivity a povinnosti spojené s výkonem rodičovství, s péčí a starostí o dítě, ale šířeji všechny aktivity, které lze chápat jako aktivity nutné k zabezpečení běžného „chodu“ rodiny“. „Práci pro rodinu“ jsem vymezila jako participaci obou partnerů ve všech oblastech rodinného života, tj. zejména na finančním a materiálním zabezpečení rodiny, na bazální péči i na emočním nasazení spojeném s péčí a starostí o druhé, na chodu a managementu rodiny a domácnosti, na výkonu neplacené práce i tzv. mentální práce v rodině spočívající nejen ve výchově dětí, ale také ve shánění informací a rad ohledně péče o ně a jejich výchovy, stejně tak jako organizaci záležitostí kolem dětí (srov. Walter 1996), kdy právě uvedené aktivity by z hlediska genderové rovnosti měly mít také srovnatelný dopad („oběti“, omezení, ale i „zisky“ apod.) na možnosti seberealizace a uplatnění každého z rodičů v průběhu jeho či její životní dráhy jak v rodině, tak i mimo ni. Proto se ve své tematizaci participace mužů a žen v rodině neomezují jen na rodičovství, potažmo na otcovství a mateřství, ale věnují pozornost i dělbě domácích prací a dopadu dělby činností na život rodičů, stejně

tak jako se zaměřuji na postižení konstrukce životní zkušenosti participantů a participantek výzkumu, zahrnující různé dimenze jejich života, včetně konstrukce různých výkladů smyslu a významu jejich praktického konání.

3. Metodologie: Vymezení výchozí situace, vzorku a metodologických postupů

Výzkumná sonda provedená v rámci projektu *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*⁶⁰ v roce 2003 na vzorku 18 pečujících otců odhalila, že situace, kdy muž pečuje o malé dítě, může, ale také nemusí nutně vést k identifikaci muže s rolí primárního pečovatele. Kromě otců, kteří jsou aktivními a zainteresovanými otci, mají ke svému dítěti blízký vztah, jsou vnímaví k jeho potřebám, péče o dítě jim nevadí a v dané době ji vnímají jako uspokojující atp. (čili naplňují atributy „nového otce“), existují otcové, kteří o dítě sice pečují, ale z jejich prezentace zažívané životní situace vyplývá, že vykonávají jen to nejnutnější ve vztahu k dítěti. Jejich interakce s dítětem není příliš intenzivní, komunikace s dítětem je omezená a je spíše technického než citového charakteru. Vztah otce k dítěti nebývá příliš vřelý, muži tuto situaci nevnímají jako uspokojující, ba dokonce ani jako příliš žádoucí, a tito otcové zastávají tradiční přístup k výkonu nejen své rodičovské role (srov. Maříková, Radimská 2003).

Je zřejmé, že situace, kdy „muž je doma s dítětem“, nemusí být všemi muži vnímána jako vnitřně uspokojující, ba dokonce ani jako žádoucí. Přímá a častá interakce otce s dítětem tedy nemusí mít vliv na redefinici vztahu k dítěti, pokud muž není ochoten a schopen redefinovat svou otcovskou roli a re-konstruovat svou identitu. Základním, a tedy nutným předpokladem identifikace s pečovatelstvím, se ukázalo být vyloučení pouze externího důvodu této péče, pokud se jedná především o výrazný tlak z vnějšku a pokud pečovatelsví muže není z nějakého důvodu mezi rodiči vyjednáno, dohodnuto,⁶¹ a následně pak i mužem (alespoň částečně) zvnitřněno. Proto jsem se ve své další práci, z níž vycházím v této disertaci,⁶² zabývala pouze situacemi úplných heterosexuálních rodin, kde došlo k dohodě mezi partnery o tom, že do péče o (malé) dítě se zapojí v určitém období hlavně či převážně muž, a kde se tak jednalo (více méně) o svobodné rozhodnutí obou partnerů žijících v heterosexuálním páru, byť i zde mohla být výrazná intervence vnějších okolností (jak bude zřejmé dále).

---

⁶⁰ Viz projekt MPSV ČR (GK MPSV-01-93/03).

⁶¹ Jak tomu zpravidla bývá v situacích neexistence matky dítěte, jejímž důvodem může být cokoli: nejčastěji se jedná úmrtí ženy, jindy o její zdravotní, psychickou či jinou nezpůsobilost pečovat o dítě (srov. Maříková, Radimská 2003: 90–99).

⁶² Viz grantový projekt *Změny v uspořádání genderových rolí v rodině: participace v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce* podpořeného GA AV ČR (IAA700280504), realizovaného v letech 2005–2008.

Zaměření se právě na tyto úplné rodiny, kde otcové v minulosti byli primárními pečovateli anebo rovnocennými spolu-pečovatelé v jejich další etapě života, mi umožnilo sledovat, zda a jak se v tomto typu rodiny mění dělba činností, povinností a závazků vůči rodině (v porovnání s převládajícím neboli konvenčním modelem genderových vztahů, reprezentovaným tradiční či přesněji neo-tradiční dělbou každodenních činností, a tedy i uspořádání jejich rodinných rolí), zda v tomto typu rodiny dochází k zeslabování tradičních genderových nerovností a produkci genderově vyváženější organizace činností a vztahů v jejím rámci (srov. např. Russell 1987; Hochschild, Machung 1989; Coltrane 1996; Dowd 2002; Nentwich 2008), ale i mimo ni, zda se zde restrukturalizují rodičovské role s ohledem na jejich předchozí životní zkušenost.

3.1. Výzkumná technika polostrukturovaného rozhovoru

Za účelem naplnění mnou vytčeného výzkumného cíle jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který poskytuje dostatečnou volnost pro vlastní narativní vyjádření komunikačních partnerů a partnerek a zároveň dovoluje orientovat průběh rozhovoru na témata relevantní výzkumnému zájmu. Jeho předností je (na rozdíl od strukturovaného rozhovoru), že umožňuje uchopit systémy reprezentací, hodnot a norem vlastních určitému individuu (Kvale 2009), proniknout do hloubky jeho uvažování, a odhalit tak významy vytvářené a sdílené s jinými subjekty.

Rozhovor představuje nepochybně specifickou formu interakce mezi výzkumníci či výzkumníkem a jeho komunikačním protějškem, v níž zúčastněné osoby vytvářejí a konstruují narativní verze sociálního světa. Touto technikou je pak možné zkoumat nejen subjektivní reprezentace sociálního světa participantů a participantek výzkumu, ale lze pomocí něho zachytit i jejich každodenní praktiky a „objektivní“ okolnosti jejich životů, neboť výzkumník či výzkumnice je může kriticky vyzvednout z výpovědí interviewovaných subjektů (srov. Holstein, Gubrium 2003). Nicméně je nutné mít na paměti, že rozhovor ve své konstruktivistické variantě⁶³ není neutrálním prostředkem získávání informací o realitě, ani zdrojem zkreslení této reality a že představuje spíše prostor a příležitost pro vytváření vědění (tamtéž). Proces dotazování proto nelze chápat (jen) jako „sběr dat“, ale spíše jako „vytváření“ či „generování“ dat, kdy rozhovor se vlastně stává prostorem, v němž je předváděno kulturní vědění.

---

⁶³ Možné verze rozhovorů z hlediska jejich epistemologie specifikuje např. (R. L. Miller 2000). Ten rozlišuje mezi realistickou, nepozitivistickou a narativní verzí rozhovoru a jimi spojenými výzkumnými paradigmaty. Zatímco první dvě paradigmaty a na nich vystavěné přístupy k rozhovoru vycházejí z premisy „objektivní“ (světa, života lidí apod.), poslední z nich staví na konstruktivistickém a interpretativním přístupu k vytvářenému sociálnímu – „sociální realitě“ (srov. tamtéž: 12–14).

Lidé se v rozhovoru staví do různých sociálních prostorů a identit (srov. Miller, Glassner 1997). Rozhovor tak umožňuje představit sama sebe v určité pozici či identitní poloze.⁶⁴ Způsob, jakým aktéři popisují události jako faktické, jakým argumentují o sociálních jevech či hodnotí další aktéry, ukazuje na pozice (umístování), o které se v dané interakci jedná. Určité pozice pak vytvářejí či obsahují kulturně konstruovaná a ukotvená očekávání či předpoklady o právech, povinnostech či kompetencích jedinců (srov. Bottero, Irwin 2003).

V této souvislosti je nutné si uvědomit, že lidé nevytvářejí svou sociální realitu zcela svobodně bez jakýchkoli omezení, neboť tato jejich aktivní konstrukce probíhá za určitých podmínek s využitím určitých zdrojů, jako například znalostí, akceptovaných norem, hodnot či idejí apod. (srov. Holstein, Gubrium 2003; Charmaz 2003). Proto autorská dvojice James A. Holstein a Jaber F. Gubrium (Holstein, Gubrium 2003) poukazuje na nutnost soustředit se na to, „jak“ jsou sociální světy konstruovány i na to, „co“ je prostřednictvím rozhovoru konstruováno. Navrhují proto metodu jakéhosi „analytického závorkování“ (angl. „analytic bracketing“), kdy má docházet k neustálému přepínání pozornosti mezi tím, jak lidé konstruují své sociální světy a tím, co tyto sociální světy jsou.

Pro účely rozhovoru jsem vypracovala jeho základní osnovu, resp. jsem vytýčila hlavní okruhy dotazování, aby byla pokryta relevantní výzkumná témata vzhledem k vymezenému výzkumnému cíli jako:

identifikace výchozí životní situace, kdy byl otec doma s dítětem (jeho důvody, motivy, percepce); reakce okolí na tuto životní situaci, organizace rodinných činností a aktivit, povinností a odpovědnosti (kdo co a v jaké frekvenci dělal, případně nedělal a proč), a to jak v období pobytu otce doma s dítětem, tak v období jeho návratu na trh práce; percepce dopadu vymezených životních situací pro dané i následné období života obou rodičů (plusy a mínusy); identifikace s výkonem prováděných činností a aktivit,

---

⁶⁴ Identitu jako diskurzivní produkci self (viz Davies, Harré 1990) lze chápat jako sebe/umístování, kdy jedinec se v konverzaci staví do určité pozice a zároveň z určité pozice hovoří. Společnost je tak jakýmsi sociálním prostorem, v jehož rámci se aktéři pohybují a umísťují vytvářením distancí, nebo naopak přibližováním se k dalším aktérům. Samo poměřování a odlišování se neboli „distancování se“ a „přibližování se“ lze chápat jako praktickou orientaci aktéra ve světě a ke světu. Vnímání sebe sama i druhých na základě příslušnosti ke kolektivitám (skupinám či kategoriím) je pak základní součástí lidského myšlení. Na základě definování podobnosti a odlišnosti, které je relativní a je založené na vztazích a dané úhlem pohledu, dochází k definování a utváření sociálních identit. Podle teorie sociálních identit (srov. Jenkins 2006) lidé definují a hodnotí sami sebe ve vztahu ke skupinám, ke kterým náleží. Teorie sociální identity tak představuje perspektivu, která se zabývá vztahy mezi sociální kategorizací, sociální identitou a sebepojetím (angl. „self-concept“), skupinami a meziskupinovým chováním (Hogg, Abrams 2003). Podobnost jedněch jako členů skupiny znamená odlišnost od jiných, kdy se vymezuje hranice mezi skupinami. Dělení do skupin se odehrává podél pomyslné dělící čáry – jakési symbolické hranice. Při tomto dělení se rozlišují hranice podle místa, času, praktik lidí apod. Symbolické hranice odkazují na konceptualizace, pomocí nichž lidé definují sebe a ostatní. Říkají-li lidé, kým jsou, používají k tomu kulturně zakotvené výrazy a kategorie.

percepce dopadu výchozí životní situace na děti, mám-li zmínit skutečně pouze hlavní témata.

Vlastní rozhovory pak sice byly vedeny podle stejného obecného scénáře skládajícího se z týchž, právě uvedených tematických okruhů, které bylo žádoucí během rozhovoru probrat, ale jejichž pořadí spolu s přesným zněním otázek se měnilo v závislosti na kontextu a průběhu rozhovoru. Smyslem rozhovoru totiž bylo zachytit především to, s jakými hodnoceními a významy aktéři určité „skutečnosti“ ve svých prezentacích spojují a kam, tj. do jakých sociálních prostorů a pozic sebe i druhé subjekty během rozhovoru situují, což není možné provést bez citlivě a vhodně vedeného a „na míru“ šitého tázání se (srov. Kaufmann 2010).

Protože jedním z hlavních cílů rozhovorů bylo rozkrýt rovněž re/produkcí genderových ne/rovností v rodinách, byly za tímto účelem prováděny rozhovory souběžně s oběma rodiči. Přiklonila jsem se k názoru Shulamit Reinharz (Reinharz 1992: 41–42), podle níž vedení rozhovoru s oběma partnery, v našem případě rodiči, může napomoci odhalit projevy a fungování genderových ne/rovností nejen během této interakce, ale může napomoci dokreslit mapovaný „obraz skutečnosti“ rovněž z hlediska dlouhodobější produkce těchto nerovností s využitím různých dimenzí moci v rodině.⁶⁵ Byla jsem si vědoma nebezpečí, že společný rozhovor nemusí vždy umožnit dotázaným osobám vyjádřit zcela svobodně svůj názor a že může vytvářet větší prostor pro stylizaci a sebecenzuru, na druhé straně umožňuje „třetí osobě“ (v tomto případě mně coby výzkumnici) pozorovat určitou dynamiku v rámci partnerské diskuse, která se jinak navodit nedá. S vědomím určitých úskalí zvoleného postupu v kombinaci s respektem k „realitě“ čili skutečnosti, že rodiče nevelkých dětí nemívají zpravidla příliš mnoho času, jsem nakonec zvolila cestu společného rozhovoru. To se v průběhu realizace kvalitativního výzkumu ukázalo jako schůdné i přínosné (viz dále).

---

⁶⁵ V tomto bodě jsem se inspirovala zejména, i když nikoli výlučně, trojdimenzionální teorií moci Stevena Lukese (Lukes 1974), která diferencuje detailně roviny jejího možného uplatnění včetně důsledků, které jsou s těmito rovinami spojeny. Jednodimenzionální hledisko moci chápe moc pouze v její manifestní dimenzi. Jedná se tedy o jednoduše pozorovatelné jednání, které se projevuje schopností zvítězit dokonce i tváří tvář odporu. V případě konfliktu jde pak o jeho zjevné potlačení a prosazení vůle v páru dominující osoby. Dvojdimenzionální hledisko moci bere v úvahu rovinu latentní. Ta zahrnuje situace nečinění rozhodnutí jako účinného mocenského prostředku, který zaručuje jedinci, že se nemusí angažovat v nějaké aktivitě apod., když nechce. Přesunem výkonu aktivity či odpovědnosti za rozhodnutí na jinou osobu, je tato osoba pouze zdánlivě „mocná“ a „svobodná“, neboť je vlastně skrytě donucena něco dělat právě proto, že jiná osoba se odmítá v dané aktivitě angažovat. Nejeфективnější uplatnění moci, zahrnující pak dimenzi hluboce ukrytou pod povrchem (angl. „hidden“), zakořeněnou v převládajících ideologických konstrukcích, kdy se dominance jednotlivců anebo celých skupin zdá být „prospěšná“, „rozumná“ anebo „přirozená“, pak Lukes považuje za její nejohrovenější použití, neboť toto užití moci bývá aktéry běžně přehlíženo právě pro svou „neviditelnost“, „samozřejmost“, „přirozenost“.

3.2. Výzkumný vzorek

Doba a místo konání rozhovoru bylo ponecháno zcela na komunikačních partnerech a partnerkách, takže rozhovory se uskutečnily v době a v prostředích, které oni sami zvolili (u nich doma, v kavárnách či restauracích nebo v místě výkonu jejich práce). Rozhovory proběhly v rodinách, kde (nejmladšímu) dítěti, o nějž otec kdysi pečoval, nebylo v době konání společného rozhovoru rodičů více než deset let, aby rodiče neměli toto období svého života už příliš překryto dalšími životními událostmi a byli schopni o něm ještě relativně detailně hovořit. Zároveň životní etapa s dítětem do deseti let jeho věku bývá etapou pro rodiče časově náročnou z hlediska kombinace rodinných a pracovních povinností (srov. Křížková et al. 2006; Bartáková, Kulhavý 2007 aj.) a potřeba dělby práce, povinností a odpovědnosti zde vystupuje do popředí naléhavěji než v pozdějších životních obdobích.

Výzkumný vzorek pak zahrnoval případy úplných heterosexuálních rodin, kde:

- *otec dobrovolně* a celodenně pečoval minimálně půl roku o dítě v době nároku na rodičovskou dovolenou (do 3 let věku) nebo v době nároku na pobírání rodičovského příspěvku (do 4 let),⁶⁶
- v té době buď nepracoval vůbec, nebo jen po část týdne tak, aby se mohl s matkou dítěte v péči o dítě prostrídat,
- *matka* v té době vykonávala na plný nebo částečný úvazek placenou práci a byla v dané etapě života hlavní živitelkou nebo spoluživitelkou rodiny
- otec po ukončení pobytu doma s dítětem nastoupil na trh práce
- (nejmladšímu) dítěti, o nějž kdysi pečoval, nebylo v době konání rozhovoru více než deset let (viz výše).

Protože kvalitativní výzkum si klade jiné cíle než kvantitativní, hypotézy spíše generuje, než ověřuje (srov. Hendl 2005: 52, 127), jsou v této souvislosti formulovány i jiné nároky na výběr vzorku. Jak uvádí Jan Hendl (tamtéž: 151), v kvalitativním výzkumu nejsou jednotky (anebo případy) výzkumu „výběrovými jednotkami“ a nejsou tak ani vybírány. Výběr vzorku si neklade za cíl zajištění „reprezentativity“ podle některých ze základních socio-demografických kritérií, tedy v mém případě kopírování skladby skupiny otců na rodičovské „dovolené“ tak, jak je zachycena ve statistických datech. Cílem výběrových postupů je totiž dosažení teoretické saturace, ke které se dospívá postupně během sběru a souběžné analýzy dat.

Při výběru vzorku v mnou realizovaném výzkumu pak nešel uplatnit obvyklý výběrový postup metodou sněhové koule, neboť rodiny, které prošly vymezenou životní

---

⁶⁶ Podle tehdy platné legislativy doba pobírání rodičovského příspěvku se nemusela nutně krýt s dobou „rodičovské“. Ta byla v období, kdy otcové z dotazovaných rodin byli s dětmi doma, vymezena do tří let věku dítěte, zatímco rodičovský příspěvek mohl být pobírán až do čtyř let věku dítěte, o nějž rodič pečoval (více viz Hašková, Maříková, Uhde 2009).

situací, se mezi sebou v té době zpravidla vůbec neznaly, a tak jen zcela výjimečně byly schopny poskytnout kontakt na další rodinu tohoto typu. To jinými slovy znamená, že se tento postup velice rychle vyčerpal. Jediným efektivním způsobem získání rodin do vzorku se ukázalo být mapování co nejširší sítě osobních, pracovních i předchozích výzkumných kontaktů. Tento postup se osvědčil jako vhodný a přínosný pro sestavení výzkumného vzorku, neboť se tak nakonec podařilo získat určitý počet využitelných kontaktů.

V roce 2006 bylo osloveno celkem 30 rodin. V jednom případě byl rozhovor odmítnut ihned po navázání kontaktu, v dalším z důvodu rozvodového řízení. V devíti případech se prokázalo, že rodiny nesplňují zařazení do vzorku podle některého z vymezených kritérií. V roce 2009, kdy se mi podařilo získat nové výzkumné kontakty, jsem provedla další dva rozhovory. Nakonec jsem nahrála celkem 21 rozhovorů s manželskými páry. Věkové rozpětí participantů bylo od 31 do 45 let. Většina párů (13) žila v době provedení rozhovoru v Praze, pět párů bylo z Moravy a tři z jiných oblastí Čech než z Prahy. Kromě čtyř rodičovských dvojic, kdy ve dvou případech měl vyšší vzdělání muž než žena a ve dvou tomu bylo naopak, byly páry vzdělanostně homogenní. Ve třech případech měli oba partneři středoškolské vzdělání, rodiče ze 14 dvojic dosahovali vzdělání vysokoškolského. Rozhovory zahrnovaly jak případy, kdy v rodině došlo k reverzi obvyklého schématu genderových rolí rodičů (Russell 1987: 161–163), které ve vzorku převažovaly, tak čtyři případy genderově vyváženějšího uspořádání v podobě souběžného sdílení rodičovství a živitelství oběma rodiči (Coltrane 1996: 55–80). Výzkum, který byl veden snahou dosáhnout teoretické saturace, byl zastaven v okamžiku, kdy se nepodařilo získat žádné další kontakty na rodiny, jejichž realizovaná praxe i percepce jimi žité reality by bývala vedla k rozšíření do té doby získaných poznatků.

3.3. Analýza rozhovorů

I když výpovědi rodičů zachycují jak to, jak si organizují svůj každodenní život, tak také to, jak prožívají a interpretují svou nabytou životní zkušenost, jaká interpretační schémata ve svých vyprávěních používají, neznamená to, že by analýza rozhovorů byla jen jakýmsi „pouhým“ neanalyzovaným přepisem a opisem sdělených výpovědí. Pro vlastní analýzu rozhovorů, které byly nahrány na diktafon (rozhovory trvaly od 70 minut do 150 minut), poté byly přepsány a anonymizovány (všechna uváděná jména jsou novými označeními jak pro aktéry rozhovorů, tak případně pro další v nich figurující osoby), byla použita metoda zakotvené teorie (srov. Corbinová, Strauss 1999), resp. její konstruktivistická verze. Tento přístup vychází z předpokladu paralelní existence mnoha sociálních realit, kdy to, co lidé považují za „skutečné“, „reálné“,

závisí na perspektivě pohledu (Charmaz 2003). Metoda zakotvené teorie je ve své původní verzi postavena na ryze induktivním přístupu, nicméně ve svém novém pojetí umožňuje kombinaci induktivně-deduktivních postupů a propojovat tak nové poznatky a zjištění s těmi stávajícími.

Průběh analýzy kvalitativních dat probíhal metodou konstantního srovnávání identifikací kategorií – jejich vlastností a dimenzí. Během analýzy rozhovorů s využitím počítačového programu Atlas-ti byly nejprve použity jak uzavřené kódy (jako věk, vzdělání, lokalita, profese, počet dětí, forma partnerského soužití), tak kódy otevřené a axiální. Otevřené kódy včetně kódů odvozených přímo z jazyka aktérů (tzv. „in vivo“ kódy) byly v následujícím kroku uspořádány do hlavních kategorií (jako „péče“, „placená práce“, „dělba práce v rodinné domácnosti“, „partnerské vztahy“, „vztah rodič – dítě“, „genderové identity“, „reakce okolí“, „genderová ne/rovnost“ apod.). Axiální kódy pak rozpracovávaly jednotlivé dimenze otevřených kódů. Cílem tohoto postupu je nalézt určité pravidelnosti – podobnosti, na základě nichž je možné uspořádat vymezené kategorie, jejich hlavní dimenze a vlastnosti do souborů a rodin kódů. Ty v tomto případě představují na jedné straně typologii modelů rolového uspořádání a klasifikaci repertoárů či diskurzů⁶⁷, na straně druhé jejich možné „zdroje“.

Protože nejen při vlastní analýze rozhovorů, ale také následné syntéze dílčích zjištění šlo o postižení fungování aktérů v různých obdobích jejich života i o pochopení konstrukce „laického vědění v praxi“, zaměřila jsem se na sledování provázanosti mezi prezentovaným každodenním jednáním aktérů, jejich zastávanou genderovou ideologií a konstrukcí genderové identity. Snažila jsem se postihnout také to, jaké výhody či nevýhody, problémy a těžkosti reflektují lidé v různých obdobích svého života, s cílem porozumět tomu, jaké „zdroje vědění“ lidé aktivizují právě v té své konstrukci jimi žité „reality“ a jaké (interpretační) repertoáry (či diskurzy) přitom produkují či reprodukují.

---

⁶⁷ Obdobně jako mnohé jiné pojmy v oblasti sociálních věd, také pojem diskurz není vymezován zcela jednotně. K různým možným pojetím diskurzu viz např. (Titscher et al. 2000; Jaworski, Coupland 2001 aj.). V této práci používám výraz repertoár jako synonymum pojmu diskurz – obdobně jako Potter a Wetherell (Potter, Wetherell 1992) a chápu jej jako užívání jazyka členy dané společnosti (tedy mými komunikačními partnery a partnerkami) o určitém tématu pro danou oblast jejich života.

4. Pečující otcové a vzorce genderového uspořádání v rodině

Narození prvního dítěte představuje v mnoha rodinách zlomové období. Nejde „jen“ o to, že se mění počet členů rodiny, ale rodinná konstelace se mění i z hlediska alokace placené a neplacené práce⁶⁸ a životní dráhy muže a ženy se začínají výrazně různit. V této fázi rodinného (a životního) cyklu se v rodinách v uplynulých desetiletích konstituoval model, který je možné označit za neo-tradiční (srov. Crittenden 1999, Gerson 2002),⁶⁹ s hlavním živitelem mužem a jedinou pečovatelkou ženou. Tento model zajišťuje kontinuální průběh pracovní dráhy muže za situace, kdy pracovní dráha ženy je přerušována z důvodu plnění „mateřských povinností“. I když se nedá tvrdit, že péče o malé i větší děti by v naší společnosti byla jen a pouze záležitostí žen-matek, jak dokládají nejen statistická data⁷⁰, ale i analýza v předchozí kapitole, převládajícím modelem chování otců je ale stále spíše pouze „občasné“ a „dobrovolné“ zapojování se do péče o malé děti. Na druhé straně tím, jak se do nedávné doby relativně standardní biografie mužů-otců a žen-matek stále více individualizují, neo-tradiční model, patřící sice pořád k převládajícímu a v tomto smyslu i konvenčnímu modelu rodinného uspořádání u nás, se také začíná více diverzifikovat. Objevují se nová, méně konvenční, až zcela nekonvenční uspořádání rolí a činností rodičů v rodinách s malými dětmi, která vznikají z různých důvodů a příčin, jak dokládají domácí (např. Maříková, Radimská 2003; Nešporová 2005; Šmídová 2007), ale i zahraniční výzkumy a studie na toto téma (srov. Russell 1987; Hochschild, Machung 1990; Coltrane 1996; Gerson 2002; Tereškinas, Reingardienė 2005; Craig 2006, Nentwich 2008). Nová uspořádání se ustanovují v různých životních i rodinných situacích a jsou důkazem toho, že konvenční

---

⁶⁸ Jak dokládají kvantitativní analýzy času vynaloženého na výkon domácích prací (Křížková 1999, Hašková 2003, Chaloupková 2005), do té doby relativně shodná participace obou partnerů žijících ve společné domácnosti (bez ohledu na rodinný stav) se začíná u většiny párů různit ve výrazný neprospěch žen-matek.

⁶⁹ V pozdějším období rodinného cyklu, kdy se žena vrací zpět na trh práce, je pak tento model modifikován do podoby, která bývá označována jako modifikovaný model živitele (srov. Lewis 1992), anebo, jak jej z hlediska možností uplatnění ženy na trhu práce označila M. Čermáková (Čermáková 2000: 88), jako „model pracující ženy-matky bez kariérových ambicí“.

⁷⁰ Statistické údaje jsou dokladem toho, že počet otců na rodičovské kolísá, takže se rozhodně nedá hovořit o trendu zvyšující se participace na péči o malé dítě. V rozmezí let 1993 až 2006 se jejich počet pohyboval od cca 700 do 3 300 mužů, kdy nejvyšší absolutní hodnoty dosáhl tento údaj v daném období v roce 1993 a nejnižší v roce 2004 (viz *Trh práce 2006*). I když se počet otců pobírajících rodičovský příspěvek absolutně zvyšuje, vzhledem k celkovému nárůstu osob pobírajících tuto dávku je jejich podíl stále dost nízký. V letech 2004 až 2010 činil tento podíl v rozmezí od 1 % (v roce 2010) do 1,4 % (v letech 2005 a 2007) z celkového průměrného počtu osob pobírajících tuto dávku (srov. *Ženy a muži v letech 2008 a 2011*).

uspořádání nemusí být nejen jediným možným, ale ani jediným nutně vyhovujícím uspořádáním z hlediska potřeb členů rodiny.

Lze nicméně předpokládat, že vstup mužů do sociálního prostoru, který byl historicky nadefinován jako ženská sféra a který zůstává v naší společnosti konvenčně stále ještě vnímán v první řadě jako oblast uplatnění žen⁷¹, jejich sociálních kompetencí, může být spojen s nejistotou, s nově se vynořivšími problémy, ale i s novými možnostmi a perspektivami, ke které změna konvenčního uspořádání rodinných rolí v dané fázi rodinného cyklu může vést, a to u obou členů manželského páru (Hochschild, Machung 1990; Segal 1994; Coltrane 1996; Deutsch 1999; Šmídová 2004; Nentwich 2008 aj.).

Následující analýza se snaží odpovědět na základní otázky, které se v souvislosti s průnikem mužů do domácí sféry vynořují: Jak sami aktéři vnímají tuto změnu? Co znamená v jejich životech? Jak se promítá do genderových vztahů v rodině i širší společnosti?

4.1. Jak to bylo na začátku? Volba anebo nutnost?

Jakým způsobem se v oslovených rodinách muži zhostili pečovatelské role? Jak oni sami a jejich partnerky vnímali a popisovali svou péči a starání se o dítě a jak vnímali toho „druhého“ rodiče? Co daná situace znamenala pro matku a co pro otce?

V některých rodinách začali otcové pečovat o dítě v době, kdy bylo ještě kojeno (zhruba v rozmezí od půl roku do jednoho roku). Právě otázka kojení bývá často diskutována a v hegemonickém diskurzu mateřství slouží jako pádný argument, proč má být doma s dítětem matka a proč je „přirozené“, aby o něj pečovala právě ona. Ovšem v rodinách, kde matky své děti v době návratu na trh práce ještě kojily, nepředstavovalo pro ně kojení žádnou reálnou překážku – ani v tom, aby šly pracovat, ani v tom, aby pokračovaly v kojení.

„Tak já jsem byla doma s tím mladším dítětem, s chlapečkem, sedm měsíců. To jsem byla na mateřský. A nastoupila jsem do práce po sedmi měsících a vlastně jsem ještě kojila. Ale měla jsem takovou práci, že jsem mohla si to nějakým způsobem organizovat, že jsem mohla jít domů na kojení, nebo jsem kojila odpoledne nebo večer, takže to šlo.“ (Sandra, 40 let, VŠ, lékařka, 2 děti, Praha)

---

⁷¹ Postoje populace k genderovým rolím mužů a žen v rodině (a mimo ni) jsou v porovnání se zeměmi, které neprošly obdobím socialismu, genderově konzervativní (viz Hašková 2003). I když v postojové rovině podle výsledků výzkumů *ISSP 1994* a *ISSP 2002* slábne přesvědčení, že „není správné, aby byl muž doma s dětmi a žena chodila do práce“, přesto více respondentů a respondentek s tímto výrokem souhlasí, než nesouhlasí.

„To vám už musím popsat, jak ten den běžel. Takže nějakým společným úsilím jsme vstali, manželka odvedla dítě do školky, nakojila a odešla teda. Já jsem s nějakým 1 a půl nebo 2 hodinovým zpožděním nachystal S., naložil a MHD jsem za ní jel do zaměstnání, aby měla možnost znovu nakojit. Pak jsem objížděl přilehlé ulice asi 2 hodiny, aby mohla znovu nakojit, pak jsem jel domů, kde S. dostala jednu dávku kašičky, pak už zase manželka přijela, aby mohla zase kojit. Takže mimo jediný dávky jídla, to všechno bylo kojení.“
(Pavel, 44 let, VŠ, manažer, 2 děti, Praha)

Zato tam, kde žena už nekojila a šla pracovat, byla použita argumentace korespondující s hegemonním diskurzem mateřství, když zaznělo, že mohla jít pracovat právě proto, že dítě už nebylo kojeno.⁷² Z porovnání situací je zřejmé, že kojení samo o sobě nepředstavuje žádnou reálnou překážku. Překážkou se stává až ve chvíli, kdy je za ni reálně považováno. To potvrzuje, že rozhodující v mnoha případech není „praxe“, ale její ideové (ideologické) zdůvodnění. Nicméně diskurz kojení jako součást hegemonního diskurzu mateřství může reálně působit jako inhibitor odchodu žen z rodiny do práce, a tedy i jako jeden z možných inhibitorů otevírání se sféry domova mužům.

Důležitým momentem většiny vyprávění oslovených rodičů bylo, že rodiče chtěli vhodným, jim vyhovujícím způsobem skloubit práci s rodinnými povinnostmi i se svými individuálními tužbami a potřebami (i jimi vnímanými potřebami dítěte/děti). Zvolené řešení se pak odvíjelo od zcela konkrétní situace, jež v životě rodiny nastala. Ve vzorku převažovaly rodiny, kde došlo k reverzi obvyklého rodinného uspořádání, kdy základní schéma jednoho živitele a jedné pečovatelky zůstalo zachováno, dostalo „jen“ jiné než tradiční obsazení. Toto řešení bylo zvoleno v některých případech hned při narození prvního dítěte a zopakováno při narození dalšího dítěte (příp. dalších dětí), jindy naopak k zopakování nedošlo. Někdy se model objevil až u druhého dítěte. Rodiče reagovali na základě zcela konkrétní situace; vycházeli z možností, které jim byly dostupné, stejně tak jako ze svých momentálních představ, kdy zvažovali výhody a nevýhody zvoleného řešení jeho realizovatelnost.

Případy relativně vyrovnané participace na živitelství a pečovatelství (model sdíleného rodičovství a pracovního uplatnění), které narušují ostrost kontury role živitele a role pečovatelky s tím, že u každého z rodičů dochází k výraznějšímu prolínání obsahů činností spojovaných s výkonem jednotlivé role, byly mezi 21 páry zastoupeny čtyřmi dvojicemi. Tento model je pravděpodobně obtížněji realizovatelný než předchozí, kde specializace rolí zůstává zachována a získává „jen“ jiné než tradiční obsazení a který tak koresponduje více s nároky trhu práce, jehož fungování je

---

⁷² I když tento moment nebyl v rozhovoru rozveden, jedna z možných interpretací postoje tohoto typu je, že se matka snaží sama o sobě vytvořit představu dostatečně zodpovědné matky zohledňující potřeby dítěte před těmi svými.

postaveno na předpokladu jednoho živitele-jedné pečovatelky (Beck 2004) a představě ideálního pracovníka (viz Williams 1999).⁷³

Podle vyprávění rodičů, kteří realizovali reverzní model, bylo rozhodnutí, aby otec byl na „rodičovské“ a matka pracovala, vnímáno většinou jako pragmatická záležitost. Okolnosti, za kterých k němu došlo, se sice různily, ale v naprosté většině případů partneři zvažovali ekonomickou situaci rodiny. V případě, kdy žena měla větší příjem než muž nebo lepší perspektivu uplatnění v oblasti placené práce, a tedy i vyhlídku lepšího budoucího finančního ocenění, bylo zvolené řešení vnímáno jako pro rodinu ekonomicky výhodné či výhodnější. Rozhodnutí bylo v daných případech výrazně ovlivněno ekonomickým kalkulem, ale nezanedbatelnou roli v rozhodování sehrály často i další důvody či motivy, jako zdravotní důvody, vlastní seberealizační plány (studium, práce a kariéra), tužba muže nabýt jinou než „obvyklou mužskou“ zkušenost (neboli nejen „mít dítě“, ale „být s dítětem“) apod.

Přestože ekonomické důvody byly u reverzního modelu často velmi důležité,⁷⁴ nepůsobily zpravidla samy o sobě, izolovaně od dalších. Byla to spíše komplexita důvodů, která se v rozhodování rodičů nakonec uplatnila. I když v případě participativního modelu, kde partneři vnímali víceméně jako vyrovnaný jak svůj podíl na finančním zabezpečení rodiny, tak i své zapojení v rodině a možnost pracovní seberealizace, vystupoval do popředí především seberealizační nárok ženy neboli právo na seberealizaci mimo oblast rodiny a domácnosti. Pro úplnost je třeba dodat, že i u reverzního modelu byl tento nárok zmiňován relativně často. Práce tak má pro některé z oslovených žen velký a nezastupitelný význam, představuje pro ně důležitou oblast seberealizace a svobody (kde si může dělat „to, co chce“, „to, co ji baví“ a ne „to, co musí“).

I když realizace obou zmíněných modelů, v nichž o dítě pečuje otec sám (a je tedy v roli primárního pečovatele) anebo se v péči o dítě střídá s matkou dítěte (a je v roli spolupečovatele), byla postavena na předpokladu vzájemné partnerské dohody, možnost volby není oběma partnery vždy vnímána jako zcela rovnocenná. Z rozhovorů vyplynulo, že muž má větší manévrovací prostor pro volbu – může, ale nemusí pečovat (být doma s dítětem), zatímco žena musí a teprve podle toho, jak se muž rozhodne, tak „nemusí“ nutně pečovat, a tedy i být doma (jen) ona, jak reflektoval jeden

---

⁷³ Náročnost jeho realizovatelnosti je dána skutečností, že vyžaduje určitou konstelaci vnějších, ale i vnitřních (rodinných) podmínek, tj. zejména práci, která umožňuje částečný úvazek, či přesněji ochotu ze strany zaměstnavatele tento požadavek akceptovat; relativně vyrovnané, a zpravidla i vysoké příjmy obou partnerů (vzhledem k výši průměrného příjmu), aby nevznikal důvod pracovat kvůli navýšení příjmu přesčas; časovou flexibilitu obou partnerů; ochotu k flexibilnímu zastupování se v péči o dítě i domácnost.

⁷⁴ I v jiných výzkumech se potvrzuje, že výše příjmu ženy v relaci k mužově je výrazným prediktorem zapojení muže do sdílení péče a práce v domácnosti (Hochschild, Machung 1989), a podle švédské studie dokonce i doby, po kterou bude muž na rodičovské „dovolené“ (angl. „parental leave“) (viz Haas 1993).

z komunikačních partnerů a několik komunikačních partnerek výzkumu. Konvenční nastavení uspořádání má svá mnohá „zázemí“ – ve strukturální rovině v podobě nastavení trhu práce (Williams 1999; Beck 2004), v kulturní „tradici“ uspořádání genderových rolí v rodině (Hašková 2003), v diskurzech „přirozenosti“ mateřského chování (Kiczková 2011), v diskurzu mužského živitelství (Warren 2007) a konzervativních diskurzech otcovství (Blankenhorn 1995; Popenoe 1996; Lupton, Barclay 1997), v tlaku blízkého sociálního okolí, v obavě ze znejistění sebe sama v „jiné-nově zakoušené“ životní situaci apod. (srov. např. Brandt, Kvande 1998; Maříková, Vohlídalová 2007; Šmídová ed. 2008).

4.2. Bariéry v nás i mimo nás aneb jak se reprodukuje nerovnost

Při realizaci nekonvenčního řešení/modelu museli být oba partneři schopni vyrovnat se s mnohými omezeními, včetně fungování genderových předsudků a stereotypů. Ne vždy to pro ně bylo snadné. V zaměstnání je nechtěl zaměstnavatel na rodičovskou uvolnit; spolupracovníci a spolupracovnice odsuzovali neloajalitu vůči zaměstnavateli nebo nedokázali pochopit „rezignaci“ na práci a živitelství svého kolegy, který se rozhodl být doma s dítětem, neboť v „běžném vědomí“ je takové chování asociováno s rezignací na „mužství“. U žen zase, a byly to většinou spolupracovnice, odsuzovaly rezignaci na „plnění si mateřských povinností“ u tak malého dítěte. Nové řešení nedokázaly mnohdy pochopit ani úřednice na odborech dávek sociální pomoci, kde je navíc povinnost tuto zákonnou možnost znát jako součást výkonu své profese, jak dokládají příběhy některých dvojic z Prahy i jiných měst.

Otcové i matky častěji zmiňovali negativní reakce než jejich opak, a to i v rámci širší rodiny. S pozitivním ohlasem se ale pak setkávali spíše muži než ženy, které byly více sociálně ignorovány. Nicméně příběhy některých žen dokládají, že jejich kolegyně byly schopny nepřímými nárazkami konfrontovat mateřství pracujících matek malých dětí s tím „správným“ – pečovatelským mateřstvím, které je spojováno s představou „sebeobětování se“ ženy-matky v zájmu potřeb zejména „tak malého“ dítěte. Některé z participantek výzkumu tak byly nepřímo označeny za „krkavčí matky“ (srov. Janoušková, Sedláček 2005).⁷⁵

---

⁷⁵ Teresa Arendell (Arendell 1999) v této souvislosti hovoří o hegemonickém diskurzu mateřství, v němž se staví do kontrastu tzv. intenzivní mateřství a obraz „dobré matky“ vůči alternativním, sociálně nelegitimním (anebo ne dostatečně legitimním) formám mateřství – mateřské praxi a obrazům „nesprávné“ matky, „ne-dostatečně dobré“ matky. Uplatňování ideologie intenzivního mateřství v hegemonickém diskurzu mateřství vede k vytváření diskurzů mateřské deviace, k označování jinak než tradičně pojímaného mateřství za deviaci.

Na druhé straně i pro jednoho z mužů bylo nesnadné „vyjít“ se svou zkušeností mimo důvěrně známý prostor soukromí a demonstrovat ji vně – ve veřejném prostoru právě proto, že se obával zpochybnění své maskulinní identity, toho, aby nebyl nařčen z ne-mužství, tj. nebyl označen za „babu“.⁷⁶

„Ona mi třeba zavolala: ‚Přid’te s malým s kočárkem k autobusu‘ a já jsem si říkal: ‚To víš, že jó. Ještě kraječku do vlasů a čekat u autobusu. Pusinku, že žena přišla z práce, zástěrku.‘ Tak to mi chvilku trvalo (než jsem na to přistoupil – pozn. aut.).“ (Hynek, 35 let, SŠ, zaměstnanec soukromé firmy, 2 děti, moravské město)

V souvislosti s aktivním otcovstvím se ve výzkumech (např. *Modern Men in Enlarged Europe* 2001-2005) předpokládá zpochybnění mužství těch otců, které se pro něj rozhodnou (Højgaard 1997). Protože však se tyto výzkumy zaměřují zpravidla výhradně jen na muže-otce, nemohou postihnout skutečnost, že ke zpochybněním genderových identit dochází (a je „testována“ schopnost tomu čelit) i u žen. Závěr, který učinila na základě výzkumu aktivního otcovství v Švédsku Linda Haas (Haas 1995), že nastavení trhu práce zesiluje genderově stereotypní očekávání mužských a ženských rolí, což znesnadňuje mužům, aby byli aktivnější v péči o děti, je třeba s ohledem na vzájemnou interakci sféry práce a rodiny rozšířit i na ženy. Jak nastavení trhu práce, tak nastavení heterosexuální rodiny, stejně tak jako genderová očekávání, která se k fungování obou těchto oblastí váží, ztěžují nejen mužům, ale i ženám možnost realizovat v jejich rámci takové chování, které není založeno na genderově stereotypních očekáváních.

Jak bylo uvedeno výše, pozitivního ocenění se dočkali spíše muži než ženy, a to od svých přátel, jim známých a neznámých žen, výjimečně od svých kolegů. U partnerských dvojic bylo ocenění adresováno opět spíš směrem od žen k mužům než naopak. Zatímco muži mohou být pozitivně ohodnoceni za své pečovatelské rodičovství a i oni sami se za to oceňují (viz výroky typu: „*Jsem dobrej, co?*“, „*No, jsem přece úžasnej!*“), ženy se zpravidla nedočkají pozitivního ohodnocení za životelství. I ze strany jejich partnerů je tato jejich schopnost často ignorována, vnímána jako samozřejmost. Dochází tak k reprodukci „nestejného ohodnocení stejného“ (chování), k udělování nestejného významu za tentýž typ výkonu v přímé souvislosti s genderem (srov. Lorber 2005).

Nicméně schopnost nekonvenčního a vlastně inovačního řešení, které jak reverzní model, tak model sdílení představují, nezpochybňuje jen do té doby ustálená řešení (ustálené způsoby chování), ale otevírá otázku i po jejich významu a „správnosti“.

---

⁷⁶ K tomu dochází především v lokalitách či prostředích, které jsou více (genderově) konzervativní (viz např. některé oblasti Moravy či některá maskulinní pracovní prostředí).

„Moji kolegové v práci, to jsou většinou třeba kluci, kterým je padesát. A on (jeden z kolegů – pozn. aut.) byl prostě zvyklý, že dělá přesčasy. Dělá jich třicet hodin v měsíci. A žena byla doma s dítětem, takže ty děti vlastně neviděl. Ale když jsem se ho potom třeba ptal, jako: ‚Dělal bys to jinak teďka znovu?‘ A on říkal: ‚Dělal bych to jinak, už bych se tak nedřel. Věnoval bych se spíš dětem.‘“ (Hynek, 35 let, SŠ, zaměstnanec soukromé firmy, 2 děti, moravské město)

I když u některých lidí vyvolává uvedená verze inovace odmítavé reakce, u jiných vede k potřebě hodnotit a nově přehodnocovat svou dosavadní životní zkušenost i kolektivně sdílenou sociální zkušenost. Inovace pak není jen o jiné realizované praxi, ale i o jiném možném významu, který jí může být udílen. V tomto smyslu pečovatelské otcovství a moderní mateřství nezakonzervovávají dosavadní („stará“) hodnocení a významy, a tak vytvářejí prostor pro hlubší kulturní změnu vnímání genderu.

4.3. Kdo co ne/dělal a kdo kým byl?

V české společnosti dlouho převládal (a v konzervativně smýšlející části populace stále přetrvává) názor, že muž je neschopný postarat se o malé dítě (Gjuričová 1996). Tento názor přetrvával dlouho i v samotných odborných kruzích, než začal být vůbec narušován (srov. Matějček 1994).

V adaptační fázi změny se naprosto výjimečně, leč přece, vyskytly pochybnosti ženy o tom, zda muž péči o malé dítě zvládne, resp. jak ji zvládne. Předpoklad nekompetencí či nedostatečných kompetencí otce ze strany matky by mohl být vyhodnocen jako možný projev strážení vstupu do prostoru rodiny ze strany matek (viz angl. „maternal gatekeeping“). Avšak skutečnost, že dvojice tyto pochybnosti zvládla, znamená, že k vyloučení otce ze sféry domácí práce nedošlo. Dá se tvrdit, že partnerky dobrovolně pečujících otců svým konáním nenaplnují nutný předpoklad každého strážení vstupu – a priori ani a posteriori ty „druhé“ systematicky nevylučují z možnosti participovat ve sféře, která je ve společnosti nadefinována a vnímána jako „jejich“ doména. Pokud by to dělaly, jejich protějšky by nejspíš doma s dítětem nezůstaly. Tyto ženy naopak prokazují schopnost vnímat jinak svou i partnerovu roli nejen v rodině, ale i ve společnosti, schopnost jinak tyto role utvářet a hrát – nevnímat je jako soubor nutně daných, rigidně nadefinovaných očekávání, vytvářejících základ pro jedině možný způsob chování. Tyto ženy jsou pak zpravidla schopny i jinak konstruovat svou identitu, jejímž základem není nutně jen mateřství či šířeji péče o „druhé“ – jejich blízké, ale je jím i práce mimo rodinu. Mnohé z těchto žen pak vnímají práci a rodinu jako naprosto rovnocenné a komplementární součásti svého života, což se odráží v jejich pojetí sebe sama coby pracující matky.

„Pro mne je určitě obojí jako důležitý. Já si třeba nedovedu představit, že bych byla jenom třeba s dětma, protože si myslím jako, že to nějak tak jako úplně člověka taky nenaplní. Ale zase bych nechtěla být určitě bez dětí (...).“ (Karolína, 43 let, VŠ, lékařka, 2 děti, české město)

Schopnost jiného pohledu na rodinu a schopnost ji redefinovat se netýkala jen žen, ale i mužů, kteří vstupují do prostoru domova. I oni si „nějak“, a to „jinak“ v relaci k ustálenému (konvenčnímu, tradičnímu) způsobu definují svou roli v sociálním světě, což se promítá do jejich vidění sebe sama. Někteří muži explicitně vyjádřili, že nejsou orientováni na kariéru, že rodina má pro ně v jejich životech přednost. Jak se pak tito muži, kteří dostali označení „muž orientovaný na rodinu“⁷⁷ (Coltane 1996; Hochschild 2003)⁷⁸, „zabydlují“ v prostoru domova a co to nejen pro ně znamená?

4.3.1. Otec jako pečovatel

V odborné literatuře se někdy rozlišuje mezi „care for“ a „care about“ neboli mezi fyzickou, „technickou“ dimenzí péče a jejím emocionálním rozměrem. V každodenní praxi však od sebe tyto dvě roviny jednoduše oddělit nejde právě proto, že se výrazně překrývají a propojují (srov. Craig 2006: 260) Péče z tohoto pohledu představuje komplikovaný „mix“ práce a lásky, kde je obzvlášť důležitý vztah mezi osobou, která péči poskytuje, a tou, která ji přijímá. V každodenní realitě je tak péče neoddělitelně spojena s osobní zkušeností těch, jichž se bezprostředně týká.

Téma „zkušenosti“ se ukázalo jako důležité i v analyzovaných rozhovorech. Objevovalo se v nich v různých kontextech a souvislostech. Kategorie zkušenosti pak byla identifikována jako centrální kategorie, které byly ostatní (jako například „péče“, „vztahy“, „identity“, „reakce okolí“) podřízeny. Kategorie zkušenosti ve vztahu k péči vystupovala v rozhovorech s rodiči i jako podstatné diferenciativní kritérium. Na základě osobní zkušenosti s bazální péčí o dítě od sebe mnozí oslovení otcové (případně i matky) odlišili „novou“ a „starou“ generaci otců, otce v rámci téže generace i různá období v průběhu své vlastní biografie.

Generační hranice mezi otci byla vymezena zejména ochotou a schopností postarat se o malé dítě, bezprostředním kontaktem s ním, fyzickou blízkostí mezi otcem a

---

⁷⁷ Viz angl. „family man“.

⁷⁸ Koncept „muže orientovaného na rodinu“ není zcela jednoznačný. Zatímco v tradičním pojetí, jak uvádí Arlie Hochschild (Hochschild 2003: 132), termín označuje „dobrého“ živitele rodiny, který demonstruje svou lásku k rodině tvrdou prací v zaměstnání, v novějším pojetí, v kontextu současného trhu práce, získává termín negativní konotace, neboť označuje muže, kterému se nechce příliš pracovat. Pokud je však „family man“ nahlížen v genderové optice z hlediska jeho fungování v současné (americké) rodině, jak je tomu u Scotta Coltrana (Coltrane 1996), pak se jedná o koncept, který má spíše kladnou konotaci. Dochází k vyzdvihování kladů a přínosů otcovy participace v rodině na zrovnoprávňování vztahů v jejím rámci.

dítětem, stejně tak jako i určitým typem důvěrnosti. Někteří rodiče tak reflektovali „jinou“ – odlišnou životní zkušenost současné generace otců a dědů, neboli generace „nové“ a „staré“.

„(...) Já si myslím, že v dnešní době i co znám ty naše kamarády, co mají malý děti, všichni ti kluci jsou schopný se o ty děti kompletně postarat. Můj otec mi teda přiznal teď, že mě v životě ani nepřebalil. Myslím si, že mě v životě ani nevykoupal a rozhodně se mnou nikdy nebyl na hřišti, tak jako tady to všechno ty kluci zvládaj (...).“ (Božena, 39 let, VŠ, podnikatelka, 2 děti, Praha)

Nicméně situace pravidelné a celodenní péče o dítě představovala zcela „jinou“, a to „novou“ životní zkušenost i v individuálních životech většiny dotazovaných otců (v porovnání s dosavadním průběhem jejich života). Pokud se otcové v počátečné fázi života dítěte do péče o něj vůbec zapojovali – při aktivitách jako konejšení, přebalování, chození na procházky apod., pak spíše vnímali, že matku v danou chvíli „zastupují“, „nahrazují“, než že rovným dílem participují na péči. Situovali se častěji do pozice „asistenta“, pomocníka“, tedy spíše sekundárního pečovatele než rovnocenného rodiče. Byli si vědomi toho, že starání se tohoto typu není „jejich“ prvořadou povinností, neboť tuto aktivitu vykonávat mohli, ale také nutně nemuseli.

„(...) Vydržel jsem první měsíc, že jsem vstával, opravdu na každý to krmení jsem vstával, malou jsem přebalil, žena ji nakrmila, já jsem ji zase přebalil, dal jsem ji do postele. To jsem vydržel měsíc. Pak už se mohlo v tom bytě dít úplně cokoli, bylo mi to jedno, prostě kdyby nám tam zajel nákladák, tak už jsem spal, už jsem na to neměl tu sílu.“ (Daniel 38 let, VŠ, zaměstnanec soukromé firmy, 2 děti, Praha)

Situování se do pozice „asistenta“, někoho, kdo „pomáhá“, a to často jen když může a chce, odkazuje k tomu, že primární zodpovědnost nespočívá na něm, nýbrž na někom jiném – v tomto případě matce. Pozice a role asistenta či pomocníka není u otců neobvyklá, jak potvrzují i zahraniční bádání na téma zapojování otců do péče o děti. Dominantní diskurz oklopující otcovství bývá vystaven právě na opozici otce coby „částečného“ a matky jako „hlavního rodiče“ (srov. Wall, Arnold 2007: 512).

„Novost“ životní situace a nabývání nové životní zkušenosti pak bylo mnohými otci spojováno s výkonem každodenních, pravidelných, neodkladných pečovatelských činností vytvářejících na pečující osobu jiné nároky, zejména pokud jde o organizaci času a plánování si činností ve srovnání s výkonem placené práce. Linearita činností, směřování k nějakému zpravidla předem vytčenému cíli, jak tomu bývá v případě podávání pracovního výkonu, je totiž nahrazena, jak otcové zmiňovali, cyklickým se opakováním nutných aktivit k zabezpečení základní péče o dítě (jako zabezpečení

stravy, zajištění hygieny dítěte, ukládání ke spánku apod.). Kromě činností vztahujících se k základní hygieně a fyzickému zdraví dítěte zahrnuje péče o dítě rovněž aktivity směřované k jeho psychickému, emocionálnímu, intelektuálnímu a sociálnímu vývoji a výchově dítěte, kde podaný výkon není jednoduše měřitelný a mnohdy nutně vždy ani zjevný, „viditelný“. Mnozí otcové reflektovali, že situace „starání se o dítě“ vyžaduje plné nasazení toho, kdo pečuje. Avšak právě vědomí plného nasazení v kombinaci s onou neviditelností dovedlo několik otců k prožívání situace pečování o dítě jako ne příliš uspokojující.

„Je to jednotvárný, no. Pořád si v podstatě nějak hrajeme, nebo chodíme ven nebo jezdíme na kole (...). Hrát si s dítětem, jsem si říkal, to je pěkný, jenomže když je to osm hodin nebo víc denně, každý den a furt to samý, tak to utahá.“ (Standa, 39 let, VŠ, lékař, 1 dítě, menší české město)

Ukázalo se, že percepce nové situace byla někdy ovlivněna právě tím, jaké měli otcové počáteční představy o tom, co znamená pečovat o malé dítě, co vše péče vyžaduje, a hlavně v jakém rozsahu a frekvenci vykonávaných činností. Rozpor mezi určitou představou a reflexí jiné následné „reality“ se pak mohl promítnout do negativněji laděné percepce zažívané situace. Ale i v jiných případech prožívání této situace se někdy představy otců lišily od toho, co následovalo, kdy se tito otcové prezentovali spíše jako „realisté“, když vnímali, že životní zkušenost zafungovala jako korektiv jejich představ.

„(...) To si vzpomínám, že jsem si tenkrát říkal, proč to dítě musí jíst pětkrát denně? Vždyť by to stačilo třeba třikrát, ne?“ (David, 37 let, SŠ, zaměstnanec soukromé firmy, 2 děti, Praha)

„Myslel jsem si, že to bude takové, že prostě mu dám najíst a přebalím ho, prostě, a pak si půjdu dělat svoje.“ (Hynek, 35 let, zaměstnanec soukromé firmy, 2 děti, SŠ, moravské město)

Jestliže někteří otcové při přechodu do role primárního pečovatele reflektovali novou životní situaci jako náročnou, namáhavou, anebo nekryjící se s jejich počátečními představami, část otců přistupovala k péči o dítě jako neproblematické, naprosto samozřejmé činnosti, která jim nejenže nevadí, ale která je bez obtíží zvládnutelná a jimi zvládaná. Několik otců se v této souvislosti odvolávalo na svou předchozí zkušenost s péčí o mladšího sourozence, s péčí o dítě z předchozího vztahu nebo na zkušenost související s výkonem jejich dřívějšího povolání v oblasti zdravotnictví nebo sociální práce. Předchozí zkušenost s péčí o druhé tak jimi byla

využita ke zdůvodnění jejich dostatečné pečovatelské kompetence. Tito otcové „si věřili“ právě díky své dosavadní nabyté životní zkušenosti.

Někteří z otců „bez zkušenosti“ zase přistupovali k péči o dítě s vědomím, že se mohou spolehnout na rady a pomoc druhých osob. Těmi, ke kterým se vztahovali jako ke svým „poradcům“ či „expertům“ na péči, byly ženy, ať matky dítěte, nebo jeho babičky. Ženy tak pro některé muže vystupovaly jako kompetentnější, zkušenější osoby a „ženské pečovatelské“ se pro některé muže-otce stalo jakýmsi „vodítkem“, „vzorem“ či dokonce „normou“ jejich činnosti. V těchto případech plnily ženy pro tyto otce funkci „benchmarku“ (srov. Doherty et al. 1998).

Případné vztahování se k ženám jako vzorům péče vypovídá nejen o tom, že otcové vnímali matky či jiné ženy jako ty „kompetentnější“, ale také o tom, že otcové se chtěli péči o dítě naučit. Péče jimi byla vnímána jako naučitelná dovednost. Rovněž mnozí další otcové si uvědomovali, že se museli mnohému v péči o dítě naučit. Totéž ale zmiňovaly i některé matky. Péče o dítě tak některými rodiči nebyla chápána jako daná, vrozená dispozice, ale spíše jako výsledek procesu sociálního učení, k němuž se člověk – muž i žena – může během svého života dopracovat. Nicméně mnozí rodiče v rozhovorech uplatňovali zcela obvyklý pohled na „původ“ pečovatelských dispozic žen. Mateřská péče žen byla v mnoha případech vnímána jako „přirozená“ díky těhotenství, porodu a kojení.

Zapojení otců do každodenní péče o dítě tak nutně nenarušuje stereotypní vnímání předpokladů žen k péči, „přirozenosti“ ženského pečovatelského, přestože narušuje představu o neschopnosti mužů pečovat. Redefinice schopnosti mužů pečovat, redefinice mužů jako pečovatelů nevede automaticky k redefinici zdroje ženského pečovatelského. Distinkce mezi matkou a otcem tak ve vymezování dispozic pečovat zůstává nadále zachována, když rozdíly mezi nimi jsou konstruovány pomocí opozice „přirozená danost“ či „vrozená schopnost“ vs. „naučená kompetence“ (neboli v opozici příroda vs. kultura).

Zkušenost s každodenní intenzivní péčí a staráním se otce o dítě byla v rozhovorech otci spojována s jejich „zesenzitivněním“. Nejedna otec se zmínil, že začal projevovat strach o dítě (třeba aby neutrpělo úraz), měl o něj starost, snažil se jej zabezpečit tak, aby nestrádalo, aby se mu dařilo (neonemocnělo, nebyla mu zima apod.). Otcové vnímali, že starání se o dítě je socializovalo k většímu respektu k druhému člověku, k adekvátnímu reagování na potřeby a požadavky dítěte, které (často) musí mít a mají prioritu před potřebami a požadavky pečovatele. Pobyt otce doma s dítětem ho nasměroval k tomu, aby s dítětem „byl“ (nejen ho „měl“), prožíval s dítětem jeho život. Někteří otcové tak o sobě vytvářeli obraz odpovídající tradičně chápanému „mateřskému chování“, které bývá asociované se strachováním se, citlivostí vůči

druhému, převzetím odpovědnosti za toho, kdo je ještě nesamostatný apod. (kromě Ruddick 1989 i Lupton, Barclay 1997: 146).

Intenzivní starání se o dítě ze strany otců se někdy také promítlo do reflexe „jiného“ vztahu k dítěti. Pokud specialisté (Možný 1990: 107; Gjuričová 1996) zmiňují, že mezi otcem a dítětem je zpravidla volnější vazba než mezi matkou a dítětem, pak toto obvyklé schéma koresponduje s tradičním rodinným uspořádáním v rodinách čili s distancí muže-živitele a blízkostí matky-pečovatelky. Tam, kde o dítě pečuje otec, pak otcové často reflektují, že dochází ke vztahovým posunům mezi ním a dítětem. Velice zřetelně to vystupuje do popředí v rodinách, kde otec pečoval jen o jedno dítě z více (obvykle dvou). To, o které pečoval, vnímal jako sobě bližší.

„A snad jsem si tím (tj. pobytem doma s dcerou) vybudoval i jiný vztah k dětem, nebo obzvlášť k té dceři (anonymizováno aut.), než jaký by byl, kdyby to bylo naopak.“ (Pavel, 44 let, VŠ, manažer, 2 děti, Praha)

„Tak při prvním to bylo hodně ovlivněno tím, že jsem pracoval v té redakci (anonymizováno), kde člověk vlastně musel být až do uzávěrky, která byla v osm, devět hodin. Takže jsem se vracel pozdě, a tím to všechno bylo ovlivněný, že jsem s tou dcerou měl takovej méně těsný kontakt, protože jsem byl neustále v práci... Tak vůbec ten vztah k té dceři je takovej rezervovanější tím, že ji člověk někdy pohladí, tak to není takový jako mezi klukama. Prostě si víc rozumíme.“ (Bruno, 39 let, VŠ, svobodné povolání, 2 děti, Praha)

V případě otců synů byla někdy blízkost a porozumění mezi otcem a dítětem vysvětlována na bázi genderové stejnosti, u otců dcer zase na bázi odlišnosti. Některé zahraniční studie na téma chování otců k dětem docházejí k závěru, že „tradiční“ muži se věnují více synům než dcerám, a reprodukují tak genderové stereotypy, a ti, kteří se na péči o děti podílejí spolu se ženou, se většinou chovají stejně k synovi jako k dceři a genderové stereotypy tak narušují (Coltrane, Collins 2001). Tito badatelé se zaměřovali na chování otců k dětem, které v jejich pojetí vystupuje jako objektivní, na hodnocení aktérů nezávislá realita, nikoli na vlastní percepci vztahu otce k dítěti. Konstrukce tohoto vztahu aktéry samými ale nemusí nutně představovat aplikaci genderově nestereotypní percepce vedoucí k narušení genderového stereotypu.

4.3.2. Péče během všedního dne z pohledu nejen otců

Zapojení otců do každodenní péče o dítě představující vstup do prostoru, který bývá v naší kultuře tradičně spojován se ženami a označován jako „ženská sféra“, vyvolává nejen otázku, jak otcové pobyt doma s dítětem zvládají, jak si organizují běžný den, ale

také jak tuto situaci vnímají oni i jejich partnerky a jak ji vyhodnocují z hlediska genderových vztahů, na něž se v tomto oddíle zaměřím detailněji.

Při popisu a líčení každodenních aktivit někteří otcové hovořili pouze věcně o tom, co dělali či nedělali s dítětem, když s ním byli doma. Někdy otec nebyl vůbec schopen popsat aktivity „běžného“, „typického“ dne. Bylo tomu tak i proto, že průběh dne byl podle něho natolik proměnlivý, že se v něm nedala vystopovat žádná pravidelnost. Někdy si však otec „nevzpomínal“, a to i v situaci, kdy byl na rodičovské opakovaně. Invalidní důchodce Jan v dané souvislosti prohlásil:

„Určitě si manželka vzpomene na víc věcí, které jsem dělal, když byly děti malé (...)“ (Jan, 38 let, VŠ, invalidní důchodce, 3 děti, moravský venkov)

Na vysvětlenou dodal:

„(...) V podstatě já jsem přinucen okolnostmi (být na rodičovské), takže já jsem jiný případ, než že bych se cpal na mateřskou dovolenou.“

I když byl Janův pobyt doma mezi manželi vyjednáno, a dala by se proto předpokládat určitá nemalá míra dobrovolnosti z jeho strany, v rozhovoru svou situaci prezentoval spíše jako nedobrovolnou, jako důsledek „přinucení“ okolnostmi (konkrétně zdravotním stavem manželky). Jeho definice pobytu doma se blížila definici otců, kteří pečovali o dítě v situaci absence matky a byli ze vzorku záměrně vyloučeni (viz výše). V jeho případě však ne plná identifikace se situací nevedla k neangažovanému výkonu každodenních činností, ale vedla k setrvání ve stereotypním vyjadřování se o roli matky a otce v rodině. I z výše uvedené citace je zřejmé, že matku reflektuje Jan jako osobu, která má registrovat, co se v rodině odehrává, osobu, od níž se očekává výkon „mentální práce“ v rodině (srov. Renzetti, Curran 2003: 234), a to i přesto, že o děti pečuje a je s nimi v pravidelném každodenním kontaktu výrazně méně než on.

Z hlediska toho, jak otcové referovali o běžném dnu a organizaci činností během něj, se ukázalo určující kromě toho, jak si nadefinovali tuto situaci (zda spíše jako „úkol“, který mají či musí zvládnout, či jako „zátěž“, „jednotvárnou dřinu“ apod., anebo zejména jako „výzvu“, „obohacení“ jejich života apod.), i to, do jakého kontextu péči zasazovali, zda byli výlučnými primárními pečovateli neboli zda pečovali celodenně výhradně oni, anebo nikoli. Jako důležité se ukázalo i to, jak byla vyjednána dělba další práce uvnitř rodiny.

Ti otcové, kteří byli minimálně po dobu pracovního týdne výhradními pečovateli a péči v této době nedelegovali na žádnou jinou osobu, referovali zpravidla o široké

paletě činností, které zvládali. Starost a péče o dítě v jejich pojetí v sobě zahrnovala i běžnou starost o domácnost, výkon všech či naprosté většiny rutinních, jimi ne vždy nutně oblíbených domácích prací. Používali zpravidla i emotivnější jazyk v porovnání s dalšími otci, kdy o svém dítěti hovořili jako o „sluníčku“, „zlatíčku“ apod. Tyto otce je možné z hlediska kontextu jejich péče považovat za „pečovatele na plný úvazek“ (srov. Sunderland 2006: 505), neboť se z jejich strany jedná o soustavnou celodenní péči a starost o dítě i domácnost, která není delegována na žádnou jinou osobu.

I když většina otců byla pečovateli po dobu, kdy matka byla v práci (tj. v určitém časovém úseku během dne), podle svého vyjádření nevykonávali nutně všechny domácí práce, resp. často se omezovali na výkon jen těch nejnutnějších, které bezprostředně a neodkladně souvisely s péčí o dítě. V pojetí těchto otců bylo prvořadé dítě a péče o něj, a k výkonu dalších činností souvisejících s chodem domácnosti se stavěli převážně rezervovaně. Z jejich percepce je zřejmé, že někteří otcové si tak i v situaci péče o dítě dokáží od domácích prací udržet odstup. Tito otcové pak také často zmiňovali, že přenechávali děti své partnerce po jejím návratu domů z práce, aby se mohli věnovat jiné, z jejich pohledu pro ně „důležité“ či „nutné“ činnosti (jako třeba svému studiu, výkonu podnikání, některým svým koníčkům a zájmům apod.), nejednou i proto, aby si od situace pečovatelské odpočinuli.

(...) Jenom, to si pamatuju dobře, než manželka došla, tak ta poslední půl hodina byla jako nejhorší. To očekávání, kdy konečně přijde a vysvobodí mě z toho. Tak jsem čekal, kdy přijde. Pak už jsem byl houby platnej. Děti začaly tam běhat, pištět, dožadovat se mámy a podobně, to už mě nikdo nechtěl v tu dobu. Tak jsem si šel na chvilku ven, nebo začal jsem chytat, tak jsem si šel k vodě nebo do hospody na dvě piva, abych to vydejal nějakým způsobem. No, a další den znovu. (Pavel, 44 let, VŠ, manažer, 2 děti, Praha)

Péče o dítě tyto otce zcela nesvazuje v realizaci některých projektů, zájmů či plánů, neboť si dokáží uchránit určitý rozsah volného času na ty aktivity, které pro ně mají nezastupitelnou důležitost a význam. Tyto pečovatelské otce je možné vnímat a označit za „pečovatele na částečný úvazek“ představující analogii k pojmu „otec na částečný úvazek“⁷⁹ (tamtéž), kdy péče probíhá v časově ohraničeném úseku během dne (po dobu pracovního vytížení matky). „Pečovatel na částečný úvazek“ nejenže se o dítě nestará soustavně a výhradně, ale dokáže si v dané situaci uchovat i určité výsady či výhody (nedělat, co nechce, mít volný čas apod.).

Od situace, kdy se pečující otec prezentuje jako nahrazovaný matkou po návratu z práce, je odlišitelná situace, kdy otec vnímá, že se s partnerkou rovnoměrně střídá

---

⁷⁹ V zahraniční literatuře se tento termín používá k označení situace, kdy se otec podílí na některých pečovatelských aktivitách před svou prací anebo po ní (srov. Sunderland 2006: 505).

v možnosti pracovat, pečovat a starat se o domácnost, kdy měl či má vyhrazeny dny, během nichž je pečující osobou výhradně on.

„(...) Oba dva jsme na to měli stejnej náhled, tak jsme se o Barunku začali střídat, no. (...) Tudíž my to nemáme rozdělený po nějakých jako činnostech, že bysme si řekli, tady to je objem činností, který je potřeba udělat a ty budeš dělat tady ty, ty budeš luxovat, nakupovat, nosit těžký věci a zařizovat všechno kolem bytu. A já budu přebalovat a starat se a chovat a uspávat. To podle mýho není žádný dělení péče, že jo. To je nesmysl. My to máme rozdělený tak, že všichni se starají o všechno. A já, když jsem byl teda doma, ten dva a půl dne, tak jsem se teda staral o všechno, že jo. Jsem uklízel, vařil, přebaloval.“ (Lukáš, 37 let, VŠ, podnikatel, 2 děti, Praha)

V tomto případě spíše než v předchozím je možné tyto otce považovat za „spolupečovatele“, neboť se jedná o spolupodílení se a participaci s rysy zástupnosti, kdy otec musí dělat, co je právě třeba a nepřesouvá děláním „neoblíbených“ činností na jinou osobu. Model dělby práce je v těchto rodinách líčen jako nejvíce egalitární. Zástupnost a rovnost mezi otcem a matkou je v tomto případě vztahována nejen na péči o dítě a domácnost, ale i na rovnocennou možnost pracovat a trávit volný čas „po svém“.

4.3.3. Repertoár jinakosti rodičovské péče

Otcové (ale i matky) se od sebe často odlišovali nejen v percepci organizace každodenních činností a kontextu jejich výkonu, ale také v reflektování situace pobytu otce a matky doma s dítětem jako ne/identické a genderově „ne/spravedlivé“. Někteří z otců „pečujících na částečný úvazek“, jako například Václav, vnímali situaci participace manželky na péči o děti či domácnosti jako „normální“ a „spravedlivou“, a situace, kdy je doma matka a kdy muž, považoval za srovnatelné a ve své podstatě shodné.

„(...) Když je matka dítěte doma, tak většinou jí otec taky pomáhá. Tak se to vyměnilo, takže mi manželka pomáhala (...). Tak jsme se doplňovali, ona se taky starala, samozřejmě.“ (Václav, 35 let, SŠ, dělnická profese, moravské město)

Jiní rodiče jako Kamil a Charlotta situaci pobytu matky a otce doma s dítětem vyhodnotili jako „jinou“ s tím, že muž-otec má více prostoru dělat si, co chce, resp. nedělat činnosti, které nechce, když ho nebaví anebo je neumí. Otcí tak v jejich pojetí zůstává možnost volby, kterou matky obvykle nemívají.

„Když se na to koukám zpětně, tak zřejmě jsem se jako flákal ve smyslu té domácnosti, že jsem zanedbával tu domácnost. (...) Bránil jsem se vaření a uklízení a praní prádla s tím, že jsem si říkal, že důležitější je ta výchova toho dítěte. Takže to je ta priorita. Ale zároveň v tom byl ten aspekt té lenosti a neumu jako.“ (Kamil, 34 let, VŠ, zaměstnanec zahraniční firmy, 2 děti, Praha)

„A to je celý balík, jako ti ostatní tatínkové jako nevědí, co to znamená. Že to není jenom být s tím dítětem, ale právě to blbý praní a vaření a domácnost.“ (Charlotta, 37 let, VŠ, t.č. na rodičovské „dovolené“, 2 děti, Praha)

Někteří otcové a matky tak reflektovali, že otec se o dítě stará „jinak“ než matka, a to intenzivněji, soustavněji – víc se mu věnuje, více si s ním hraje, zaměřuje svou pozornost v první řadě na dítě a méně již na aktivity spojované s chodem domácnosti.

„Rozdílný přístup muže vidím v tom, že mnohem víc dává péče dětem. Já jako žena bych mnohem víc přemýšlela, jestli teda dneska náhodou nemám umýt okna, což prostě ty děti mají takhle mnohem větší péči. Manžel je vlastně natolik, vlastně on je natolik pečující otec, takže opravdu veškerá péče jde dětem. Holkám se věnuje celý den.“ (Vanda, 31 let, SŠ, vedoucí, 2 děti, moravské město)

Otcovu péči pak vyhodnotili rodiče nejednou jako „intenzivnější“ či „lepší“. Zpravidla matky v tomto případě odvozují svůj pohled od „skutečnosti“, že otec se dětem věnoval víc, než jak to dělaly dříve ony, anebo „předpokladu“, jak by to bývaly dělaly ony, kdyby byly zůstaly s dítětem doma i nadále. Životní zkušenost těchto matek, resp. reflexe zvládání určité životní situace jejich životními partnery, na jedné straně nabourává přesvědčení o „lepších“ předpokladech a schopnostech matky věnovat se dětem (z tohoto pohledu k sobě oba gendery přibližuje), na straně druhé tím, že matka péči otce hodnotí jako „lepší“ než tu svou, staví muže-otce do vyšší pozice než sebe, udílí maskulinní péči vyšší status než své mateřské praxi, a vlastně tak reprodukuje genderovou nerovnost (srov. Brandt, Kvande 1998; Maříková 2008).

Někteří rodiče si nicméně byli vědomi toho, že „lepší“ péče otce se realizuje v důsledku jiných požadavků a nároků na otce v dané situaci, kdy pečovat o dítě automaticky neznamená starat se i o domácnost. Zatímco péče o dítě se tak stává očekávanou, ale i akceptovatelnou aktivitou pro tyto muže, v případě domácích prací je tomu jinak. Pokud však otec doma nedělá všechno to, co obvykle musí dělat a zvládat matka, neměl by podle části rodičů existovat důvod hodnotit otcovu pečovatelskou práci „výš“ a „jinak“ než tu matčinu. Při percepci tohoto typu rodiči neudíleli otcovské péči vyšší status, naopak ji někdy hodnotili jako „nedostatečnou.“

Různé percepce situace starání se o dítě pečujícími otci naznačují, že i když je zaznamenána změna v reálném chování pečujících otců (v zaměření jejich pozornosti a

aktivit na dítě) a i když tato změna chování je bezesporu důležitá, není důležitá „sama o sobě“. Musí být proto vždy vyhodnocována v kontextu realizace jejich chování, resp. sociálního oceňování tohoto chování. Ukazuje se totiž, že chování realizované v určité shodné konfiguraci aktivit může být lidmi vyhodnocováno různě podle toho, co je z jejich pohledu důležité, jak formulují své nároky a očekávání vůči této situaci. Je-li v centru jejich pozornosti především péče o dítě, pak „nevýkon“ anebo omezený výkon domácích prací ze strany otce nemusí být akterů vyhodnocen nutně jako „nedostatečný“ a ve vztahu k matce jako „nespravedlivý“ a naopak. Nicméně jak odstup od výkonu domácích prací, tak toleranci k jejich neprovádění je možné vnímat nejen jako konstruování genderově odlišných očekávání na chování otce a matky v situaci starání se o dítě, ale také jako morálně odlišných nároků na ně v této konkrétní životní situaci (srov. Gerson 2002: 8).

4.4. Když dva dělají totéž, není to totéž

Přestože se v mnohých rodinách rodiče shodli na tom, že schopnost pečovat o dítě je pro muže i ženy identická, někde ženy reflektovaly, že otec byl schopen poskytovat dítěti či dětem lepší péči – více se jim věnoval, než jak to do té doby dělaly a než jak by to případně dále dělaly ony. Jejich životní zkušenost, resp. reflexe zvládnutí určité životní situace, na jedné straně nabourává přesvědčení o „lepších“ předpokladech a schopnostech matky věnovat se dětem (z tohoto pohledu k sobě oba gendery přibližuje), na straně druhé tím, že žena péči muže hodnotí jako „lepší“ než tu svou, staví muže do vyšší pozice než sebe, udílí maskulinní péči vyšší status než své mateřské (rodičovské) praxi, a vlastně tak reprodukuje genderovou nerovnost (srov. Brandt, Kvande 1998). S tendencí muže chválit pak souvisí i tendence projevovat muži vděčnost za to, že zůstal doma s dítětem. V některých případech byly muži poskytovány ze strany ženy určité výhody⁸⁰, které žena v identické situaci nemá.

A tak i v situaci, kdy otec pečuje o dítě, může mít jako muž určité výhody – „výsady“, pokud:

- o dítě nepečuje celý den – pokud péči po návratu z práce přebírá matka dítěte (a otec „mizí“, „vytrácí se pryč“),

---

⁸⁰ V této souvislosti hovoří Arlie Hochschild (Hochschild, Machung 1989) o ekonomice vděku (angl. „economy of gratitude“). Ta je postavena na principu srovnání, ke kterému ale nedochází v rámci páru. Srovnání se uskutečňuje v rámci genderových skupin, kdy žena-matka poměřuje otcovu angažovanost doma vzhledem k angažovanosti jiných mužů, obdobně jako ve svém případě. Z tohoto srovnání jí pak vychází, že vlastně muž doma dělá „dost“ oproti jiným mužům, zatímco ona „méně“ než jiné ženy. Tím se stávající genderové nerovnosti na úrovni páru legitimizují.

- dokáže si uchránit určitý rozsah volného času pro realizaci svých zájmů a koníčků na rozdíl od své partnerky i na rozdíl od mnohých žen na rodičovské „dovolené“ (viz problematika volného času),

- udržuje si odstup od výkonu domácích prací, dělá jen to nejnnutnější a to, co ho baví, kdy většinu domácích prací pak dodělává žena po své pracovní směně v placeném zaměstnání (viz problematika druhé směny).

Důsledkem udílení výhod či získání výsad (v rámci ekonomiky vděku) pak je to, že se genderové nerovnosti reprodukuje na nové bázi, resp. v novém sociálním kontextu.

Pečující otec ale není nutně oceňován jen v prostředí domova. S oceněním svého pečovatelského se může setkat i mimo jeho rámec. V určitých situacích a kontextech je vnímán jako „hvězda“ (na pískovišti jinými maminkami), jako „sexy“ (známými i neznámými ženami), jako „borec“ (v okruhu svých přátel) a někdy i muži sami sebe hodnotí vysoce (viz věty typu „chlap to dokáže líp“ apod.). Reflexe i sebereflexe pečujícího otce dokládá, že péče o dítě může pro některé muže představovat další možné pole úspěchu,⁸¹ a to:

- buď alternativu k úspěchu v práci, pokud zde muži nejsou příliš úspěšní či pokud o úspěch v této oblasti příliš neusilují,

- nebo se dokonce může jednat o rozšíření domény úspěchu i do této oblasti, tj. do oblasti péče o druhé – a sice v případě, že se jedná o muže, kteří mají poměrně vysoký socioprofesionální status, vysoké pracovní ambice a kariérové aspirace, kdy péče o dítě představuje „přestávku k oddychu“, než zase začnou pracovat naplno, než začnou realizovat své další kariérové plány.

Z tohoto pohledu pak péče o dítě může být nahlížena jako součást nového životního stylu určité sociální vrstvy mužů, jako výzva k „dobytní“ nového teritoria, k rozšíření sféry maskulinní působnosti mužů (srov. Brod 1987).

Jak úspěch, tak výhody ale patří mezi atributy hegemonické maskulinity. Pokud tedy péče o dítě představuje pro některé muže možné pole úspěchu, pokud si i v situaci pečovatelského dokáží uchránit staré či získat nové výhody, pak v tomto kontextu pečovatelského nezeslabuje nutně hegemonickou maskulinitu, naopak ji spíše dokáže novým způsobem posílit.

Pro úplnost je třeba dodat, že některé ženy i muži byli schopni realisticky vyhodnotit situaci „pečovatelského otcovství“ (Šmídová 2007). Byli si vědomi toho, že intenzivnější či lepší péče se realizuje v důsledku toho, že otec doma nedělá všechno to,

---

⁸¹ Někteří muži dokáží situaci péče o dítě využít ve svůj „prospěch“, k demonstraci svého „soukromého“ úspěchu při návratu zpět do sféry placené práce, pracují-li u zahraničních organizací, které tuto skutečnost oceňují.

co obvykle musí dělat a zvládat matka, proto by neměl být důvod hodnotit jej (otcovu práci) „výš“ a „jinak“ než ji (matčinu práci).

„(...) A já jsem zatím zapomněl tu myšlenku, že jsem chtěl říct, že jsem byl v tom rozhlasu, že jsem měl takový pocit určitý výlučnosti. Nebo jako, že jako bych skoro jako bych udělal něco jakoby skvělého. A tam byl ještě jeden otec se mnou. A ten snad byl s dvouma dětma doma a furt jako byl doma. Byl to jako poctivej, žádněj ... opravdu. A ten už byl, a ten byl asi v třetím rozhlasovém pořadu, a potom byl v televizi a interview pro časopisy. Média si ho podávaly z ruky do ruky jako. A já si říkám, tak jako my tady ze sebe děláme, jako odpovídáme tady, hrajeme si tady na nějaký jako něco. A to jako bylo opravdu tak jako bráný, nejenom, že teda my vás zkoumáme, a chceme, aby jakoby se to vyrovnávaly ty role, což já jsem za to. A proto jakoby jsem i s tím souhlasil, že se toho výzkumu jakoby zúčastním. Ale jako ve smyslu, my vás i obdivujeme. Ale proč jako, proč by mě někdo měl obdivovat, že jsem vzal půl toho, co dělají všechny, všechny ženy, který mají děti. To já jako vůbec nechápu.“ (Kamil, 34 let, VŠ, zaměstnanec zahraniční firmy, 2 děti, Praha)

Z doposud uvedeného se dá vyvodit, že i když v reálném chování pečujících otců nastává změna a i když je tato změna bezesporu důležitá, není důležitá „sama o sobě“. Měla by proto být vyhodnocována v kontextu reflexe tohoto chování, jeho sociálního ocenění. Nejen tendence k uchování svých výsad, nejen možná orientace na úspěch v nové oblasti, ale i vyšší ocenění chování ze strany druhých napomáhá konzervovat jak určitý typ mužské identity, tak i ve svém důsledku vyšší sociální status muže. Genderovou změnu realizovanou tímto způsobem a směrem pak lze vyhodnotit jako „neúplnou“, neboť oproti původnímu předpokladu nutně nevede k jiné než doposud obvyklé konstrukci a vnímání genderové identity muže a nevede ani k dekonstrukci genderové nerovnosti v symbolické rovině.

5. Situace v rodinách po návratu pečujícího otce na trh práce

„Historie“ rodin se poté, co muž ukončil svůj pobyt na rodičovské, rozrůznily. Ze dvou základních situací, kdy jednou bylo vystřídání se rodičů během rodičovské „dovolené“, anebo nástup muže na rodičovskou „dovolenou“ ihned po ukončení mateřské „dovolené“ u ženy, a tou druhou souběžný pobyt obou rodičů na rodičovské „dovolené“, resp. pravidelné střídání se v průběhu dne či týdne v péči o dítě během tohoto období, se vyvinuly situace další. Pokud v rodině nedošlo k narození dalšího dítěte, rodina si v situaci návratu muže na trh práce hledala takové uspořádání mezi prací a rodinou, které by pro ni bylo akceptovatelné. V těch rodinách, kde se po ukončení rodičovské „dovolené“ mužem narodilo další dítě, zůstala s dalším dítětem doma obvykle žena (viz Denisa, Hedvika, Charlotta, Monika, Linda), v jednom případě „nedobrovolně“ (viz příběh Jana a Julie). Jak se pak dále vyvíjely osudy rodin, jak rodiče zvládali pro ně nové či další životní situace?

5.1. Návrat otce na trh práce

Návrat do práce, resp. na trh práce souvisel s výchozí situací, neboli s tím, jaký model byl rodiči zvolen během období, kdy měli nárok na čerpání rodičovské „dovolené“ a na pobírání rodičovského příspěvku, tedy v době, kdy dítě ještě nenavštěvovalo pravidelně zařízení péče o předškolní děti. Situace mužů se v minulosti různila podle toho, zda došlo k reverzi, „záměně“ genderových rolí oproti převládajícímu modelu uspořádání, anebo zda byla kdysi rodiči uplatněna spíše zástupnost, resp. sdílení rolí. V tomto případě se z hlediska možnosti výkonu jednotlivých aktivit jedná – v porovnání s prvně zmíněným modelem - o model více participativní, neboť umožňuje sdílet péči o děti (neboli sdílet rodičovství), stejně jako umožňuje oběma rodičům pracovat, a tedy sdílet tuto možnost seberealizace mimo sféru soukromou.

Právě uvedený model byl v současném vzorku 21 rodin zastoupen pouze třemi případy. Kdysi jej praktikovaly rodičovské dvojice Lukáše a Lindy při prvním dítěti, Georga a Gabriely u svého jediného dítěte, Blažeje a Boženy u obou dětí. Otcové z těchto rodin v určitém období nároku jednoho z rodičů na rodičovskou „dovolenou“ pouze omezili anebo si upravili svou pracovní aktivitu tak, aby se mohli s matkou dítěte prostřídat v péči o ně. Návrat do práce těchto otců byl pak vnímán jako plynulý

přechod od částečného k plnému pracovnímu úvazku, neboť tito muži pouze rozšířili své pracovní zapojení.

„No, v podstatě jako u mne žádná změna není. Od toho roku 2004 už jsem tenkrát pracoval na -, jako osoba samostatně výdělečně činná. No a pořád pracuji pro stejnou firmu a pořád pracuji stejným stylem.“ (Stano, 41 let, VŠ, podnikatel, 3 děti, moravské město)

Většina otců deklarovala ve svých vyprávěních, že měli možnost „kam se vrátit“ (jako tomu bylo například u zaměstnanců Daniela či Davida). Ale někteří muži odešli na rodičovskou v situaci, kdy ukončili pracovní poměr (jako Pavel či Kamil), vyskytl se i případ, že pracovní poměr byl s mužem ukončen během rodičovské „dovolené“ (Bruno), anebo původní zaměstnavatelská firma zanikla, tudíž návrat „zpět“ nebyl možný (Václav).

5.1.1. Různé strategie návratu na trh práce

V případech, kdy muži měli ukončený pracovní poměr u předchozího zaměstnavatele, zvolili různé strategie návratu na trh práce. Například někteří muži více méně formálně podnikali, v okamžiku, kdy se pro ně tato strategie stala nevýhodnou, svou živnost pozastavili (jako Tomáš). Jiný otec zase dopředu zvažoval prezentovat svou životní zkušenost (pobyt doma s dítětem na rodičovské) jako pozitivní a přínosnou pro svou práci, když kalkuloval s tím, že se bude ucházet o práci v zahraniční firmě, o níž věděl, že pečovatelské otcovství zde představuje „bonus“. Zatímco „maskovací“ strategie podnikání měla mimo jiné odvrátit „podezření“ ze ztráty kvalifikace, měla zakrýt aktérem anticipovanou možnou nevýhodu, analogickou situaci návratu žen/y na trh práce po rodičovské, druhá, „otevřená“ strategie prezentace životní zkušenosti jako pozitivní a přínosné pro budoucí práci měla naopak představovat bonus, výhodu, určité privilegium při návratu otce zpět na trh práce.

Většina otců během rozhovoru ale nehovořila o žádných speciálních strategiích. Mnozí z nich si byli vědomi toho, že o jejich profesi je na trhu zájem, že práce, kterou vykonávají, je v dané lokalitě žádaná, a tak svůj návrat do práce vnímali jako bezproblémový (během první poloviny minulého desetiletí).

„(...) A jak jsem říkal, že takovou práci si vždycky člověk může najít. Tak jsem si takovou podobnou práci našel. (...) S prací není nikdy problém, nikdy jsme s prací problémy neměli, takže –.“ (Václav, 35 let, SŠ, technik, částečný úvazek, 2 děti, moravské město)

Percepce bezproblémovosti návratu na trh práce byla ve vyprávění aktérů spojována nejen s odpovídající, jim vyhovující nabídkou pracovních míst v dané lokalitě, ale i s percepcí dynamiky rozvoje oboru práce v dané profesi či povolání. Pokud dynamika oboru byla vnímána jako nízká, byl i návrat zpět do práce označen muži jako bezproblémový, nestresující, nenáročný. Tato optika byla uplatněna i v případě, že obor byl sice vnímán jako relativně rychle se rozvíjející, ale vzhledem k situaci ve firmě, která nebyla schopna udržet tempo rozvoje v daném oboru, absence muže v práci během rodičovské ho podle jeho vlastního vyjádření v dané firmě nijak neohrozila (viz případ Luděk). V této situaci byl pak návrat otce zpět do práce jím vnímán nejen jako možný, ale i jako žádoucí (z hlediska potřeb firmy) a výhodný (pro daného muže).

„Jako nebojím se, že bych nesehnal práci, ale vzhledem k tomu, že tím, že dělám v takovýhle firmě, tak to, co jsem znal, myslím si opravdu velmi dobře, a co jsem dělal dobře, tak dneska už je úplně někde jinde a ten vlak ujel. Ujel mně i ty firmě. To si uvědomuju. (...) A ta firma to nechytla. Takže to ujelo. Jak pro mne, tak pro ně (...).“ (Luděk, 38 let, VŠ, zaměstnanec soukromé firmy, částečný úvazek, 2 děti, Praha)

Mezi otci na rodičovské byli někteří, kteří původně chtěli pobyt na rodičovské využít k dostudování vysoké školy jako Hynek nebo Blažej. Strategie „zvýšení své kvalifikace během rodičovské“ se sice všem nezdařila, ale dané muže to nijak při jejich návratu na trh práce neohrozilo, ani nepoškodilo. Našli si práci, která je buď uspokojovala seberealizačně, nebo práci, která byla finančně ohodnocena podle jejich představy, v ideálním případě, jak tomu bylo u Hynka, se jednalo o kombinaci obojího.

„Tak musím zajistit rodinu, to je to, proč chodím do práce. Mě samozřejmě baví ta práce, což je ideální, když člověk dělá práci, která ho baví. A když s tím uživí rodinu, tak je to úplně ideální. Když bych měl příjmy odjinud, tak bych do té práce nechodil.“ (Hynek, 35 let, SŠ, zaměstnanec soukromé firmy, moravské město)

5.1.2. Návrat do práce jako „problém“ a problémy spojené s návratem do práce

Ve vyprávěních několika otců, případně i celé dvojice, byl návrat otce zpět na trh práce vnímán a označen za „problém“ a otcové se při návratu zpět do práce mohli setkat s některými problémy, resp. překážkami.

V momentě, kdy se Bruno (39 let, VŠ, svobodné povolání, dcera a syn, Praha) chtěl vrátit zpět do práce ke svému původnímu zaměstnavateli (ještě před vypršením nároku na rodičovskou), zaměstnavatel s ním rozvázal pracovní poměr. I když se ve své podstatě jednalo o nezákonnou praktiku, bylo jí nakonec dosaženo legální cestou – dohodou zaměstnavatele se zaměstnancem. Pokud by k ní bývalo nedošlo,

zaměstnavatel by s velkou pravděpodobností použil jiného legální postupu k dosažení svého cíle (viz možnost zrušení pracovního místa pro nadbytečnost apod.)

Bruno: „A byl jsem domluvenej, že se vrátím po těch dvou letech, že se vrátím. No a po dvou letech, když jsem se chtěl vrátit, tak mi pan šéf řekl – v podstatě velmi otevřeně, že o mě nemá zájem. Že teda by mne jako formálně přijal na nějakou přechodnou dobu do nějakýho jinýho místa (–).“

Beata: „A odůvodnil to tím, že jsi šel na tu mateřskou dovolenou.“

Už to, že muž odchází „na mateřskou“, jak to označila Beata, může na straně zaměstnavatele navodit situaci „nedůvěry“, „podezření“ z toho, že daný muž není dostatečně identifikovaný se svou prací, že není dostatečně loajální k zaměstnavateli (viz výše i případ Hynka) apod. Postoje tohoto typu jsou vytvářeny v intenci tradiční genderové optiky a odkazují k obvyklému schématu genderovanosti rodičovských rolí, na kterém je fungování trhu práce založeno (srov. Williams 1999). Pokud muž-otec odchází na rodičovskou, přestává být oním „ideálním pracovníkem“ ztělesňujícím pracovní sílu nezatíženou rodinnými povinnostmi. Podle této představy jsou totiž mnohdy vytvářeny rozdílné nároky na fungování mužů a žen ve světě placené práce. Zatímco v případě mužů se předpokládá, že se i v situaci, kdy mají rodinu, budou chovat tak, jako by ji neměli, tedy že budou oněmi živiteli rodin, což reálně znamená, že budou z hlediska potřeb zaměstnavatele dostatečně časově i prostorově flexibilní, a v tomto smyslu pak i dostatečně spolehlivou pracovní silou, nároky na ženy bývají v tomto ohledu obvykle jiné. U nich se „nespolehlivost“ v důsledku plnění si rodičovství anticipuje a podle toho je s nimi na českém trhu práce zacházeno. To jinými slovy znamená, že zaměstnavatelé s ženami často jednají bez ohledu na jejich individuální jednání a jimi podávaný faktický výkon (srov. např. Křížková, Václavíková-Helšusová 2002, Křížková 2003, Fischlová 2006, Křížková, Penner, Petersen 2010, Křížková et al. 2011).

„(...) Co já dneska pociťuju jako teda velkej problém, myslím, že to manželovi uškodilo profesně a pracovně. Že vlastně už se nevrátil do toho původního pracoviště. Že má stejný problémy, jako má žena při návratu z mateřské. Já jsem měla to štěstí, že jak už jsem byla stará, vrátila jsem se na své místo do své firmy. On teda –, opravdu jemu se stalo to, co se stává mladejm ženskéjm po mateřský –.“ (Beata, 45 let, VŠ, pracovnice v médiích, 2 děti, Praha)

Beata vnímá znevýhodnění, „poškození“ svého manžela v důsledku péče o nejmladší dítě, neboť se po skončení rodičovské nemohl vrátit na své původní pracoviště k původními zaměstnavateli. Jeho situaci přirovnává k situaci matek, navracejících se zpět na trh práce. Položením důrazu na kategorii věku „mladé“ ve spojení s kategorií genderu „ženy“ Beata zdůrazňuje, že její manžel není ani „mladý“, ani „žena“, přesto se

setkal se stejně znevýhodňujícím - diskriminačním přístupem ze strany zaměstnavatele. Tento případ dokládá, že pečující otec se může ve sféře placené práce setkat se stejnou diskriminací jako matka, pokud se jedná o profesi, kde je „nadbytek“ pracovních sil a zaměstnavatel si může „vybírat“. Zároveň tento případ ilustruje slabou ochotu zaměstnavatele dodržovat své závazky vůči zaměstnanci – rodiči bez ohledu na to, zda se jedná o ženu či muže. V této souvislosti je možné spekulovat o tom, zda daný přístup zaměstnavatelů vůči rodičům nemůže u části populace snižovat ochotu mít za těchto podmínek vůbec děti (srov. Sirovátka 2006, Křížková et al. 2011 aj.).

Jinou optiku v souvislosti s návratem svého muže po dvojnásobné rodičovské na trh práce pak uplatnila Tereza. Ta naopak zcela explicitně hovoří o rovnoprávnosti, když muži jsou při nástupu do práce kladena omezení co do významu jejich dopadu analogická těm, která jsou mnohdy uplatňována na ženu.

Tereza: „Ale když přestupoval na tohle zaměstnání, tak musel slíbit, že už s dalším dítětem na mateřský nebude.“

Tomáš: „Že potřetí neotěhotním.“

Tereza: „V podstatě je to ekvivalent toho, jako kdyby nastupovala máma od dvou malých dětí a oni ji přinutili slíbit, že už nebude mít třetí dítě. Což je na druhou stranu hezká rovnoprávnost.“

S problémy při svém návratu zpět do zaměstnání po ukončení rodičovské „dovolené“ se setkal také Zdeněk. Ten byl doma s mladším dítětem, dcerou, zhruba dva roky. Zaměstnavatel mu oznámil, že o něho již nemá zájem.

„(...) Já jsem si v podstatě zažil to, co vidím okolo sebe, co si prožívají ženy, když se chtějí vracet do práce vlastně po mateřské. U nás vlastně je ten systém na ochranu matky tedy v mém případě otce, řekl bych, jeden ještě snad z nejlepších na světě (...), od narození dítěte to jsou tři roky. Tak vlastně zaměstnavatel je povinen držet místo matce. Má to svoje kličky, kterejma se dá toto nařízení obejít. U soukromníka to třeba bývá velice často problém. Tam se (pauza, rozmlouvají s dítětem) -. Takže návrat do zaměstnání, ano. Takže třeba vím, že u soukromníka se to dá velice lehce obejít tahle ta věc. Soukromník řekne, že to místo zaniklo, že je zrušeno, a jako zažil jsem to u svých právě kamarádek, který se měly vracet do zaměstnání. Já jsem byl zaměstnán vlastně ve státní správě, nebo ve státním úřadě vlastně pod školstvím.“ (Zdeněk, 37 let, VŠ, učitel, 2 děti, Praha)

I když veřejná sféra je obecně považována za oblast s vyššími jistotami práce (srov. např. Křížková et al. 2006), individuální případ, jako je tento, tuto obecnou tendenci nutně dokazovat nemusí. Zaměstnavatel nejprve zkoušel na Zdeňka nátlak psychický v kombinaci s morálním, když zdůvodňoval své rozhodnutí následovně: „nestojím o vás“, „nepotřebujeme vás“, „musím kvůli vám propustit stávajícího pracovníka“ apod. Zdeněk po určitých peripetiích své místo získat zpět. Podařilo se mu to díky podpoře své manželky a jejích odborných znalostí.

„Dá se říci, že mě to, i to pro mne bylo dost náročné nervově a tak dále, protože na mně vyzkoušeli všechno, co šlo, abych se nevrátil, včetně psychického teroru, by se tak dalo říct. Vlastně jsem i trošku potřeboval právní pomoc doma, protože žena holt je advokátka, tak mi řekla, na co mám nárok a nemám.“ (Zdeněk, 37 let, VŠ, učitel, 2 děti, Praha)

Zuzana Zdeňkovi vždy radila, jak má postupovat, jaká má práva a jaké má vůči zaměstnavateli na základě znalosti „věci“ vznášet požadavky, na jaké podmínky z jeho strany nemá v žádném případě přistupovat apod. Zuzana vlastně určovala strategii postupu v dané situaci. Tento příběh ukazuje nejen to, jak funguje manželská soudržnost a podpora v zátěžové situaci, ale poukazuje také na nekalé praktiky uplatňované vůči rodiči navracejícímu se z rodičovské zpět do zaměstnání (na toto téma viz více např. Křížková et al. 2011) v kombinaci s neznalostí pracovního práva ze strany pracujících osob, pokud nejsou specialisty na oblast práva.

Postup zaměstnavatele vůči Zdeňkovi představuje cílenou strategii nebrat nikoho, s kým by případně mohly být problémy (kvůli nemocnosti dětí), kdo se bude muset zase „zaučovat“ apod. Tento přístup nemá nic společného s tím, co se nazývá sociální odpovědnost firem (srov. Prskavcová et al. 2008). Zaměstnavatel sleduje úzce jen své cíle bez vazby na jiné sociální systémy (v tomto případě systém rodiny) a jejich fungování, bez respektu k fyzické a sociální reprodukci společnosti. Náklady na ni se tak nenápadně přesouvají ze sféry veřejné, kam trh práce se svým fungováním patří, do sféry ryze soukromé.⁸²

„Takže jsem si prošel tím, co asi opravdu běžně prožívají nebo čím si procházejí matky, které se vrací s dětmi zpátky do práce. Chce to velkou dávku tvrdosti. Až mi to nebylo příjemný, protože já v tu chvíli jsem se vracel někam, kam mě nikdo nechtěl. Ale nastoupit vlastně, hledat si po mateřský i pro muže i pro ženu nové místo je velice, jako těžší ještě s tím, když jsou děti malé, nastupují do školky a člověk ví, že budou občas nemocný.“ (Zdeněk, 37 let, VŠ, učitel, 2 děti, Praha)

Návrat na trh práce byl konstruován jako problém tam, kde muž-otec (případně i jeho manželka) vnímal finanční ocenění své práce jako nedostatečné, jako jemu nevyhovující, jak tomu bylo v případě Bruna, Pavla či Oldřicha.

„Já jsem šel hodně platově dolů, protože vlastně místo, co jsem měl, tak bylo teda náročnější časově, ale zase bylo líp placený, teď mám místo, který je placený hůř, ale je tam poměrně lepší pracovní doba, kterou mám volnou. Pracuji samostatně, takže si určuji, kdy jak potřebuju co dělat a je to trochu jako výměna. A ono taky je to ovlivněný tou dobou, že ty tři roky jsou znát (...).“ (Bruno, 39 let, VŠ, svobodné povolání, 2 děti, Praha)

---

⁸² Tuto tendenci lze pozorovat i v oblasti rodinné politiky státu (více viz např. Hašková, Uhde 2009; Maříková 2009).

I když někteří muži mají zkušenost s primární péčí o dítě či děti a byli v určité etapě svého života výrazně aktivními pečujícími otci, nemusí tato skutečnost nutně zeslabit důraz na práci a její finanční ocenění. Opakování tohoto motivu ve vyprávění Bruna, Pavla i Oldřich, přes slovní distanci od velkých profesních ambicí a dělání kariéry, naznačuje, že finanční ocenění práce má v jejich životě svou důležitost a význam, který není zcela jednoduše vykompenzovatelný časovou flexibilitou práce, možností si ji svobodně organizovat podle potřeb rodiny, resp. dětí. Protože důraz na finanční ocenění práce je vzhledem k jiným jimi zmiňovaným atributům práce nejvyšší, tito muži v tomto ohledu nepřekračují tradiční konstrukci maskulinity, kde práce, resp. její finanční ocenění, je chápáno jako to „nejdůležitější“, „nejvýznamnější“ apod. (srov. Connell 1995; Hearn 2002; Maříková et al. 2012 aj.).

Důraz na finanční ocenění práce u některých mužů je ale také možné interpretovat tak, že jsou si vědomi toho, že rodičovství je v naší společnosti „trestáno“, penalizováno, a to nejen v období bezprostřední péče o malé dítě. Jeden až tři roky nevykonávání práce znamená finanční ztrátu nejen během tohoto období, ale často i po nástupu rodiče (otce či matky) do práce, pokud se platové ohodnocení odvíjí od „počtu odpracovaných let“ čili na základě principu seniority (srov. Maříková 2007a).⁸³ Ale i když je tento princip dnes již na ústupu, v mnoha organizacích ve veřejné sféře se uplatňuje princip z podnikatelského prostředí, zohledňující aktuální bezprostřední výkon jedince, rodiči se přesto zpravidla nedaří dohnat úspěšně finanční ztrátu nastartovanou jeho pobytem doma (srov. Valentová 2007; Bernard, Correl 2007; Budig, Hodges 2010).

V lokalitách, které nejsou příliš anonymní (menší města), stejně tak jako v prostředích, kde existuje velká konkurence pracovní síly, může být situace pečovatelské pro rodiče, konkrétně pro pečujícího muže znevýhodňující. Nemožnost návratu rodiče do původního zaměstnání pak v těchto prostředích a situacích zeslabuje možnost získat jiné „vhodné“ – tj. představě daného rodiče-muže odpovídající zaměstnání, zaměstnání, které by zohledňovalo předchozí praxi a nabytou kvalifikaci. Případy znevýhodnění pečujících otců při návratu na trh práce zviditelňují diskriminační praxi uplatňovanou v naší společnosti vůči pečujícímu rodiči při jeho návratu zpět na trh práce, kdy tímto rodičem ale v naprosté většině případů bývá žena-matka (srov. Tomešová-Bartáková 2009, Křížková et al. 2011).

---

⁸³ Otázkou pak zůstává, jak „přesně“ se tato skutečnost promítá a do budoucna i bude promítat do výpočtu důchodů rodičů.

5.2. Vztah rodiny a práce

Důležitým momentem vyprávění těch dvojic, kde v době provádění rozhovoru (již) pracovali oba rodiče, byla konstrukce vztahu mezi rodinou a prací. Pro mnohé dvojice mělo dítě či děti prioritu (viz Lada a Luděk, Olina a Oldřich, Karel a Karolína, Pavel a Patricie i některé další). To pak určovalo zvolenou strategii kombinace práce a rodiny po ukončení rodičovské „dovolené“ ze strany muže.

5.2.1. Percepce situace, když je doma s dětmi jen otec, nebo jen matka

Situaci, kdy o děti pečuje otec, vnímaly rodiny, které oproti jiným měly situaci komplikovanou zdravotními problémy ať už dětí, nebo svými osobními (viz dále), rozdílně.

Stáňa od trojčat reflektovala, že „jiný model“ vznikne díky situaci, kdy není v rodině možné dodržet tradiční model, který ona hodnotila pozitivně, neboť podle jejího názoru má „spoustu velkých výhod“. Stáňa srovnávala svou vlastní situaci se „standardní“. Reflektovala na základě své vlastní zkušenosti, že muž(i) se v situaci rodičovské věnuje(i) spíše dětem než domácnosti, a tak na ženu po příchodu domů „zbývá“ spousta práce k dodělání. Tuto situaci vnímala jako vysoce náročnou a zátěžovou pro ženu (sebe) a srovnávala ji se situací opačnou, kdy je doma s dítětem žena.

„(...) Aniž bych se chtěla teda manžela dotknout, doma je větší pořádek (když je doma žena). Jako myslím si, že těch povinností jako, když přijde domů (muž) je míň ohledně toho zabezpečení fungování domácnosti, než má ta žena jako celkově.“ (Stáňa, 41 let, VŠ, zaměstnankyně soukromé firmy, 3 děti, moravské město)

I z jiných vyprávění (viz předchozí kapitola) bylo zřejmé, že muži se v situaci, kdy jsou doma s dítětem, soustředí v první řadě na péči o dítě a na domácnost jim již „nezbývá“ (tolik) čas(u). Rovněž Julie a Jan dospěli k závěru, že když je doma s dítětem žena, udělá během dne více práce a muž se po příchodu z práce domů ani nemusí zapojit do každodenního „kolotoče“ v rodině (neboť se to od něho mnohdy ani neočekává).

„(...) Jo, nechcu nějak generalizovat, ale myslím si, že často to je tak, že ženská se stará o dítě, o domácnost a chlap chodí do práce a přijde a sedne si k televizi.“ (Jan, 38 let, VŠ, invalidní důchodce, 3 děti, moravský venkov)

Julie pak hodnotila situaci, kdy je doma otec, jako spravedlivější, neboť jsou rovnoměrněji rozloženy povinnosti.

„Já si totiž myslím, že když je na mateřské chlap, tak nedojde k tomu, že by chlap dělal většinu věcí, že je to jen spravedlivěji rozděleno.“ (Julie, 36 let, VŠ, podnikatelka a na rodičovské „dovolené“, 3 děti, moravský venkov)

I když vnímání situací u dvojice Stáňa – Stano a Julie – Jan bylo v leccems obdobné, dvojice dospěly ke shodě, pokud jde o způsob či spíše rozsah zapojení ženy a muže do chodu domácnosti a rodiny během rodičovské, nicméně podrobnější pohled na fungování těchto rodin ukazuje, že rodiny se od sebe v tomto bodě odlišovaly. V rodině Janových Jan zabezpečoval spolu s péčí o děti mnohé další věci, Julie sice často řídila chod domácnosti, ale fakticky tak často domácí práce nevykonávala – mimo jiné i proto, že v domácnosti pomáhala babička. Oproti tomu u Stanových byla situace jiná. Péče o děti byla díky jejich zdravotnímu stavu časově tak náročná a pro otce prvořadá, že nestíhal dělat kromě nutných domácích prací ty další. Stáňa pak, obdobně jako třeba Tereza (viz dále), tyto činnosti dodělávala po příchodu z práce. To jinými slovy znamená, že kromě živitelky rodiny zůstala i nadále – přinejmenším částečně – hospodyní. V takto vymezené situaci žena pociťuje velkou zátěž z kombinace živitelství a starosti o domácnost. K tomuto pocitu dospěla časem i Julie, když se v důsledku manželova úrazu začala do chodu rodiny a domácnosti zapojovat oproti minulosti více.

Julie: „(...) Jako předtím toho dělal víc. Já myslím, že na mě toho teď padlo víc (...) a třeba teď mám po těch letech pocit, že toho zůstalo na mně příliš hodně a na něm málo. Všechno se točí mě, protože pracovat musím, no musím.“

Jan: „Nemusíš.“

Julie: „No, tak musím. Jinak bychom sklouzli do sociální sítě, což nechcem. A prostě si myslíme, že děcka by měly vidět, že pracovat se má. Ale jsem unavenější (...).“

Nadefinování ženy jako živitelky a přitom stále jako hospodyně se ale neobjevuje jen v situacích pro rodinu zátěžových, ale v obvyklých životních situacích, kdy péče o děti není výrazně ovlivněna žádnými dalšími bezprostředně intervenujícími skutečnostmi, komplikujícími zabezpečování chodu rodiny a domácnosti (viz případ Terezy).

V rodinách, kde po ukončení rodičovské, na níž byl muž, došlo k narození dalšího dítěte a kde se rodiče vrátili k obvyklému schématu matky doma a otce v práci (viz kromě specifického případu Julie a Jana i případy Daniely a Daniela, Moniky a Milana, Charlotty a Kamila, Hedviky a Hynka, Lindy a Lukáše) se objevovaly výpovědi typu „všechno je teď na mně“, „manžel je věčně v práci“, „když není v práci, má jiné aktivity“ apod. Někde se otec snažil zůstat i nadále zapojený do chodu domácnosti a rodiny jako Milan. Ten během rozhovoru reflektoval, že toho dělá méně než dříve, nicméně dospěl k závěru, že:

„(...) Jako v zásadě si myslím, že doma pracuju výrazně víc než běžný tatík.“ (Milan, 37 let, VŠ, svobodné povolání, 2 děti, české město)

Milan svou současnou aktivitu srovnával s tou minulou a dále se porovnával s jinými muži, nikoli se svou ženou (srov. Hochschild, Machung 1989). Užitím kategorie „běžný tatík“ pak odkazuje k obvyklému zapojení otců v rodinách, které je stále disproporční – nižší v porovnání s matkami. Milan svým vymezením se vůči „běžným“ otcům dává najevo, že je „jiný“. Z pečujícího otce se obdobně jako třeba David proměnil ve víkendového tatínka (srov. Sunderland 2006), který má čas na děti na konci týdne. Nicméně Milan stíhá ještě další aktivity kromě práce a rodiny – tak jak tomu bývá i v jiných rodinách, kde se otcové do chodu domácnosti až tolik nezapojují – dále totiž navštěvuje jazykový kurz. K situaci jeho participace v rodině pak Monika dodala:

„(...) Většinou se setkáváme až v noci anebo když takhle přijde dříve, tak ještě si dělá nějaký svoje věci. Ted' dělá němčinu, takže on si dělá úkoly z němčiny. Nebo o víkendech mně pomůže s tím žehlením. Ale vlastně je to, ted' je to vcelku náročný (...)“ (Monika, 30 let, VŠ, pobírá rodičovský příspěvek, 2 děti, české město)

Odkaz na „pomoc“ manžela při některé z domácích prací a vnímání náročnosti zvládání situace z její strany vyjadřuje, že i v případě této dvojice je žena-matka nadefinována jako hospodyně (která musí), muž-otec jako pomocník (který může). Matka tak musí anebo má zvládat běžný chod rodiny a domácnost, zapojení otce je odvislé od jeho časových možností, případně preferencí. Identifikace ženy s takto nastaveným očekáváním může sice vést k pocitům uspokojení při kladném vyhodnocení zvládání situace a při dostatečné seberealizaci v této pozici a roli, může však také směřovat k prožívání situace jako náročné a namáhavé, k pocitům únavy až vyčerpanosti apod., které v dlouhodobějším horizontu mohou vyústit v nespokojenost (srov. Friedan 2000, originál 1963).

Většině rodičů pak v situaci, kdy otec byl živitelem a matka pečovatelkou, přišlo „normální“, že dělba činností v rodině je nastavena tak, jak zrovna je. Z porovnání situací, kdy byl doma muž-otec a kdy je doma žena-matka, se stává zřejmé, že muži-otcové v tomto typu rodiny vykonávají své živitelství za jinak nadefinovaných podmínek i za jinak konstruovaných očekávání, než tomu bylo předtím u ženy.

V daném kontextu se oprávněně vynořuje otázka, proč došlo v rodině ke změně a s dalším dítětem zůstala doma žena? Rodiny zpravidla uváděly, že „pominul důvod“, aby doma byl muž, jako tomu bylo v případě Hynka, který nedostudoval, anebo že nic nebránilo ženě zůstat doma, jako tomu bylo v případě Moniky, která naopak dostudovala. U Denisy pak „zmizela“ výhoda, se kterou byl spojen výkon její práce po

určité období (a tedy i pobyt jejího muže na rodičovské), a sice možnost relativně brzkého návratu ze zaměstnání při dosažení relativně vysokého výdělku. Jak v situaci, kdy doma zůstává muž, tak v situaci, kdy je doma žena, dvojice zdůvodňují pro druhé „přijatelně“, proč je tomu právě tak. Dochází k racionalizaci zdůvodnění, která slouží k legitimaci toho kterého typu rozhodnutí i následné organizaci činností v rámci rodinného života.

Příběhy některých těchto rodin jsou dokladem toho, že přestože rodina byla v minulosti schopna realizovat jiné než obvyklé schéma péče o dítě a finančního zabezpečení rodiny, ukazuje se, že v dlouhodobém horizontu žena-matka a muž-otec nedospěli k zásadní redefinici péče a živitelství, neboť vyhodnocení nových, změněných podmínek u nich proběhlo v intenci tradičního schématu.

V těchto případech je zřejmé, že chování realizované v minulosti ovlivňuje současné chování méně silně, než vyhodnocení vlivu současných podmínek pro aktuálně realizované chování jako „výhodných“. Přitom vyhodnocení „výhodnosti“ podmínek pro dané chování se odehrává ve vztahu k představě o rolovém uspořádání za určitých obvyklých podmínek, kdy toto schéma je určující (a v tomto smyslu dominantní). Vše ostatní se odehrává až v relaci k tomuto základnímu schématu.

I když matky, které byly doma s dalším dítětem, nevyhodnocovaly situaci, kdy ony doma dělaly podstatně více než kdysi jejich protějšek, nutně jako nespravedlivou a dané schéma nastavení činností, a tedy i rolí vůbec nebo příliš nezpochybňovaly, artikulované pocity odhalují, že toto nastavení vnímají jako „problém“ zatím nebo převážně jen na úrovni individua – v psychologické rovině, méně už v rovině interpersonální, kdy ve vztahové rovině dochází spíše k racionalizaci jak zátěže u ženy, tak nemožnosti zapojení u muže a kdy zpravidla zcela absentuje reflexe v rovině moci. Snaha nevidět či ignorovat otázku nerovného rozdělení péče a práce v situaci žen koresponduje často s diskurzem partnerství, s konstrukcí rodiny jako prostoru pro solidaritu, nezištnost, kde nemá docházet ke směnnému obchodu, kde se naopak každý z partnerů obětuje, byť jinak, pro blaho rodiny. Převládající percepce „normálnosti“ či „přirozenosti“ tohoto nastavení, a tedy neschopnost a nemožnost proniknutí hlouběji pod „povrch“ určitého stavu, odkazuje k internalizaci androcentrického pohledu na svět, jak o tom pojednává nejen Pierre Bourdieu (Bourdieu 2000), ale i třeba Sandra Bem (Bem 1993), poukazující zároveň na to, že běžně není snadné „překročit“ dané nastavení percepce a reflexe „normální“ – genderované reality.

5.2.2. Kdo má anebo smí pečovat?

V zásadě byla u rodičovských dvojic možná několikrát řešení kombinace péče o děti s pracovními povinnostmi, která se objevovala buď izolovaně, anebo v různých kombinacích:

- A. Jeden systematicky více pracuje, druhý se více stará o dítě/děti, případně i domácnost.
- B. Oba se snaží relativně rovnoměrně zapojovat do péče o dítě (zpravidla mají vymezeny dny, kdy se kdo z nich stará).
- C. Do péče o děti jsou zapojeny další osoby, obvykle babičky (či oba prarodiče), ale i jiné z hlediska příbuzenského systému „cizí“ lidé (například sousedka plnící roli „adoptivní“ babičky, kamarádka, sousedé mající stejně staré dítě apod.).

Rodiče si vytvářejí různou představu o tom, kdo by měl či směl o dítě pečovat, ev. proč. Někde je soustředěnost na dítě velká a pro rodiče je z nějakého důvodu nepřijatelné, aby do péče o dítě zapojovaly jinou osobu, preferují svou vlastní péči, případně péči v rámci příbuzenství. Pokud ta z nějakého důvodu absentuje, organizují si svůj život tak, aby na dítě měli „dostatek času“ a aby dítě „nestrádalo“. Dítě je přes veškerou pracovní vytíženost rodičů v centru jejich pozornosti. Rodiče vnímají, že oni jsou tady v první řadě pro dítě, a tak mu podřizují, co sami mohou bezprostředně ovlivnit (někdy je to práce, zpravidla se však jedná o jejich „volný“, resp. mimopracovní čas). Pokud je dítě a péče o něj pojímána tímto způsobem, blíží se pozice dítěte v rodině tomu, co francouzský sociolog de Singly označuje metaforicky, že „dítě je králem“ (Singly 1999).

„To my spíš jdeme na svůj vlastní úkor než na její. To v žádném případě ji omezit. Ona si to nezaslouží... spíš jsme oba dva nešťastní z toho, když s ní být nemůžeme. Takže jako, že bysme ji někam odkládali a věnovali se své práci –. My tu práci děláme, protože musíme pracovat. Jinak to nejde.“ (Olina, 31 let, VŠ, právnička, 1 dítě, moravské město)

Na rozdíl od Oliny a Oldřicha, Gabriela reflektovala, že model, kde oba rodiče praktikují to, co lze označit za model sdíleného rodičovství, tedy pracují i se víceméně rovnoměrně starají o dítě, potřebuje nutné zázemí v podobě jiné pečující osoby přebírající péči v „krizových“ situacích – v nemoci, rekonvalescence dítěte apod., případně tehdy, když rodiče chtějí mít čas pro sebe nebo na sebe. Proto také využívali, byť sporadicky, pomoci vzdálené babičky, pravidelněji pak výpomoci jedné starší ženy ze sousedství (jakési „adoptivní“ babičky).

Většinou je pro rodiče akceptovatelná i vyžadovaná „pomoc“ v rámci širší rodiny, spíše než pomoc od „jiných“, z příbuzenského hlediska „cizích“ lidí. V rámci vlastních rodin se pak nejčastěji jedná o zapojování babiček, případně obou prarodičů, nebo i jiného člena širší rodiny – sourozence, tety apod. Rodiče s tímto typem „výpomoci“ počítají, neboť je vnímají jako „normální“, „běžný“, „zavedený“, zvláště jedná-li se o babičky. Míra speciálně jejich zapojení je různá – od občasné výpomoci v urgentních situacích až po víceméně pravidelné každodenní zapojení. Jejich zapojení při starání se o dítě či děti kolísá s ohledem na jejich vlastní pracovní vytížení – pokud pracují, jsou méně „dostupné“, než pokud jsou v důchodu –, jejich zdravotní stav, případně s ohledem na jejich mužský protějšek – jeho názor, zdravotní stav apod. – a má tendenci se snižovat se zvyšujícím se věkem dítěte, o které se starají.

Jen zcela výjimečně pak absentovala „výpomoc“ od „vlastních“ v rámci širší rodiny (jako například u Oliny a Oldřicha, Daniely a Daniela, Stáni a Stana).

„Oba dva prarodiče, tchýně i moji rodiče jsou 170 km odsud. Takže je naprosto vyloučeno, aby nám mohli operativně přijít pomoc. A paní na hlídání? To je tady taková aféra (–). Svěřit dítě někomu cizímu, to se nám ještě (–). My to nějak zvládnem radši sami!“ (Olina, 31 let, VŠ, právnička, 1 dítě, moravské město)

Důvodem této absence bylo spíše to, že orientační rodiny partnerů žily daleko, a pomoc z jejich strany tak byla prostorově nedostupná anebo těžko dostupná, než neochota prarodičů se zapojit do péče o vnoučata.

„(...) Protože to vypadalo, že moje máma ještě pracuje, takže není úplně furt jako volná – . Tak jsme si mysleli: ‚No, tak holt ten můj plat půjde na chůvu!‘ Ale musím říct, že si to neumím představit. Paní na úklid si umím bez jakýchkoliv výčitek představit, ale chůvu už ne. Tak jako, že by nějaká teta tady chodila? Tak to ne!“ (Tereza, 35 let, VŠ, pracovnice v médiích, 2 děti, Praha)

Někdy existuje v rodinách jakási apriorní nedůvěra vůči cizím lidem, pokud jde o péči o dítě, spojená se skrytým předpokladem „porozumění“ na základě pokrevního příbuzenství (který může, ale také nemusí být nutně naplněn).

Pouze v jednom případě bylo deklarováno zapojení cizí osoby jako přijatelnější než pomoc ze strany prarodičů. Daná manželská dvojice zdůvodnila tento svůj postoj respektem k autonomii starší generace, k právu jejich vlastních rodičů (neboli současných prarodičů) na „vlastní život“. Proto by podle této dvojice do života prarodičů nutně nemusely anebo dokonce ani neměly intervenovat a být přenášeny povinnosti generace mladší. I když se ve skupině rodin, s nimiž byly provedeny rozhovory, jednalo v tomto případě o výjimku, tento postoj odpovídá tomu, co je nejen

v sociologii rodiny označováno za projev autonomie a individualizace (srov. např. Singly 1999, Giddens 1998).

Zapojení jiných, z příbuzenského hlediska „cizích“ lidí, se odehrává zpravidla na bázi placené služby a tedy smluvního vztahu zprostředkovaného penězi. Takový typ kontraktu zakládá důvěru rodičů v to, že služba – v tomto případě péče o dítě - bude fungovat (nefungovala-li by, peněžní kontrakt by byl zrušen). Jak potvrzuje zkušenost Daniela a Daniely, tento typ péče o děti může fungovat dokonce i velice ideálním způsobem.

„(...) No, ale my máme takovou pomocnici, že já jsem tady známá. A to už jsme měli před tím, že jsem se nakontaktovala na paní v sousedství, která je v důchodu a která miluje děti a to je naše babička. Takže já jí platím velice slušnou částku, která pro ni je příjemná, ale pro ni je hlavně příjemný to, že má děti. Jo, a pro mne zase je příjemný, že mají babičku, která jim čte pohádky a ona je hrozně, úplně fantastická (...).“ (Daniela, 42 let, SŠ, podnikatelka, 2 děti, Praha)

Nicméně příběhy většiny rodin dokládají, že to jsou zejména babičky, které představují výrazný zdroj pečovatelské práce a v tomto smyslu i „pomoci“ při jejím výkonu v těchto rodinách. Některé rodičovské dvojice, resp. nejčastěji matky, deklarovaly, že bez pomoci babičky či babiček si neumějí představit zvládání situace. I když tím není řečeno, že muži-otcové se do péče o dítě v těchto rodinách nezapojují (viz dále), je tím řečeno, že dochází k delegování výkonu činnosti/péče z jedné osoby na druhou, v tomto případě mezigeneračně po ženské linii. Zvládání zátěže, kterou případně rodičovská dvojice vnímá jako vyplývající z neslučitelnosti požadavků práce a péče o děti (viz dále), je tak v některých případech přenášeno mimo vlastní rodičovskou jednotku, zpravidla na jinou ženu z blízkého sociálního okolí, kterou většinou sice je, ale nemusí nutně být jen „vlastní“ babička.

Delegace pravomocí z ženy na ženu udržuje představu „ženského pečovatelského“, zatímco dělba péče mezi rodiče narušuje percepci pečovatelského o děti jako „převážně ženské záležitosti“, a redefinuje ženu-matku a muže-otce v péči o dítě jako sobě si rovné rodiče. Rodičem pak není někdo apriori jen proto, že měl zkušenost s porodem a v důsledku toho měl jakési apriorní „přirozené“ dispozice k péči (jak předpokládá „selský rozum“), ale proto, že je schopen si vytvářet k dítěti určitý typ zodpovědného vztahu, kdy zodpovědnost za to, jak se dítěti daří – jak prospívá, tento člověk zabudovává do svého každodenního života jako jeho nedílnou součást. To jinými slovy znamená, že tento člověk ve svém životě koná s ohledem na dítě, což ale na druhé straně neznamená, že se kvůli dítěti musí obětovat (srov. Ruddick 1989).

5.2.3. Péče o děti jako zátěžová situace až zátěžový stav

Vnímání náročnosti kombinace práce a rodiny bylo v rozhovorech dáváno do souvislosti nejen s možností „vnější“ pomoci jakéhokoli druhu, ale také do souvislosti s náročností péče o děti, danou jak zdravotním stavem dětí, jak je tomu v příběhu Stáni a Stana, tak zdravotním stavem rodičů, jak tomu bylo u Julie a Jana. Právě příběhy těchto dvou rodin ukazují, že život rodiny se v určitém momentě může začít odvíjet od mnohých, těžko předvídatelných okolností, se kterými se rodina v průběhu času fakticky „nějak“ vypořádává.

Stána a Stano mají trojčata, která se narodila předčasně. Právě s dřívějším příchodem na svět byly spojeny některé problémy, provázející jejich psychomotorický, intelektuální, emocionální a sociální vývoj. Počáteční období péče o trojčata, kdy bylo třeba s nimi pravidelně několikrát za den cvičit, navíc bylo nutné je v domě bez výtahu vynášet do vyššího patra, byla velice fyzicky náročná. I když i v případě této rodiny žena měla lukrativnější zaměstnání než muž, byl to podle muže právě zdravotní stav dětí, který sehrál rozhodující roli v tom, že na rodičovské byl po určité době on.

„(...) Takže jako to, že ty naše děcka se narodily tak, jak se narodily, já osobně si dovoluji tvrdit, že i kdyby manželka zůstala doma, a i kdybychom byli úplně v jiné situaci, co se týče ekonomický a těchhle těch záležitostí, tak stejně bych musel zůstat doma já, protože jako manželka by s těma dětma absolutně nedokázala cvičit. Jako to bylo fyzicky opravdu tak náročné, jakože já skoro se svými devadesáti kily jsem měl co dělat. Mne prostě ruce bolely. Já jsem měl pocit, že je mám vytahané jak orangutan. Jako manželka by ty děti nezvládla (...).“ (Stano, 41 let, VŠ, podnikatel, 3 děti, moravské město)

Zdravotní stav dětí byl spatřován jako důvod nejen toho, že otec byl na rodičovské, ale i toho, že dodnes o své dcery pečuje – když ne převážně on, tak přinejmenším stejnou měrou jako matka. V oblasti výkonu placené práce se pak otec podřizuje potřebám rodiny, daných nutností péče o děti – v případě návštěvy lékaře, jejich ošetřování po dobu nemoci apod. Umožňuje mu to „flexibilita“ jeho profese, kterou vykonává jako tzv. osoba samostatně výdělečně činná, resp. to, že si výkon svého povolání jako dostatečně flexibilního nadefinoval. Vymezení flexibility jeho práce se odvíjelo v relaci k práci jeho ženy. Ta, i když si v průběhu let nakonec pracovní úvazek zkrátila, takže pracuje 4 dny v týdnu, musí svou práci vykonávat na daném místě a ve vymezeném čase v rámci zaměstnavatelské instituce. Na druhé straně „neflexibilita“ výkonu její práce je „vyvážena“ z jejího pohledu i z pohledu partnera finančním oceněním výkonu, které je vyšší, než je tomu v případě jejího manžela.

Péče o děti je rodiči vnímaná jako vysoce náročná po fyzické i psychické stránce, kdy tato náročnost se umocňuje tím, že rodiče nemají v dosahu nikoho, ani prarodiče, kteří by jim mohli občas vypomoci, navíc ti jsou už relativně staří.

„(...) Navíc hlídat jako tři děti to není jako. Nikdo nám je nepohlídá. Že nikdo nám tři děti nevezme. Jako já si myslím, co je velká chyba jako u nás konkrétně, a je to asi zase specifikum té naší situace, je to, že se nepamatuju, že bysme za šest roků byli někde spolu jako. Řekla bych tak akorát dvakrát nakupovat v obchodu. Jo, ale skutečně jsme nikde spolu nebyli, my nemáme absolutně třeba my dva jako tak ještě s děckama na procházce občas jako jo. Ale to není o tom, že bysme si nemohli něco říct. My se jenom začneme bavit a ony třeba nesnášejí to, když my se o něčem bavíme. Jako třeba i v autě. Ony v té chvíli začnou ječet a vztekat se a ticho, protože chtějí poslouchat třeba muziku. Nebo i tady, když se bavíme.“ (Stáňa, 41 let, VŠ, zaměstnankyně soukromé firmy, 3 děti, moravské město)

Vnímání náročnosti péče se v pojetí rodičů posouvá. Zatímco zpočátku se jednalo hlavně či převážně o namáhavou fyzickou zátěž, v současnosti je to spíš zátěž psychická v podobě permanentního soustředění a zacílení pozornosti na děti, kdy rodiče téměř nemají žádný volný prostor pro sebe, ani příliš na sebe, a to ani v noci.

„(...) V jedenáct hodin to mimořádně, když ulehne, tak to začíná jako právě ten volný čas. Jako do té jedné hodiny až druhé, jako když se jedna probudí poprvé. Pak někdy ve čtyři, někdy kolem páté jako se probudí podruhé. A to už většinou jako jeden z nás dole u ní zůstane spát, protože už většinou teda nastupují ty povinnosti po ránu (...). Jako i tahle ta situace, kterou teď popisujeme, tak je mnohonásobně lepší jako než byla třeba ještě před pár lety. Protože to jsme nevstávali dvakrát v noci jenom k té jedné, ale vstávali jsme třeba pětkrát v noci jako. A to bylo (-).“ (Stano, 41 let, VŠ, podnikatel, 3 děti, moravské město)

V situaci, kdy děti vyžadují permanentní pozornost, pak rodiče vlastně neznají, co to znamená „mít volný čas“.

„(...) Volný čas jako člověk normálně bere tak, že může trochu relaxovat. Já teda musím říct, že jak někdy se dá s dětmi relaxovat, ale je to opravdu v omezené míře (...).“ (Stáňa, 41 let, VŠ, zaměstnankyně soukromé firmy, 3 děti, moravské město)

Jak v tomto, tak i v následujícím případě se objevuje zdůvodnění, že muži byli k péči o děti okolnostmi „přinuceni“. V pojetí rodičovské dvojice tedy existuje „pádny“ důvod, kterým je v jednom případě zdravotní stav dětí, v jiném pak zdravotní stav rodičů, proč právě v jejich rodině pečují o děti otec. Tento „pádny důvod“ představuje racionalizační nástroj k legitimizaci chování rodičů před sebou samými i druhými lidmi.

Skutečnost, že byl doma s dítětem, Stano nakonec označuje za „normální“, kdy normální vymezuje v relaci k okolnostem, které spolu s partnerkou měli k dispozici (čili „vzhledem k okolnostem“). Výraz „normální“ tak v jeho pojetí znamená chovat se s ohledem na okolnosti a volit takové řešení, které umožňuje danou situaci zvládat.

Jan byl nejprve na rodičovské s prvými dvěma syny a nastoupil na ni i při třetím dítěti. Důvodem byl zdravotní stav manželky – zranění páteře, které jí nedovolovalo pečovat o děti v nutném rozsahu. Zdravotní důvod byl i v této rodině podpořen

skutečností, že žena-matka byla schopna vydělat více než otec-muž. Jan vnímal situaci, že je doma s dětmi, do určité míry jako nedobrovolnou:

„(...) Jak říkám, já mám velký argument, s tím, že manželka je po úraze (...). V podstatě já jsem přinucen okolnostmi, takže já jsem jiný případ, než že bych se cpal na mateřskou dovolenou.“ (Jan, 38 let, VŠ, invalidní důchodce, 3 děti, moravský venkov)

Julie ale nabídla jiné zdůvodnění situace, proč byl manžel doma. Pro Julii bylo a je důležitější pracovat než se starat o děti v nejranějším období jejich života. Péče o kojence a batolata jí nic neříká, neoslovuje ji, prostě ji nebaví. Její postoj k péči o nejmenší děti se nejspíš vymyká obvyklé představě „pečující“ a „trpělivé“ maminky, její postoj je tak důkazem toho, že ne každá matka musí prožívat své mateřství intenzivně a vnímat jej jako jedinou možnou sebenaplňující skutečnost. Julie se pak ani nesnaží před druhým, navíc v případě rozhovoru cizím člověkem, předstírat seberealizaci během rané fáze mateřství. Zdá se tedy, že pro Julii to v první řadě nebyly (její) zdravotní důvody, které vedly k tomu, že doma s dětmi zůstal manžel. U Julie to byla spíš silná potřeba seberealizace prostřednictvím práce, která ji dodávala energii zvládat po práci děti, na které se pak těšila.

Během času ale došlo v rodině ke změně. Muž měl těžkou autohavárii, v důsledku čehož byl nakonec v invalidním důchodu. Jeho zdravotní stav mu neumožňoval pečovat o děti v takovém rozsahu, jak tomu bylo doposud. Bylo tedy nutné hledat jiné řešení. Protože zákonné podmínky již v té době umožňovaly souběh pobírání rodičovského příspěvku a pracovní aktivity za podmínky, že dítě nenavštěvuje státem dotované zařízení předškolní péče, matka nakonec byla tou osobou, která při třetím dítěti byla oficiálně na rodičovské „dovolené“. To ale neznamenalo, že o dítě či děti by se starala jen ona či převážně jen ona. Rodiče začali uplatňovat princip, že každý dělá to, co právě může zvládnout podle svého zdravotního stavu. I příběh Julie a Jana, obdobně jako příběh předchozí, ukazuje, že lidé si vymezují to, co je a co už není pro ně „ještě zvládnutelné“ vzhledem k podmínkám a okolnostem, které mají k dispozici. Dále se ukazuje, že hledají nástroje a prostředky včetně rolových scénářů, jak případnou novou životní situaci zvládat. V případě Julie a Jana to bylo za pomoci najaté pomocnice, stejně tak jako babičky a čas od času i kamarádek. Ačkoli Julie sebe samu ani dříve nepojímala jako matku, kterou by péče o nejmenší děti vůbec uspokojovala, nová situace ji sice částečně přiměla k jinému chování, kdy se do organizace chodu rodiny a domácnosti zapojovala více než předtím, ale nepřiměla ji k redefinici sebe samé. Její sebereflexe zůstala táž – označovala se stále za ženu, kterou péče o malé děti neuspokojuje a která pracuje právě proto, aby se pak mohla dětem věnovat. Práce jí dodává energii potřebnou ke zvládnutí dané situace.

Julie: „Kdybych mohla nastoupit na mateřskou k tříletému dítěti, šla bych hned. Ale novorozenci a batolata (povzdych).“

Jan: „S radostí přenechá –.“

Julie: „Ano, s radostí přenechám jemu. Já si užívám starších kluků, já si to užiju, při stavění lega, při čtení encyklopedií, při muzeu, na horách, cokoliv. Ale u malých dětí skutečně se těším, až vyrostou a budou větší. Takže u malých dětí –, já na to nemám trpělivost. Ano, je pro mě kariéra důležitější. Nebo když to takhle hnusně řeknu –.“

Julie je příkladem toho, že pohled člověka na sebe sama může zůstat a zůstává identický, a to i přesto, že se změní okolní podmínky, nastane jiná situace. Její pohled na sebe samu, který není konvenční – ve smyslu obvyklého genderového pohledu na ženu –, jí zřejmě dodává pocit vnitřní integrity. Pro Julii bylo a zůstalo důležitější, že byla a zůstala živitelkou rodiny než to, že se stala oproti minulosti i víc pečující a starající se osobou. Její příběh zároveň ukazuje, že určité chování, jež se váže k výkonu role pečovatelky a hospodyně, nemusí nutně vést k bezprostřední identifikaci s touto rolí a redefinici sebe sama. Přestože člověk sehrává – vykonává určitou roli, dokáže si od ní udržet odstup, neboť se více soustřeďuje na výkon role jiné, která má pro něj osobně v danou chvíli či časovém období větší důležitost a význam.

Péče o děti v situacích, které se zcela běžně nevyskytují, legitimizuje jiné možné chování rodičů. Existuje-li něco, co může být označeno za „pádný“ důvod, a nemusí to být vždy jen zdravotní stav, získává se tím legitimující nástroj pro genderově nestereotypní obsazení rolí i jejich individuální zvládání nebo nezvládání.

5.2.4. Konstrukce vztahu práce a rodiny

Vnímání situace péče o děti v kombinaci s prací na plný úvazek jako problémové souvisí u rodičů s jejich pojetím péče a starání se o dítě, konkrétně pak s tím, že rodiče nechtějí nechávat děti příliš dlouho v zařízeních institucionální péče i tím, že je nechtějí nechávat doma samotné s ohledem na jejich doposud nízký věk. Rodiče se jednak obávají o bezpečnost svých dětí mimo domov (Pavel), jednak děti podle názoru některých rodičů potřebují mít i v rámci domova pocit bezpečí a jistoty (Patricie), což jim dodává přítomnost jiných, a to dospělých anebo alespoň věkově starších lidí než jsou děti samy.

„(...) Nám šlo hlavně o to, aby byly aspoň s jedním z nás, s babičkou anebo abysme měli nějakou au-pair ze začátku, nebo aby prostě byl někdo doma a je to jedno kdo.“ (Patricie, 36 let, manažerka v zahraniční firmě, 2 děti, Praha)

Podle jiných rodičů je třeba se dítěti „věnovat“ – zabezpečit mu náplň volného času, což podle nich není možné bez asistence dospělé (anebo věkově „starší“) osoby, když je dítě

„ještě malé“. V rozhovorech se opakovaně objevovala konstrukce nekompatibility plného pracovního nasazení a dostatku času na dítě či děti. Jak potom rodiny řeší tuto situaci kromě možnosti, že zapojují vnější zdroje „pomoci“?

Tam, kde je žena pracovně časově velmi vytížená, což je případ Patricie, Vandy, Karolíny, Lady a dalších, kde dává anebo je charakterem své práce „donucena“ dávat časovou přednost práci před rodinou a kde se muž definuje jako ten, kdo přebírá na starost děti, zohledňuje muž rodinu ve svém pracovním uplatnění. Hledá takové zaměstnání, kde by mohl pracovat na zkrácený úvazek (jako dříve Karel, či v současnosti Luděk), nebo hledá zaměstnání časově flexibilní (jako má nyní Karel), či kde je naopak stanovena pevná pracovní doba od–do, což má v plánu hledat Pavel.

Případ Pavla je dokladem toho, že ne vždy se muži daří nalézt typ zaměstnání, který by odpovídal jeho nadefinování si situace a nárokům, které z této definice vyplývají. A právě konflikt mezi představou (že by měl mít čas na děti) a realitou (že není pánem svého času, protože se časově musí výrazně přizpůsobovat nárokům zaměstnavatele), vede k označení situace jako „problémové“. Pavel v době konání rozhovoru pracoval v soukromém sektoru, kde se podle něho začíná pracovat zhruba hodinu před stanovenou pracovní dobou a končí se déle než po osmi hodinách práce. Proto uvažoval o změně zaměstnání tak, aby pracovní doba byla nejen vymezena od–do, ale hlavně dodržována, což se podle něj realizuje pouze ve „státním“ sektoru.

Zatímco v případě Pavla a Patricie v percepci vztahu práce a rodiny jde o zobecnění jejich vlastní zkušenosti, neboť práce obou rodičů na plný pracovní úvazek přinášela problémy se zajištěním péče o děti, u Luděka a Lady právě proto, že péče o děti podle nich není kompatibilní s prací na plný pracovní úvazek, usiloval Luděk o zkrácený úvazek, který mu zaměstnavatel poskytl.

„Představa, že ty děti opravdu, kdybych chodil na osm hodin, což je normální pracovní doba, tak stejně pro ně v té školce a ve škole jsem ve čtyři, v půl pátý. Což mi přijde hrozný teda. A pokud to jde, tak se snažím.“ (Luděk, 38 let, VŠ, zaměstnanec soukromé firmy, částečný úvazek, 2 děti, Praha)

Konstrukce problémovosti vztahu mezi rodinou a prací vedla k hledání a nalezení takového řešení, které by hrozbu případného potenciálního konfliktu minimalizovalo. Z vyprávění rodičů se stalo zřejmé, že ten, kdo přebírá zodpovědnost za každodenní chod rodiny, resp. péči o dítě, podřizuje jí pak svůj pracovní režim a nejednou i svou „kariéru“. Pokud pak jsou očekávání daného rodiče, kterými si vymezuje vztah mezi prací a rodinou, naplněna, pak prožívanou situaci za problémovou neoznačuje.

5.3. Modely uspořádání rodičovských rolí

V naší společnosti převládají, jak již bylo uvedeno výše, určité modely uspořádání práce, péče i rodičovských povinností. Tato obvyklá a převažující uspořádání proto označuji pojmem „konvenční“. Mnohé kvantitativní výzkumy, mimo jiné i výzkum *Rodiče 2005*,⁸⁴ potvrdily, že rozdělení domácích prací a pečovatelské práce je v českých rodinách se závislými dětmi stále velice tradiční. Ženy vykonávají většinu domácích prací a starají se o děti, přestože ve většině případů souběžně i pracují. Muži, kteří se zpravidla silně identifikují s rolí hlavního živitele, se ve sféře soukromé, tj. ve sféře „reprodukce“ života, příliš neangažují.

Analýza kvantitativních dat z výzkumu *Rodiče 2005* výzkumu prokázala (srov. Vohlídalová 2007), že i když dochází ke generačnímu posunu v chování otců a i když se v rámci rodinného (a životního) cyklu snižuje disproporce mezi časem věnovaným dětem oběma rodiči v období, kdy matka po ukončení rodičovské „dovolené“ začíná zase pracovat na trhu práce, časové rozdíly v péči o děti nicméně přetrvávají a jsou zpravidla i nadále značné. Vyrovnaného podílu na starosti o děti dosahuje jen necelá čtvrtina párů, mezi nimiž jsou statisticky významně častěji zastoupeny rodiny s dětmi nad 11 let, a statisticky méně často rodiny se 3 a více dětmi. Otcové s více dětmi jsou statisticky méně často zastoupeni i mezi 6 % rodin, v nichž se otcové věnují svým dětem minimálně o 1 hodinu času denně více než ženy.

V prostředí naší společnosti se na péči o nejmenší děti podílejí nejvíce mladší otcové a otcové vzdělanější, převládajícím modelem, a tedy dominující praxí, je však „nepečovatelský“. Analýza kvantitativních dat prokázala, že starost a péče o dítě v předškolním i následném období u mužů souvisí výrazně s jejich ekonomickou neaktivitou a flexibilitou práce, spíše než s jinými sociálními ukazateli a charakteristikami.

Zatímco výsledky zahraničních (pro přehled viz England 2011) i domácích kvantitativních šetření potvrzují (Bierzová 2006), že péče o dítě úzce souvisí se starostí o domácnost v případě žen, naopak tato souvislost neplatí s tak železnou pravidelností. I když to neznamená, že muži se na výkonu neplacené práce v rámci domácí sféry vůbec nepodílejí, statistická data dokládají, že převážná většina těchto aktivit je stále záležitostí, povinností či primární odpovědností ženy-matky, a to i tehdy, když se otcové angažují výrazněji v péči o děti. Sepětí žen s domácí sférou je tak v naší společnosti i nadále silné.

Tradiční model péče, který má své zázemí ve strukturální rovině fungování společnosti a který je odrazem nastavení a fungování genderových mocenských vztahů

---

⁸⁴ Viz i *Proměny rodiny 2005* nebo *Rodina, partnerství a demografické stárnutí: Generace a gender* z roku 2005 v (Rychtaříková, Kuchařová eds. 2008).

ve společnosti, ve svém důsledku odvádí muže-otce od rodiny, snižuje jeho možnost být (více) s dítětem. Obvyklý model péče, který u nás převládá, neboli modifikovaný model živitele, kdy oba rodiče sice pracují, ale větší díl zátěže za péči o dítě a téměř „automaticky“ i za celou domácnost spočívá na ženě, představuje uspořádání, kde je muž spíše jen oním víkendovým tatínkem – v lepším případě pak kamarádem dítěte pro volný čas, méně často už vychovatelem a onou blízkou a důvěrnou rodičovskou osobou, která má starost a péči o dítě zakomponovánu do svého každodenního života jako jeho pravidelnou a nedílnou součást.

Obvyklé – a v tomto smyslu konvenční - nastavení rodičovských rolí a dělby činností v rodině má svá mnohá „zázemí“ ve společnosti: od strukturální roviny (reprezentované především nastavením trhu práce), přes rovinu kultury (v podobě „tradice určitých řešení“ na úrovni každodennosti, diskurzů „přirozenosti“ mateřské chování a mužského žití apod.) a rovinu tlaku blízkého i vzdálenějšího sociálního okolí, až po rovinu zcela individuální, zahrnující možnou obavu a strach ze znejistění sebe sama v „jiné – doposud neznámé“ životní situaci apod. V tomto kontextu se vynořuje otázka: K jakým podstatným změnám dochází v rodinách, kde otcové v době nároku rodičů na rodičovskou „dovolenou“ pečovali o dítě zcela sami anebo se rovnocenně podíleli na péči o něj po boku své manželky či partnerky? Podívejme se proto nyní blíže na osudy některých rodin, na nichž demonstrují nejen základní schéma fungování daného uspořádání, ale i jeho variabilitu.

5.3.1. Konvenční modely uspořádání rodičovských rolí

Poté, co se otcové z dříve praktikovaného reverzního modelu vrátili po svém pobytu doma s dítětem zpět na trh práce, nebo poté, co rozšířili svou pracovní aktivitu, pokud předtím realizovali model sdílení, došlo v rodinách zpravidla k reorganizaci náplně rodičovských rolí i k některým změnám v jejich obsazení. Z vyprávění rodičů je zřejmé, že situaci, kdy v rodině došlo k narození dalšího dítěte, vztahovali k tomu, co od předchozího období, kdy muž byl na rodičovské, očekávali. Pokud pominul „důvod“, proč by měl být doma s dítětem právě muž a pokud žena cítila potřebu být s dalším dítětem doma právě ona, pak nastoupila na mateřskou a následně i rodičovskou. Do kategorie „konvenčních modelů“ jsem na základě analýzy provedených rozhovorů zařadila dvě uspořádání „tradiční“ a „neo-tradiční“.

Tradiční model

Za tradiční model označuji takový, kde muž je jediným (anebo hlavním) živitelem rodiny, zatímco žena je doma na rodičovské a nepracuje (anebo pracuje tak, aby

zároveň mohla i být doma s dítětem a pečovat o něj). Tento model v realizovaném kvalitativním výzkumu reprezentovaly tři rodičovské dvojice, a sice Kamil a Charlotta, Milan a Monika, Hynek a Hedvika.

Kamil a Charlotta

Kamil je čtyřiatřicetiletý vysokoškolák a jeho manželce Charlottě, narozené v jedné ze zemí Evropské unie, která však v České republice žije už téměř deset let, je 37. Mají dvě děti ve věku tři a šest let. S prvním dítětem byl Kamil na rodičovské od jeho dvou let do tří. Mimo záznam rozhovoru Charlotta přiznala, že po dvouletém pobytu na rodičovské s prvním dítětem si vůbec nevěřila, cítila se být v izolaci. Možnost nastoupit do práce jí pomohla zvednout sebevědomí, prověřila její schopnost uživit rodinu i schopnost zvládat složité a stresové pracovní situace.

V době, kdy byl Kamil doma, se staral hlavně o syna. Vědomě přiznává, že domácí práce nebyly jeho prioritou. On sám pak dělá rovnítko mezi věnováním se dítěti a pocitem spokojenosti a štěstí, které dítě zažívá. Řečeno jinými slovy to znamená, že se snažil starat se v první řadě o dítě, dělat mu program, aktivně s ním trávit čas. Domácnost pro něj byla jakýmsi nechtěným přívažkem, proto ji ztrácel ze svého zřetele.

„(...) Takže já jsem se částečně jakoby vždycky jako bránil tím-, nebo bránil-. Bránil jsem se vaření a uklízení a praní prádla, s tím, že jsem si říkal, že důležitější je ta výchova dítěte. Takže teda to, že syn (anonymizováno) má být šťastnej nebo více méně oba, protože to samozřejmě spolu souvisí. A já, když bych vařil a pral, tak bych nemohl být tak šťastnej. A vím, že pro syna to bude jakoby šťastný období, který stráví se mnou doma. Takže to je ta má priorita. Ale zároveň v tom byl taky ten aspekt mý lenosti a neumu jako.“ (Kamil)

Charlotta se v té době věnovala své profesi a domácnosti – vaření, praní, žehlení, tedy činnostem, které mají relativně vysokou periodicitu a jsou i časově dost náročné. Kamil dokonce kalkulovat s tím, že pobyt na rodičovské „zúročí“ při návratu na trh práce. Věděl, že některé zahraniční firmy si tuto skutečnost cení. Pobyt na rodičovské z této perspektivy představuje nejen novou životní zkušenost pro daného muže, ale také oblast, kde otec může předvést, že se v něm dokáže bez problémů pohybovat, že zvládá to, co mnozí muži nikoli. Pobyt doma na rodičovské tak může představovat pro nejednoho muže nové pole úspěchu.

Návrat na trh práce vnímá Kamil jako bezproblémovou záležitost. Práce je pro něj koníčkem a představuje do značné míry smysl jeho života. To vysvětluje do značné míry jeho současnou výraznou orientaci na práci.

„(...) Takže jako já se na ten volnej čas opravdu dívám tak, že ten čas naplňuju tou prací (...) Tak ta práce to je pohoda. Tam se člověk realizuje a zároveň má jakoby-, to jsou úplně jiný starosti, ale pohodový jako ve srovnání jakoby s těma dětma. Já si myslím, že to je, že to je pohoda, i když je to stres, ale-. Jako myslím si, že určitě je to (pracovat – pozn. aut.) náročný, ale daleko náročnější být s dvouma dětma, emociálně jako, ale myslím si, že i třeba fyzicky. Jako to je fakt náročnější. No, tak já si jako moc na volnej čas nárok nedělám, že bych třeba večer sám šel s kamarádama na pivo, nebo něco, kromě toho sportu, teda.“ (Kamil)

S druhým dítětem zůstala doma už jen Charlotta. Našla si však určitou seberealizaci mimo rodinu – dobrovolnou práci v jedné neziskové organizaci, kam může docházet i se svými malými dětmi. To ji plně uspokojuje. Domácnost zvládá z větší části sama. Dělbá neplacené práce a dělba péče nabrala v rodině Kamila a Charlotty výrazně tradiční podoby. Kamil díky své nové profesi bývá mimo domov i několik dnů. Děti tak nevidá zcela pravidelně, ale když je doma, snaží se jim věnovat, stejně tak jako se snaží participovat na domácích pracích. Podle Charlotty nyní pomáhá dokonce více než kdy předtím. To však nic nemění na skutečnosti, že jimi právě realizovaný model obsahuje rysy výrazné genderové nerovnosti. Pro Charlottu volný čas představuje nyní hlavně dobu, kdy je s dětmi v restauraci a nemusí vařit a starat se o domácnost. Díky silné identifikaci se svou prací se volný čas pro Kamila rovná času, kdy je v práci (viz výše).

Milan a Monika

Milanovi je 37 let a Monice 30. Jsou manželé a mají dvě děti ve věku necelé čtyři roky a šest let. S prvním dítětem byl Milan doma od jednoho roku do jeho dvou let. Monika v té době studovala. Řešení, že byl doma s dítětem určitou dobu otec, rodiče zvolili z důvodu dokončení Moniččiných studií, ale také (anebo možná hlavně) proto, že v možnosti být doma s dítětem viděl Milan zajímavou životní zkušenost. Byl to vlastně on, kdo Moniku k tomuto řešení přemluvil.

„Ono to bylo v podstatě spíš tak, že manželce se do toho ani moc nechtělo a já jsem ji k tomu spíš přemlouval, že to vyzkoušíme. Takže to si myslím, že ona se tak moc nehrne do nových věcí. Mně to připadalo jako zajímavá zkušenost. A říkal jsem si, že třeba už nikdy nebude šance, tak proč to nevyzkoušet?“ (Milan)

Příjem rodiny byl však v té době natolik nízký, že nedosahoval ani tehdy vytýčeného životního minima a podle Milanových slov rodina neměla nárok na dorovnání, protože on coby osoba vykonávající svobodné povolání měl podle daňového přiznání v uplynulém roce natolik vysoký příjem, že v rozhodném období rodině nevznikl nárok na sociální dávky. To byl důvod, proč Milan po večerech pracoval mimo domov. Přes den se staral o dítě a částečně i o domácnost a po návratu Moniky ze školy, odcházel pracovat.

Další dítě se rodině narodilo zhruba po dvou letech, a to s ním zůstala doma již jen Monika. Milan se vrátil bez větších problémů ke své původní profesi. Skutečnost, že byl doma s dítětem, nebyla v pracovním prostředí vnímaná jako přítěž či jako překážka. Fakt, že otec byl s první dcerou doma, pak ocenila zejména Monika, neboť při narození dalšího dítěte první dcera inklinovala a stále inklinuje spíše k otci než k matce a z pohledu Moniky se necítila být „odstrčená“, když na ni maminka neměla dostatek času, protože se věnovala hlavně čerstvě narozenému dítěti.

„A bylo fajn, že ta starší dcera (anonymizováno aut.) byla zvyklá i na tatínka, protože se mi nestala taková ta věc, co se běžně v rodinách stává, že to první dítě má pocit, že je odstrčený, že na tý mamince hrozně visí a začnou strašný problémy. My jsme to vlastně ze začátku to měli tak, že starší dcera chodila spíš k tatínkovi a neměla s tím problém, protože s ním do té doby byla doma. A já se mohla starat hlavně o to miminko.“
(Monika)

Milan zastoupil matku nejen v době, kdy byl na rodičovské, ale starší dceři ji „nahrazoval“ – zastupoval i v období následujícím. Milan zůstal zaangažovaný na péči zejména o starší dceru, nicméně jeho pracovní vytížení mu neumožňuje, aby s ní byl přes týden tak často, jak by si přál.

Rozdělení rolí rodiče vnímají jako nutnost, vyhovuje jim jen do určité míry a nepovažují je za zcela spravedlivé. Otec nevaří a ani nevařil v době, kdy byl doma s dítětem, ale to neznamená, že by se vůbec nepodílel na chodu rodinné domácnosti a nevykonával by některé aktivity. Milan nicméně vykonává některé fyzicky náročnější aktivity jako velké nákupy. Často také myje okna, pravidelně žehlí, což Monika oceňuje, a v rámci pravidelného úklidu společných prostor v domě, kde rodina bydlí, uklízí zpravidla i tyto prostory. Nicméně domácí práce jsou v rodině designovány v první řadě jako záležitost ženy – nyní mimo jiné i proto, že je s mladším dítětem doma. Milan by údajně rád ženě více „pomáhal“, ale nevidí to jako příliš reálné vzhledem ke svému velkému časovému vytížení spojeného s výkonem své profese a dojížděním do práce. Finanční zabezpečení rodiny vnímá jako svou povinnost, jako nutnost, která pak zákonitě snižuje možnosti jeho vyšší participace, vyšší než by chtěl, v rodině i domácnosti.

Hynek a Hedvika

Hynek a Hedvika spolu žijí v nesezdaném soužití a mají spolu dvě děti ve věku čtyři a půl a rok a půl. Hynek má středoškolské vzdělání. Když byl doma s prvním dítětem, plánoval dokončit vysokou školu, ale to se mu nakonec nepodařilo. Hynkovi je 35 let a jeho partnerka je o 6 let mladší a je vysokoškolačka. Po narození druhého dítěte zůstala plánovaně doma Hedvika. Pominul totiž důvod, proč by případně měl být doma

i Hynek. Hedvika dostudovala a chtěla si pobyt doma s dítětem „užít“. Hynek si pak hledal práci s vyšším příjmem a zhostil se role živitele rodiny. Dělbba práce a péče se v této rodině po narození druhého dítěte nasměrovala dost tradičně. Rodiče jsou s daným uspořádáním vcelku spokojení.

Tazatelka: „*Co pro vás ta vaše práce znamená?*“

Hynek: „*Tak musím zajistit rodinu, to je to, proč chodím do práce. Mě samozřejmě baví ta práce, což je ideální, když člověk dělá práci, která ho baví. A když s tím uživí rodinu, tak je to úplně ideální. Když bych měl příjmy odjinud, tak bych do té práce nechodil.*“

Práce pro Hynka představuje mix nutnosti a seberealizace. Práce není vnímána jednodimenzionálně a její zvýznamňování se odvíjí od momentální životní situace člověka, v tomto případě Hynka. druhé straně, kdyby měl dostatek finančních prostředků, umí si představit, že by do práce nechodil. Obdobně jako pro Hedviku i pro Hynka rodina představuje důležitou hodnotu, důležitější než práce a koníčky. Žít v rodině, resp. „mít rodinu“ v jejich pojetí neznamena, že tato rodina musí vzniknout na základě formálně uzavřeného sňatku.

V době, kdy byl Hynek doma s prvním dítětem, věnoval se spíše jen jemu a nikoli běžným domácím pracím. Hedvika musela dokonce vždycky zpočátku navařit, aby měl se synem co jíst.

Hynek: „*Já se pamatuju, jak jsem měl poprvé vařit, tak jsem si dal chleba se sádlem a dítěti jsem dal tabulku čokolády. (smích)*“

Hedvika: „*To jsem jednou neuvařila, tak to takhle dopadlo!*“

Hynek: „*(...) Já bych to asi taky zvládl, ale já jsem spíš, když jsem viděl, že ten systém funguje, tak jsem do toho moc nezasahoval. Když jsem viděl, že navaří a zvládne to a je to bez problému, tak jsem nevařil, že? Tak jsem to tak nechal a tak, ale pak jsem začal vařit.*“

Hynek tehdy směřoval svou pozornost hlavně na syna. Vzniklo mezi nimi silné pouto, které, jak reflektuje matka, přetrvává dodnes. I tento příklad dokládá, že důležitější než „biologie“ anebo také příroda, je ve vztahu rodič – dítě, sociálně, formování vztahu, určitá pozitivní zkušenost se situací, že rodič a dítě jsou „spolu“, bezprostředně spolu komunikují apod. Je-li dítě s rodičem každý den, věnuje-li rodič dítěti svou pozornost přiměřeně vhodným způsobem (tj. tak, aby to dítěti prospívalo a dítě se rozvíjelo), pak se (zpravidla) formuje mezi dítětem a rodičem silná vazba. Dítě má potom tendenci upřednostňovat tohoto rodiče, s nímž, když bylo malé a již dokázalo vnímat jeho přítomnost, bylo častěji, jak dokládá nejen tento případ, ale i některé další v tomto výzkumu⁸⁵.

---

⁸⁵ Konkrétně děti Karla, druhé dítě Pavla, děti Lud'ka, druhé dítě Svena.

„Syn (anonymizováno aut.) by asi byl radši, kdyby byl s taťkou, protože (smích) taťka mu všechno dovolí. Taťka je měkký, takže on s ním docela manipuluje. A tak určitě byl na něj hodně zvyklý, tak je na něj docela fixovaný.“ (Hedvika)

Třebaže všichni právě zmínění otcové vnímají nerovnováhu v současném nastavení rolí a s nimi spojenými povinnostmi v rodině, nevyhodnocují ji stejně a nepovažují ji nutně za nespravedlivou (zejména Kamil). Nejvíce toto uspořádání z mužů vyhovovalo Kamilovi, který z nich působí jako nejvíce identifikovaný se svou prací a děláním kariéry v novém pracovním prostředí. Pro Milana, ale i Hynka (a z dalšího modelu i pro Davida) by byla akceptovatelná myšlenka, že by byli s dalším dítětem znovu doma, kdyby rodina nemusela řešit otázku peněz. Tito muži reflektují, že jsou vlastně pod tlakem nutnosti uživit rodinu – neboli pod tlakem normy, která tuto úlohu designuje jako mužskou povinnost a zodpovědnost. Vzepít se této normě není snadné, resp. je to téměř nemožné, pokud je muž schopen na trhu práce vydělat (výrazně) více než žena. V tom případě totiž rodičům chybí pádný argument legitimizující možnou praxi.

„Já si myslím, že bych klidně, kdybysme na to měli peníze, klidně bych byl zase doma s dítětem a nemám pocit, že bych se nedokázal ještě v tomhle nějak realizovat. Vůbec bych se toho nebál. Nicméně ty finanční možnosti takové nejsou, abych-, takž to je čistě teoretizování (...).“ (Milan, 37 let, VŠ, 2 děti, svobodné povolání, české město)

Zatímco Milan a Hynek by si uměli představit být znovu doma s dítětem, pro jejich partnerky to nebyla zrovna akceptovatelná myšlenka. Ne vždy matky touží po brzkém návratu do práce, naopak, nejen obě tyto ženy, ale i Charlotta se nakonec chtějí věnovat svým dětem. V tomto případě se protíná nárok na muže-otce, aby byli živiteli s preferencí žen-matek „být pečujícími matkami“. Zatímco v prvním případě daný požadavek snižuje participaci mužů-otců ve sféře domácí, v druhém případě odvádí anebo snižuje participaci žen na trhu práce. Česká republika v tomto ohledu patří v rámci Evropské unie dlouhodobě k zemím, které mají nejvyšší negativní dopad rodičovství u žen na participaci na trhu práce (srov. Křížková, Vohlídalová 2009, Indicators for monitoring 2010).⁸⁶

Neo-tradiční model

Také tento model respektuje separaci životních sfér – sféry veřejné a soukromé. To jinými slovy znamená, že muž tradičně zaujímá roli hlavního živitele rodiny, žena roli pečovatelky a hospodyně za situace, kdy sice také pracuje, ale svou práci zpravidla

---

⁸⁶ Rozdíl procentních bodů míry zaměstnanosti bezdětných žen a žen s dětmi do 6 let věku ve věkové skupině 20-50 let ukazuje, že dlouhodobě (tj. od roku 2000 do r. 2009) činí tento rozdíl vždy více než 40 % v neprospěch matek malých dětí. Za námi se pohybuje Maďarsko a Slovensko s cca 30 a ž 35 % rozdílem, průměr EU 27 činil v daném období kolem 12 %, průměr EU 15 kolem 11 % (více viz Indicators for monitoring 2010: 62).

přizpůsobuje nároku pečovat o děti. Proto matka pracuje buď pod úrovní své kvalifikace (aby ji výkon práce příliš nevyčerpával), nebo v dostupné vzdálenosti od domova (aby cestou do práce neztrácela příliš mnoho času). Výjimečné není ani to, že žena volí formu částečného úvazku, který jí případně zaručuje se seberealizovat mimo rodinu, ale zároveň jí umožňuje bez větších problémů kombinovat práci s péčí o dítě a starostí o domácnost (srov. Maříková 2008b, Křížková et al. 2011 aj.). V tomto modelu je pak příjem ženy zpravidla vnímán jen jako „doplňkový“ příjem v rodině (srov. Zelizer 1994, Maříková et al. 2012). Co vedlo některé z rodičovských dvojic ke změně předchozího reverzního modelu (v případě Davida a Denisy), modelu sdílení (v případě Lukáše a Lindy) nebo modelu souběžného pobytu rodičů doma (u Daniela a Daniely) právě v tento model? Jak v jejich pojetí fakticky fungoval a jak jej rodiče prezentovali?

David a Denisa

David a Denisa jsou manželé a oba mají středoškolské vzdělání. Je jim 37 a 35 let, mají dvě děti ve věku 4 a 8 let. S první dcerou byl David doma zhruba od jejího jednoho roku až do tří let. S druhým dítětem zůstala doma už jen Denisa. Z pohledu rodičů pominul důvod, aby se manželé na rodičovské prostřídali. Dana totiž ztratila práci, která byla jak finančně dobře ohodnocená, tak jí vyhovovala z hlediska rozložení pracovní doby – začínala brzy ráno a končila odpoledne kolem druhé hodiny. Tato kombinace v minulosti Denise umožňovala trávit dostatek času společně s rodinou, třebaže pracovala mimo domov.

„(...) Já jsem tehdy dostala nabídku vrátit se do práce a vzhledem k tomu, že moje pracovní doba byla mnohem kratší a vydělávala jsem víc, tak manžel teda zůstal doma.“
(Denisa)

Na rodičovské s druhou dcerou Denisa zůstala i proto, že první dítě po nástupu do školky bylo často nemocné. V této situaci bylo pro rodiče obtížné kombinovat práci s péčí a museli by využívat často výpomoci obou babiček, což nepovažovali za zcela ideální řešení. Jejich přístup k zabezpečení péče o starší nemocné a druhé velmi malé dítě naznačuje, že zvládnutí péče tohoto druhu vidí rodiče jako schůdnější pro matku než otce. David v rozhovoru přiznal, že se během starání se o první dítě musel mnohému naučit a že některé činnosti, které dříve považoval za zcela zbytečné, nakonec musel dělat, aby o dítě bylo postaráno a bylo „v pohodě“.

David: *„Ano, ten úvod byl o tom, že jsem některý věci třeba nechápal tak, jak jsem je chápat měl. Vaření, žehlení..., pro mne bylo zbytečný žehlit, pro mne bylo zbytečný něco vařit, pro mne bylo zbytečný. A to si vzpomínám, že jsem si tenkrát říkal: ‚Proč to dítě*

musí jíst pětkrát denně? Vždyť by to stačilo třeba třikrát, ne?’ No, takže to vím, že to jako mě bylo nepochopitelný. Potom mě teda vyvedla manželka z omylu.“

Denisa: „No tak asi hlavně dítě, ne?“

David: „No dítě, dítě řvalo pořád. Jak jsme si již řekli, tak osmkrát v noci a přes den to bylo to samý. Ta neměla potřebu spánku a odpočinku. Nevím, kdy jak si odpočinulo to mimino. Ale mělo potřebu něčeho pořád.“

I když David byl s první dcerou doma, Denisa během té doby vytvářela pro jeho starání se o dítě potřebné zázemí v podobě vaření. Také po příchodu z práce dělala některé domácí práce. Situaci ale podle svých slov neprožívala a ani v současnosti na ni nevzpomíná „úkorň“. Spíš oceňovala, že rodina mohla být pohromadě a že na sebe měli s manželem čas. David kromě toho měl čas i na svou seberealizaci mimo rodinu.

„Já jsem chodila brzo domů, takže ještě jsem měla pocit, že jako trávím s tou rodinou víc času. Naopak, když manžel pracuje, tak jako odjakživa pracoval do večera. Takže to jsme se skoro neviděli (když byla zpočátku doma ona – pozn. aut.). Takže jako tím, že jsme všichni mohli být jako společně, že to bylo lepší. Nebo, že měl čas na nějaký zájmy, že jo. Že mohl sportovat, nebo něco. Chodil taky na angličtinu, což jako normálně v pracovním procesu nestíhal.“ (Denisa)

V době, kdy byla Denisa doma s druhou dcerou, se manžel vracel domů z práce relativně pozdě a tak je tomu i v současnosti. Není neobvyklé, že David přichází až kolem sedmé anebo i později, to znamená v době, kdy už se obě dcery zpravidla chystají jít spát anebo dokonce už spí. Pokud David zastihne děti vzhůru, věnuje se jim – čte jim pohádky, nebo se společně dívají na pohádky či dětské příběhy na videu nebo je sledují v televizi. David se zaměřuje především na kontakt s dětmi a méně participuje na chodu domácnosti. Jeho současné zapojení v rodině je možné srovnat s takovou podobou otcovství, kde otec vystupuje vůči dětem především jako kamarád pro volný čas a jako víkendový tatínek (srov. Sunderland 2006), který se dětem věnuje v době, kdy nepracuje.

Práce Davidovi neumožňuje věnovat se dětem do té míry, jak by chtěl (obdobně jako i Milanovi či Hynkovi). Pracovní doba otce bývá nezdědka delší než odpovídá osmihodinovému pracovnímu úvazku (srov. Křížková et al. 2006 aj.). Trh práce počítá s časovou flexibilitou mužské pracovní síly na straně jedné, na straně druhé rodiče sami často preferují právě vyšší pracovní nasazení otce v době, kdy jsou děti v předškolním a raném školním věku, zatímco matka by se podle nich měla věnovat převážně dětem a ideálně mít zkrácený úvazek (tamtéž).

Nicméně pro Davida jako i některé další otce z předchozího (tj. tradičního) modelu již není zcela přijatelná myšlenka, že otec by se měl starat jen a pouze o materiální zabezpečení rodiny. Třebaže plní v současnosti roli živitele, zároveň je v jeho výkonu

otcovské role důležitá emocionální dimenze, nezprostředkovanost vztahu s dětmi, společné trávení času s rodinou a zábava s dětmi.

Pokud jde o zabezpečení chodu domácnosti, Denisa toho od Davida ani příliš neočekává,. Respektuje jeho pracovní vytížení. Sama pak pracuje na zkrácený úvazek, aby mohla zvládat bez pomoci dalších osob péči o děti i domácnost. Přestože je David nyní živitelem rodiny, práce pro něho nemá výrazně seberealizační význam na rozdíl od Denisy, která přiznává, že pracuje mimo jiné i z důvodu sociálních kontaktů s druhými lidmi. Zatímco David si umí představit, že by zůstal doma, kdyby měl dostatek jiných finančních prostředků, Denisu tato představa neláká.

Tazatelka: „Že se ještě vracím k té práci. Vy chodíte do práce, protože to je nutný mít dva příjmy, anebo byste stejně chodila do práce, i kdybyste jako nemusela? Je to pro vás důležitý?“

Denisa: „Stejně bych chodila do práce.“

Tazatelka: „A předpokládám, že pro manžela asi je to stejný jako pro vás. Když byste měl tu možnost, kdyby třeba manželka vydělala fakt ty miliony?“

David: „Tak bych do toho šel.“

Denisa: „Ne! Jestli bys nepracoval jako.“

Tazatelka: „Byl byste třeba s holkama doma?“

David: „Já bych samozřejmě, já bych chtěl malovat, chtěl bych si ještě najít čas na to, abych mohl malovat, abych mohl si občas něco přečíst. Tamhle mám položený knížky, který mám rozečtený už tři čtvrtě roku a nejsem schopen je dočíst. Takže si myslím, že tohle bych mohl dohnat aspoň.“

Tazatelka: „Takže pracujete prostě z toho důvodu, že je to ekonomicky nutný?“

David: „No.“

Tazatelka: „Myslíte, že byste se jako bez ní více méně obešel?“

David: „Možná, že bych to říkat neměl, ale řekl bych, že jo.“

Vývoj v rodině Denisy a Davida lze chápat jako vývoj od relativně vyrovnaného modelu spoluživitelství v době, kdy ještě neměli děti a kdy jejich příjmy nevykazovaly výrazné rozdíly, přes model muže živitele, který byl záhy vystřídán modelem ženského živitelství, až po současný stav opětovného návratu k modelu muže jako hlavního živitele. Třebaže oba partneři pracují, rozhodující je v rodině příjem muže, ženiným úkolem pak je zabezpečit rodinu spíše nefinančně. Tento model je možné označit z hlediska uplatnění ženy za model pracující matky bez kariérových ambicí. Jak poukazuje M. Čermáková, tento model, rozšířený v naší společnosti, je výhodný pro obě strany. Rozkládá totiž zodpovědnost za finanční zabezpečení rodiny na dva subjekty – nejen na muže, ale často i na ženu (bez jejího příjmu by rodina zpravidla nedosahovala životní standard akceptovatelný pro její příslušníky) (srov. Čermáková 1997b) a zároveň nesníma ze ženy primární odpovědnost za starost a péči o děti a domácnost (srov. [Čermáková](#) 2000). Tento model pak v konečném důsledku zesiluje genderové nerovnosti nejen v rodině následkem nerovné dělby neplacené práce a péče, rodinných povinností a odpovědnosti, možností seberealizace mimo rodinu, často

nestejného objemu volného času v rámci rodičovské dvojice, ale zesiluje tyto nerovnosti rovněž na trhu práce v podobě neplnohodnotných pracovních úvazků žen, jejich nižšího mzdového či platového ohodnocení, zpomalení, až zastavení pracovního postupu apod. (srov. Křížková 2003, Maříková 2007, Křížková, M. Penner, Petersen 2010).

Lukáš a Linda

Lukáš a Linda jsou manželé. Lukášovi je 37 let a Linda je o rok starší. Po narození druhého dítěte uzavřeli časem sňatek, a to zejména z ekonomického důvodu – konkrétně kvůli tehdejší finanční výhodnosti společného zdanění manželů. Prvnímu dítěti je nyní sedm let a druhému čtyři roky. Při prvním dítěti se oba partneři v péči o něj střídali, to znamená, že první půlku z pracovního týdne s ním byl doma jeden z rodičů a pak ten druhý. Oba v té době pracovali na částečný úvazek. S narozením druhého dítěte zůstala doma už jen Linda. Zdůvodnila to poukazem na finanční situaci rodiny – při dvou dětech se stal život rodiny nákladnější, a ona už nebyla schopna na poloviční úvazek vydělávat v oblasti neziskového sektoru přiměřeně vysokou částku, nutnou na proporční zabezpečení potřeb rodiny. Pro rodinu bylo za dané situace výhodnější, aby doma zůstala matka, zatímco otec, pracující v soukromé sféře, tzv. živil rodinu. Nemalou roli v rozhodnutí Lindy sehrálo také to, že nakonec uvítala změnu – cítila totiž, že čas plyne až příliš rychle a ona vlastně ztrácí okamžiky, které by s dětmi mohla prožít a užít si je.

„Proč jsem s ní (druhou dcerou – pozn. aut.) byla doma? Protože já jsem před tím hodně pracovala při první dceři (anonymizováno), a přišlo mi to jako takovej rychlej život, který jsem si s ní ani moc neužila, takže docela ráda zase tu změnu zpátky do toho klidu udělám. Já jsem vlastně řídila tu organizaci, kterou jsem založila-. (...) Já bych teď neuživila téma penězma tu rodinu.“ (Linda)

Linda s Lukášem zvolili model, kde otec pracuje na plný pracovní úvazek a matka jen na částečný, a to z toho důvodu, že matka chce s dětmi být, protože ji to s dětmi baví a uspokojuje a také proto, aby o děti nemuseli pečovat cizí lidé – chůvy. Svěření dítěte jiným osobám představuje pro tuto rodičovskou dvojici nepředstavitelné a nesmyslné řešení. Preferují péči ze strany „svých“ lidí – tj. především matky, otce a pak také babiček a dědečků.

„No, přijde mi, že určitě nechci ještě nějakou dobu celej úvazek, protože chci s téma dětma trávit čas. Přijde mi, že když bych se k nim dostala až večer a jako ony hrozně rychle budou velký a mně by to bylo líto. Prostě nechci, aby se o ně většinu času starala nějaká jako instituce nebo jiný lidi a že mi to teďka takhle vyhovuje.“ (Linda)

Linda si chce nakonec užít svého mateřství. I když si péči o děti v žádném případě neuzurpuje, nechává dostatečný prostor také otci a čas od času využívá spolu s Lukášem i výpomoci prarodičů, je u ní patrná inklinace k chování, které lze označit za „intenzivní rodinnou péči“. Na rozdíl od normy „intenzivního mateřství“ (srov. Kremer 2007) a jí odpovídajícímu chování to neznamená, že matka by se cele a výlučně jen ona věnovala dětem, třebaže i Linda podřídila péči o děti výkon své práce (volí poloviční úvazek), ale znamená to, že rodiče preferují péči v rámci rodiny před péčí institucionální, kterou se snaží omezit na nejnutnější potřebnou dobu (starší dcera nezůstává v družině a mladší chodí ze školky po obědě).

Lukáš se sice soustřeďuje na vydělávání peněz pro rodinu, ale protože pracuje jako OSVČ a práci, kterou dělá, může vykonávat vlastně odkudkoli, tráví s rodinou stále dost času – například celé léto na chalupě mimo Prahu. Jeho rodičovskou povinností je pak doprava mladší dcery do školky. Také on (obdobně jako Hynek) se orientuje spíše na péči a starost o děti než na oblast domácích prací. Domácnost organizuje i fakticky zvládá převážně Linda sama, byť jí to vůbec vnitřně neuspokojuje a uvítala by větší zapojení svého manžela do výkonu neoblíbených činností. Domácí práce jsou v této rodině nadefinovány jako především ženina povinnost a odpovědnost, a to hlavně mužem, jeho faktickým postojem, resp. jeho ne příliš výraznou angažovaností v této oblasti. Žena tento „design“ nedokáže změnit, nedaří se jí dospět v této oblasti k oboustranně přijatelnému kompromisu. Linda výslednou situaci bere jako fakt, respektuje genderovanost dělby práce v rodině i na trhu práce, byť s tím není zcela spokojená.

„Mně by třeba víc vyhovovalo, kdyby mohl Lukáš víc tak pomáhat mně s těma domácíma věcmi. Ty mě nebavěj. Zase nejsem ten typ, že bych se v tom vyžívala. Mne třeba baví vařit, zabývat se jakoby zdavejma jídlama, ale je tam každý den ta povinnost. Tak to pak někdy se stává takovou jako rutinou. Je to nuda. Stejně tak jako ten úklid nebo já nevím. Žehlit jako, protože my prádlo třídíme a uklízíme, víš? Takže to kdyby ještě se to vymyslelo nějak jinak, že bych to nemusela většinu dělat já, tak bych byla radši.“ (Linda)

U této dvojice bylo možné zaznamenat problém „dvojího standardu“, ale nikoli v jeho „klasické“ či obvyklejší variantě, kdy žena uplatňuje určitá měřítká na pořádek či určitý standard „úklidu“ v rodině. V tomto případě se jedná o muže, který není vždy spokojený s tím, jaký je v době jeho příchodu z práce v bytě pořádek. Normu v tomto případě má tendenci nastavovat právě muž, který na jedné straně je vyvázán z dělání mnohých domácích prací s ohledem na jeho pracovní angažovanost, na straně druhé se snaží vymezit, co znamená „uklizení“.

„Kolikrát, když jsem byl doma, tak jsem schválně to udělal tak, aby, když Lucka přijde, tak byla myčka vyndaná, a dřež jako čistej, vyndanej. A ona si toho vůbec nevšimne,

vždycky, když je to obráceně, když je Lucka doma. Tak, já, když přijdu, tak je dřež plnej, a myčka plná.“ (Lukáš)

Linda je nejen manažerkou domácnosti, ale také aktivit dětí. Pro Lindu péče o děti a domácnost představuje určitou zátěž a svou únavu a vyčerpanost přičítá na vrub právě jim. Lukáš zase zažívá stres v práci – sice podle něho není permanentní, zato je v krizových okamžicích o to intenzivnější. Oba rodiče tedy zažívají určitou nepohodu anebo ne zcela pohodu v oblasti, kde se oproti druhému angažují výrazněji.

Daniel a Daniela

Daniel a Daniela jsou dlouholetí manželé. Mají dvě děti ve věku čtyři a sedm let. Danielovi je 38 a je vysokoškolák, Daniele je 44 let a má středoškolské vzdělání. První dítě je odmala dost nemocné a je potřeba s ním cvičit a provádět speciální terapii. To je záležitostí hlavně otce. Především proto vlastně také zůstal doma, když měli druhé dítě.

„A protože my jsme si druhé dítě adoptovali, tak jsme chtěli dát jakoby tu péči oboum dvoum. A já jsem měla pocit, že bych to sama nezvládala tak dobře. (...) My jsme se dohodli na tom, že to je možný, aby byl taky doma, a že nám to stojí za to. Jsem ráda, že tu zkušenost udělal, ale myslím, že není ten typ, aby zůstal doma s dětma sám, jako jsem třeba četla o některým tatínkovi, že ho to baví. Tak on jako není ten typ.“ (Daniel)

V současné době Daniel opět pracuje. Třebaže je v současnosti hlavním živitelem rodiny, o práci prohlašuje:

„(...) Jako nemám zase k tomu ten vztah, že bych musel pracovat šestnáct hodin denně.(...) (Daniel)

Daniela, která zase znovu podniká, má spíše nárazovou práci, resp. si ji může do značné míry organizovat podle sebe. O domácnost se v současnosti stará převážně ona, stejně tak jako o děti. Daniel má na starosti hlavně starší dceru a výkon každodenních procedur spojených s jejím zdravotním stavem. Když manželka odjede na několikadenní služební cestu, což se stává čas od času, je schopen se o děti postarat. Má však připraveno vše potřebné – hlavně navařeno.

Rodiče spíše než pomoc ze strany svých rodičů využívají výpomoci jedné starší ženy ze sousedství. Ta je jakousi „náhradní“ babičkou a vypomáhá s hlídáním dětí, když rodiče potřebují. Daniel se nyní orientuje hlavně na svou práci, Daniela sice také pracuje, ale tak, aby přitom stačila i péči o rodinu a domácnost, takže její pracovní úvazek, třebaže je podnikatelkou, je možné označit za částečný.

Všechny tři matky z tohoto modelu zvolily v určité fázi svého života práci na částečný úvazek, aby se mohly věnovat jak dětem, tak domácnosti. Ohledně částečných

úvazků nepanuje mezi feministickými badatelkami shoda. Jedny v nich vidí možný a vhodný prostředek, harmonizující kontradiktorní požadavky placené práce a nároků mateřství, ulehčující matkám v jejich specifické životní situaci (srov. Stone, Lovejoy 2004). Druhé je spíše kritizují, protože udržují ženy na nižších příčkách kariérového žebříčku a představují genderovanou strategii kombinace práce a péče, jejímž nezamýšleným důsledkem je stratifikace podle genderu, a to jak v ekonomickém sektoru, tak i v manželství a rodině. Tato strategie vede totiž přinejmenším k finanční závislosti pracující matky na hlavním živiteli rodiny (Epstein et al. 1999). Strategie částečného úvazku tak pro druhé badatelky symbolizuje udílení priority rodině a dětem, v intenci požadavků „intenzivního mateřství“, před prací, znamená pro ně závislost a připoutání k rodině před nezávislostí plynoucí z výkonu placené práce (Hays 1996).

5. 3.2. Alternativní modely

Alternativní modely jsou „jiné“ (lat. alter) než modely konvenční, proto pro ně volím toto označení. Tvoří jakousi pomyslnou opozici k převládajícím modelům. V alternativních modelech otec participuje podle vyjádření obou rodičů výraznou měrou na péči o dítě a částečně i na domácích pracích. Otec také přijímá odpovědnost za dění v rodině. Nejen „radosti“, ale i „starosti“, neboli úkoly a rodinné povinnosti, jsou vnímány jako záležitost obou rodičů a nikoli výlučně anebo převážně jen matky, jak tomu bývá v tradičním a v neo-tradičním modelu. Alternativní modely mají dvě varianty, model ženského živitelství a model spoluživitelství.

Model ženského živitelství

Zatímco v případě modelu mužského živitelství příjem jedince z pracovní činnosti a jeho postavení na trhu práce slouží v ideové rovině k odůvodnění genderových asymetrií a nerovností ve výkonu domácích prací a péče ve prospěch mužů a neprospěch žen, v případě ženského živitelství dělba práce a péče neprobíhá jednoduše podle „reverzního schématu“, jak dokládají následující případy. Z nich lze někdy vyčíst, že se rodiče srovnávají s dominantní genderovou normou – ať pečující matky, nebo otce živitele.

Oldřich a Olina

Příkladem rodiny s tímto modelem je rodina Oldřicha a Oliny, kteří jsou stejně staří a je jim 31 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání, jsou manželé a vychovávají společně sedmiletou dceru. Oldřich vlastně jako jediný otec z daného souboru rodičovských

dvojic byl kdysi doma s dítětem zcela sám. Olina vzhledem k charakteru své profese, kterou vykonávala v místě vzdáleném více než 100 km od místa jejich společného bydliště, přijížděla domů na víkendy zhruba jednou za čtrnáct dní. V době, kdy Oldřich nastoupil na rodičovskou, nebyl dceři ani rok. Model této manželské dvojice v období rodičovské otce lze charakterizovat jako reverzní model, neboť Oldřich se staral o dítě výhradně sám a sám zvládal i běžný chod domácnosti. Péče o dítě i starost o domácnost byla inherentně spojena s přijetím odpovědnosti za jejich výkon.

Poté, co se Oldřich s malou dcerou nakonec přestěhoval do místa výkonu profese své manželky, ukončil zdárně studium a začal pracovat, nepřestal se podílet výraznou měrou na péči o dceru, se kterou, když je nemocná, bývá doma spíše on než Olina. Rodiče to vysvětlují charakterem práce, kterou vykonávají. Zatímco matka má pevnou pracovní dobu a nemůže svou práci ve fázi jejího aktivního výkonu dělat coby soudkyně doma, Oldřich má v práci větší „volnost“, ve své profesi uplatňuje časovou i prostorovou flexibilitu. Snáze než Olina si může přeorganizovat případná jednání s klienty a mnoho z pracovní agendy může provádět přímo doma souběžně s tím, kdy pečuje o nemocnou dceru, anebo si může své pracovní povinnosti plnit v nesociální době, tj. pozdě večer, případně v noci.

Model, který rodiče realizovali dříve a který realizují nyní, nepředstavuje podle nich cílenou, promyšlenou strategii. Ani v minulosti, ani v současnosti se nejedná o něco, co by si vědomě naplánovali a pak vytýčený „plán“ důsledně naplňovali. Z jejich perspektivy se jedná o „ad hoc model“. Rodiče v něm nenastolují explicitně téma genderové rovnosti. V jejich podání vyznívá relativně vysoká participace obou rodičů jako samozřejmost, jako něco, o čem nedebatovali, nedohadovali se, co vzniklo „přirozeně“, a odráží vlastně jejich shodné vidění světa i osobní preference. V jejich pojetí splývá to, co vnímají jako výhodné pro jednotlivce s tím, co chápou jako výhodné pro rodinu.

„Pozor! Já jsem dítě plánovala a můj muž se mnou. A my jsme to měli perfektně naplánovaný. Nejdřív bude, tedy jako já, tři roky dělat justičního čekatele, potom budu jmenovaná, potom budu rok soudit a potom teda jako půjdu na tu mateřskou. Čili malé by byly asi dva nebo tři roky. Takže geniálně naplánované, ale nakonec nezrealizované. Já jsem teda tímto způsobem s plánováním skončila. (smích) (...) No tak hlavně ta naše organizace je taková, že to je taková organizace ad hoc. A vycházíme to z toho, že máme oba dva nějakou představu o životě. A ony jsou ty naše představy hodně podobné. Takže tam potom nemusí být moc velká dohoda na tom, co je jako dobrý pro rodinu a dobrý pro nás. My to tak oba dva cítíme, takže ono potom se ani moc nemusí plánovat a dokonce jako dohadovat – jenom organizačně jako. Nejdřív bude to a pak to a jak to poskládat za sebou v čase. Není to o prioritách, jestli mi rozumíte. Takhle to u nás funguje.“ (Olina)

V této rodině funguje respekt k rozhodnutí druhého partnera a určitá vzájemnost i pokud jde o odhodlání následovat toho druhého z manželské dvojice z důvodu jejího či jeho pracovního uplatnění. Tato reciprocita je postavena na partnerském přístupu k realizaci možností každého z nich, na schopnosti vnímat situaci očima toho druhého člověka, na vzájemném porozumění pro vzniklé životní situace a seberealizační možnosti.

Oba rodiče zvládají svou práci i rodinu bez pomoci zvenčí – bez participace prarodičů či najaté placené síly na domácnost či péči o dítě. To se promítá do objemu volného času, který je z jejich pohledu spíše nízký, ale rodiče tuto skutečnost nevnímají úkorně. Prvořadě pro ně stále je mít čas na dítě a trávit čas společně v rámci jejich rodiny.

Oldřich: „(...) *Takže já jsem byl teď na dvou honech vloni po osmi letech.*“

Olina: „*Ale je to o tom přístupu, že my máme oba dva takovou povahu, že nejdřív si splníme ty své povinnosti a potom jako hurá do zábavy. A ono opravdu toho času moc není. (...) My jsme s dcerou (anonym. aut.) oba dva rádi a nejsme z toho unavení, že jsme s ní. A nepotřebujeme si od toho odpočinout a jít někde, kam nás to táhne víc. My jsme tak jako rádi pospolu.*“

Třebaže se Oldřich dost angažuje v péči o dceru a částečně i při výkonu domácích prací, usiluje o úspěch v oblasti práce, resp. o finanční ocenění své práce. Práce pro něj má svou důležitost, nejen z hlediska seberealizace, ale právě i z hlediska finančního, a představuje podstatný moment ve formování jeho mužské identity. Olina vydělává více než Oldřich, pro nějž v této fázi života již není zcela snadné se vyrovnat s tím, že není živitelem rodiny.

Olina: „(...) *Tak já si myslím, že pro každého chlapa je to asi těžký se smířit s tím, že vydělává míň než jeho žena. Že eventuelně vydělává výrazně méně než jeho žena. Ale jako kdyby měl vztah fungovat jenom o penězích, tak už by teda fungovat nemohl. A mému manželovi se v životě nikdy nemůže podařit, aby v pracovním poměru vydělával víc než já.*“

Oldřich: „(...) *No, problém těch peněz. Tak samozřejmě vím, že žena má větší plat. Mně třeba to vadí, že. Ale to není vinna rodina, to spíš, nevím jestli společnost, nebo zaměstnavatel...*“

Karel a Karolína

Výrazné zapojení ve sféře rodiny reprezentuje také Karel, který je stejně starý jako jeho manželka Karolína, oběma je 43 let a jsou manželé. Obdobně jako v případě rodiny Oldřicha a Oliny také v rodině Karla a Karolíny matka vydělává více než otec. Karel, který měl původně středoškolské vzdělání, během rodičovských „dovolených“ vystudoval vysokou školu. To mu časem umožnilo zastávat i manažerské pozice, a na rozdíl od Oldřicha se necítí být v pracovní oblasti nedoceněný a podhodnocený.

Nicméně práce v jeho životě nepředstavuje prioritu, tou je podle něj jednoznačně rodina, děti a povinnosti s nimi spojené, takže se snaží organizovat si svou pracovní dobu s ohledem na tuto preferenci.

Tazatelka: „Chtěla jsem se zeptat, když máte děti a rodinu, tak co pro vás děti a rodina znamenají? A co pro vás znamená práce?“

Karel: „Já vždycky dávám přednost rodině před prací. To bezesporu.“

Tazatelka: „A to, i když máte takovouhle práci, která-“,

Karel: „Jo. Já vím, že ty peníze jsou hezký u té manažerské práce, ale pro mne je primární vědět, že těm dětem musím navařit, nejen dětem, ale i manželce udělám oběd. Že s nima budu, když přijdou ze školy, a že odpoledne, až se manželka vrátí, můžeme spolu někam jít. Snažím se ten čas takhle si organizovat, i když někdy to nevyjde (...). Takže odpovídám v tom smyslu, že pro mne je důležitější ta rodina než práce. Ale zase z toho důvodu, že tu rodinu neživím. Já nemám tu zodpovědnost jakou má manželka.“

Karel si uvědomuje, že na něm nespočívá hlavní zodpovědnost za uživení rodiny. Je to vlastně on, kdo své ženě vytváří zázemí, aby se mohla věnovat své profesi, jak to bývá obvyklé v opačném modelu, tj. modelu mužského živitelství. Karolína v případě obou dětí začala pracovat vždy zhruba tři měsíce po porodu. Tomu, aby si udržela svou klientelu pacientů a pacientek, přizpůsobuje svůj čas – pracuje nejen během ordinálních hodin, ale často i pozdě večer (vždy ale mimo domov).

V případě této dvojice Karel převzal hlavní odpovědnost za každodenní péči o děti a do značné míry i za chod domácnosti. O děti pečoval nejen když byly malé, v té době do péče byly zapojeny také významně obě babičky, ale také nyní provádí mnohé aktivity týkající se dětí, včetně otci obvykle neprovozovaného chození k lékaři, resp. lékařce. Děti, jimž je devět a třináct let, z pohledu rodičů vnímají situaci, že se o ně i domácnost stará otec, jako zcela „normální“.

„(...) Já si pamatuju, že jsem byli ted' zrovna u paní doktorky a paní doktorka se jí (dcery – pozn. aut.) na něco ptala a říkala: „No a co třeba, když ti maminka uvaří?“ A děti vždycky zařvou: „U nás maminka nevaří, u nás vaří tatínek!““ (Karel)

V případě této rodiny, kdy otec přebírá do značné míry odpovědnost za chod rodiny a částečně i domácnosti, mužova angažovanost ve sféře soukromé ještě neznamená, že žena by byla ze starosti o rodinu a domácnost zcela vyvázaná. V obou oblastech se odehrává určitá specializace. Matka se nyní stará více o školu a dozoruje učení dětí, kromě toho vykonává některé domácí práce, které otec příliš nepreferuje (jako zejména praní a žehlení). Otec se věnuje vaření, nakupování, běžnému úklidu, kromě zabezpečování dětí po ukončení školy se o ně stará v době nemoci a obstarává i návštěvy u pediatra, resp. pediatričky. Výkon neplacené práce v rodině a domácnosti, ani zodpovědnost za tento výkon nejsou podle slov rodičů rovnoměrně rozděleny

a objem času, který otec věnuje rodině a domácnosti, je jimi vnímán jako vyšší, než objem času, který jimi stráví matka. Rodiče přiznávají, že vždy mohli počítat i s výpomocí obou babiček, takže model ženského živitelství s výraznou participací muže na zabezpečování chodu rodiny a domácnosti je v jejich případě realizovatelný i díky vnějším zdrojům práce.

Také pro Karla a Karolínu je důležité společné trávení času s rodinou. Na druhé straně si ale oba manželé dokáží vymezit čas pro své osobní volno i pro společné „partnerské“ či „manželské“ volno. Manželé vzájemně respektují prostor pro pracovní i mimopracovní seberealizaci každého z nich.

Zdeněk a Zuzana

Zdeňkovi je 37 let jako jeho ženě Zuzaně. Manželé jsou rodiči dvou dětí ve věku tři a pět let. Zpočátku o děti pečovala vždy Zuzana. Protože mezi dětmi je jen dvouletý rozdíl, rok s nimi byla doma souběžně. Když šla do práce, prvnímu z dětí byly tři roky a druhému rok. Nicméně již při prvním dítěti Zuzana jeden den v týdnu pracovala, takže Zdeněk ji tou dobou vždycky vystřídal. S dcerou byl pak na rodičovské zhruba dva roky pouze otec. Se svou rolí pečujícího otce se Zdeněk ztotožnil do té míry, že dcera je v rodině považována za „tatínkovu holčičku“. Přilnutí Zdeňka k ní a malé dcery k němu bylo zřejmě umocněno faktem, že dcera je často nemocná (trpí silnými alergiemi) – častěji a vážněji než starší dítě. Silná identifikace otce s péčí nicméně může nabýt pro druhého člověka až nepochopitelného rozměru, jak to lze vyčíst ze Zuzančinih slov.

„(...) Taky byly situace, kdy mi to jakoby bylo líto, že on přebírá tu moji roli v míře, která jako samozřejmě je přirozená tomu, že on s tím druhým dítětem jako byl víc. Abych teda byla úplně konkrétní, tak se to projevilo, když měla dcera dva roky a ona měla vždycky zdravotní problémy, jsou hodně často nemocný a na podzim loňského roku měly obě děti s manželem a prarodičem odjet na dovolenou k moři a já jsem měla zůstat doma. A dcera onemocněla a manžel v tu chvíli, bylo to na poslední chvíli, kdy bylo jasné, že nemůže odjet, a manžel odmítnul odcestovat jenom se synem. Protože mi v tu chvíli nebyl ochoten to JEHO v uvozovkách dítě svěřit, když bylo nemocné. A to musím říct, že pro mě byla velmi citlivá rána jako pro matku. Protože v tu chvíli on se nedokázal jako odpoutat od ní, takže kolem toho bylo-. To teda bylo dost nepříjemný, protože v tu chvíli já jsem mu zase jako by vyčítala, že to jako kazí tomu druhému dítěti (...). V tu chvíli mi přišlo z mého pohledu nejjednodušší řešení, že dcera zůstane se mnou doma a oni si teda pojedou na dovolenou. Takhle to teda bohužel (smích) nedopadlo.“ (Zuzana)

Zuzana vnímá svého manžela nejen jako silně identifikovaného pečovatele, ale také jako muže, který nepatří k těm „obvyklým“, ale spíše k „menšině mužů“, kteří se nevyhýbají dělat domácí práce. Zuzana obdobně jako mnohé jiné ženy srovnává primárně svého muže s druhými muži, což není specifikum jen naší společnosti, ale na

tento princip srovnání poukazují i některé zahraniční studie (srov. např. Hochschild, Machung 1989, Major 1993). Nicméně Zuzana reflexe Zdeňkovy vstřícnosti, pokud jde o vykonávání domácích prací, odkazuje k pojmání domácích prací jako „její“ záležitosti a odpovědnosti, která je vyjádřena v jazykové rovině pojmem „pomoc“. Zdeněk je jí označen za někoho, kdo „pomáhá“, nikoli za toho, kdo na domácích pracích participuje jako rovnocenný partner. Tento obrat se objevuje v rozhovoru s rodiči nejednou, například i ve spojení „pomáhal mi s miminkem“ apod. Daný přístup k popisu reality je postaven na tradiční optice ženské kompetence a odpovědnosti, spíše než na přístupu alternativním. Aniž si to Zuzana uvědomuje, v symbolické rovině reprodukuje genderový stereotyp uvažování o ženě jako té, jejíž doménou je domácí sféra, a stereotyp o muži, který zde není ženě rovnocenným partnerem, nýbrž (nanejvýš) „pomocníkem“.

„Tak to jsme byli ještě bez dětí s tím, že můj manžel asi patří k té menšině mužů, která se určitě nevyhýbá pracem v domácnosti. Takže vždycky jsem měla v něm oporu s věcmi jako nákupy nebo běžný úklidy. Tohle dělal manžel i bez vyzývání, vždycky se sám nabízel s těmahle věcmi pomoci. Takže určitě se dá říct, že to dělení našich rolí nebylo úplně tradiční v tom smyslu, že i před tím, než jsme měli děti, tak manžel se zapojoval a dá se říct, že jsme se vždycky nějak dohodli na tom, kdo co udělá, že nebyly žádné věci, který by apriori byly moje záležitost a ostatní apriori jeho záležitost.“ (Zuzana)

Zároveň ale Zuzana stejně jako Zdeněk vidí svou rodičovskou roli v rodině jako zástupnou a speciálně Zuzana v této souvislosti explicitně zmiňuje „spravedlnost“. V tomto případě nevztahuje angažovanost Zdeňka ke skupině „ostatních“ mužů, ale dochází zde k poměřování v rámci páru.

„(...) Takže v tomhle (co „smí“ vůči dětem dělat maminka a co tatínek – pozn. aut.) bych řekla, že jsme zastupitelný. A asi i to, že prostě každý si může víc budovat i tu svojí profesi, víc než kdyby jeden zůstal s těma dětma dlouhou dobu. Takhle jsme si to teda rozdělili téměř spravedlivě.“ (Zuzana)

Zdeněk a Zuzana se shodují na tom, že práce v domácnosti a péče o děti jsou stejně náročné jako práce, kterou vykonává každý z nich v placeném zaměstnání. Vymezují se proti představě, že být doma – pečovat a pracovat v domácnosti – znamená nepracovat. Zpochybňují tím zažitou představu zejména mužů, kteří nemají zkušenost s pečovatelstvím a prací v domácnosti jako hlavní činností. Sami pak také přiznávají, že dokud tuto zkušenost nenabyli osobně, tak také tyto role nepovažovali za až tolik náročné:

„(...) Muži někdy nevědí, co to všechno obnáší a zač je toho loket, abych to tak řekl. (...) Ono být s dítětem doma, to jsem si sám ověřil, že to není o tom, že se člověk fláká

a že by jako byl nezaměstanej, to rozhodně ne. To je stejně náročná práce, možná náročnější než cokoliv jinýho.“ (Zdeněk)

Všichni otcové z tohoto modelu vykonávají i nadále základní péči o děti – ošetřují a starají se o ně v době nemoci, chodí s nimi k lékaři apod. Otcové tak přebírají mnoho z povinností, které v opozitním modelu mužského živitelství vykonávají obvykle ženy (srov. Maříková et al. 2012). Možnost pečovat o dítě dávají do souvislosti s flexibilitou své práce (Oldřich, Karel) anebo s rozložením pracovní doby, která umožňuje, aby otec byl s dítětem do brzkého odpoledne doma (Zdeněk). Otcové se také výraznou měrou zapojují do chodu rodinné domácnosti, i když mnohé z manažerských činností ohledně rodiny a domácnosti zůstávají stále na jejich protějšcích. Otcové jsou ale různě identifikovaní se svou prací. Zatímco Karel se snaží podřizovat rodině svou práci a nezaměřuje se příliš na finanční aspekt práce a definuje se vlastně jako „muž pro rodinu“, Oldřich usiluje o lepší finanční ohodnocení svého pracovního výkonu a zdá se, že tento aspekt práce je důležitý z hlediska jeho identity. Zdeněk na jedné straně využívá možnosti, kterou mu práce skýtá k péči o děti, protože je do značné míry identifikovaný se svou rolí „pečovatele“, na straně druhé se také ne zcela lehce vyrovnává s tím, že není živatelem rodiny.

„(...) Ale tady vlastně jako v tu chvíli, když já jsem nebyl živatelem rodiny, ale bral jsem vlastně jenom jakési příspěvek, a občas jsem si něco přivydělal, takže to bylo něco přes sedm tisíc, tak vlastně je to málo. No, tak samozřejmě je to v tu chvíli těžký se s tím vyrovnat pro chlapa. Rozhodně jako to není úplně jednoduchý a jako do dneška samozřejmě to trochu cejtím jako určitej handicap. A občas mě to i přepadne, ta trudnomyslnost, že já tady nic nevýdělám, co já tady vlastně jako-, k čemu já jsem dobrej a podobně. Je to určitě nastartovaný tým, že tahle společnost na tom byla takhle založená. Anebo jsem to zažil u svých rodičů, a tak dále, že chlap má domů přinést peníze, a to je jeho hlavní úkol. Dokonce se říká, že tohle už je od Rakouska – Uherska, v tu dobu, kdy se začala tady industrializace, a chlapi začali chodit do továren vydělávat peníze, tak vlastně tenhle model vzniknul. Že rodiče přestali být spolu jakoby doma oba dva, ale manžel prostě je ten, kdo vydělává peníze někde jinde případně. (...) Jak se s tím vyrovnat? No, to je těžký.“(Zdeněk)

Rodina Zuzany a Zdenka, sejně jako rodina Karolíny a Karla, Oliny a Oldřicha reprezentuje model ženského živitelství, kde dochází k záměně v obsazení hlavních genderových rolí v rodině, neboť žena zajišťuje rodině hlavní díl financí a muž se v určitém období svého života stává primárním pečovatelem o dítě či děti. To, že se speciálně Karolína a Zuzana považují za „živitelku rodiny“ a za ni je považují i jejich manželé, se u nich spojuje s pocitem velké odpovědnosti za materiální zabezpečení rodinného života. Značné pracovní vytížení v placené práci jim pak nedovoluje plnit pečovatelskou roli v rozsahu, v jakém by si osobně přály. Obě tyto matky se vlastně srovnávají s konvenčním modelem péče o dítě, kdy matka je během určitého období doma a plně se věnuje dítěti či dětem, což některé badatelky označují jako „mateřství na

plný úvazek“ (srov. Kremer 2007). V jejich životní situaci pak u nich dochází k nadefinování si živitelství jako de facto péče o děti, kterou realizují skrze zajišťování životní úrovně rodiny, obdobně jako to dělávají muži v modelu mužského živitelství (srov. Křížková et al. 2011, Maříková et al. 2012).

Model vyrovnaného spoluživitelství

Některé zahraniční výzkumy potvrzují, že v rodinách s vyrovnanými příjmy „klesá“ moc otce v rodině, resp. rozhodovací pravomoci v rodině se vyrovnávají, vyrovnanější se stává i péče o dítě a dělba domácích prací (srov. Hochschild 1989, Coltrane 1996).

V modelu spoluživitelství kladou rodiče důraz na možnost či právo „plnohodnotnější“ seberealizace, propojující a umožňující rodičům mít „to lepší z obou světů“ – ze světa práce i světa rodiny. V rovině praxe pak rodiče zdůrazňují, že otcové participují na péči o dítě výraznou měrou, méně často ale reflektují jejich zapojení do domácích prací, které však vzhledem ke konvenčnímu modelu rodičovských rolí považují obvykle za „nadstandardní“.

Tomáš a Tereza

Tomáš (37) a Tereza (35) jsou vysokoškoláci a mají dvě děti ve věku pět a osm let. S oběma dětmi byl otec doma zhruba od jejich jednoho roku. V současné době oba manželé pracují a fungují jako spoluživitelé. V době, kdy byl Tomáš na rodičovské, projevovala Tereza pochopení pro situaci svého muže – otce pečujícího celý den o děti, a vlastně mu za to projevovala svůj vděk. Po jejím návratu z práce míval Tomáš zpravidla volno, aby si mohl trávit čas, jak chce. Tereza pak začala v domácnosti dodělávat to, co on během dne nestihl udělat, anebo prostě neudělal. Protože tato situace pro ni nakonec byla velice náročná, zařídila sílu na pravidelný úklid domácnosti.

„(...) Maminka přišla domů a omdlela z toho bordelu tady okolo, z toho tvůrčího neladu a začala uklízet, prát, žehlit a tak. A tak jsem se vysilovala a hroutila až do doby, kdy bylo menší dceři asi rok a půl, kdy jsem to absolutně -. A říkám: ‚Konec!‘ A tak jsme si pořídili paní na úklid, se kterou jsme úplně, děsně maximálně spokojení. Do dneška. A já si myslím, že k tomu chlapovi na mateřský je to prostě nutný. Protože to není fér to po něm chtít. On to prostě nemůže stíhat, takový ty čtyři věci naráz, kdy člověk pobíhá po bytě a sbírá ty věci, zároveň myslí na to, kolik už je hodin a že musí pro tu starší do školky, teď ještě jednou vyprat, ono se to stihne (vyprat), devadesát minut to pere, to akorát stihnu. Tak to oni prostě nezvládají. (...) Ale pro ty nervy to stojí za to. Protože jinak má ta ženská čas akorát na to, aby uklidila, a já musím říct, že jsem se hroutila průběžně, periodicky po půl roce jsem se skládala, protože to se nedalo.“ (Tereza)

V současné době, kdy oba rodiče pracují, tak mají rozdělené určité „domácí povinnosti“. V případě dětí se jedná o poměr 1:1:1. To znamená, že jeden díl je na tatínkovi, jeden na mamince a jeden na babičce či babičkách. Určité vyváženosti mezi rodiči je docíleno opět „vnější“ výpomocí, zapojením třetí osoby do chodu rodiny. Péče o děti představuje pro rodiče velkou časovou investici, kterou, jsou-li děti na základní škole a mají-li rodiče plný úvazek, zvládají pouze díky „vnějším“ (tj. mimo nukleární rodinu existujícím) zdrojům pomoci – alespoň v tomto případě.

Dělbá domácích prací pak vykazuje v rodině Terezy a Tomáše znaky specializace. Rodiče mají rozděleno, co kdo dělá a nedělá. Tereza ze zásady nevaří a vaření je jedinou činností, kterou Tomáš dělá pravidelně. Na Tereze jsou pak všechny ostatní domácí práce, včetně organizování paní na úklid i organizování péče o děti v situaci, kdy musí zůstat v práci déle. Nemoc dětí rodiče zvládají částečně díky zapojení babiček, částečně díky flexibilní práci Tomáše. Ten na rozdíl od Terezy může čas od času, když je to nezbytně nutné, zůstat doma a pracovat odtamtud. Práce matky je časově i prostorově daleko méně flexibilní než práce otce. Také tento případ, obdobně jako případ Oliny a Oldřicha, ilustruje to, co potvrzují některá na tento problém zacílená šetření, a sice, že spíše než matky to jsou otcové, kdo mají „větší“ volnost, pokud jde o čas i místo výkonu jejich práce (srov. Hašková et al. 2003).

Z hlediska volného času se zdá být Tereza trvale v nevýhodě. Měla méně času než manžel nejen v době, kdy on byl s dětmi doma a kdy se mu snažila „vykompenzovat“ jeho zapojení do péče o děti volným časem na úkor toho svého, ale má ho méně i nyní, kdy děti jsou ve školce a na prvním stupni základní školy. Zvládání práce a rodiny se v jejím případě odehrává na úkor osobního volna. Zatímco ona v tomto ohledu vytvářela, a zřejmě i v současnosti je ochotna vytvářet, prostor pro osobní volno svého manžela, recipročně se tak neděje a zdá se, že Tereza si tento prostor pro sebe ani nenárokuje. Stále myslí na děti a na to, aby s nimi byla doma, když může.

„(...) Já jsem volný čas čtyři roky neměla žádnéj. Protože, když tu maminku pak vypustíte, tak akorát, abych si šla zahrát volejbal, jinak to moc nejde. Nehledě na to, že když má člověk děti, tak se snaží být spíš doma.“ (Tereza)

Třebaže Tereze v počátečním období mateřství nevyhovovalo starat se příliš o děti a preferovala svou práci, nyní se snaží být maximálně s dětmi, mimo jiné i proto, že jí to s nimi baví a naplňuje uspokojením. Terezin příběh ukazuje, že prožívání mateřství se během života může výrazně proměňovat. V jejím případě se zdá, že vztah k dětem

a prožívání mateřství je ovlivněno především osobními preferencemi ženy, které ale nekopírují mechanicky preference, jež se pojí s tradiční podobou mateřství.

Ve verbální rovině jak u Terezy, tak i Tomáše dochází k narušování obvyklé genderovanosti hranic, když hovoří o sobě, potažmo o ženských a mužských rolích v rodině. Ve verbalizaci jejich životní situace se zrcadlí faktické narušení genderového stereotypu v jejich praktickém, každodenním jednání.

Tereza: „*No, mamince to bylo jedno (že ona šla pracovat a Tomáš zůstal doma s dítětem – pozn. aut.) a tatínkovi tuplem. Ten akorát řekl, že jsem se výborně oženila.*“

Tazatelka: „*Vdala.*“

Tereza: „*On řekl naprosto úmyslně, že jsem se výborně oženila. Já jsem chlap v rodině. Zatímco tchán měl ke mně přednášku, jestli si uvědomuju, co to tomu Davidovi dělám, co to udělá s jeho sebevědomím, jak ho ničí. A já jsem říkala: ‚Tady je jenom jeden člověk, který do toho může mluvit a to je David! A když prostě říká, že mu to nevadí, tak mu to nevadí!‘*“

Tomáš: „*(...) A odpoledne byl vždycky odchod na hřiště po spaní. A to byl bezvadnej fenomén, protože jsem tam byl samotnej chlap na tom hřišti. Tak to bylo úžasný pro mě.*“

Tereza: „*Prostě děti jako lapač na ženský!*“

Tomáš: „*To funguje teda (smích). Ale hlavně, když jsem seděl na okraji toho pískoviště, tak ztichly ty hovory o těch ženských záležitostech typu porod, gynekologie a řešilo se teda, který plínky a který prací prostředek-. Jak z reklamy to vypadalo, ale jenom tejden. Pak už jsem byl jedna z nich a prostě si začaly povídat, o čem si povídaly před týdnem, než jsem tam přišel. (smích)*“

Když Tereza hovořila o tom, že jí jako matce nevyhovovalo starat se o malé dítě, tak se ve svém vyprávění přirovnala k muži. V hovoru opět překračuje obvykle vytýčené hranice „otcovství“ a „mateřství“, resp. rozvolňuje jejich dost tradiční vymezení. Do slov vtěsňuje, co jí nevyhovuje na péči o malé dítě – není možné s ním rovnocenně verbálně komunikovat, a to v ní vyvolává nepříjemné pocity. Její případ ilustruje to, na co upozorňují některé badatelky, a sice, že péče o dítě nepředstavuje pro ženu žádný automatismus, navíc, že nemusí vždy ženě přinášet plné uspokojení (srov. Oakley 1979, Ruddick 1989 aj.).

„*Já jsem asi chlap. Já mám děti radši, když už jsou velký a mluví. Z těch malých miminek mám takový to trauma tý zavřený matky v tý jeskyni, protože neumím to (s nimi komunikovat – pozn. aut.). Tak nabalím nějaký věci a jedu někam.*“ (Tereza)

Oleg a Olga

Oleg a Olga jsou stejně staří, je jim 41 let a oba mají středoškolské vzdělání. Nejstarší dceři je 20 let, pak následují chlapci ve věku sedm let a čtyřletá dvojčata. Životní trajektorii Olega lze popsat jako cestu od spíše tradičního otce, který se vrací z práce domů až k večeru a zajišťuje rodinu finančně, zatímco jeho žena se stará o dítě

a domácnost, k otci pečujícímu. Se svými nejmladšími dětmi zůstal přes rok doma, od jejich zhruba dvou let do více než tří. Tuto dobu považuje za „velice šťastné“ období svého života. Děti si „užil“, věnoval se nejen jim, ale do značné míry také domácnosti. Poté, co začal zase naplno podnikat, zůstává výrazně zapojen do participace na péči o děti i domácnost.

Tazatelka: „*Jde o to, že tady v naší společnosti je nějaký většinový model, že i když ty ženy vlastně pracují, tak pořád na nich zůstává spousta práce doma. A ta vaše rodina je v tomhle přece jenom odlišná, že?*“

Oleg: „*To je logický, to je logický! Pokažd' se nepodílíte na té domácnosti a nepomůžete té ženě, a i to vypadá, že žena má glejt na to, že musí doma všechno oddělat a chlap ne. Tak takhle to určitě není. Ale pokažd' si doma neuděláte ty základní věci nebo to nutný, co potřebujete pro běh rodinného života, tak čím dřív se to udělá, tím máte společně čas na ty děti. Takže čím dřív-, to se bavíme o domácích pracích a takovýchle věcech. Ale s tou starostí o tu rodinu je to úplně stejný, úplně stejný. Takže to pomáhání-.*“

Tazatelka: „*A proč používáte ten výraz pomáhat?*“

Oleg: „*No, já si připadám-. No pomáhat, pomáhat, no protože ona pomáhá taky mně. U nás není jakoby daný, že žena musí umejt nádobí, a já jí pomáhám, protože to je její práce, tak já jí pomáhám. U nás se umeje nádobí, protože je zapotřebí umejt nádobí. Tak ho umeju já nebo žena anebo dcera. Takže tam to nemůžu říct, že-.*“

Tazatelka: „*Takže ten výraz pomáhat pro vás má-.*“

Oleg: „*My si navzájem pomáháme.*“

Tazatelka: „*Ano, má pro vás jinej význam než obvykle. Prostě pro vás to je vzájemná výpomoc, že?*“

Oleg: „*No, je to vzájemná-. Jak jsem to před chvílí, že čím dřív ty základní věci si uděláme, tím máme více společného času.*“

Výraz „pomáhat“ u Olega nabývá jiného významu, než jak obvykle bývá v daném kontextu používán. Pomáhat v jeho pojetí vlastně znamená „pomáhat si“ neboli určitou vzájemnost. Domácnost Oleg nechápe jako „výlučně ženinu záležitost“, ale jako záležitost a odpovědnost obou manželů.

Pokud jde o finanční zabezpečení rodiny, pak oba manželé se považují za spoluživitele, neboť mají údajně srovnatelné, tj. přibližně stejně vysoké, příjmy. Kromě toho všechny své příjmy soustřeďují na jediném společném účtu, ke kterému mají rovnocenný přístup a z něhož hradí potřeby jednotlivých členů rodiny. Tato dvojice nerozlišuje mezi „mými“ a „tvými“ penězi, protože pro ně jsou to „naše společné“ peníze.

„*No, no. Já jsem myslela, že je to normální (mít jeden účet – pozn. aut.), ale pak jsem zjistila, že spousta rodin to má tak, že každý má svůj účet a každý si hospodář po svém. Pro mě je to naprosto nepochopitelný. Prostě od chvíle, kdy jsme se vzali nebo už když jsme spolu chodili, tak co jsme měli, tak jsme dali dohromady (...).*“ (Olga)

Tvorba společného, a to nejen ve financování chodu rodiny jako prostoru sdílení, se u této dvojice ukazuje jako klíčová. „Společné“ peníze, ale i důraz na „společné“ trávení času, „společné“ zvládání péče a domácnosti je možné vnímat jako projev silné vzájemné soudržnosti, která v životě tohoto páru sehrává klíčovou roli. „Společné“ je v případě této dvojice v diskurzivní rovině asociováno s rovností mezi partnery a také s určitou „férovostí“ a „spravedlností“ v rámci páru (srov. i např. Elizabeth 2001, Stocks, Díaz, Halleröd (eds.) 2007) a vyjadřuje rovněž víru v další trvalost jejich vzájemného vztahu do budoucna.

Při bližším pohledu na praxi konkrétního financování potřeb rodiny se Olga prezentuje jako ta osoba, která nakonec obstarává financování „všeho“ v jejich rodině. Nestará se tedy jen o společný účet, ale i o všechny běžné výdaje, včetně plateb spojených s bydlením či dopravou apod. Každý z partnerů má sice stejný přístup k penězům, které „zbudou“ a mohou být využity pro jeho či její osobní spotřebu, ale tento případ ukazuje na možnou složitost relace „společné“ a „vyrovnané“. Rovnost v tvorbě „společného“ (v tomto případě účtu, resp. „společné kasy“) svádí ke generování automatického předpokladu rovnosti nejen ve spotřebě, ale i rovnosti v rozhodování a faktické realizaci hospodaření ve jménu ostatních členů rodiny.

„(...) To, co za ten měsíc přijde, přijde na jeden účet a já rozdělju. V tuhle chvíli je to nevděčná funkce, protože když je těch peněz málo, tak se to špatně rozděljuje. Ale máme to tak odjakživa, že obstarám ten účet a manžel se o tohle nestará vůbec.“ (Olga)

Jak je však zřejmé z právě uvedené citace, rovnost v tvorbě jediného, a to „společného účtu“, neznamená paritu v rozhodování a nakládání s finančními prostředky, neboť muž se na aktivitách tohoto typu nepodílí. To zákonitě vyvolává otázku, kdo má v rodině vlastně moc v oblasti financí a kdo je zde tím „bezmocným“? Pokud se rodič dobrovolně a svobodně vyváže z rozhodování o užití peněz i z jejich faktické alokace do zboží a služeb, pak to spíše než o jeho či její bezmoci může naopak vypovídat o moci daného rodiče v rodině, neboť má svobodu nedělat aktivity, které považuje za „nepříjemné“ anebo se mu či jí zdají být příliš „přízemní“, „marginální“ apod., anebo o kterých je přesvědčen anebo přesvědčena, že ten „druhý“ je zvládá lépe apod. Nejde tedy o to, že by danému jedinci byla odepřena možnost se v dané oblasti rodinného života angažovat – nejedná se tedy o „gatekeeping“ (srov. např. Allen, Hawkins 1999, McBride et al. 2005) ze strany druhého rodiče, ale o to, že daný jedinec má naopak možnost a vlastně i svobodu se některými záležitostmi (vůbec) nezabývat.

Skutečnost, že právě popsanou praxi aktéři sami nutně nereflektují a neuvědomují si její možnou „problematičnost“, je vcelku pochopitelná. Někteří badatelé a badatelky v souvislosti s uplatněním moci v rodině (srov. např. Lukes 1974, Tichenor 2005)

upozorňují na to, že nejefektivnější uplatnění moci není často zjevné – manifestní, nýbrž bývá často ukryto hluboko pod povrchem, a je tudíž skryté „běžnému pohledu“. Některé společenské praxe jsou totiž lidmi brány za natolik samozřejmé a jsou natolik zakořeněny v ideologii a struktuře rodiny, že jsou prováděny naprosto automaticky, a jen zřídka jsou problematizovány. Zůstávají tedy zpravidla aktéry nereflektované a nestávají se předmětem jejich běžných hovorů (tamtéž).

Pokud jde o volný čas, tak ten se rodiče snaží trávit maximálně společně s malými dětmi. Olze do určité míry vadí, že manžel cítí takovou odpovědnost vůči rodině a uvítala by, kdyby manželé spolu mohli alespoň někdy trávit čas zcela bez dětí.

George a Gabriela

George a Gabriela jsou manželé, je jim 37 a 38 let. Mají sedmileté dítě. Gabriela se s Geogrem v péči o dítě střídala od půl roku dcery. Situaci vyhodnocuje jako velice náročnou, neboť vyžaduje velice strategické plánování. Jejich dcera je navíc dost nemocná, takže pro rodiče, kteří nemohou počítat s pomocí příbuzných (George je cizinec a Gabriela pochází z Moravy, kde žijí i všichni její příbuzní), bývá složité sladovat péči s prací.

„(...) Ten model (střídání – pozn. aut.) je jako docela dobrý, ale musí mít nějaký zázemí, musí mít nějaký backup. A pokud ho nemá, tak je hrozně křehké. Protože tam ve chvíli, kdy to dítě onemocní, tak potřebuje jako tu mámu nebo toho tátu. To jako je fajn. Ale pak ty období ty rekonvalescence... My do dneška jako předvádíme takový věci jako, že jeden z nás něco šušná doma, nebo, že prostě já jedu tady v sedm hodin večer do kanceláře, kde něco jako utvářím do deseti do jedenácti a tak. Protože třeba tady mám ten klid jako větší, nebo se víc soustředím na tu práci. To, že jako se přepnu z toho domácího a už pak nejdu dávat žádný obklady a nic. A to si myslím, že ten střídavej model je v principu dobrý. Umožňuje zapojení obou těch lidí (...).“ (Gabriela)

Oba manželé pracují a mají zhruba vyrovnané příjmy, oba se snaží starat o dítě, resp. se v péči o něj střídají. Nezvládnutí kombinace práce a péče nakonec vyřešili tak, že si „koupili“, jak to oni sami označili, babičku na dvě až tři odpoledne v týdnu. Georgie se zapojuje částečně do výkonu domácích prací. Gabriela se v rozhovoru prezentovala jako aktivnější z dvojice. Často i odpovídala místo manžela. Tato skutečnost mohla být způsobena i tím, že Georgie je cizinec, anebo tím mohla být výrazně spoluovlivněna.

Gabriela reflektovala některé výhody modelu, který realizují, když se snaží s Georgem rovnoměrně starat o svoje dítě.

„(...) Já si opravdu jako myslím, že to je dobrý. A že to je dobrý, ale asi ne taky pro každého. Ale jako přijde mi, že to je hrozně dobrý pro ty děti, který mají jako opravdu potom kontakt s oběma těma rodičema nějaký jako rovnocenně. Jako dcera (anonym).

aut.) fakt měla období, kdy máma říkala tomu, kdo byl doma, bez ohledu na to, kdo to byl. To byl ten člověk, kterej byl jako doma a poskytoval tu péči (...).“ (Gabriela)

Také v rámci tohoto modelu se otcové prezentují a jsou prezentováni svými protějšky jako „pečující otcové“ spíše než jako muži angažující se v domácnosti. Parita ve vydělávání peněz pak neznamena automaticky paritu v rozhodování ani paritu v organizaci rodinného života. Tato sféra v mnoha rodinách zůstává neustále doménou matek. Určité vyrovnanosti anebo spíše ke snížení nerovnováhy v dělbě péče a práce se v rodinách využívají vnější „zdroje“ pomoci – zejména ze strany babiček anebo najatých ženských sil.

Ukazuje se, že v některých oblastech praktického života (a to jak v modelu spolužitelství, tak modelu ženského žití) rodiče sice reflektují, že zde dochází k překračování, narušování či rozrušování hranic, které jsou tradičně vymezovány jako genderově specifické, ale zároveň zcela nemizí tendence zvýznamňovat aktivity vykonávané otcem v prostoru rodiny a domácnosti. Určitá praxe genderově nestereotypního jednání nemusí tedy vždy nutně vést k jejímu uchopení v takových výrokových schématech, která v symbolické rovině narušují genderovou hierarchii a zeslabují mužskou dominanci.

Zdroje nového modelu aneb jací rodiče, takové děti?

Z rozhovorů s rodiči vyplynulo, že mnozí z nich neměli žádný vzor pro své chování, který by mohli jednoduše napodobit. Pokud rodiče pocházeli z úplných rodin, pak většinou referovali o tradičním, resp. neo-tradičním uspořádání rodičovských rolí. To jinými slovy znamená, že otec byl v jejich orientační rodině považovaný a vystupoval v ní jako hlavní žitel, zatímco pracující matka byla vnímána hlavně jako pečovatelka a hospodyně, třebaže také pracovala. Málokdo z komunikačních partnerů a partnerek zmínil, že jejich otec měl k dětem blízko, dokázal se o ně běžně postarat a zapojoval se do výkonu zcela rutinních každodenních prací, které nenesou označení „mužské“.

Ti z komunikačních partnerů a partnerek, kteří pocházeli z modelu, kde se otec v rodině aktivně angažoval, byli toho názoru, že důležité pro volbu nekonvenčního uspořádání v jejich vlastní rodině je právě jejich předchozí životní zkušenost z období, kdy byli dětmi.

(...) Takhle, důležitý je podle mne, jak jsou vychovaní z domova, jak to vidí. Samozřejmě muž, kterej nikdy doma neviděl, že otec umeje nádobí a nebyl s nima doma, tak těžko se s tím bude dobře vyrovnávat. Ale já myslím, že ten vztah k tomu je naprosto jasnej, že musí vzniknout z rodiny. Pokud, a tohle to já naštěstí měl, protože jsem z výborný rodiny. Naši vždycky si navzájem pomáhali. Byli to vynikající rodiče a naučili

mě k tomuhletomu se postavit úplně normálně.“ (Sven, 37 let, VŠ, podnikatel, 2 děti, Praha)

Nejen Sven, ale také jeho manželka Sandra (40 let, VŠ, lékařka) pocházela z rodiny, kde se otec angažoval. Přijmout domněnku, že rodičovský model zcela jednoduše ovlivňuje budoucí podobu fungování rodiny dětí, ale zabraňuje skutečnost, že zpravidla ne všechny děti ze stejné orientační rodiny realizují nutně ve své vlastní, tj. prokreační rodině, model známý z dětství, jak to nakonec zmínil Sven na příkladu Sandřina bratra.

Sven: „(...) Já když vidím třeba svého švagra, který si sám nenatře ani rohlík s máslem, tak ten by to potřeboval (být doma s dítětem na rodičovské – pozn. aut.) jak prase drbání, aby pochopil. Ale on by to pravděpodobně stejně nepochopil, protože vyrostl takovým prostředím.“

Sandra: „Ale nevyrostl! Vždyť vyrostl ve stejném prostředí jako já!“

Sandra později na toto téma dodala:

„(...) Chováme se tak, jak jsme to viděli doma. Ovšem ale nechápu, proč třeba můj bratr, který viděl to samé, nechává všechno na ženě a věnuje se hlavně sám sobě....“ (Sandra)

Konverzace mezi Svenem a Sandrou odkrývá jednak různou percepci určité situace – tj. fungování Sandřiny orientační rodiny dvěma různými lidmi, jednak potvrzuje, že každé dítě nemusí stejná životní situace ovlivnit identicky. V této souvislosti je třeba vzít v úvahu, že rodina netvoří od okolního světa izolovanou jednotku a že určité představy o tom, jak by rodina měla fungovat, jaká je úloha toho kterého rodiče v ní apod., jsou součástí širších v dané společnosti, či spíše v jejích jednotlivých sociálních vrstvách sdílených představ o rodině a úloze rodičů i roli každého z partnerů v ní. Na realizaci určitého modelu má tedy nepochybně vliv referenční skupina, tedy to, jaké hodnoty, normy a očekávání sdílejí a hlavně i fakticky praktikují lidé, k nimž se daný aktér či aktérka vztahuje a poměřuje se s nimi.

Sven: „My máme tu výhodu, že žijeme hlavně mezi vysokoškolákama a ti se na tuhle věc (kdy otec byl s dítětem doma a i nadále se výrazně angažuje v rodině a domácnosti – pozn. aut.) většinou dívají pozitivně. Nebo nevím, jak bych to řekl. Já osobně jsem se s negativním hodnocením nesetkal.“

Sandra: „Většina našich známých má vlastně jakoby podobnej přístup, že se snažej jeden druhému pomáhat, protože jinak to nejde.“

Linda měla také tendenci vysvětlovat angažovanost svého manžela Lukáše v jejich vlastní rodině poukazem na jeho zkušenosti z orientační rodiny. Jak jsem ale již uvedla, spojitost mezi fungováním rodičovských rolí v rodině původu a rodině nové nemusí být

tak přímočará, jak se někteří komunikační partneři či partnerky domnívají. Spíš se dá uvažovat o tom, že zkušenost dítěte s nekonvenčním modelem vytváří pouze určitou potencialitu, která může, ale také nemusí být nakonec zrealizována. Výsledný model uspořádání rodičovských rolí v jejich vlastní (tj. prokreační) rodině nepochybně, anebo spíš s velkou pravděpodobností, vychází z postojů aktérů k uspořádání rodičovských rolí v rodině původu (tj. rodině orientační), kdy se dá modelově uvažovat o dvou základních postojích a s nimi souvisejícími typy jednání. Lidé buď akceptují to, co znají ze svého dětství, a chovají se pak především podle této zkušenosti neboli napodobují model rodičů (tzn. model nápodoby), anebo se naopak od něho distancují a svým chováním se ho snaží „negovat“ (tzn. model negace). Výsledný model uspořádání rodičovských rolí, realizovaný během určitého období života aktérů, vychází z akceptace určité možnosti uspořádání těchto rolí vůči možnostem jiným, kdy preferovaná možnost či možnosti bývají vyhodnocovány ke zcela konkrétním a mnohdy specifickým podmínkám jejich životů. Konkrétně pak vydělává-li matka více než otec a má-li pro ni práce navíc výrazný seberealizační rozměr, akceptují-li oba rodiče možnost nejednat v intenci tradičních rodičovských rolí, dokáží-li pro sebe únosně vymezit svou rodičovskou identitu jiným než konvenčním způsobem, pak se jim otevírá cesta k realizaci jiného než konvenčního modelu.

Jak nicméně ukazuje například případ Lindy a Lukáše, i když rodičovská dvojice preferuje určitou možnost, v jejich případě model sdílení možnosti pracovat, pečovat o děti i rovnoměrně participovat na chodu domácnosti, výsledná realita může být nakonec jiná. Nižší platové ohodnocení práce matky než otce vedla rodiče nakonec k realizaci spíše konvenčního modelu, kde otec je oním hlavním živitelem a matka pracuje na částečný úvazek, aby měla čas na děti i domácnost. Otec se pak věnuje dětem podle svých časových možností, na chodu domácnosti příliš neparticipuje, alespoň ne do té míry, která by byla pro Lindu uspokojující.

Jak upozorňuje Jonathan Gershuny společně s dalšími spoluautory (Gershuny et al. 2005: 658), matky v situaci, kdy pracují na trhu práce (obdobně jako otcové), mohou v zásadě dospět do tří, resp. čtyř modelových situací, pokud jde o dělbu domácích prací v návaznosti na kombinaci práce a rodiny:⁸⁷

1. Jednu z nich představuje situace loajality. Žena se stává loajální s obecným očekáváním, definujícím ženu v první řadě jako matku a hospodyně.⁸⁸

---

⁸⁷ Neboť muži, resp. otcové dětí, podle zahraničních (Bittman et al. 2003, Gershuny 2000 aj.) i podle domácích výzkumů (srov. Maříková 2006) dnes již participují více na péči o děti oproti minulosti, tj. generaci jejich otců, současných dědů.

⁸⁸ Strategie vedoucí k loajalitě ženy ale nakonec může vyústit v nespokojenost ženy, pokud se žena neidentifikuje s daným očekáváním a nepodaří se jí prosadit přerozdělení povinností tak, aby to vyhovovalo i jí.

2. Další situaci představuje vyjednávání o dělbě domácích prací, které ale s sebou nese potencionální možnost manželského anebo partnerského konfliktu v případě, že se dvojice není schopna dohodnout a učinit pro obě strany akceptovatelný kompromis.
3. Pokud se manželé či partneři v rámci páru nedohodnou ohledně kombinace práce, rodiny a přerozdělení domácích povinností, pak zažívají to, co autorský tým označuje jako „exit“ neboli odchod. V zásadě jsou možné dva odchody: jednak odchod ženy z trhu práce, jednak opuštění vztahu, který ženě nevyhovuje. V naší společnosti by pak odchodu z trhu práce odpovídala nejspíš volba strategie částečného úvazku.
4. Pokud dvojice „přežije“ situaci odchodu (ženy z trhu práce) a páry se nerozpadnou (neuskuteční se odchod od partnera), neznamená to, že nemůže dále docházet k vyjednávání o dělbě povinností v rodině a domácnosti, pokud již mezitím dvojice přece jen nedospěla k jejich egalitárnějšímu přerozdělení.

V kontextu toho, co bylo právě uvedeno, lze o Lindině situaci tvrdit, že sice akceptuje, že děti a domácnost jsou v první řadě její povinností, a volí strategii „ústupu z trhu práce“, když začíná pracovat na částečný úvazek, jenže v dané situaci stejně není příliš spokojená a má vůči svému manželovi určitá (zatím nenaplněná) očekávání. Otevřenou otázkou zůstává, jak tento příběh v tomto bodě nakonec dopadne.

„(...) Mně by třeba víc vyhovovalo, kdyby mohl Lukáš víc tak pomáhat s těma domácíma věcmi. Ty mě nebaví. Zase nejsem ten typ, že bych se v tom vyžívala. (...) Takže kdyby se to ještě vymyslelo nějak jinak, že bych nemusela většinu dělat já, tak bych byla radši.“ (Linda, 38 let, VŠ, 2 děti, specialista v neziskovém sektoru, Praha)

Preference určitého uspořádání v ideové rovině oběma partnery, ale nemusí vést k jeho faktické realizaci z důvodu intervence vnějších, těžko předvídatelných, nicméně chování jedinců značně limitujících okolností. Příkladem pak může být rodina Jana a Julie, kde Julie (36 let, VŠ, podnikatelka, t.č. na rodičovské „dovolené“), třebaže má tři děti, byla vždy živitelskou rodiny za situace, kdy se o ně staral její manžel. Důvodem pro toto řešení byl nejen její vyšší plat, ale především touha po seberealizaci v kombinaci s jejími zdravotními problémy. Jan (38 let, VŠ, invalidní důchodce) však v době péče o nejmladší dítě utrpěl vážné zranění v důsledku těžké autohavárie, a tak se Julie nakonec musela zapojit výrazněji do péče o děti.

Tazatelka: „Vy jste ze začátku, nebo když jsem tady byla před těma dvouma rokama, tak jste říkala, že jste nemohla nastoupit na mateřskou kvůli špatné páteři a teď de facto se o ty děti i staráte a jste na mateřský.“

Julie: „*Jak to jde , starám se. Přebaluje manžel, do kočárku dává manžel a on mi ho (malého syna – pozn. aut.) vždycky podá, já ho přenesu. Já se nemůže ohnout a on může nosit. Víceméně nám to akorát vyšlo (...).*“

Tazatelka: „*Jak vám vyhovuje tenhle způsob, protože předpokládám, že to musí být poměrně náročné.*“

Julie: „*Nevyhovuje, pořád vzpomínám, jak to bylo úžasné, když byl (manžel – pozn. aut.) zdravý. On vlastně teď neustojí vlastně ani kočárek (...) Jako je to organizačně složitější, ale dá se to. Už jsme si zvykli (...) Ale mám pocit, že mám na sobě naloženo strašně moc a unavuje mě to. (...) Už to mám dva roky v hlavě a už jsem z toho unavená.*“

Současná situace je Julií vnímaná jako „nedobrovolná“ změna. Nicméně Julie ani Jan nevidí žádné jiné, schůdnější řešení. Se svou situací jsou smířeni. Julie, třebaže je oficiálně na rodičovské, musí zároveň živit rodinu. A právě souběžné zvládání obou náročných úkolů, kdy jeden na ní spočívá zcela a druhý přinejmenším z poloviny, ji značně vysiluje. Uvedený případ je dokladem toho, že člověk musí někdy volit ze značně omezených možností, kdy navíc ani jedna z možných voleb nemusí být pro aktéry příliš optimální.

Jan: „*Já myslím, že oni v tom (že otec je doma s dětmi – pozn. aut.) vyrůstají, je jim to celkem jedno.*“

Julie: „*Já myslím, že děti v čem rostou, to považují za normální. že ještě to, oni to považují za zcela normální. I když teď jsem si vzpomněla, že na počítači jsem, tam bylo něco pro děti na nějakých stránkách a jak jsem tam seděla a tam se doplňovalo zvířátko a lidé kam patří. A já říkám, kam patří maminka a menší syn (anonym. aut.) probíhal okolo a říkal: ‚Do kuchyně!‘. To jsou ty genderové stereotypy (smích).*“

„*No, děti to vnímali celkem normálně (že se o ně stará také tatínek a že tatínek dělá domácnosti – pozn. aut.).*“ (Karolína, 43 let, VŠ, lékařka, 2 děti, české město)

„*(...) Ony (dcery – pozn. aut.) to berou tak, že je to běžný, že tatínek vaří a stará o děti. To jsem moc zvědavá, jak budou naše holky hledat partnery tedy!*“ (Tereza, 35 let, VŠ, pracovnice v médiích, 2 děti, Praha)

Většina rodičů podle toho, co zmínili ze svého dětství, měla zkušenost pouze s konvenčním rodičovským modelem a neměla tedy žádný bezprostřední „vzor“ pro své vlastní uspořádání. V případě svých vlastních dětí rodiče často reflektují, že ony vnímají jako „normální“ to, v jakém rodinném modelu vlastně žijí. Otevřenou otázkou zůstává, jaký to bude mít bezprostřední vliv na jejich vlastní budoucí život, včetně toho rodinného. Tato otázka představuje zároveň možný námět pro budoucí výzkumy.

5.3.3. Dělb domáćích prací

Dělba práce v domáćnosti a rutinní vykonávání nebo nevykonávání domáćích prací představuje nejen výkon určitých činností, ale odráží i to, jaké představy mají muži

a ženy o „svých“ genderových rolích a jaká jsou jejich očekávání vůči roli jejich protějšku (na toto téma viz např. Greenstein 2000, Hochschild, Machung 1989, Deutsch 1999). Z konstruktivistického pohledu pak sféra domácnosti a rodiny a do nich situovaných domácích prací, stejně tak jako starosti a péče o dítě představují takové sociální prostory a v nich vznikající situace, při nichž jsou jak vyjednávány, utvářeny a manifestovány genderové identity, tak sehrávány podle různých scénářů sociální role.

Rodiny si různým způsobem konstruovaly svou skutečnost ohledně toho, co kdo v rodině bude, případně nebude dělat, včetně zdůvodnění těchto skutečností. V některých rodinách muž kdysi v minulosti převzal a doposud mu zůstala na starost většina výkonu domácích prací (viz Oldřich či Karel), jinde muž v době rodičovské vykonával jen nejnutnější práce – a to ty, které bezprostředně souvisely s péčí o dítě (jako třeba Tomáš či Blažej), v dalších případech byl podíl na výkonu domácích prací v minulosti vyrovnanější oproti současnosti (například u Lindy a Lukáše), a konečně někde vyrovnaný zůstal i nadále (jmenovitě u Gabriely a Georga).

V některých vyprávěních byla dělba práce artikulována zcela konkrétně: bylo vymezeno, kdo co dělá, anebo nedělá – výkon domácí práce byl přiřazen buď jednomu, nebo druhému.

„My to máme rozdělený. Takže můj muž vaří a já zase třeba uklízím, peru. Máme zase babičku, která žehlí.“ (Karolína, 43 let, VŠ, lékařka, 2 děti, české město)

V některých rodinách se časem vytvořila jakási dělící linie mezi činnostmi, které vykonával muž a které žena. A tak v některých rodinách pak vařila pouze žena (jako třeba Vanda), jinde vařil převážně muž (jako třeba Karel nebo Sven či Tomáš). Někde dělala běžný domácí úklid žena (Karolína) a větší týdenní úklid muž (Karel), jinde to bylo naopak (jako v případě dvojice Luďka a Lady anebo Václava a Vandy). Aktéři se ale někdy distancovali od rozlišování prací na „ženské“ a „mužské“.

„(...) nemáme opravdu problém s nějakou dělbou práce, protože my to vlastně nerozlišujeme, co je mužská a co je ženská práce...“ (Beata, 45 let, VŠ, pracovnice v médiích, 2 děti, Praha)

Dělba práce v rodinách, kde si dvojice vytvářejí svou vlastní dělící linii mezi tím, co kdo dělá či nedělá, která je někdy i pohyblivá v čase, navozuje dojem recipacity a komplementarity. Aktéři v tomto případě často deklarují, že ta jejich dělba se neřídí obvyklým schématem, dělícím činnosti na práce „ženské“ a „mužské“. Co je pak tedy principem této dělby, na základě jakého pravidla, principu participace či „klíče“ k ní dochází?

Různé principy dělby domácích prací

Podrobnější pohled do jednotlivých rodin ukazuje, že Karel vaří, protože ho to baví a je za to druhými z rodiny oceňován, Bruno žehlí, protože je to „čistá práce“ a Hynek zase žehlil, protože ho to bavilo, zato vařil jen výjimečně.

„Niméně, když vařím, tak já si tam zapnu nějaký film, který znám. Znáš i ty repliky nazpaměť. Ale dělá mi to dobře. A teď se tam jakoby tak promenuju, vymejším třeba jim recepty, všechno, když je čas. Ale dělá mi to strašně fajn, že jim uvařím, oni to sní a řeknou, hele, to bylo fakt dobrý. Bylo to prima. To mi dělá pořád dobře, to ještě z toho mám takovej hezký pocit a zaplat' pánbůh, že mi to vydrželo ještě. Nevím, co se bude dít za pár let, jestli se dostanu do toho stádia, jako říkají ty ženský. Mě už to nebaví vařit a musím to dělat, protože to je povinnost. Zatím to nemám.“ (Karel, 43 let, VŠ, ředitel organizace, 2 děti, české město)

„Žehlení třeba jako mám rád. To je taková čistá práce.“ (Bruno, 39 let, VŠ, svobodné povolání, 2 děti, Praha)

I v některých dalších rodinách muži dělali obvykle to, co je bavilo anebo co jim až tak nevadilo dělat, za co byli druhými „chváleni“ – oceňováni. V tomto kontextu pak někteří muži nevnímají domácí práce jako nutnou povinnost, ale často spíše jako relaxační činnost a jako zábavu.

Na tomto místě se pro mne vynořuje otázka, zda oba partneři mají stejnou šanci uplatnit pravidlo „dělat to, co mne baví“, „dělat to, při čem já relaxuji“, „dělat to, za co jsem druhými oceňován/a“ apod., anebo zda uplatňování těchto pravidel má tendenci se vychylovat pouze jedním směrem a kterým: kdo je v nadřazené pozici toho, že si může vybírat, a kdo musí danou práci nakonec udělat nebo dodělat, protože to na něho „zbude“? Neboli, kdo se v dané relaci musí podřizovat a jak často?

V reakci na princip dělby podle toho, koho co baví, je možné uvést vnímání domácích prací Lindou:

„Mně by třeba víc vyhovovalo, kdyby mohl Lukáš víc tak pomáhat mně s těma domácíma věcmi. Ty mě nebavěj. Zase nejsem ten typ, že bych se v tom vyžívala. Mne třeba baví vařit, zabývat se jakoby zdravejma jídlama, ale je tam každé den ta povinnost. Tak to pak někdy se stává takovou jako rutinou. Je to nuda. Stejně tak jako ten úklid nebo já nevím. Žehlit jako, protože my prádlo třídíme a uklízíme, víš? Takže to kdyby ještě se to vymyslelo nějak jinak, že bych to nemusela většinu dělat já, tak bych byla radši.“ (Linda, 38 let, VŠ, specialista v neziskovém sektoru, 2 děti, Praha)

Linda na rozdíl od situace s první dcerou, kdy se s partnerem v péči o dítě i domácnost střídali, zůstala s druhým dítětem doma a s péčí o dítě „přibrala“ i starost o domácnost. Z jejích slov je zřejmé, že domácí práce ji neuspokojují, přesto je

vykonává, bere to jako nutnost, i když ideální stav představuje situace větší participace partnera, kterou označuje ve svém vyprávění tak jako mnohé další ženy (viz např. Karolína), stejně tak jako i někteří muži, za „pomoc“. Definice domácích prací jako „ženské“ práce/záležitosti/povinnosti/starosti apod. je silná a promítá se do sebedefinice jedinců. I když se jedinec definuje jako například osoba, která dělá domácí práce, nemusí být s výkonem této činnosti příliš identifikována. Sebedefinice – například ženy jako hospodyně – tak nutně neznamena sebeidentifikaci – s rolí hospodyně. Příklad Lindy dokládá, že žena si může udržovat určitý odstup od role, od výkonu činnosti, kdy se zároveň snaží přemýšlet o takovém řešení, takovém obsazení role hospodyně, které by jí osobně více vyhovovalo, případně je i realizovat.

Někde funguje dělba různých činností v rodině více na principu směny a reciprocity, nikoli tolik na principu jednostranné akceptace vs. druhostranné nutnosti. Tak je tomu třeba u Karla a Karolíny, kdy každý z nich dělá to, co ho „více baví“, anebo možná co mu „až tolik nevadí“.

„To už jsem vám říkal, před třemi lety, že pro mne odpadla ta věc učit se s těma dětma. Že to dělá manželka. A to je pro mě úžasná úleva. Já radši varím a nemusím se učit.“
(Karel, 43 let, VŠ, ředitel organizace, 2 děti, české město)

Mezi důležité principy dělby domácích prací v některých rodinách patří i pravidlo, že práci (u)dělá ten, kdo je doma, a tehdy, kdy je nutné práci vykonat (tedy jakýsi princip aktuálnosti a nutnosti pro toho, kdo je právě doma). Aplikace tohoto pravidla odkazuje na to, že dělba činností tak funguje (více) na zástupnosti a flexibilitě.

„Základní pravidlo platí, kdo má čas, ten dělá to, co je potřeba. Nějaké dělení mužské ženské je asi nějak jako zachováno. Ale jenom asi pojmově, protože jinak jako není problém, aby manžel zastoupil mne, nebo já jeho v takových těch běžných činnostech rodiny.“ (Olina, 31 let, VŠ, právnička, 1 dítě, moravské město)

V souvislosti s dělbou prací se ukazuje, že nejen možnost „dělat“ nějakou činnost (kdy si vybírají spíše muži než ženy), ale i možnost „odmítnout“ dělání nějaké činnosti, nemusí být zcela genderově neutrální.

Tomáš: *„(...) Nešlo mi praní, protože praní mě nebaví. To není tvůrčí činnost, to je prostě mechanická záležitost, kterou nenávidím. Ne, že bych to neuměl do té pračky dát, pověsit to, ale mě to nebaví, přiznám.“*

Tereza: *„To prostě dělat ne. Což je výhoda významná pro chlapa, že může říct, já to prostě dělat nebudu. Maminka na mateřský by asi těžko mohla říct: „Já prostě nebudu prát.““*

Konverzace mezi Tomášem a Terezou na téma domácích prací odhalila pozadí genderově nastavené dělby práce v rodině. I když muž na rodičovské dělal mnohé činnosti, zaměřil se jednak na činnosti nezbytně nutné (ty další „počkaly“ na partnerku, až přišla z práce domů), jednak na činnosti, které ho aspoň trochu bavily, resp. mu moc nevadily. Tereza pak zbylé práce dodělala. Uvědomovala si však „šíře nastavenou“, ale vlastně i jí akceptovanou nerovnost.

Konstrukce domácích prací jako činností, které má vykonávat spíše žena než muž, neboť je to primárně „její úkol“ a „její povinnost“, kdežto pro muže-chlapa výkon domácích prací představuje něco, co dělat může, ale nutně nemusí, je stále silná. Neobjevila se jen v případě této dvojice, ale i u některých dalších.

Přestože mnohé dvojice rétoricky ruší rozlišování mezi pracemi ženskými a mužskými, čímž se vytváří prostor pro děláním těchto činností i muži, bývají při dělbě uplatňovány takové principy, které muže upřednostňují, privilegují. Pokud dělba práce funguje podle tohoto základního pravidla, zůstává sférou moci, nikoli však sférou, kde se nutně uplatňuje moc ženy, kam by žena nechtěla muže „pustit“, nebo by mu bránila ve výkonu určitých činností, jak to zobecňují některé koncepce⁸⁹, ale naopak je v tomto případě spíše sférou uplatnění mužské dominance.

Na druhé straně je možné namítnout, že když Tereza chování svého manžela nakonec akceptuje, spolupodílí se tím na jeho „privilegizaci“, neboť je to ona, kdo mu výhodu poskytuje. Dostávám se tak k ústřednímu problému fungování moci, a to nejen v partnerských vztazích. Podle některých koncepcí – zejména marxisticky laděných, ale i například inspirovaných Weberovým pojetím – moc funguje ve své podstatě na „mechanickém“ principu, který je založen na silném jednosměrném působení a slabém odporu a projevuje se tlakem jedněch a útlakem druhých, mocí a privilegizací na straně jedné a bezmocí a znevýhodněním na straně druhé apod., kdy se skrytě předpokládá, že aktéři jednají jako racionální subjekty. Podle Michela Foucaulta (např. Foucault 2000) a z něj odvozených pojetí moci je třeba chápat moc jako nehierarchickou, kdy moc není vlastněna jako nějaký zdroj, je neredukovatelná na vlastněné zdroje a není asociovatelná jen se státem jako nejdůležitějším aktérem a reprezentantem moci, resp. jeho institucemi. Ve Foucaultově pojetí je moc spojována se subjektem jako místem, kde se jedinec stává ovládaným, podřízeným, kontrolovaným skrze disciplinární diskurzivní režimy.⁹⁰

---

⁸⁹ Viz problematika gatekeeping.

⁹⁰ Tyto diskurzivní režimy moci jsou pak neviditelně spojeny se systémy vědění. Foucault klade důraz na symbiotickou relaci mezi mocí (při utváření subjektu) a rezistencí vůči ní (ze strany subjektu), když vytváří koncept diskurzivně utvářeného subjektu. Symbiotický vztah mezi mocí a subjektem je pak odhalitelný, jak v individuální podřízenosti těm „zákonům pravdy“, které konstituují rozmanité diskurzivní režimy, tak v současně probíhajícím označování a identifikování (se) subjektu jako individua, což představuje momenty procesu utváření (sebe sama) (srov. Foucault 2000; Whitehead 2002:100-110).

Vrátím-li se zpět k úryvku z rozhovoru, je z něho zřejmé, že Tereza vnímá ženu jako někoho, kdo má méně prostoru chovat se svobodně, kdo nemůže tak jednoduše jako muž odmítnout výkon domácí práce či prací. I když to považuje za nespravedlivé, neboť žena nemá takovou výhodu, jakou má muž, situuje ženu do pozice toho, kdo není aktivní, kdo nevyjednává, kdo se podřizuje a kdo se nakonec smíruje.

Vyvstává otázka, co by se stalo, kdyby žena byla aktivní a usilovala o změnu? K čemu by v rodině došlo? Byl by muž ochoten vůbec vyjednávat? Pokud ne anebo pokud by vyjednávání nebylo z její strany úspěšné, došlo by k rozpadu vztahu? Anebo by se muž naopak přizpůsobil ženě? Jak by toto své případné přizpůsobení vnímal a interpretoval? Bylo by možné nalézt konsensus? V čem by asi spočíval?

Odlišné standardy domácích prací

Pokud je dělba vyjednána mezi partnery, tedy pokud jsou schopni se dohodnout, což deklarovaly mnohé dvojice, pak dělba práce není vnímána jako problém. Je vnímána jako ryze individuální záležitost dané dvojice, jako „jejich věc“.

V pojetí domácích prací u Pavla lze identifikovat „technokratický postoj“. Skutečnost, že domácí práce vykonávají stroje – nikoli člověk – dovedlo jej i jeho ženu k závěru, že jejich výkon vlastně nepředstavuje žádný problém. I když pro dvojice není mnohdy problémem to, zda se jedná o „ženskou“ či „mužskou“ práci, neboť toto jednoduché schematické dělení obvykle neakceptují ani aktivně neaplikují do dělby práce v rámci jejich domácnosti, přesto v některých rodinách vzniká „problém“ ohledně jiného standardu domácích prací, a to právě po linii genderu.

„U manželky je ta hranice toho, kdy vidí, že je uklizeno, poněkud jinak nastavená. Tak to holt zbude na ni, aby si to do tý lajny dostala, aby to zfinalizovala. Takže já uklidím takovej ten viditelný binec, vyluxuju, a pak něco dopucnout, vytrít, tak to je na manželce.“ (Pavel, 44 let, VŠ, manažer, 2 děti, Praha)

Může se zdát naprosto samozřejmé, že práci udělá anebo dodělá ten, komu vadí, že není provedena podle jeho/jejích představ – jeho/jejího očekávání. V této souvislosti ale není nepodstatné, že do nastavení těchto standardů se promítá „naše“ představa o tom, co, jak, kdy a s jakou frekvencí apod. má být či musí být uděláno spolu s tím, kdo by to měl u/dělat. Co však utváří tuto naši „individuální“ představu? Co je v jejím pozadí? Proč se identifikují právě s tímto a ne s jiným možným pojetím „standardu“ atd.? Jaké dopady má „mé“ pojetí – v tomto případě standardu domácích prací – na „můj“ život a jaké jsou dopady „mého“ pojetí pro ty ostatní, s nimiž žiji, s nimiž jsem v prostoru domova v každodenní interakci?

Z Pavlových slov vyplývá, že Patricie poměřuje jeho chování svou optikou, svým standardem, svou „osobní normou“. Ženina představa zde vystupuje jako to, co bývá označováno jako „benchmark“. Nicméně výsledkem není to, že by žena nutila muže dělat něco, co on nechce, když to on nepovažuje za důležité, nýbrž výsledkem je respektování jeho „osobního standardu“ a v konečném důsledku pak to, že žena nakonec danou práci vykoná či dodělá sama.

Je možné tvrdit, že tolerance partnerů se uplatňuje oběma směry, tedy jak v případě akceptace „představ“ či normy, kdy žena toleruje jiný standard muže a muž jiný standard ženy, tak v případě výkonu či nevýkonu činnosti, neboť žena nenutí muže dělat to, co on nevnímá jako nezbytně nutné. Totéž ale platí i opačně, kdy ani muž nenutí ženu dělat danou činnost anebo ji nezabraňuje ji dělat, a tak je to „jen“ na ní, zda práci udělá/dodělá či nikoli.

I když dvojice vnímá nastavení podílu na výkonu domácích prací jako spravedlivé, resp. neproblematické, je zjevné, že se muž a žena v rámci dvojice nedokázali dohodnout, do jaké míry mají být práce udělány. Otázkou zůstává proč. V daném kontextu se pak může vynořit nejen mnohé „morální“ otázky, testující to, co je dvojicí považované za spravedlivé či za „rovné“, ale také otázky techničtějšího rázu, tážající se po tom, kdy, jak často a v jakém rozsahu a proč je nutné danou činnost vykonat či vykonávat. Ale právě tyto otázky by se měly v genderově rovných vztazích stát předmětem vyjednávání a mělo by docházet k nalézání konsensu v odpovědích na ně s tím, že výkon činnosti by neměl systematicky zůstat na jedné jediné osobě. Jakkoli se může zdát, že tato osoba dělá činnost dobrovolně a že je to „její problém“, protože má „nějak“ nastavenou představu – svou normu –, nejedná se jen o „její“ individuální problém, protože na její práci a výkonu její činnosti jsou závislí i druzí lidé, v daném případě malé děti, anebo z ní mohou mít a mívají výhody, jako manžel, a to minimálně v tom smyslu, že tuto činnost nemusí vykonávat tak často nebo s takovou důkladností, v některých rodinách pak dokonce vůbec.

V případě jiné dvojice, Lindy a Lukáše, vadí nedostatečný výkon určité činnosti Lukášovi, který se snaží prosadit tu „svou normu“.

Lukáš: „*Já to popíšu, jako podle mého je problém u nás, Linda už to zmínila, ona nerada dělá domácí práce. A třeba nerada meje nádobí.*“

Tazatelka: „*A ty je děláš rád?*“

Lukáš: „*Já třeba luxuju rád. Jako nevadí mi to, ale nádobí to je (průšvih – pozn. aut.) u nás.*“

Lukáš: „*Kolikrát, když jsem byl doma, tak jsem schválně to udělal tak, aby, když Lucka přijde, tak byla myčka vyndaná, a dřez jako čistej, vyndanej. A ona si toho vůbec nevšimne, vždycky když je to obráceně, když je Lucka doma. Tak, já, když přijdu, tak je dřez plnej, a myčka plná... Ale někdo to nádobí musí z myčky vyndat. Já to furt vyndávám. A už teďka*

to schválně nevyndavám, protože to vždycky zůstane. Zůstane to jako v tý myčce, takže není místo, kam dávat to špinavý nádobí, no a hromadí se v dřezu...

Zatímco v případě Pavla a Patricie jiné nastavení standardu bylo prezentováno jako neproblematické, v právě uvedeném případě vznikaly a vznikají problémy, přerůstající někdy v konflikt. Dvojice Beata a Bruno sice nerozlišuje v dělbě prací na „mužské“ a „ženské“, ale to neznamená, že vždy dochází ke shodě v tom, co, kdy, kým a do jakého detailu má být uděláno.

Beata: „(...) Nemáme opravdu problém s nějakou dělbou práce, protože my to vlastně nerozlišujeme, co je mužská a co je ženská práce. Jenom máme problémy v tom, že manžel spoustu ženských prací považuje za zbytečné. Jako není to tak, že by něco nechtěl dělat, jako že to je pod jeho úroveň, ale má trochu jinak nastavenou, mužsky nastavenou tu hladinu toho, co je hygienický a co není hygienický a co je čistý a co není čistý a co je nutný a co není nutný. Ale takže já jsem nikdy neměla, s tímhle jsme, myslím, nikdy neměli problém, že v tom by vznikaly nějaký třenice...”

Bruno: „No tak já jsem takovej jako méně ortodoxní spíš jako, že teď řeknu své dojmy. Já mám takový pocit, že ženy spíš mají tak jakoby v hlavě nějakou představu jakoby visícího seznamu toho, co je zapotřebí udělat, aby to jako něco bylo v pořádku. Kdežto muži, bych řekl, že to vnímají spíš jako ad hoc, že jako mají ten seznam, ale spíš řeší tu situaci tak, jak nastává a nemají vlastně takový to odškrtávání toho všeho, co se musí udělat.“

Beata: „Jinak řečeno, nádobí se meje, když už není nic čistýho.“

Bruno: „Nebo když je potřeba.“

Beata: „Prádlo by se vypralo, to pračka vypere, protože, říká, že pračka je stejně uzpůsobená na jeho způsob uvažování, tak by se prádlo pralo, až by žádný nebylo asi.“

Tazatelka: „A co třeba žehlení, jaký s tím máte zkušenosti?“

Bruno: „No, tam to je v pořádku. Žehlení třeba jako mám rád. To je taková čistá práce.“

Beata: „To je jedna z prací, kterou manžel dělá. Žehlí a vaří. Ale jak bych řekla, výhoda tohohle přístupu je, že já samozřejmě přijdu domů, a okamžitě začnu křičet, že je tam strašnej nepořádek, a jak to, že tohle není hotový, a jak to, že děti nejsou oblečený. A takový. Ale zase na druhou stranu je pravda, že manželovi, když já nic neudělám, tak mu to nevadí. Já nejsem zrovna typ ženy, která lítá v kuchyni, já jsem od něj v životě neslyšela výčitku, že už jsme dávno neměli teplý jídlo.“

To, že mezi manžely nepanuje vždy shoda v nastavení „standardu“ vede k tomu, že Bruno dělá v určitém čase jen něco anebo jen do určité míry. I když mu nevadí, že žena něco neudělá, je, řečeno jinými slovy, vylíčen jako „tolerantní“, vzniká otázka, proč by to danou práci či práce měla dělat jeho žena, kdy by to měla dělat ona a proč vlastně Beata reflektuje, že by to měla dělat právě ona?

Opět se dostávám ke skutečnosti, že přestože dvojice vnímá jejich dělbu práce v rodině jako „neutrální“, jako nezohledňující „genderové nastavení“ práce na práce ženské či mužské, nemusí to nutně znamenat, že jejich nastavení dělby práce je genderově rovné, že v rámci dvojice nedochází jen k jednostranné akceptaci a toleranci, že zde nedochází k racionalizaci nerovnosti, kdy nerovnost není rozpoznána a není

vnímána a označena jako nerovnost, protože představuje situace, na něž jsme běžně zvyklí anebo jsem si na ně zvykli a které pak považujeme za zcela normální.

Už sám fakt, že téma rovnosti se v rozhovorech spontánně téměř neobjevovalo a rovněž problematika spravedlnosti byla přítomna jen sporadicky a spíše latentně, než že by se o ní hovořilo manifestně, může znamenat, že lidé považují určité skutečnosti za natolik normální a běžné, že unikají jejich reflexi, proto se nejspíš nestávají ani běžnou součástí každodenních hovorů. Může to ale také znamenat, že lidem se o těchto tématech s druhým/cizím/neznámým člověkem nesnadno hovoří, že tato témata tvoří jakési „soukromé tajemství“, které druhým – cizím lidem jednoduše nezpřístupňujeme.

Možné řešení výkonu domácích prací

Tereza: „(...) Maminka přišla domů, omdlela z toho bordelu tady okolo, z toho tvůrčího neladu a začala uklízet, prát, žehlit a tak a tak jsem se vysilovala a hroutila až do doby, kdy bylo Helence asi rok a půl, kdy jsem to absolutně – a říkám a konec a pořídili jsme si paní na úklid, se kterou jsme úplně děsně maximálně spokojení. Do dneška. A já si myslím, že k tomu chlapovi na mateřský je to prostě nutný. Protože to není fér to po něm chtít, on to prostě nemůže stíhat, takový ty čtyři věci naráz a člověk pobíhá po bytě a sbírá ty věci, zároveň myslí na to, že už kolik je hodin pro tu starší do školky, teď ještě jednou vyprat, ono to stihne, devadesát minut to pere, to akorát stihnu, to oni prostě nezvládají.“

Tomáš: „No, částečně. Z těch vašich pěti úkol, tak umíme dva takhle simultánně.“

Tereza: „Tak. A ta paní není zas tak náročná finančně věc. Samozřejmě jak kde.“

Tomáš: „No, počkej! To není věc, to je živá osoba!“

Tereza: „Fakt jo? (smích) Aby to nějak nabouralo, tak zas na něčem jiným ušetříte, ale pro ty nervy to stojí za to. Protože jinak má ta ženská čas akorát na to, aby uklidila, a já musím říct, že jsem se hroutila průběžně, periodicky po půl roce jsem se skládala, protože to se nedalo.“

Jedno z možných řešení vyplývá z právě uvedeného místa konverzace o domácích pracích mezi Terezou a Tomášem. I některé další dvojice vyřešily „problém“ domácích prací tím, že si najali někoho na domácí práce.

Tereza, která v úryvku hovoří odosobněně o sobě, hovoří tak i o paní, kterou si na úklid najímali a najímají. Z její strany se tak stává zřejmý odstup od výkonu domácích prací, který se projevuje distancí od osoby, která je vykonává (ji samotnou nevyjímaje). I když její konstrukce domácích prací ruší nutnost jejich výkonu ženou, která je součástí domácnosti, paralelně se tu objevuje představa neschopného muže, muže, který není disponován „schopnostmi“ zvládnout domácí práce (s čímž její partner souhlasí, protože ho to zbavuje povinnosti tyto práce vykonávat), kdy představa nekompetentního muže je doplněna představou jiné kompetentní ženy, najaté pracovní síly. Než riskovat konflikt, resp. jeho opakování až eskalaci, je pro dvojici výhodnější zvolit jiné –

z hlediska rovné dělby práce „únikové“ řešení v podobě ne příliš drahé ženské pracovní síly, tj. po „ženské“ linii.

Většina rodin se však jak v případě péče o děti, tak v případě domácích prací mohla spolehnout na své rodiče. „Problém“ dělby těchto aktivit v rámci rodiny je tak vyřešen na vrub prarodičů, tj. mezigeneračně, zpravidla, i když nikoli výlučně, prostřednictvím babiček.

5.4. Rodičovské role a genderové identity (nejen) v symbolické rovině

Jody Miller a Barry Glassner (Miller, Glassner 1997: 99) se domnívají, že rozhovor nemůže poskytnout zrcadlovou reflexi objektivní reality, jak se domnívají pozitivisté. Může však proniknout k významům, jež lidé přikládají svým zkušenostem a sociálním světům. Je prostředkem, jak zkoumat názory zkoumaných subjektů s tím, že tyto názory a interpretace mají kulturně uznávaný status skutečnosti. Lidé nekonstruují pouze svá vyprávění, ale celé sociální světy, kdy cílem, nejen tohoto výzkumu, je rozkrýt, jak sami lidé /aktéři/ utváří právě to své vidění světa. Tento proces „rozkrýtí“ zahrnuje porozumění tomu, jak konkrétní lidé definují svou životní situaci, jak ji rozumí a hodnotí, nejen jak ji popisují. Konstrukce právě jejich sociálního světa je součástí každodenních interakcí, ve kterých coby lidé porovnáváme a hodnotíme prostřednictvím symbolů různé události, jevy, aktéry, jejich kompetence, schopnosti, charakterové vlastnosti, práva a povinnosti, jejich prestiž apod., prostřednictvím jazyka. Ten, jako jedna z forem symbolického vyjadřování, jež vytváří intersubjektivní realitu, se neustále proměňuje. Užití jazyka v rámci sociálních interakcí jedinců mezi sebou představuje dynamický proces, neboť to, co lidé říkají jeden druhému (a sobě samým), ohraničuje, co je reálné a co je očekáváno v jejich vztazích apod. Jazyk tak má nejen funkci reprezentace reality, ale sám i plní funkci konstrukce této reality, neboť děláme to, co říkáme tím, že (a jak) to říkáme (srov. Austin 2000).

Z právě uvedeného je zřejmé, že i když je nepochybně důležité, jak lidé jednají, není to důležité „samo o sobě“, nýbrž právě v kontextu toho, jak jednání sami aktéři, ale i jiní lidé rozumí, co dané jednání pro ně znamená, neboli jak jej zvýznamňují, a proč zrovna daným způsobem.

To, že v některých rodinách se rodiče snaží svým faktickým jednáním docílit vyrovnanější dělby péče a domácích prací, označují mnozí z nich za „přirozené“ a „normální“. Jimi použité strategie jsou v zásadě dvojího druhu. Jednu reprezentuje snaha o relativně vyrovnaný objem času, spojená s určitou specializací činností, chápána na bázi reciprocity, druhá pak je postavena na oboustranné schopnosti zvládat

ve stejném rozsahu určité činnosti, neboli na principu zástupnosti a apriorní genderové nespecifičnosti rolí.

„(...) Já osobně si myslím, že ženská nedisponuje žádnou zvláštní vlastností navíc oproti chlapovi, aby činnosti v domácnosti musela dělat čistě ona, jelikož chlap na to není vybaven. Tak to není. Takže všechno můžou dělat oba dva, je to pak už jenom na nich. Protože tradičně je to tak, že uklízí nebo vaří jenom ženská, ale to je věc pohledu. A když to tak někdo má zařízený, mně to osobně nevadí, je to jejich věc, když jim to oboum vyhovuje. Ale já to vidím-, mně je sympatický tohleto, že ten podíl dělají oba dva. Takže u mne to není otázka toho, že někdo je muž nebo žena. Je to spíš otázka toho, kdo jak je, dejme tomu, vytíženěj, to je to asi nejpodstatnější.“ (Pavel, 44 let, VŠ, manažer, 2 děti, Praha)

Mnozí rodiče ale vidí častěji jako zástupné své rodičovské role – tj. roli pečovatelskou, výchovnou, roli „baviče“ anebo partnera/partnerky ve hře, organizátora či organizátorky volného času dětí, významného blízkého dítěte apod. než roli „hospodyně“, pro níž v češtině neexistuje ani odpovídající mužský ekvivalent.

Otázka rovnosti a spravedlnosti v nastavení péče a neplacené práce a s nimi související odpovědnosti byla nicméně rodiči v rozhovorech explicitně zmiňována spíše zřídka. Z toho usuzuji, že toto téma není nejspíš tématem, které by aktéři „usilovně“ řešili ve svém všedním životě, anebo pokud jej řeší, pak nejspíš nepatří k tématům, jež by byla v hovorech probírána často a dominovala jim. Je ale také možné, že toto téma lidé, účastníci se daného kvalitativního výzkumu, nepovažovali za nutné či důležité v rámci rozhovoru se mnou nebo jinou tazatelkou, coby třetí osobou, spontánně nastolit, až na několik málo výjimek.

„(...) Takže kdybych to mohla vrátit zpátky (a nemusela tolik pečovat, jak je tomu v současnosti – pozn. aut.), tak bych se asi zachovala jak takový ten hnusný mačistický chlap. (smích) Ne, že bych vyžadovala doma kompletní servis, ale Jan se staral vlastně jenom o děti. A protože jsem si vždycky myslela, že je to hrozně nespravedlivé, když ženská má domácnost a děti, všechno. (...) Já si totiž myslím, že když je na mateřské chlap, tak nedojde k tomu, že by chlap dělal většinu věcí, že je to jen spravedlivěji rozděleno.“ (Julie, 36 let, VŠ, podnikatelka a na rodičovské „dovolené“, 3 děti, moravské město)

Tereza: *„Ale když přestupoval na tohle zaměstnání, tak musel slíbit, že už s dalším dítětem na mateřský nebude.“*

Tomáš: *„Že potřetí neotěhotním.“*

Tereza: *„V podstatě je to ekvivalent toho, jako kdyby nastupovala máma od dvou malých dětí a oni ji přinutili slíbit, že už nebude mít třetí dítě. Což je na druhou stranu hezká rovnoprávnost.“*

„(...) Takže v tomhle (co „smí“ vůči dětem dělat maminka a co tatínek – pozn. aut.) bych řekla, že jsme zastupitelný. A asi i to, že prostě každý si může víc budovat i tu svojí

profesi, víc, než kdyby jeden zůstal s těma dětma dlouhou dobu doma. Takhle jsme si to teda rozdělili téměř spravedlivě.“ (Zuzana, 37 let, VŠ, 2 děti, právnička, Praha)

Na přímou otázku ohledně chápání rovnosti a nerovnosti mezi rodiči v rodině jsem pak dostala následující odpovědi. Konkrétně Daniel kladl důraz na „hledisko individuálních odlišností“. Podle něj pak rovnost vychází ze vztahu a povah partnerů, a proto u každého páru bude rovnost představovat jiné rozdělení činností i odpovědnosti mezi partnery. Nerovnost je pak podle Daniela vymezena v opozici k rovnosti – jako její negace. Důležité z jeho pohledu je, aby toto rozdělení bylo postaveno na svobodné vůli obou stran, na oboustranně akceptovatelné dohodě neboli na vzájemném konsensu.

„(...) Vyžaduje to samozřejmě kompromisy tam, kde se překrývají oblasti jejich zájmů. Pokud jsou ústupky vynucené a kompromisy větší, než je pro jednoho přípustný, tak ten vztah nebude vnímat jako rovný.“ (Daniel, 38 let, VŠ, pracovník v soukromé firmě, Praha)

Daniela, obdobně jako třeba i Patricie nebo Linda, definuje rovnost výčtově. Konkrétně v pojetí Daniely se rovnost rovná směsici partnerství, tolerance, lásky, pochopení, pomoci a zdravého sebevědomí. Nerovnost pro ni reprezentuje vyvyšování se, využívání druhého člověka, závislost, mindráky, vydírání, manipulace. Definice „spravedlivého“ pak podle Daniela a Daniely vychází z přirozených schopností a možností každého z rodičů, z respektu k práci a zájmům každého z nich.

Linda obdobně jako Daniela chápe rovnost také jako partnerství, úctu, toleranci k odlišnosti, pochopení, podporu a nerovnost jako převažující moc na jedné straně, podvolení, potlačení, nucení do stereotypních rolí. Nerovnost vnímá také tehdy, je-li jeden rodič dlouhodobě výhradně „vně“ rodiny (aktivní spíše venku, mimo, v práci) a druhý dlouhodobě „uvnitř“ rodiny (doma), zejména pokud to jednomu z nich tak nevyhovuje.

Nestejně rozdělení povinností není rodiči vnímáno nutně jako „nerovné“ a „nespravedlivé“, pokud jej chápou jako „komplementární“ a vyvážené, co do vynaloženého času a udíleného významu, a pokud to oběma stranám vyhovuje. Souvisí to s nadefinováním povinností rodičů v rodině a mírou identifikace s nimi. Pokud jsou určité povinnosti v rodině designovány hlavně jako „úkol“, „záležitost“, „povinnost“, „odpovědnost“ apod. jednoho z rodičů (stereotypně matky), a ne jako „věc“ obou, a pokud daná osoba tuto definici akceptuje, jedná podle ní, identifikuje se s takto nadefinovanou rolí a je v ní spokojená, pak tato situace nebývá danou aktérkou či aktérem chápána jako „nespravedlivá“. Jestliže při vyhodnocování otázky „rovnosti“ a „spravedlnosti“ dělby péče, práce, odpovědnosti apod. ženy, resp. v tomto případě matky poměřují angažovanost svého partnera spíše vzhledem k jiným mužům, resp.

otcům, nikoli nutně k sobě – tedy v rámci páru, kdy kladou jiné (tj. vyšší) nároky na sebe coby ženu a jiné (nižší) na svůj protějšek coby muže, reprodukuje tím genderově stereotypní optiku a akceptují odlišnost jejich úkolů a rolí v rodině i mimo ni. Je pak pochopitelné, že výslednou situaci nevnímají jako „nerovnou“ a „nespravedlivou“.

Někdy v rámci rodiny vnímají nerovnost v rozdělení povinností senzitivněji matky než otcové (např. Linda vs. Lukáš), jinde je tomu přesně naopak.

„Na manželce je nyní starost o chod domácnosti více než na mně, takže mi to rozhodně připadne nespravedlivý. Rád bych manželce pomáhal víc, to určitě. Ale o většinu času mě připraví velmi náročná pracovní doba a několikahodinové každodenní dojíždění do práce, často i o víkendech. Jsem tedy nespokojený, ale protože žiji rodinu a den má pouhých 24 hodin, těžko s tím mohu něco nadělat.“ (Milan, 37 let, VŠ, 2 děti, svobodné povolání, české město)

Třebaže Milan nyní plní roli hlavního živitele, není s ní plně identifikovaný. Kdyby si mohl zcela svobodně vybrat, raději by se zase věnoval dětem a rodině. Milan se proto snaží angažovat se jak v péči o děti, tak i o domácnost. Milan je stoupenec „genderové rovnosti“ a „demokratického vztahu“ mezi partnery. Podle něj je totiž důležitá rovnoprávnost a schopnost dohodnout se na určitém rozdělení rolí, které vyhovuje oběma partnerům. Monika pak rovnost spatřuje ve vztahu k právům a povinnostem rodičů vůči svým dětem. Jak konkrétně ale budou rodiče fungovat a nastaví svůj rodičovský vztah, záleží i podle ní na schopnosti se dohodnout.

Respekt k individuálním odlišnostem v rámci rodičovského páru se v případě Pavla spojuje s respektem k rovnosti příležitostí, práv a zodpovědnosti. Nerovnost je z jeho pohledu produktem společnosti, tlaku, který je na rodiče vyvíjen tam, kde se ve společnosti vyznává tradiční model. Tento otec upozorňuje rovněž na to, že nerovnosti související s tradičním modelem jsou obsaženy v některých legislativních normách – například v ranějším odchodu žen do důchodu, do nedávné doby existující možnosti být na rodičovské pouze pro ženy apod. On osobně proti genderovým nerovnostem tohoto druhu bojuje. Kdysi senzitivně a s emotivním nábojem reagoval na skutečnost, že společnost či přesněji určitá média ignorují muže na rodičovské, když jeden z pořadů veřejnoprávní televize se jmenoval (a stále jmenuje) *Sama doma*.

„No, kvůli tomu nesnáším pořad Sama doma. Jelikož jsem byl SÁM DOMA. Tak jsem tam chtěl zatelefonovat. Za a) nejsem sama, ale sám. Notabene nejsem sám, ale s dítětem. Takže když potom slyšíte tu komunikaci, tak každý mluví jen o tom matka, matka, matka...“ (Pavel, 44 let, VŠ, manažer, 2 děti, Praha)⁹¹

---

⁹¹ Citace z rozhovoru provedeného v roce 2003 pro účely studie *Podpora využívání rodičovské dovolené muži* financovaného z prostředků MPSV ČR (GK MPSV-01-93/03). Tehdy bylo Pavlovi 41 let.

Patricie při vymezování rovnosti pak klade důraz opět na schopnost se dohodnout v rámci páru. Rovnoměrnější rozdělení povinností a úkolů vidí jako nutnost, aby se vůbec kombinace práce a rodiny dala v páru zvládnout. Rozdělení péče a práce v rodině tato dvojice vnímá jako vyrovnanou, anebo spíš jako dostatečně vysokou z mužovy strany. I když vyznávají zástupnost, v rodině funguje určitá specializace činností. Otec se stará každý den během pracovního týdne hlavně o děti (viz doprava dětí ze školy a školky), o vaření pak nejen od pondělí do pátku, ale také o víkendu. V jeho kompetenci ale již není úklid, žehlení, nákupy oblečení či jiných potřeb pro děti. Mezi kompetence matky kromě právě zmíněných patří také správa rodinných financí.

Naopak v rodině Sandry a Svena není rozdělení prací podle nějakého „mustru“, takže oba v rodině a domácnosti dělají to, co je právě potřeba. Nevnímají rozdělení práce na „moje“ vs. „tvoje“ práce.

„U nás každý dělá to, co je potřeba. Neexistuje ‘moje’ – ‘tvoje’ práce.“ (Sandra, 40 let, VŠ, lékařka, 2 děti, Praha)

Třebaže o sobě rodiče hovoří jako o vzájemně zástupných, Sandra si je vědoma toho, že větší příjem rodině zajišťuje právě ona. Reflektuje určitou náročnost této role, sílu závazku v tomto směru vůči rodině, a určitou „nespravedlnost“ pak tato žena pociťuje právě v otázce živitelství, které na ní spočívá výraznou měrou.

Jestliže nerovná dělba práce, případně péče a povinností s nimi spojovaných pak není nutně rodiči v rodině zvýznamňovaná jako nespravedlivá, pak rovnost v dělbě určitých úkolů a povinností neznamená, že v jiné oblasti nemůže být reflektována nerovnost této dělby, která je aktérem či aktérkou vnímaná jako „nespravedlivá“ zejména tehdy, cítí-li na sobě výlučnou zodpovědnost za zabezpečení daného úkolu či povinnosti.

Výpovědi rodičů k tématu rovnosti a spravedlnosti nejsou jednak vždy konzistentní v případě téhož jedince, a rodiče se v páru také vždy nutně neshodnout ve svých percepcích. To, co považuje za rovné či vyrovnané a spravedlivé jeden, se nemusí krýt s optikou toho druhého z nich. Sice častěji téma rovnosti a spravedlnosti v rozhovorech spontánně nastolovaly ženy než muži, ženy také častěji reflektovaly nerovnost či nespravedlnost v nastavení práce, povinností a odpovědnosti, nicméně výše uvedený případ Milana a Moniky dokládá, že je možný i opak. V tomto ohledu záleží na „definici situace“, resp. na individuálních očekáváních a na tom, do jaké míry se tato očekávání z pohledu toho kterého jedince daří naplnit. Pokud jsou očekávání v rozporu s realizovanou praxí, pak jedinec pociťuje nespokojenost a danou situaci vnímá jako „nespravedlivou“ apod.

5.4.1. Komunikace mezi partnery

Protože stejně tak důležité je to, jak spolu lidé komunikují, nejen o čem komunikují, a protože jedním z cílů výzkumu bylo také odhalení produkce rovnosti anebo re/produkce případných nerovností během vlastní komunikace mezi manželi či partnery (srov. Reinharz 1992: 41-42), zaměřuji se v následujícím oddíle právě na způsob komunikace partnerů mezi sebou a užití jazyka v jejím rámci.

Nepotvrdilo se, že by v rozhovorech s partnery vždy dominoval muž, bral si první slovo, při dokončení své odpovědi se obracel na ženu s dotazem, co si o probíraném tématu myslí anebo co by k němu dodala, jak se to výrazněji projevilo u rodičovského páru Hynek a Hedvika anebo i u Václava a Vandy.⁹²

Společné v případě obou párů bylo i to, že otcové měli tendenci prezentovat se v rozhovoru jako ti „lepší“ z rodičovské dvojice, jako ti, kdo péči o dítě zvládají či zvládali „úspěšněji“ apod. Například když Hynek přebaloval malého, rok a půl starého syna, mezi manželi proběhla krátká diskuse na téma hygienických dovedností jejich dvou dětí. Starší syn, s nímž byl Hynek kdysi doma, v tomto věku již běžně zvládal „chození na nočník“.

Hynek: „Protože jsem s ním byl doma já.“

Hedvika: „Jak to! Vždyť jsem ho to naučila přes Vánoce, když jsem byla doma!“

Hynek: „No jo. Vlastně jo. Ona je na ty děti daleko přísnější než já.“

Václav: „Tak samozřejmě, já jsem úplně bezvadnej, to není problém (...)“

Vanda: „(...) A hlavně je to o tom, že vím, že mají sto procentní péči a tohle vždycky říkám všem, když se mě někdo na to ptá. Tak už jsem to řekla dvakrát. Opravdu se jim věnuje mnohem víc, než bych se jim věnovala já. Protože bych přemýšlela, kdy budu dělat, co budu dělat. Ale oni se sbalí a jdou na hřiště, jdou si hrát. (...) On je natolik pečující otec, takže opravdu veškerá péče jde dětem. Holčám se věnuje celý den. (...) Rozdílný přístup muže je v tom, že mnohem víc dává péče dětem. Já jako žena bych mnohem víc přemýšlela, jestli teda dneska náhodou nemám umýt okna, což prostě ty děti mají mnohem větší péči takhle“.

Někdy se muž snažil dávat přednost ženě, aby se mohla vyjádřit jako první k nastoleným tématům rozhovoru. Bylo to v případech, kdy muž již někdy poskytl rozhovor na téma jeho pečovatelského otcovství, jako tomu bylo třeba v případě Karla a Pavla. Oba muži měli zpočátku tendenci nechávat cíleně prostor své partnerce, aby se k situaci jejich rodičovského a rodinného modelu mohla vyjádřit. Jejich postoj je podle mne možné vyhodnotit spíše jako projev zdvořilosti a tolerance než projev nadřazenosti a blahosklonnosti. Komunikace mezi oběma partnery během rozhovoru totiž jinak probíhala se vzájemným respektem, obě strany si dávaly prostor pro vyjádření své

---

⁹² Viz i terénní poznámky k provedeným rozhovorům.

zkušenosti, obě strany dvojice byly schopny bez problému diskutovat a vyjadřovat své názory k probíraným tématům.

Jiný případ pak reprezentují ty situace, kde se muž stavěl zjevně do pozice někoho, kdo vlastně ani neví, co k tématu říci anebo se ani příliš nechce vyjadřovat (jako často Lukáš), kdo se cítí nejistě a neví, co na otázku říci apod., jako to bylo někdy patrné u Jana anebo i Daniela. Muži se v situaci dotazování na rodinný život nemusí cítit vždy „komfortně“. Zpravidla to bývá tehdy, udržují-li si určitý odstup od rodinného života a emocionality s ním spojovanou (srov. Seidler 1996). To ale příliš nekoresponduje s oběma případy, kdy oba muži sami sebe prezentovali a i jejich partnerky je vnímaly jako pečující a angažované otce, kdy s otcovskou praxí tohoto typu se pojí právě emocionalita, empatie a podobné charakteristiky. Neschopnost či neochota těchto mužů se otevřít a volně hovořit na dané téma mohla nejspíš mít zcela jinou příčinu. Nepochybně nelze podcenit to, že se tito otcové nemuseli cítit příliš příjemně, měli-li hovořit o skutečnostech, které mnozí z nás považují za záležitosti soukromého charakteru, před třetí, navíc neznámou osobou, která je navíc i jiného „pohlaví“ než oni (srov. Schwalbe, Wolkomir 3003).

To by jen potvrzovalo, že výzkumný rozhovor, třebaže výzkumnice či výzkumník usiluje o to, aby probíhal v prostředí, které si komunikační partneři a partnerky sami zvolí,⁹³ a snaží se jej vést tak, aby se podobal co nejvíce běžné komunikaci, představuje vždy „umělou“ situaci (srov. Kvale 2009). V tomto smyslu nelze podcenit interakci mezi osobou, která je v pozici tazatele či tazatelky, a druhou stranou, kdy přes všechnu snahu o „vyrovnanost“ a respekt tazajícího se k dotazovaným, zůstává tato situace nerovnovážná. Kromě toho každá výzkumná interakce je jedinečná a danému člověku v danou chvíli nemusí z nějakého důvodu vyhovovat, být mu příjemná apod. A právě ona „umělost“ situace a možná převaha (v tomto případě) výzkumnice nemusí být některým lidem příjemná, a vysvětluje jejich určitou zdrženlivost a neochotu participovat na rozhovoru, odhlédnu-li od možnosti, že by se mohlo jednat o málomluvného jedince, který nemá příliš potřebu komunikovat verbálně s druhými lidmi (srov. tamtéž).

V případech některých dvojic byla patrná tendence ženy hovořit za muže, referovat o jeho chování v době, kdy byl doma, o událostech, které muž zažil apod. Tato situace se v realizovaném výzkumu objevovala častěji než situace opačná. Některé ženy tak vystupovaly jako expertky na rodinný život – konkrétně Beata, Tereza, Vanda, ale i Julie, která k tomu však byla vybíduta svým manželem, jenž se stavěl do pozice toho,

---

⁹³ Za čímž se skrývá nevyslovený předpoklad, že jim jimi zvolené prostředí bude vyhovovat více, než kdyby bylo stanoveno striktně stranou provádějící výzkum.

kdo si nepamatuje, co se vlastně odehrálo a kdo v tomto smyslu není (zcela) kompetentní na téma minulosti rodinného života hovořit.

Tazatelka: „Kdybyste měl říct, jak vás změnila péče o děti, jak vás změnilo to, že jste nastoupil na tu rodičovskou dovolenou?“

Jan: „Tak to by měla spíš říct manželka než já, já nevím (smích). Navíc já už jsem na mateřské několik let, takže já už si nepamatuju, co bylo před tím (smích).“

„Dostal nabídku na tu práci, takže nebylo to úplně přesně čtyři roky, ale nějaký měsíc před tím to ukončil, protože jsme sehnali v podstatě práci, která nám vyhovovala časově. Bylo to na ranní směnu, takže tam nebyl nějaký problém potom s vyzvedáváním dcery (anonymizováno) ze školky.“ ((Vanda, 31 let, SŠ, vedoucí, 2 děti, moravské město)

Matky v rámci společného rozhovoru rodičovské dvojice mluvily zpravidla častěji a déle na probírané téma než otcové. To potvrzuje, že tyto ženy, i když nezastávají výlučně roli primární pečovatelky v rodině, jsou, zřejmě díky možným odlišnostem v jejich socializaci (Chodorow 1978, Giddens 1999 aj.) schopny hovořit otevřeněji o rodinném životě, vztazích v rodině apod. Jiné vysvětlení by mohlo pramenit z faktu, že matky, i když fakticky o dítě nepečují jen ony anebo převážně jen ony, zůstávají často organizátorkami, manažerkami rodinného života, vykonávají více mentální práce související s výchovou dětí, neboli shánějí rady a informace ohledně péče a výchovy, pamatují na různé „věci“ (oslavy narozenin kamarádů a kamarádek apod.), zajišťují kontakty dětí s jejich vrstevníky atd. Rodinný život proto nejspíš pojmají komplexněji i do větších detailů než muži a registrují i další „věci“ v porovnání s muži.

Podle Deborah Tannen (srov. 1994, 1995) ženy a muži patří k odlišným jazykovým společenstvím, mají odlišný styl komunikace i odlišné cíle komunikace, hovoří různými „genderlekty“ (srov. Renzetti, Curran 2003: 180). Tato badatelka na základě svých výzkumů tvrdí, že ženy hovoří jazykem důvěrnosti a vztahů a tento jazyk i „slyší“ během komunikace, zatímco muži podle ní hovoří jazykem postavení a nezávislosti a opět „slyší“ ten „svůj“ jazyk. Jiné badatelky ale dospěly k jiným zjištěním, která zpochybňují právě řečené (stanovisko Tannen). Například Mary-Jeannette Smythe a Jasna Meyer (1994) našly jen málo odlišností v komunikaci mužů a žen. Komunikační vzorce obou genderů jsou podle nich ovlivněny řadou situačních faktorů, včetně „pohlaví“ osoby, s níž komunikace probíhá a kontextu probíhajícího rozhovoru. Na druhou stranu se nedají popřít určité rozdíly v každodenní komunikaci žen a mužů, které odráží rozdíly mezi životními zkušenostmi těchto skupin, jejich společenské postavení, moc apod. (srov. Renzetti, Curran 2003: 181).

5.4.2. Repertoáry rodičovských rolí

Pokud rodiče referovali o svých vlastních schopnostech a vlastnostech, které se pojí s výkonem rodičovské role, pak byli nejednou schopni překonat genderově stereotypní optiku. Matka nebyla vždy nutně považována za tu „emociálnější“, ale byla označována i za „přísnější“, „racionálnější“, „eruptivnější“ apod., zatímco otec za toho, kdo je „samaritán“, je tím „trpělivějším“, „starostlivějším“, „úzkostlivějším“ apod. Někde byl za autoritu, za toho, kdo děti disciplinuje, případně trestá, považován otec, jinde matka. Ukazuje se tak, že při reflexi reálné praxe mohou být muž-otec a žena-matka vnímáni jako osoby s nestejnými, resp. rozdílnými vlastnostmi a schopnostmi, s rozdílným chováním k dítěti či s rozdílnými dispozicemi k výkonu domácích prací, kdy při percepci této rozdílnosti není nutně uplatňována genderově stereotypní optika.

V tomto případě *repertoár individuálních odlišností* vychází nikoli z obvyklé genderové stereotypizace (tedy odlišnosti pojímané jako rozdílnost na základě „příslušnosti“ ke dvěma základním skupinám vymezených pohlavím), nýbrž z percepcie individuálně odlišných vlastností, schopností a dovedností.

„(...) Jsem přesvědčenej o tom, že mezi mužskejma a ženskejma je dost rozdílů, aby je to mohlo svým způsobem v uvozovkách předurčovat k nějakým životním rolím. Když se ale od vobecnýho pohledu přiblížím ke konkrétním jedincům, jako sme třeba my dva, tak už to tak jednoduchý není. My máme spoustu typickejch rolí jakoby prohozenejch anebo si je prostě předáváme podle potřeby.“ (Daniel 38 let, VŠ, zaměstnanec soukromé firmy, 2 děti, Praha)

Přestože otcové (i matky) byli v některých momentech schopni uvažovat a pojímat svou pečovatelskou zkušenost genderově nestereotypně, kdy navíc neuvažovali ani v intenci diferencí, ale naopak hovořili o „podobnosti“, „identičnosti“ otce a matky (*repertoár podobnosti*), tendence vymezovat či srovnávat se navzájem na bázi odlišnosti až rozdílnosti byla nicméně v rozhovorech zřejmá a svědčí o síle uvažování tohoto typu.

Rodiče totiž často v rozhovorech odlišovali sebe od ostatních jako muže či ženy, resp. otce a matky (nutno podotknout, že včetně mne coby tazatelky anebo i jiných výzkumnic v této roli), a jen zcela výjimečně použili výraz indikující jinou percepci reality – neutrální pojem „rodič/e“, anebo pojmy vyjadřující konfúzi dichotomického pojetí jako „táta-máma“, „máma-táta“, „tatinka“, „mamínek“ apod.

V mnoha případech tak během rozhovorů s rodiči zůstávala zachována hranice mezi otcem a matkou, ženou a mužem při vymezování těchto kategorií. Jak však uvádí Robert Connell (Connell 1995: 68), protikladnost k feminitě tvoří jádro existence maskulinity. Z tohoto hlediska vymezování se pečujících otců během rozhovoru vůči matkám, pojmání mužů jako protikladných vůči ženám konzervuje genderově tradiční

optiku, kdy tento *repertoár stereotypních genderových rozdílů* napomáhá konstruovat genderové identity obvyklým způsobem.

Někdy však pojetí otce jako zásadně odlišného od matky mohlo být v rozhovoru narušeno, když se proměnilo v kontextu otcova vyprávění. Například Jan se v průběhu rozhovoru snažil cíleně zdůrazňovat diferenci mezi sebou a matkou. Přestože o děti, částečně i domácnost, po většinu dne i týdne pečoval převážně jen on, prohlašoval na různých místech rozhovoru:

„Myslím, že otcovská a mateřská role u nás je normální. To, co má dělat otec, dělá otec, co má dělat matka, dělá matka. (...) Roli mám jako tu otcovskou, to u nás není nějak jaksi pokřivené. Jo, ale jak říkám, já se vyloženě starám o děti, nosím, chodím, jo, vozím, tlačím kočárky do kopců.“ (Jan, 38 let, VŠ, invalidní důchodce, 3 děti, moravský venkov)

Jan se vnímal jako „normální“ otec, protože dělá to, co otec má dělat, což v jeho pojetí znamená, že vystupuje jednak jako autorita, jednak jako „fyzicky zdatná“ a „silná“ osoba. Když však při vymezování mateřské role prohlásil: *„No, mateřská role, u nás. Když se něco stane, tak dítě utíká spíš k tatkově, že. Nevím, no“*, z obsahu jeho slov i tónu hlasu byly znát určité rozpaky až bezradnost. Možná si v tomto momentě sám uvědomil, že funguje i jako „maminka“, a jeho sebepojetí jako klasického autoritativního a fyzicky silného otce bylo narušeno. Pohled otce na sebe sama v tomto případě nevyzněl zcela konzistentně.

Genderově stereotypní repertoár se opírá o zdůrazňování rozdílů mezi matkami a otci, ženami a muži na bázi pohlaví, na bázi biologických daností a často blíže nespecifikované „přirozenosti“.

„Samozřejmě, že ano. Už tím, že každý byl vychován jinak a protože je známo, že muži a ženy fungují na jiném principu, protože se od sebe liší tím, že žena je žena a muž je muž.“ (Monika, 30 let, VŠ, pobírá rodičovský příspěvek, 2 děti, české město)

„Přece každé jedinec má k podobným otázkám (kdo je podle něj dobrý otec, dobrá matka – pozn. aut.) naprosto jedinečnej přístup a jakékoli generalizování je podle mého názoru proto zcela nesmyslný. Otec je schopnej bez problémů plnit převážnou většinu rolí, společností kladených na matku a naopak.“ (Milan, 37 let, VŠ, 2 děti, svobodné povolání, české město)

Někdy stereotypněji uvažovaly spíše matky než otcové, jak je zřejmé nejen z právě uvedených citátů z rodiny Moniky a Milana, ale z jiných provedených rozhovorů (např. v rodině Daniela a Daniely), jindy tomu bylo přesně naopak (viz rodina Kamila a Charlotty). Komunikační partnerky a partneři ale nehovoří vždy konzistentně, resp. nepoužívají jeden jediný typ diskurzu, resp. repertoáru, takže se dá uvažovat i o tom, že

existuje *repertoár genderového mixu*. V podání rodičů se jedná o mix generalizací, jež mají charakter genderové stereotypizace a respektu k individualitě toho kterého z rodičů.

Osobně se domnívám, že se dá jen stěží předpokládat, že dva jedinci budou naprosto identičtí anebo velice si podobní co do emocionality, racionality, zcela konkrétních vlastností, schopností i dovedností. I když díky charakteru socializace, která zpravidla probíhá stále spíše odlišně než shodně v případech hochů a dívek (srov. Smetáčková 2006, Jarkovská 2009), se dají mezi muži a ženami předpokládat určité odlišnosti, bylo by naivní domnívat se, že tyto odlišnosti jsou konstantní a že určité vlastnosti či schopnosti určitého typu se vyskytují pouze u jedinců téhož „pohlaví“ a absentují u těch „druhých“. Některé výzkumy na téma rozdílnosti či podobnosti mezi muži a ženami naopak dokládají, že rozdíly uvnitř jednotlivých skupin jsou větší než rozdíly mezi těmito skupinami (srov. Epstein 1988).

I rozhovory z tohoto výzkumu potvrzují, že dva jedinci žijící v páru disponují spíše nestejnou mírou určité vlastnosti, schopnosti či dovednosti, a rozhodně se nedá tvrdit, že určité vlastnosti, schopnosti či dovednosti by měly jen ženy a muži nikoli a naopak. Fakt, že někteří muži odmítají vykonávat některé práce (konkrétně domácí práce) anebo neregistrují, že je nutné je vykonávat, nepramení z odlišných dispozic či z jejich „neschopnosti“ je dělat, jako spíše z možnosti je nedělat, zůstává-li na úrovni páru daná činnost definovaná především či výhradně jako záležitost ženy – a samozřejmě to platí i naopak. Repertoár genderových diferencí (stereotypních genderových rozdílů) pak napomáhá udržovat separaci světa mužů a žen, kdy tato separace podporuje reprodukci mužské dominance a mocenské pozice v rodině v případě, že otec je v rodině tím, kdo si vybírá, co dělat bude a co nikoli, kdy otec má možnost se distancovat od provádění každodenních, časově náročných a monotónních aktivit, které jedincům zpravidla neskýtají pocit uspokojení, kdy otec nepřijímá plnou odpovědnost za výkon určité činnosti a vyvazuje se z organizace chodu všedního dne a mívá zpravidla i více volného času než matka.

5.4.3. Genderové identity rodičů

Podle Anthonyho Giddense (Giddens 1998) i některých dalších autorů (srovnej Beck, Beck-Gernsheim 1995, Bauman 2002) období pozdní modernity vytváří podmínky k tomu, aby sociální aktéři a aktérky přebírali větší zodpovědnost za utváření své identity oproti obdobím historicky předcházejícím. Identita jedince tak v současné společnosti představuje reflexivní projekt, který je výsledkem reflexivních představ člověka o jeho vlastní životní biografii, zohledňujících osobní preference. Nicméně

skutečnost, že lidé mají v soudobé individualizované společnosti větší svobodu při volbě a utváření své vlastní identity, představuje zároveň závazek, neboť zodpovědnost za případné selhání reflexivního projektu utváření identity je primárně přesunuta na bedra individuálních aktérů a akterek. Současně však to, že osobní identita člověka je utvářena více než kdy v minulosti aktérem samým, neznamena, že vzniká zcela libovolně bez vazby na „vnější“ sociální svět a jeho „pravidla“, neboť je tvořena v interakci s určitým dominantním hodnotovým a normativním rámcem v genderovaném socio-kulturním kontextu.

Proces utváření identity člověka v současné společnosti spíše než „hladký“ a bezproblémový proces představuje proces ambivalentní, proces plný dynamiky i možných „zvrátů“, které mohou zahrnovat přehodnocování dosavadní životní zkušenosti i zcela jinou (než dosavadní) reflexi sebe sama. Není proto náhoda, že někteří autoři a autorky v kontextu utváření genderové identity jedince hovoří o „maskulinitách“ či „feminátách“ v tranzici (Butler 1990, 1993, Daniel, Schoene 2007), o „kutílských“ či „kolážovaných“ identitách poskládaných z „mužských“ i „ženských“ vlastností, kdy jak identity osob, tak i jejich činnosti nejsou jednoduše „závislé“ na tělesném pohlaví daného jedince, ale spíše souvisí s kontexty, v nichž se odehrávají a které jsou samy (doposud) genderované (Šmausová 2004: 1-4). V konstruktivistické perspektivě je rodičovství, speciálně pak otcovství, pojímané jako nepředvídatelná identita, která je průběžně přebudována a reinterpretovaná podle toho, jak se jedinec setkává s novými okolnostmi, výzvami anebo překážkami (Daly 1995: 25).

Příběhy některých otců a matek v analyzovaném výzkumu pak poukazují na složitost vztahu mezi osobní preferencí, genderovou normou a genderovou identitou. Na straně jedné se osobní preference může dostat do konfliktu s převládající genderovou normou a obvykle chápanou a konstruovanou genderovou identitou, na straně druhé jiná než konvenčně realizovaná praxe nemusí nutně vést k tvorbě genderově nestereotypní identity. Z tohoto pohledu produkce nových genderových identit, stejně tak jako reprodukce normativních genderových identit, nemůže být chápána pouze jako vymezování se v jazyce, nýbrž i jako žitá vztahová zkušenost, která nezbytně zahrnuje proces vyjednávání v interakcích jedinců mezi sebou (srov. McNay 2003).

Pokud zkušenost otců s každodenní péčí o dítě vede k redefinici pečovatelské práce jako aktivity, jejíž výkon je pro muže, resp. otce, akceptovatelný, co to znamená z hlediska utváření jejich genderové identity? Promítá se zkušenost otců s pečovatelstvím do jejich „jiné“ sebereflexe? Jednou z ústředních otázek, vynořujících se při výzkumu otcovské pečovatelské praxe, je tak otázka po konstrukci genderové identity těchto mužů.

Je-li identita otce chápána jako stále probíhající a neukončený proces, pak není bez zajímavosti sledovat, jak je tato identita produkováána, resp. konstruována v průběhu rozhovoru s rodiči, jak v něm otcové sami sebe „představují“, kam sebe v sociálním prostoru umisťují v porovnání s dalšími aktéry – s jakými skupinami a nakolik se identifikují a vůči kterým se naopak vymezují, distancují se od nich, stejně tak je zajímavé sledovat, jak jsou otcové vnímáni svými ženskými protějšky.

Kromě žen se pečující otcové v rozhovorech srovnávali s jinými muži či otci, když se vůči nim vymezovali jako vůči těm „ostatním“ mužům, jako „chlapům, co chodí do hospody“, co „nepečují o děti“, co jsou „jednostranně zaměřeni na práci“ či „kariéru“, anebo na „vydělávání peněz“ apod. Odlišnost mezi pečujícími otci a „druhými“ muži či otci byla postavena na reflexi jinakosti jejich chování. Nový přístup otců k výkonu otcovské role byl dáván do kontrastu k „tradičním“ mužským, resp. otcovským aktivitám.

Konstrukce otcovské identity u skupiny „otců na plný úvazek“ nebyla v době jejich intenzivní péče o dítě vázaná na výkon práce a roli živitele. Skutečnost, že v dané době nebyli tito otcové v roli živitele, si pak často racionalizovali. Hovořili o tom, že jim „nevadí“, že v danou chvíli nevydělávají, že nejsou v pozici živitele, neboť si situaci nadefinovali jako reciproční, jako směnu pečovatelských za živitelství, a nevnímali tudíž ani žádnou „finanční závislost“ na své partnerce. Spolupečující otcové pak zpravidla propojovali obě roviny, když se považovali jak za spolupečovatele, tak i spoluživitele. Jejich sebepojetí představovalo v danou chvíli mix „starého“ s „novým“, když kombinovali roli spoluživitele s aktivnější participací v rodině. Někteří zahraniční autoři v této souvislosti hovoří o hybridní maskulinitě (srov. Tereškinas, Reingardienė 2005: 6).

Část otců sebe sama považovala za „muže pro rodinu“, tedy za muže, kteří dávají přednost rodině a svým dětem před prací, kdy toto vymezení v jejich vyprávění bylo spojováno s pozitivním významem. Pokud však tito otcové během rozhovoru přešli do roviny, kde zmiňovali, že „netrpí krizí osobnosti“, „nemají problém“ s tím, že nejsou živiteli svých rodin, necítí se být „ohroženi jako muži“ apod., pak tuto polohu jejich sdělení lze vnímat jako zaujímání obranné pozice vůči dominantní normě otcovství, jako reflexi možného zpochybnění role otce coby živitele rodiny, s níž se pojí důraz na aktivitu, výkonnost, úspěch, schopnost prosazení se, agresivita apod. (srov. Navrátil 2008: 44).

Když se otcové vztahovali k jiným mužům, pak je obvykle chápali jako „ty ostatní“, jako „běžné“ apod. To znamená, že se vůči nim vymezovali jako ti „jiní“, jako „ne-běžní“, a tedy jako „vybočující“ od „běžného“, jako „neobvyklí“. Z podtextu některých výroků otců bylo možné pochopit, že jejich pojetí sebe sama je spojeno

s příděchem výjimečnosti až nadřazenosti, kdy se považovali za „pozitivní odchylku“. Tento typ jejich sebereflexe byl někdy zesilován reakcemi okolí vůči nim. V situacích, kdy je otcům vyjadřován obdiv, kdy jsou označováni druhými za „hvězdu“ (na pískovišti jinými maminkami), za „sexy“ (známými i neznámými ženami), za „borce“ (v okruhu svých přátel) apod., kdy chování těchto mužů je druhými (včetně vlastních partnerek) evaluováno pozitivně nejen v relaci k ostatním mužům, ale také k ženám, pak v tomto kontextu pečovatelské otcovství může představovat pro muže další možné pole úspěchu. Je-li úspěch považovaný za důležitý atribut hegemonické maskulinity (Connell 1995: 70), pak ani pečovatelské otcovství nemusí nutně vést k alternativní konstrukci maskulinit(y) a zeslabovat její stávající dominantní typ.

Nicméně nejeden z pečujících otců sebe sama vnímal jako senzitivního či senzitivnějšího muže-otce (v relaci k jiným mužům), pro kterého je sice pečovatelská aktivita (běžně asociovaná s feminitou) akceptovatelná, který však „jinak“ zůstává „mužem“. Jejich pojetí „pečujícího otce“ v sobě tak obnášelo jakýsi mix „mužství“ a „ženství“, spíše než zcela nový pohled na sebe sama. Tato identitní poloha je zřejmě pro muže sociálně „únosná“ a vnitřně akceptovatelná.

Někteří otcové pak uplatňují v situaci péče o dítě výrazně tradiční optiku na sebe coby muže, resp. otce, obecně pak na mužství a ženství či otcovství a mateřství. To, že pečují, vnímají spíše jako důsledek situace, kterou oni sice vědomě a svobodně akceptovali, nicméně v „životně standardní situaci“ (z hlediska zdravotního stavu dětí nebo zdravotního stavu jejich partnerky apod.) by nejspíš primárními pečovateli nebyli. Tito otcové o sobě hovořili ve standardně zavedených termínech odpovídajících spíše diskurzivní praxi, konstruující tradiční maskulinitu (tj. jako o „fyzicky silnějším“, jako o tom, kdo je pro děti „autoritou“, před kým mají „respekt“ apod.). A tak ani situace, kdy je otec doma s dítětem a pečuje o něj, nemusí nutně vést k redefinici „tradiční“ maskulinity, k jiné konstrukci jeho genderové identity.

Otcové i matky zmiňovali někdy negativní reakce jejich blízkého okolí na jimi realizovanou rodičovskou praxi. S pozitivním ohlasem se pak setkávali spíše muži než ženy, které byly častěji ve své roli pracující matky malého dítěte v lepším případě okolím pouze ignorovány, jinak negativně stigmatizovány a labelizovány jako „divné“ či „krkavčí“ matky. Na druhé straně se ale ani ony samy příliš nesnažily zviditelnit se vně své rodiny a okruhu nejbližších lidí, prezentovat sebe a svou novou životní zkušenost jako pozitivní a úspěšnou. Z rozhovorů je zřejmé, že některé z žen mají v práci ostych hovořit otevřeně o vzniklé životní situaci a jejím řešení. Svým mlčením tak zneprůhledňují a zneviditelnějí alternativní rodinnou i osobní životní strategii a svou sociální zkušenost mimo prostor soukromí. V pozadí tohoto jejich postoje se může skrývat obava nebo snaha vyhnout se stigmatizaci. Jak dokládají příběhy některých žen,

jejich kolegyně byly schopné nepřímými narážkami konfrontovat mateřství pracujících matek malých dětí s tím „správným“ - pečovatelským mateřstvím, které je spojováno s představou „intenzivního starání se“ matky o „tak malé“ dítě. Některé z participantek výzkumu tím vlastně byly nepřímo označeny za „krkavčí matky“ (jako Patricie či Tereza) (srov. i Janoušková, Sedláček 2005).

„Já jsem byla strašně šťastná, že jsem v práci, ale tak extrémně šťastná, že to jakoby přehlušilo ty pocity (mateřské – pozn. aut.). Ale kolegyně vám nedají zapomenout. Kór, když si vystavíte fotku na stole. A pak přece jen ty pocity viny se šroubujou, jsem měla několikrát takový záchvaty, tak jsem jela za holkama a pak jsem seděla u dceřiny (anonymizováno aut.) postýlky a řvala jsem bez jakéhokoliv racionálního důvodu a koukala jsem se na to spící miminko (...).“ (Tereza, 35 let, VŠ, pracovnice v médiích, 2 děti, Praha)

Na druhé straně i pro některé muže bylo nesnadné „vyjít“ se svou jinou životní zkušeností mimo důvěrně známý prostor soukromí a demonstrovat ji vně – ve veřejném prostoru - právě proto, že se obávali zpochybnění své maskulinní identity, toho, aby nebyli nařčeni z ne-mužství, tedy aby nebyli označeni za „babu“ apod. (viz např. Hynek). O obavě ze zpochybnění mužství hovořili častěji otcové z lokalit či prostředí, která jsou více (genderově) konzervativní (viz např. některé oblasti Moravy či některá pracovní prostředí) než z prostředí s větší mírou anonymity, nižší mírou sociální kontroly a větší mírou tolerance (viz Praha, větší města obecně, svobodná či umělecká povolání).

Matka není v rozhovorech rodiči nutně pojímaná jako „primární pečovatelka“, ani jako ten „hlavní rodič“. Zejména v rodinách, kde otec byl a zůstává výrazně zaangažovaný na péči o dítě či děti, je často zvýznamňován jako ten „lepší“, a v tomto smyslu i jako „důležitější“ rodič než matka dítěte. Jak se ženy-matky s touto redefinicí vyrovnávají?

Provedené rozhovory potvrdily, že pro matky nebylo vždy snadné zvládnout situaci, kdy o dítě nepečovaly jen ony anebo převážně ony. Mnohé matky zažívaly pocity nejistoty (zda se rozhodly správně), prožívaly pocity viny (že nepečují o malé dítě anebo že o něj nepečují dostatečně), trpěly počátečními frustracemi, než se na danou situaci adaptovaly. Reakce tohoto typu dokládají, že matky se ne vždy snadno srovnávají s dominantní normou „intenzivního mateřství“, postavené na přesvědčení, že pro dítě je nejlepší co nejdelší výhradní péče matky (srov. Kremer 2007), obětování se pro něj (Kiczková 2011).

„(...) Ale samozřejmě, že to (pracovat a nebyť doma s dětmi – pozn. aut., přinášelo pro mne velký stresy. Protože když jsem odcházela, tak děti plakaly.“ (Beata, 45 let, VŠ, 2 děti, pracovnice v médiích, Praha)

„Řekla bych, že jako mne jako matku asi odsuzovali víc jako tu, která dává přednost kariéře před dětma (...).“ (Vanda, 31 let, SŠ, vedoucí, 2 děti, moravské město)

Odchod matky zpět do práce v době, která nepředstavuje obvyklou délku pobytu matky doma s dítětem (u nás v rozmezí tří až čtyř let), znamená pro mnohé ženy ztrátu jistoty a základního bezpečí spojeného s rolí matky – tedy někoho, koho dítě potřebuje, kdo dítě miluje, zabezpečuje jeho základní fyzické a citové potřeby, stará se o jeho dobro apod. (srov. Bowlby 1951). Mohou se proto u nich objevovat pochyby, zda jsou ještě „dobrou matkou“ anebo, zda ji za „dobrou matku“ považuje jejich bezprostřední sociální okolí. Přepouští-li matka místo primární pečovatelské osoby svému protějšku, vnímá to nezřídka jako ztrátu podstatné části své femininní identity a zároveň jako ztrátu pocitu jistoty. Snaží se proto dokázat sama sobě i svému partnerovi a blízkému okolí, že roli mateřské osoby dostojí i v pozici, která neumožňuje trvalý kontakt s dítětem, nicméně umožňuje jí být stále spolupečující osobou. Obhajuje před sebou i ostatními, že dítě tím, že se mu nevěnuje právě matka, netrpí, ba právě naopak, že má dokonce více péče a lásky, než by tomu bylo v opačném, resp. „standardním“ případě.

„(...) Já si vůbec výčitky žádný nedělám, protože vím, že dostanou stoprocentní péči a tu péči, kterou by měly ode mne mají úplně stejnou od manžela. Nejsou vůbec odstrčeny, ba naopak. Mají té péče ještě víc, protože, když se vrátím, tak se jim to snažím ještě vynahradit a manžel se jim věnuje celý den. Takže nemůžu říct, že by byly odstrčeny... (.. .) Když se vrátím, tak se snažím aspoň s dětma jít ven, a snažím se jim věnovat, aby necítily žádnou újmu, že jim maminka chybí (...).“ (Vanda, 31 let, SŠ, vedoucí, 2 děti, moravské město)

Někdy matky musely nabýt jistotu, že otec péči o dítě zvládne (jako např. Karolína, Patricie, Beata). Tato situace nebyla prosta prvků kontroly a uplatňování moci ze strany matek. V praxi se to projevovalo tak, že matky například volaly z práce domů, aby se přesvědčily, zda je vše v pořádku a jak otec péči o dítě zvládá. Některé matky měly tendenci otci radit, jak má o dítě „správně“ pečovat apod. Nevnímalý otce jako dostatečně kompetentního pečovatele. Když ale matky nabyly jistotu, že otec péči zastane, změnila se i praxe, vypovídající do té doby o obraně „toho jejich“ teritoria. Jiné matky ale v rozhovorech naopak deklarovaly, že měly jistotu, že jejich muž péči zvládne, chápaly jej jako dostatečně kompetentního pečovatele a prezentovaly svůj přístup k péči ze strany otce jako „bezproblémový“.

Odchod žen do práce byl nezřídka spojován s jejich seberealizační touhou. Výkon placené práce mimo hranice domova tak má pro některé z oslovených žen velký a nezastupitelný význam, představuje pro ně důležitou oblast seberealizace a svobody (kde si žena může dělat, co chce, věnovat se tomu, co ji baví, a nikoli tomu, čemu musí apod.). Tyto ženy prokazují schopnost vnímat jinak svou i partnerovu roli nejen

v rodině, ale i ve společnosti, schopnost jinak tyto role utvářet a hrát – nevnímat je jako soubor nutně daných, rigidně definovaných očekávání, vytvářejících základ pro jediné možný způsob jednání. Jsou pak zpravidla schopny i jinak konstruovat svou identitu, jejímž základem není nutně jen mateřství či šířeji péče o „druhé“ blízké osoby, ale je jím i práce mimo rodinu. Tyto ženy pak vnímají práci a rodinu jako naprosto rovnocenné a komplementární součásti svého života, což se odráží v jejich pojetí sebe sama coby pracující matky.

Skutečnost, že matky v reverzním modelu uspořádání rolí byly, a některé i po návratu otce na trh práce zůstávají, živitelkami rodin nebyla v rozhovorech s rodiči téměř vůbec zvýznamňována. V rámci partnerské dvojice bylo ocenění adresováno spíš směrem od žen k mužům než naopak. Zatímco otcové byli pozitivně ohodnoceni za své pečovatelské rodičovství a i oni sami se za to oceňovali (viz výroky typu: „Jsem dobřej, co?“, „No, jsem přece úžasnej!“), matky se zpravidla ze strany svých partnerů nedočkaly pozitivního ohodnocení za živitelství. Muži tuto schopnost své ženy často zcela ignorují anebo ji vnímají jako samozřejmost. Na rozdíl od matek, otec, který prokáže schopnost pečovat o malé dítě, se dostává do role „hrdiny“. Matka, která zvládne uživit rodinu, bývá svým okolím blízkým sociálním okolím (vyjma partnera) v lepším případě vnímaná jako „divná matka“, pokud není přímo označena za matku „krkavčí“ (srov. Janoušková, Sedláček 2005, Šmídová ed. 2008: 61).

V tomto kontextu lze tvrdit, že když dva (rodiče různého pohlaví) dělají totéž, není to totéž. Právě uvedená analýza dokládá, že takto probíhající evaluací jednání otců a matek dochází k reprodukci „nestejného ohodnocení stejného“ (jednání), k udělování nestejného významu za tentýž typ výkonu v přímé souvislosti s genderem (srov. Lorber 2005). Tento přístup založený na rozdílném hodnocení jednání otců a matek v identických životních situacích navíc zcela opomíjí fakt, že matky, které jsou v roli „hlavního živitele“ (resp. hlavní živitelky), přesahují tuto roli tím, že se do péče o děti zapojují více než „tradiční otec“, neboť se o dítě snaží i nadále pečovat navíc kromě spoluúčasti na zabezpečení chodu rodinné domácnosti.

6. Závěr

Vstup mužů, resp. otců do sociálního prostoru, který byl historicky nadefinovaný jako ženská sféra a který v naší společnosti zůstává konvenčně stále ještě vnímán v první řadě jako oblast uplatnění žen, jejich sociálních kompetencí apod. (srov. např. výzkumy *Naše společnost, ISSP 1994 a 2002* aj.), může být spojen s nejistotou, s nově se vynořujícími problémy a těžkostmi, ale také s novými možnostmi a perspektivami, jak to prokazují výsledky právě uvedené analýzy kvalitativního výzkumu. Ve fázi, kdy lidé mají malé děti, může dojít ke změně převládajícího neboli konvenčního uspořádání rodinných rolí, jak dokládají kromě této práce i některé zahraniční a domácí studie na toto téma (srov. např. Hochschild, Machung 1989, Coltrane 1996, Brandt, Kvande 1998, Deutsch 1999, Nentwich 2007, Maříková, Radimská 2003, Nešporová 2005, Maříková, Vohlídalová 2007, Šmídová et al. 2008).

Co se však v rodinách, kde se otcové o své malé děti (ve věku do tří, maximálně čtyř let jejich věku) začínají starat více, než je u nás běžné⁹⁴ (jsou v roli primárního pečovatele anebo rovnocenného spolupečovatele), odehrává, pokud jde o re/produkcí genderu, genderových vztahů včetně vztahů genderové rovnosti a nerovnosti? Jak zkušenost otců s péčí o nejmenší dítě ovlivňuje uspořádání rolí rodičů v následující etapě jejich života, kdy se otcové vrací zpět na trh práce? Jak aktéři v těchto životních obdobích vnímají své každodenní jednání, tj. rovinu praxe, a jak ji prezentují v rovině symbolické prostřednictvím jazyka? Co rodiče svým každodenním jednáním druhým lidem „sdělují“, jak jej sami zvýznamňují? A jak tomuto jednání a jeho zvýznamňování „rozumí“ ostatní?

Analýza dat z rozhovorů prokázala, že proces pronikání mužů-pečujících otců do sféry soukromé je procesem ambivalentním z hlediska dopadů na genderovou rovnost, a to jak ve fázi jejich aktivní péče anebo víceméně rovnocenné péče o malé dítě, tak i ve fázi následné.

Pečující otec nabourává představu o tom, že muž péči o dítě nezvládne, představu mužské „tvrdomi“, „necitlivosti“, „odstupu od druhých“ apod., což je spojeno jak s narušením představy vzdáleného otce živitele, tak s narušením představy matky jako

---

⁹⁴ Analýza kvantitativních dat z výzkumů *Rodiče 2005* a *Proměny 2005*, realizovaných v roce 2005 v SOÚ AV ČR prokázala, že i když dochází ke generačnímu posunu v chování otců a i když se v rámci rodinného (a životního) cyklu snižuje disproporce mezi časem věnovaným dětem oběma rodiči v období, kdy matka po ukončení rodičovské „dovolené“ začíná zase pracovat na trhu práce, časové rozdíly v péči o děti nicméně přetrvávají a jsou zpravidla i nadále značné. V prostředí naší společnosti se na péči o nejmenší děti podílejí nejvíce mladší otcové a otcové vzdělanější, převládajícím modelem, a tedy dominující praxí je však „ne-pečovatelství“ (viz Vohlídalová 2007).

jediné vhodné pečovatelky. Zatímco směrem k muži dochází k postupné legitimizaci toho, že muž může o dítě pečovat, hodnocení žen, jako pracujících matek malých dětí, vyznívá pro ně méně příznivě. Oba rodiče se setkávají s ohodnocením toho, co kdo z nich dělá anebo nedělá, které se pohybuje na škále od pomyslného mínusu do pomyslného plusu. Zatímco negativní reakce na sebe zažívali v analyzovaných příbězích rodin jak otcové, tak matky, pečující otcové se častěji setkávali s kladným oceněním než pracující matky. To potvrzuje, že silnější je stále tendence nadhodnocovat muže a podhodnocovat ženy za jejich konání, než tendence vnímat je v identických situacích jako sobě rovnocenné.

I jiné domácí (Maříková, Radímská 2003; Nešporová 2005; Šmídová 2007), stejně tak jako zahraniční studie (Tereškinas, Reingardienė 2005) na téma pečujících otců dokládají, že i když na jedné straně péče o dítě zeslabuje mužovu dominanci v rodině, muž je schopen vytvořit si bližší a důvěrnější vztah k dítěti, na straně druhé to nemusí nutně zeslabovat jeho dominanci vůči ženě, pokud on je stále tím, kdo má více svobody a volnosti pro realizaci svých představ a plánů, komu zůstává větší prostor pro volbu. V této souvislosti se hovoří o „maskulinitě orientované na děti“ (Reinicke et al. 2005). Z hlediska genderové rovnosti v rodině se zdá být klíčová oblast domácích prací a sféra volného času, kde i pečující otec často mívá stále více svobody a výhod než jeho partnerka.

Zatímco na jedné straně každodenní zkušenost s péčí vede pečující otce ke konstrukci nového pohledu na jimi žitou „realitu“ – promítá se zejména do percepce jejich schopnosti a dovednosti pečovat, do vnímání jejich vztahu k dítěti, vede k redefinici pečovatelských aktivit jako akceptovatelné pro muže a jimi zvládatelné, nevede však nutně k redefinici „dispozic“ ženského pečovatelského, ani nutně k redefinici péče jako aktivit vyznačujících se jinými atributy než těmi, které jsou spojovány s feminitou.

Pokud je pečovatelské otcovství spojováno na jedné straně s narušováním představy vzdáleného otce živitele a na straně druhé s narušováním představy matky jako jediné vhodné pečovatelky, pak tento typ percepce vede k „přiblížení se k sobě“ obou genderů, k přiblížení jejich pojetí. Typ percepce stírající rozdíly mezi otci a matkami se ale v analyzovaných rozhovorech objevoval méně často než jeho opak.

Přestože tedy otcové (i matky) byli v některých momentech schopni uvažovat a pojímat svou pečovatelskou zkušenost genderově nestereotypně, kdy neuvažovali v intenci genderových diferencí, naopak hovořili o „podobnosti“, „identičnosti“, tendence vymezovat či se navzájem srovnávat na bázi odlišnosti až rozdílnosti byla nicméně v rozhovorech dost zřejmá a svědčí o síle uvažování tohoto typu. Kategorie otec a matka, mateřství a otcovství, mužství a ženství pak byly nejednou otci i matkami

vnímány v intenci běžného vědomí, v jehož rámci jsou tyto pojmy konstruovány ve své opozici čili jako zásadně rozdílné spíše než jen jako odlišné.

Z rozhovorů se tak stávalo zřejmé, že zkušenost otců s péčí, jejich zapojení do každodenních pečovatelských aktivit nenarušuje nutně stereotypní vnímání genderu, resp. se ukazuje, že se při jeho konstruování v rovině každodennosti mohou objevovat určité ambivalence. Jiná percepce „skutečnosti“, redefinice týkající se mužů-otců nevede „automaticky“ a „symetricky“ k jiné percepci „žen“, resp. „reality“ spojované se ženami-matkami. A tak ani zapojení otce do každodenní péče o dítě nemusí nutně narušovat stereotypní vnímání otce a matky, konkrétně jejich odlišných kompetencí, které nehledě na praxi otcovské péče byly u matek i nadále některými aktéry chápány jako „biologicky dané“, nikoli jako sociálně formované. Prokazuje se tak, že určitá analogie životní situace, stejně tak jako realizace jiného než konvenčního chování rodičů, nevede nutně ke komplexní změně vnímání a myšlení o realitě u aktérů samých, nýbrž často pouze ke změně parciální – „selektivní“.

Nicméně z výše prezentované analýzy je rovněž zřejmé, že jako rozmanitá až rozdílná je konstruována i péče otců a jejich pečovatelská zkušenost zasazovaná do různých situačních kontextů, a to otci samými (i jejich partnerkami). V tomto smyslu je pak možné vnímat jako různorodé nejen samotné prezentované příběhy, ale i v nich představovanou praxi pečovatelství otců, ba i pečující otce samotné. Z hlediska kontextu prezentované péče o dítě – zejména z hlediska pravidelné přítomnosti či nepřítomnosti matky v starosti o dítě, z hlediska nutného zapojení se do výkonu domácích prací, z hlediska zachování si výhod – jsem od sebe v analýze odlišila „otce pečovatele na plný“ a „částečný úvazek“ a „spolupečovatele“.

V odpovědi na otázku, v čem dalším se od sebe otcové odlišovali, je možné uvádět mnoho konkrétních příkladů, jejichž „společným jmenovatelem“ je právě ona nepodobnost a rozdílnost přístupu k realitě, resp. k její verbální prezentaci a utváření. Nicméně v relativně vzdělanostně homogenním vzorku komunikačních partnerů a partnerek se mi nepodařilo prokázat, že by rozdíly v percepci souvisely s nějakým obvyklým kritériem (jakým je kromě vzdělání třeba věk), vyjma lokality. Stereotypní a konzervativnější přístup ke vnímání reality projevovali v rozhovoru častěji otcové z Moravy než z Prahy či zbylých míst v České republice.

Intenzivní péče o dítě zpravidla formuje optiku pečujících otců při reflexi vlastního vztahu k ostatním mužům, které často vnímají jako „ty běžné“, jako ty jednající v obvyklých intencích „tradičně mužského“ či „otcovského“ chování, což v jejich pojetí získávalo spíše negativní konotaci. Kladením důrazu na svou „jinakost“ a „výjimečnost“ se nejednou pečující otcové situovali v sociálním prostoru do

nadřazené pozice vůči ostatním mužům/otcům, když sebe sama považovali za ty „lepší“ vzhledem k těm „nepečujícím“.

Ačkoli z některých rozhovorů bylo zřejmé, že pečující otec narušuje představu o mužské neschopnosti pečovat a nekompetentnosti mužů v této oblasti, které představují atributy tradičně spojované s hegemonickou maskulinitou, situováním se do pozice „toho lepšího“, toho, kdo je hoden obdivu v porovnání s „běžnými muži“ apod., je konstruována dominance pečujícího otce nad těmito muži/otci.⁹⁵ Problém hegemonické maskulinity pak nutně nemizí, ani když otcové vnímají péči jako další možné pole úspěchu anebo když si otcové v situaci pečovatelského otcovství dokáží uchovat některé své výhody (v tomto případě vůči ženám).

Neshodně vnímaná a konstruovaná pečovatelská praxe otců se pak promítá i do odlišně a nejednoznačně konstruované sociální identity těchto pečujících otců. Zatímco v pojetí některých pečujících otců představuje mix „ženství“ a „mužství“, avšak s distancí od živitelství, v případě jiných jde spíše o propojení „starých“ a „nových“ nároků a norem otcovství, když je kombinováno živitelství s péčí o dítě. V neposlední řadě může být uplatněn i zcela tradiční přístup ke konstrukci maskulinity a otcovství, což dokládá, že ani situace, kdy je muž/otec doma s dítětem a pečuje o něj, nemusí nutně vést k redefinici či nové definici maskulinity, k jiné konstrukci jeho genderové identity.

Různost percepce pečovatelské praxe otců i jejich genderových identit ze strany otců samých dokládá, že pečovatelské otcovství v pojetí nemá jasně dané, vymezené kontury.

Přepouští-li matka místo primární pečovatelské osoby svému protějšku, nemusí být tato situace pro ni vždy snadná a vnímá to nezřídka jako ztrátu podstatné části své femininní identity a zároveň jako ztrátu pocitu jistoty. Snaží se proto dokázat sama sobě, svému partnerovi i blízkému okolí, že roli mateřské osoby dostojí i v pozici, která neumožňuje trvalý kontakt s dítětem, nicméně umožňuje jí být stále spolupečující osobou. Obhajuje před sebou i ostatními, že dítě tím, že se mu nevěnuje právě matka, netrpí, ba právě naopak, že má dokonce více péče a lásky, než by tomu bylo v opačném, resp. „standardním“ případě.

Model, v němž po určité období dochází k „záměně“ (či reverzi)⁹⁶ genderových rolí, může reprezentovat jak model, v němž dochází k posunům ve směru k rovnosti mezi rodiči (když narušuje představu vzdáleného otce živitele a matky jako jediné vhodné pečovatelky, tak zároveň model, kde je genderová nerovnost nově produkována

---

⁹⁵ Podle některých teoretiků maskulinit (srov. Connell 1995) genderové difference „samy o sobě“ nepředstavují žádný „problém“. Mohou totiž znamenat pouhou odlišnost, která nemusí mít nutně mocenskou dimenzi. Problémem se stávají, jsou-li odlišnosti chápány jako rozdílnosti organizované na základě hierarchického principu, kdy tyto rozdíly nabývají charakter rozdílu mocenských.

⁹⁶ Srov. (Russell 1987).

anebo opakovně reprodukována. K tomu dochází na základě uplatňování mechanismu hodnocení aktivit vykonávaných muži jako „hodnotnějších“, na základě jednostranně orientovaného pozitivního hodnocení a ocenění muže (nikoli tedy ženy) za výkon aktivit spojených se záměnou rolí (konkrétně pak za pečovatelské u muže, ale nikoli už za živitelství u ženy). Ukazuje se také, že při dosahování genderové rovnosti v páru není určující pouze to, zda výkon nutných činností k zabezpečení chodu rodiny a domácnosti (neboli práce pro rodinu) je v rodičovské dvojici rovnoměrně rozdělen z hlediska času a obsahu vykonávaných činností, ale také podle jakého principu se odehrává sociální hodnocení vykonávaných činností v rámci páru. K reprodukci genderové nerovnosti na úrovni páru může pak docházet i na základě udělování výhod, určitých privilegií muži, které žena v analogické situaci nemá. Genderová nerovnost při dělbě zejména domácích prací je reprodukována na základě uplatňování principu svobodné volby u muže a nutnosti, nezbytnosti výkonu určité činnosti v případě ženy. K reprodukci genderové nerovnosti v mikrorovině fungování genderových vztahů tak může docházet různými způsoby, resp. mechanismy. Je zřejmé, že situace, kdy se otec podílí anebo spolupodílí rovnoměrně(ji) na péči o dítě a domácnost v období nároku rodičů na rodičovskou „dovolenou“, nenastoluje nutně genderovou rovnost v rodině.

Sledujeme-li, jak se páry v rozhovorech prezentovaly, pokud jde o rovinu jejich praktického, každodenního fungování, pak se ukazuje, že se jedná spíše o vícerozměrný mix mnoha dimenzí tohoto fungování (které může být navíc naplněno různou měrou v každé z nich), než o jednoznačně vykrystalizované „typy“. Přesto však pro zjednodušení je možné uvažovat (byť s velkou mírou schematičnosti) o určitých modelech či typech, které jsem klasifikovala zejména na základě těchto hlavních kritérií:

- rozsahu pracovní aktivity rodičů ve vztahu k příjmům z jejich pracovní činnosti, umožňující rozlišit hlavního živitele či živitelku od těch „sekundárních“, případně vymezit rodiče jako spoluživitele,
- rodičovské angažovanosti zahrnující nejen rovinu emocionální, dimenzi času spolu s rovinou výkonu určitých aktivit směrem k dítěti a s dítětem, ale také rovinu přijetí odpovědnosti za jejich výkon, což umožňuje pojmut rodičovskou roli komplexněji (srov. Lamb 1986)
- participace na domácích pracích včetně přijetí odpovědnosti za jejich výkon
- dominance a moci v rodině (srov. Lukes 1974, Tichenor 2005).
- rozsahu volného času.

Při vyhodnocování fungování určitého modelu z genderového hlediska je nepochybně třeba brát v úvahu zcela konkrétní kontext jeho fungování vážící se na fázi životní a rodinné dráhy daného člověka i celé rodičovské dvojice, spolu se širšími sociokulturními podmínkami, ve kterých je praktikován. Považuji proto za nezbytné; rozkrýt to, podle jakých principů je zcela konkrétní model vyjednáán, jakou míru svobody, ale také moci či bezmoci, kontroly a zodpovědnosti skýtá těm, kdo ho realizují, spolu s tím, co je a co není v tom kterém modelu jeho aktéry z významňováno a proč.

Jestliže v období, kdy byl otec na rodičovské anebo se v této době rovnoměrně podílel na péči o dítě, byl reprezentován modelem „záměny“ rodičovských rolí a modelem sdíleného rodičovství (zahrnující i egalitárnější dělbu domácích prací, odpovědnosti a povinností spolu s možností vyrovnanější seberealizace mimo rodinu), pak v následném období se situace rodin z hlediska uspořádání rolí rodičů ještě více rozrůžnila.

Ti otcové, kteří byli schopni redefinice na pečujícího otce, resp. na typ „muže pro rodinu“ v návaznosti na redefinici matky coby živitelky rodiny a tam, kde byla fakticky zaručena kontinuita výkonu role živitelky ze strany ženy, nepociťovali otcové svůj návrat na trh práce „úkorň“ a byli schopni pokračovat v dosavadním zabezpečování chodu rodiny a často i domácnosti v porovnání s těmi muži, kteří k této redefinici své maskulinity (zcela) nedospěli. Situace návratu na trh práce byla u některých mužů spojena s nárokem finančně dobře ohodnoceného zaměstnání, případně se symbolickým oceněním vykonávané práce v podobě „nemateriálního úspěchu“, což jinými slovy znamená, že u nich přetrvala orientace na výkon a ocenění mimo rámec rodiny, která se zdá být důležitá z hlediska konstrukce jejich identity, když ne jako živitele rodiny, tak alespoň jako „pracovně úspěšného muže“.

Z hlediska dalšího uspořádání rolí v rodině se ukázalo jako důležité nejen to, zda otcové byli schopni „redefinovat“ svou maskulinní identitu na „muže pro rodinu“, ale také, zda v rodině došlo k narození dalšího dítěte a jak byla tato situace rodiči vyhodnocena z hlediska výhodnosti či nevýhodnosti určitého rolového uspořádání. V rodinách, kde dvojice reflektovala, že pominul důvod, aby byl s dalším dítětem doma právě otec a nikoli matka, anebo aby se v péči o děti rovnoměrně střídal s matkou, byl nastolen konvenční model rolového uspořádání s otcem živitelem a matkou pečovatelkou.

Jestliže rodiče uváděli důvody, proč v dané etapě svého života zvolili v rodině právě dané uspořádání svých rolí, pak se během jejich života mění vnímání „důležitosti“ anebo také „naléhavosti“ těchto důvodů. Lidé vyhodnocují svou momentální životní situaci s ohledem na aktuální podmínky svých životů a představ, které mají o své roli

coby rodiče i roli toho druhého. Pokud z jejich pohledu pomine důvod, proč by měl být doma právě otec a naopak vznikne „důvod“, proč by doma měla být matka, pak se nekonvenční uspořádání rodičovských rolí mění a posouvá více k tomu konvenčnímu. Ukazuje se, že pro některé matky není situace, aby byl otec (opět) doma příliš představitelná, resp. některé ženy preferují být doma s dítětem, když předtím tuto možnost nevyužily „celou“.

Pro některé dvojice je snazší přiklonit se nově ke konvenčnímu modelu. Tradiční nastavení genderových rolí podle schématu otec živitel – matka pečovatelka pro ně není neakceptovatelné. Tento model představuje řešení, které znají, mají s ním zpravidla bezprostřední životní zkušenost z období, kdy oni sami byli dětmi. Posun k tradiční podobě fungování rodiny vidí v nové etapě svého života jako schůdné řešení i jako řešení, které jim přinejmenším částečně vyhovuje.⁹⁷

Třebaže nově je doma s dítětem pouze jeho matka, pro některé otce živitele je akceptovatelná myšlenka, že by s dalším dítětem byli znovu doma, a to tehdy, kdyby rodina nemusela řešit svou finanční situaci. Tito otcové reflektují, že jsou vlastně pod tlakem normy, která úlohu uživit rodinu designuje jako prvořadou povinnost a zodpovědnost muže – otce. Vzepřít se této normě pak není snadné, resp. je to téměř nemožné, pokud je otec schopen na trhu práce vydělat (výrazně) více finančních prostředků než matka. Kromě toho, že dané řešení představuje v nejednom případě pro rodiče „životní nutnost“, pro realizaci jiné možné praxe by rodičům chyběl dostatečně „racionální“ argument legitimizující v očích druhých jinou než tradicí zažitou praxi mužského žití.

Akceptace možnosti být doma s dítětem v ideové rovině pak u těchto otců koresponduje s jejich angažovaností vůči dětem. Třebaže nemohou o děti pečovat celodenně, nevyhýbají se této možnosti a snaží se s dětmi trávit značnou část svého mimopracovního času. Přestože se tradiční model vyznačuje genderovaností rodičovských rolí, pokud jde o výkon základního nastavení rodičovských rolí, konkrétně role živitele a hospodyně, v pojetí pečujících otců tento model doznává určité modifikace v podobě nerezignace na péči o děti, byť matka je zde onou primární pečovatelkou a „hlavním“ rodičem a otec spolupečovatelem a participujícím rodičem.

Modelu tradičnímu se svým faktickým fungováním velmi podobá model neo-tradiční, rozdíl spočívá v tom, že matka vykonává placenou práci mimo rodinu, byť často na zkrácený úvazek, a to právě z toho důvodu, aby převážně ona zvládala péči

---

⁹⁷ Fakt, že realizovaný model je (zpravidla) vyhodnocen jako vyhovující, ještě neznamená, že lidé si nejsou vědomi některých problémů a těžkostí, které jeho realizace přináší. Zmiňují-li však určité problémy či těžkosti, nehovoří explicitně o negativěch. V tomto kontextu se dá předpokládat, že pokud by jim daný model zcela zásadně nevyhovoval, pak se jej nesjípš nerealizovali anebo by se pokusili jeho nastavení a tedy i fungování změnit.

o děti v kombinaci se svou prací. Ani tady se otcové příliš nevyhýbají péči o děti, spíše se vyvazují z participace na domácích pracích. Jak v případě prvního, tak i druhého právě zmíněného modelu se ukazuje, že rodiče nemusejí být s nastoleným modelem spokojeni stejnou měrou. Alespoň v této sondě první z nich nevyhovoval spíše otcům, druhý matkám. Zatímco otcům v prvním případě vadí nemožnost věnovat se dětem do té míry, jak by chtěli, v druhém případě matky zpravidla negativně hodnotí své zatížení domácími pracemi.

Existují však dvojice, které kladou důraz na možnost či právo „plnohodnotnější“ seberealizace, propojující a umožňující rodičům „mít to lepší z obou světů“ (srov. Hochschild, Machung 1989 aj.), u nichž distribuce povinností vůči rodině, ale i práv a možností seberealizace byla prezentována jako rovnoměrnější v porovnání s předchozími modely (viz model sdílení, resp. spoluživitelství). V rovině praktického fungování tohoto modelu rodiče často reflektovali, že otcové participují jak výraznou měrou na péči o dítě, tak i na výkonu domácích prací, který vzhledem ke konvenčnímu modelu považují obvykle za „nadstandardní“.

Parita v jedné oblasti zabezpečení rodiny, konkrétně finanční, neznamená automatické nastolení parity v oblastech dalších – konkrétně v rozhodování o penězích anebo v organizaci a manažerování chodu rodiny či domácnosti. Tento manažering rodinného života zůstává v mnoha rodinách (nejen tohoto typu) téměř výlučně doménou matek.

Otcové v tomto modelu uspořádání propojují rovinu žitelskou s rovinou péče, když se považují jak za spolupečovatele, tak i spoluživitele. Jejich sebepojetí představuje mix „starého“ s „novým“, když kombinují žitelství s aktivnější vyrovnanou participací v rodině. Někteří zahraniční autoři v této souvislosti hovoří o „hybridní maskulinitě“ (srov. Tereškinas, Reingardienė 2005: 6).

Participace mužů na výkonu domácích prací v rodinách, kde se rodiče považují za spoluživitele a spolupečovatele, začíná být nejednou chápána jako časově rovnocenná. V tomto případě přestává být zpravidla striktně vymezeno, co by žena či muž měli dělat (či dokonce musí dělat), pokud jde o výkon domácích prací. Generuje se nové zdůvodnění výkonu či nevýkonu určité práce, a sice že se jedná o činnosti, jejíž výkon dané osobě „vadí“ anebo „nevadí“. Tato optika nabývající sice více individualizovaný rozměr, není přesto prostá širších souvislostí. Stále se v ní rekonstruuje pravidlo, podle něhož odmítnutí dělat určitou domácí práci, když mi vadí, je akceptovatelné spíše v případě otce než matky. Zatímco otcové „mohou“, ale „nemusejí“ (dělat domácí práce), matky „nemusejí“ nutně tu kterou práci vykonávat, ale „musí“ zařídít, aby byla udělána, takže si na ni najmou „někoho třetího“ – zpravidla však zase ženu. A tak i tato

analýza potvrzuje „fakt“, že vykonávání určité domácí práce v sobě nemusí nutně odrážet odpovědnost za její výkon.

Vyrovnanější dělby neplacené práce a péče bývá v participativním modelu nejednou dosahováno na základě vnějších zdrojů „pomoci“, díky zajištění výkonu nutných aktivit jinou osobou – zpravidla ženou, ať v rámci širší rodiny (babičkou) anebo i mimo rodinu najímáním (ne příliš drahé) ženské pracovní síly. K dosažení genderové rovnosti na úrovni rodičovského páru tak paradoxně může dojít právě díky využití přetrvávajících genderových nerovností v širší společnosti (bezplatné či relativně levné – v porovnání s jiným typem pracovní síly, ženské pracovní síly zajišťující péči o dítě či domácnost).

Zatímco v případě modelu mužského živitelství příjem jedince z pracovní činnosti a jeho postavení na trhu práce slouží v ideové rovině k odůvodnění genderových asymetrií a nerovností ve výkonu domácích prací a péče ve prospěch mužů a neprospěch žen, v případě ženského živitelství dělba práce a péče neprobíhá jednoduše podle „reverzního schématu“, jak dokládá i tato studie (srov. i Tichenor 2005, Maříková et al. 2012).

Otcové v tomto modelu zpravidla přebírají mnoho činností a povinností, které v opozitním modelu mužského živitelství vykonávají obvykle ženy (srov. Maříková et al. 2012). Otcové se také výraznou měrou zapojují do péče o děti a chodu rodinné domácnosti, i když mnohé z manažerských činností ohledně rodiny a domácnosti zůstávají stále na jejich protějšcích. Otcové jsou ale různě identifikováni se svou prací. Nejednen z nich se snaží podřizovat rodině svou práci a nezaměřuje se příliš na finanční aspekt práce a definuje se jako „muž pro rodinu“. I když je ten který otec identifikován se svou rolí „pečovatele“ v rodině, neznamená to, že se zcela lehce vyrovnává s tím, že není jejím „plnohodnotným“ živatelem. To, že ženy jsou v tomto typu uspořádání fakticky živitelkami rodin i se za ně považují, se u nich spojuje s pocitem velké odpovědnosti za materiální zabezpečení rodinného života. Značné pracovní vytížení v placené práci jim pak nedovoluje plnit pečovatelskou roli v rozsahu, v jakém by si osobně přály. V jejich životní situaci pak u nich dochází k nadefinování si živitelství jako de facto starání se o děti, které realizují skrze zajišťování životní úrovně rodiny, obdobně jako to dělávají muži v modelu mužského živitelství (srov. Křížková et al. 2011, Maříková et al. 2012).

Skutečnost, že matky v reverzním modelu uspořádání rolí byly, a některé i po návratu otce na trh práce zůstávají živitelkami rodin, nebyla v rozhovorech s rodiči téměř vůbec zvyznamňována. V rámci partnerské dvojice bylo ocenění adresováno spíš směrem od žen k mužům než naopak. Zatímco otcové byli pozitivně ohodnoceni za své pečovatelské rodičovství a i oni sami se za to někdy verbálně oceňovali, matky se

zpravidla ze strany svých partnerů nedočkaly pozitivního ohodnocení za živitelství. Muži tuto schopnost své ženy často zcela ignorují anebo ji vnímají jako samozřejmost. Na rozdíl od matek, otec, který prokáže schopnost pečovat o malé dítě, se dostává do role „hrdiny“. Matka, která zvládne uživit rodinu, bývá svým blízkým sociálním okolím (vyjma partnera) v lepším případě vnímaná jako „divná matka“, pokud není přímo označena za matku „krkavčí“ (srov. Janoušková, Sedláček 2005, Šmídová et al. 2008: 61).

V tomto kontextu lze tvrdit, že když dva (rodiče různého pohlaví) dělají totéž, není to totéž. Právě uvedená analýza dokládá, že takto probíhající evaluaci jednání otců a matek dochází k reprodukci „nestejného ohodnocení stejného“ (jednání), k udělování nestejného významu za tentýž typ výkonu v přímé souvislosti s genderem (srov. Lorber 2005). Tento přístup založený na rozdílném hodnocení jednání otců a matek v identických životních situacích navíc zcela opomíjí fakt, že matky, které jsou v roli „hlavního živitele“ (resp. hlavní živitelky), přesahují tuto roli tím, že se do péče o děti zapojují více než „tradiční otec“, neboť se o dítě snaží i nadále pečovat kromě své spoluúčasti na domácích pracích.

I rozhovory z tohoto výzkumu potvrzují, že dva jedinci žijící v páru disponují spíš nestejnou mírou určité vlastnosti, schopnosti či dovednosti, a rozhodně se nedá tvrdit, že určité vlastnosti, schopnosti či dovednosti by měly jen ženy a muži nikoli a naopak. Fakt, že někteří muži odmítají vykonávat některé práce (konkrétně domácí práce) anebo neregistrují, že je nutné je vykonávat, nepramení z odlišných dispozic či z jejich „neschopnosti“ je dělat, jako spíše z možnosti je nedělat, zůstává-li na úrovni páru daná činnost definovaná především či výhradně jako záležitost ženy – a samozřejmě to platí i naopak. Repertoár genderových diferencí (stereotypních genderových rozdílů) pak napomáhá udržovat separaci světa mužů a žen, kdy tato separace podporuje reprodukci mužské dominance a mocenské pozice v rodině v případě, že otec je v rodině tím, kdo si vybírá, co dělat bude a co nikoli, kdy otec má možnost se distancovat od provádění každodenních, časově náročných a monotónních aktivit, které jedincům zpravidla neskýtají pocit uspokojení, kdy otec nepřijímá plnou odpovědnost za výkon určité činnosti a vyvazuje se z organizace chodu všedního dne a mívá zpravidla i více volného času než matka.

Někteří otcové pak uplatňují v situaci péče o dítě výrazně tradiční optiku na sebe coby muže, resp. otce, obecně pak na mužství a ženství či otcovství a mateřství. To, že pečují, vnímají spíše jako důsledek situace, kterou oni sice vědomě a svobodně akceptovali, nicméně v „životně standardní situaci“ (z hlediska zdravotního stavu dětí nebo zdravotního stavu jejich partnerky apod.) by nejspíš primárními pečovateli nebyli. Tito otcové o sobě hovořili ve standardně zavedených termínech odpovídajících spíše

diskursivní praxi, konstruuující tradiční maskulinitu (tj. jako o „fyzicky silnějším“, jako o tom, kdo je pro děti „autoritou“, před kým mají „respekt“ apod.). A tak ani situace, kdy je otec doma s dítětem a pečuje o něj, nemusí nutně vést k redefinici „tradiční“ maskulinity, k jiné konstrukci jeho genderové identity.

Zásadní otázka, která se v souvislosti genderovou ne/rovností v rodině vynořuje, je: Nakolik je možné dosáhnout individuálně rovnosti v rámci páru v jinak sociálně nerovných genderových vztazích? I pokud (zatím zcela výjimečně) dochází k nastolení rovnosti na úrovni dvojice (z hlediska objemu, frekvence, náročnosti apod. všech činností a aktivit, které je možné zahrnout do práce pro rodinu a pokud se v rámci páru muž a žena vzájemně shodně oceňují (tj. nikoli primárně podle genderových askripcí, ale podle svých skutečných kvalit a schopností) – vzhledem k přetrvávajícímu nerovnému oceňování mimo rodinu, nedá se hovořit o významném posunu od nerovnosti k rovnosti. I když každý jednotlivý případ může napomoci nabourávat určité stereotypní představy spojené nejen s otcovstvím, mateřstvím, resp. s tím kterým genderem, k zásadnímu „průlomu“ na úrovni společnosti dochází až v momentě zpochybnění legitimacy určitého typu percepce a reflexe sociální reality. Bude-li tedy prostor rodiny a domácnosti vnímán a bude-li i reálně fungovat jako další prostor, který muži mohou dobýt, kde mohou získat (nové) výhody, kde budou oceňováni jako ti „lepší“ apod., nic zásadního se v eliminaci genderových nerovností v rodině, ani ve společnosti nemění a nezmění.

Na druhé straně však jiná než konvenčně zaběhnutá praxe určitého uspořádání rolí rodičů v rodině může vést k přehodnocování dosavadní životní zkušenosti mnoha mužů a žen a jejich kolektivně sdílené sociální zkušenosti. V tom případě pak tato inovace není jen o jiné realizované praxi, ale i o jiném možném významu, který může být lidmi udílen, jak nově se formujícím životním zkušenostem, tak i zkušenostem „starým“ – minulým. V tomto smyslu „pečovatelské otcovství“ a „moderní mateřství“ nezakonzervovávají dosavadní („stará“) hodnocení a významy, a tak vytvářejí prostor pro hlubší kulturní změnu vnímání genderu.

7. Literatura

- Allen, K. R., A. J. Walker.. 2000. „Constructing Gender in Families“. Pp. 1-17 in R. M. Milardo, S. Duck (eds.). *Families as Relationships*. New York: John Wiley & Sons.
- Allen, S. M., A. J. Hawkins. 1999. „Maternal Gatekeeping: Mother's Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work.“ *Journal of Marriage and the Family*. 61 (1): 199-212.
- Arendell, T. 1999. „Hegemonic Motherhood: Deviancy Discourses and Employed Mothers' Accounts of Out-of-School Time Issues.“ *Working Paper* No. 9. Berkeley, Calif.: University of California.
- Austin, J. L. 2000. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia.
- Badinter, E. 1998 (1980). *Materská láska*. Bratislava: Aspekt.
- Bartáková, A., V. Kulhavý. 2007. *Rodina a zaměstnání II. Mladé rodiny*. Praha: VÚPSV.
- Beal, C. R. 1994. *Boys and Viro: the Development of Gender Roles*. New York, McGraw-Hill.
- Beck, U. 2004 (1986). *Riziková společnost*. Praha: SLON.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. L., T. Luckmann. 1999 (1966). *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Berk, S. F. 1985. *The Gender Factory: The Apportionment of Work in American Households*. New York: Plenum.
- Bernard, S., Sh. J. Correl. 2007. „Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty?.“ *American Journal of sociology* 112 (5): 1297-1338.
- Bierzová, J. 2006. „Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 7 (1): 19-26.
- Bittman et al. 2003. „When Does Gender Trump Money? Bargaining and Time in Household Work.“ *AJS* 109 (1): 186-214.
- Blankenhorn, D. 1995. *Fatherless America: Confronting Our Most Urgent Social Problem*. New York: Basic Books.
- Bottero, W., S. Irwin. 2003. „Locating difference: Class, 'race' and gender, and the shaping of social inequalities.“ *The Sociological Review*, 51 (4): 463-483.
- Bourdieu, P. 2000 (1998). *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Bowlby, J. 1951. *Maternal Care and Mental Health*. Geneve: World Health Organization.
- Brandth, B., E. Kvande. 1998. „Masculinity and child care: the reconstruction of fathering.“ *Sociological Review* 46 (2): 293-313.
- Brod, H. ed. 1987. *The Making of Masculinities. The New Men's Studies*. London: Allen and Unwin.
- Budig, M. J., M. J. Hodges. 2010. „Who gets the daddy bonus? Organizational Hegemonic Masculinity and the Impact of Fatherhood on Earnings.“ *Gender and society* 24 (6): 717-745.
- Castelain-Meunier, Ch. 2002. „The Place of Fatherhood and the Parental Role: Tensions, Ambivalence and Contradictions.“ *Current Sociology* 50 (2): 155–201.

- Coleman, M., L. H. Ganong (eds.). *Handbook of contemporary families*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Coltrane, S. 1992. „The micropolitics of gender in nonindustrial societies.“ *Gender & Society* 6 (1): 86-107.
- Coltrane, S. 1996. *Family Man*. New York: Oxford University Press.
- Coltrane, S. 2000. *Gender and Families*. Lanham-New York-Toronto-Oxford: Altamira Press.
- Coltrane, S., R. Collins. 2001. *Sociology of Marriage & the Family: Gender, Love, and Property*. Fifth Edition. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Connell, R. 2002. *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. 1995. *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Corbinová, J, Strauss, J. L. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky zakotvené teorie*. Boskovice: Albert
- Correl, S. J., S. Benard, I. Paik. 2007. „Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty?“ *American Journal of Sociology* 112 (5): 1297-1338.
- Craig, L. 2006. „Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with their children“. *Gender & Society*, 20 (2): 259–281.
- Crittenden, D. 1999. *What our mothers didn't tell us*. New York: Simon & Schuster.
- Čermáková, M. 1995. „Gender, společnost, pracovní trh.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 31 (1): 7 – 24.
- Čermáková, M. 1997a. „Postavení žen na trhu práce.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 31 (4): 389 – 404.
- Čermáková, M. 1997b. *Rodina a mění se gender role – sociální analýza české rodiny*. Pracovní texty 97:8. Praha: SOÚ AV ČR.
- Čermáková, M. 2000. „Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy.“ Pp. 83-99 in H. Maříková (ed.). *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON.
- Čermáková, M. 2003. „Genderové identity – ekonomické a sociální souvislosti.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 4 (1-2): 1- 2.
- Daniel, L., B. Schoene. 2008. „Maskulinita v tranzici: Úvod.“ Pp. 357-373 in L. Indruchová (ed.). 2008. *Ženská literární tradice a hledání identit*. Praha: SLON.
- Davidson, N. 1990. „Life without Father: America's Greatest Social Catastrophe.“ *Policy Review* 51 (1): p40.
- Davies, B., R. Harré. 1990. „Positioning: The discursive production of selves.“ *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20 (1): 43-63.
- Deutsch, F. M. 2007. Undoing gender. *Gender & Society* 21 (1): 106-127.
- Dienhart, A. 1998. *Reshaping Fatherhood. The Social Construction of Shared Parenting*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Doherty, W. J., E. F. Kouneski, M. F. Erickson. 1998. „Responsible Fathering: Ane Overview and Conceptual Framework“. *Journal of Marriage and the Family* 60 (2): 277-292.

- Dowd, N. E. 2002. *Redefining Fatherhood*. New York and London: New York University Press.
- Dudová, R. 2007. „Rozvod a konstrukce „neúplné rodiny“. Pp. 15-19 in R. Dudová, Š. Hastmanová. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti. Sociologické studie/Sociological studies 07:7*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Dudová, R. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Dudová, R., H. Hašková, H. Maříková. 2010. „Na čí "účet" se v naší společnosti odehrává reprodukce?“ Pp. 400-418 in H. Maříková, T. Kostecký, T. Lebeda, M. Škodová. *Jaká je naše společnost?* Praha: SLON.
- Ehrensaft, D. 1987. *Parenting Together*. New York: Free Press.
- Elizabeth, V. 2001. „Managing Money, Managing Coupledness: A Critical Examination of Cohabitants' Money Management Practices. *Sociological Review* 49 (3): 389-411.
- Emigh, R. J., I. Szelényi. 2001. *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. London: Praeger.
- Emigh, R. J., I. Szelényi. 2001. *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. London: Praeger.
- England, P. 2011. „Genderová revoluce. Nerovnoměrná a zastavená.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 12 (1): 54-62
- Epstein, C. F. 1988. *Deceptive distinctions: Sex, gender and the social order*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Epstein, C. F. et al. 1999. *The part-time paradox: Time norms, professional life, family and gender*. New York: Routledge.
- Farrell, W. 1994. *The myth of male power: why men are the disposable sex*. London: Francis, Day&Hunter.
- Feree, M. 1991. „The gender division of labor in two-earner marriages: Dimensions of variability and change.“ *Journal of Family Issues*, 12: 158-180.
- Finch, J. 2007. „Displaying Families.“ *Sociology* 41(1):65-81.
- Fischlová, D. 2005. *Vytvoření informační základny pro analýzu faktorů ovlivňujících rozdíly v úrovni pracovních příjmů (mezd) mužů a žen a pro modelování (prognózování) těchto rozdílů*. Praha: VÚPSV.
- Foucault, M. 2000 (1975). *Dozerat' a trestat'. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram.
- Freud, S. 1998 (1930). *Nespokojenost v kultuře*. Praha: Hynek.
- Friedan, B. 2002 (1963). *Feminine Mystique*. Praha: Portál.
- Gal, S., G. Kligman 2000. *The politics of gender after socialism: a comparative-historical essay*. Princeton: Princeton University Press.
- Gal, S., G. Kligman 2000. *The politics of gender after socialism: a comparative-historical essay*. Princeton: Princeton University Press.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies In Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Geiger, B. 1996. *Fathers as Primary Caregivers*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Gergen, K. J. 1999. *An Invitation to Social Construction/*. London: Sage.

- Gerson, J. M., K. Peiss. 1985. „Boundaries, negotiation, consciousness: Reconceptualizing gender relations.“ *Social Problems* 32: 317-31.
- Gerson, K. 1993. *No man's land: Men's changing commitment to family and work*. New York: Basic Books.
- Gerson, K. 1993. *No man's land: Men's changing commitment to family and work*. New York: Basic Books.
- Gerson, K. 1997. „An Institutional Perspective on Generative Fathering: Creating Social Supports for Parenting Equality.“ In *Generative Fathering: Beyond Deficit Perspectives*, ed. by A. J. Hawkins and D. C. Dolhahite. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Gerson, K. 2002. „Moral dilemmas, moral strategies, and the transformation of gender.“ *Gender & Society* 16 (1): 8-28.
- Giddens, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Giddens, A. 2000. *Unikající svět*. Praha: SLON.
- Gjuričová, Š. 1996. „O spiknutí naší kultury proti otcům.“ *Lidové noviny*, 31. 10. 1996.
- Goffman, E. 1976. „Gender Display.“ *Studies in the Anthropology of Visual Communication* 2: 69-77
- Goffman, I. 1999. *Všichni hrajeme divadlo. Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- Greenstein, T. N. 2000. „Economic Dependence, Gender, and the Division of Labor in the Home: A Replication and Extension.“ *Journal of Marriage and the Family* 62: 322-335.
- Griswold, R. L. 1993. *Fatherhood in America*. New York: Basic Books.
- Haas, L. 1993. „Nurturing Fathers and Working Mothers: Changing Gender Roles in Sweden.“ Pp. 238-261 in J. C. Hood (ed.). *Men, Work, and Family*. Newbury Park, CA.: Sage.
- Haas, L. 1995. „Company Culture and Men's Usage of Family Leave Benefits in Sweden.“ *Family Relations* 44 (1): 28-36.
- Harding, S. 1986. *The Science Question in Feminism*. London: Ithaca.
- Hašková, H. 2003. „Partnerství v rodině.“ Pp. 39-64 in H. Hašková et al. *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny?* Praha: SOÚ AV ČR.
- Hašková, H., H. Maříková, Z. Uhde. 2009. „Who Cares and Who Cared? Leaves, Allowances, and Facilities: Childcare Past and Present“. Pp. 77-134 in H. Hašková, Z. Uhde (eds.). *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Havelková, H. 1993a. „A few prefeminist thoughts.“ Pp. 74-83 in N. Funk, M. Mueller (eds.). *Gender politics and the former Soviet Union. Thinking Gender*. New York, London: Routledge.
- Havelková, H. 1993b. „Patriarchy in Czech society.“ *Hypatia* 8 (4): 89-96.
- Havelková, H. 2006. „Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989.“ In H. Hašková, A. Křížková, M. Linková (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: SOÚ AV ČR.

- Hays, S. 1996. *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Haywood, Ch., M. Mac an Ghaill. 2003. *Men and Masculinities: Theory, Research and Social Practice*. London: Open UP.
- Hearn, 1992. *Men in the public eye: The construction and deconstruction of public men and public patriarchies*. London: Routledge.
- Hearn, J. 2002. „Men, Fathers and the State: National and Global Relations.“ Pp. 245-272 in B. Hobson (ed.). *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hearn, J., K. Pringle (eds.). 2006. *European Perspectives on Men and Masculinities*. Palgrave, Macmillan.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Hobson, B. (ed.). 2002. *Making Men into Fathers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogg, M. A., D. Abrams. 2003. „Intergroup behavior and social identity.“ Pp. 407-431 in M. A. Hogg, J. Cooper (eds.). *The Sage handbook of social psychology*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage.
- Höhne, S., V. Kuchařová, K. Svobodová, A. Šťastná, L. Žáčková. 2010. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV.
- Hochschild, A. R. 2003. *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Henry Holt and Company.
- Hochschild, A. R., A. Machung. 1989. *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Viking.
- Højgaard, L. 1997. „Working Fathers – Caught in the Web of the Symbolic Order of Gender.“ *Acta Sociologica* 40 (3): 245-261.
- Holme, M. 2007. *What is Gender*. London – Singapore: Sage.
- Holstein, J. A., J. F. Gubrium. 2003. „Analyzing Interpretative Practice.“ Pp. 214-248 in N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). *Strategies of Qualitative Inquiry*. ed. by. London: Sage.
- Holter, Ø. G. 2003. *Can men do it?* Århus: TEMANORD.
- Horna, J. L A. 1992. „Feministické přístupy v sociologii rodiny.“ *Sociológia* 24: 535-543.
- Chaloupková, J. 2005. „Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 41 (1): 57-77
- Charmaz, K. 2003. „Grounded Theory. Objectivist and Constructivist Methods.“ Pp. 249-291 in N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). *Strategies of Qualitative Inquiry*. London: Sage.
- Chodorow, N. 1978. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Choi, P., C. Henshaw, S. Baker. 2004. „Supermum, superwife, supereverything: performing femininity in the transition to motherhood.“ *Journal of reproductive and infant psychology* 23 (2): 167–180.
- Ingoldsby, B. B., S. R. Smith, J. E. Miller. 2004. *Exploring family theories*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company

- Janoušková, K., L. Sedláček. 2005. „Jiné mateřství.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum: Rodičovství*. 6 (1): 19-22.
- Jaworski, A., N. Coupland (eds.). 2001. *The Discourse Reader*. London: Routledge
- Jenkins, R. 2006. *Social identity*. London: Routledge.
- Jureček, Z. 1963. „Velikost a struktura domácností a rodin.“ *Demografie* 3 (2): 193-206.
- Kafka, F. 1915. *Die Verwandlung*. Leipzig: Kurt Wolff.
- Kaufmann, J. C. 2010. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON.
- Kaufmann, J. C. 2010. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON.
- Kiczková, Z. 2011. „Kategorie veřejného a súkromného pri analýze mocenskej asymetrie rodov. Retrospektívy a perspektívy.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 12 (1): 13-34.
- Kiczková, Z., M. Szapuová (eds.). 2011. *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Kimmell, M. S., M. A. Messner. 1998. *Men's lives*. Boston : Allyn and Bacon.
- Kolářová, M. 2008. „Na křižovatce nerovností: gender, třída, rasa/etnicita.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 9 (2): 1-10.
- Komarovsky, M. 1992. „The Concept of Social Role Revisited.“ *Gender and Society*. 6 (2): 301-313.
- Komarovsky, M. 1946. „Cultural Contradictions and Sex Roles.“ *American Journal of Sociology*. 3: 184-189.
- Komarovsky, M. 1950. „Functional Analysis of Sex Roles.“ *American Sociological Review* 15: 508-516.
- Kozera, N. 1997. [Czech women in the labor market work and family in a transition economy](#). Working Papers / Pracovní texty 97:6. Praha: Sociologický ústav.
- Kremer, M. 2007. *How Welfare States Care: Culture, Gender and Citizenship in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Křížková, A. (ed.), J. Bierzová, M. Čermáková, H. Hašková, H. Maříková. 2006. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Sociologické studie/Sociological studies: 06:14. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Křížková, A. (ed.), J. Bierzová, M. Čermáková, H. Hašková, H. Maříková. 2006. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Sociologické studie / Sociological studies: 06:14. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Křížková, A. 1999. „The Division of Labour in Czech Households in the 1990s.“ *Czech Sociological Review* 7 (2): 205-214
- Křížková, A. 2003. „Kariérní vzorce žen v managementu. Strategie žen v rámci genderového režimu organizace“. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 39 (4): 447-468.
- Křížková, A., A. M. Penner, T. Petersen. 2010. „The legacy of equality and the weakness of law: Within-Job Gender Wage Inequality in the Czech Republic“. *European Sociological Review*, 26 (1): 83-95.
- Křížková, A., H. Maříková, H. Hašková, L. Formánková. 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: SLON.

- Křížková, A., L. Václavíková-Helšusová. 2002. *Sociální kontext života žen pracujících v řídicích pozicích*. Sociologické texty SP 02:10. Praha: SOÚ AV ČR.
- Křížková, A., M. Vohlídalová. 2009. „Rodiče na trhu práce: mezi prací a péčí.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45 (1): 31–60.
- Kubíčková, K. 2003. Matkové: mateřští otcové. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 3 (3-4): 1-3.
- Kubíčková, K. 2004. „Pečující otcové.“ *Aperio* č. 1.
- Kuchařová, V. a kol. 2009. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV.
- Kvale, S. 2009. *Doing Interviews*. London: Sage.
- Lamb, M. E. (ed.). 1981. *The role of the father in child development*. New York: John Wiley.
- Lamb, M. E. (ed.). 1986. *The Father's Role. Applied Perspectives*. New York: John Wiley and Sons.
- Lamb, M. E. 2000. Research on father involvement: An historical overview. *Marriage and Family Review*.
- LaRossa, R. 1992. „Fatherhood and social chance.“ Pp. 448-457 in A. Booth, A. C. Crouter (eds.). *Men in Families*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lasch, Ch. 1977. *Haven in a Heartless World: The Family Besieged*. New York: Basic Books.
- Lewis, J. 1992. „Gender and the Development of Welfare Regimes.“ *European Journal of Social Policy* 2 (3): 159-73
- Lorber, J. 1994. *Paradoxes of gender*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Lorber, J. 2000. „Using gender to undo gender. A feminist degendering movement.“ *Feminist Theory* 1(1): 79-95.
- Lorber, J. 2005 (1994). „Věřit znamená vidět. Biologie jako ideologie.“ *Sociální studia* (2): 91-113.
- Lukes, S. 1974. *Power: A Radical View*. London: Macmillan.
- Lupton, D., L. Barclay 1997. *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London: Sage.
- Mainardi, P. 1993 (1971). „Politika domácích prac.“ *Aspekt* 1 (1): 51-52.
- Major, B. 1993. „Gender, Entitlement, and the Distribution of Family Labor.“ *Journal of Social Issues* 49 (3): 141-159.
- Makarenko, A. S. 1954. *Vybrané pedagogické spisy: Články, přednášky, projevy*. Praha: SPN.
- Malínská, J. 2005. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: SLON/Libri, Gender sondy.
- Marsiglio, W., J. H. Pleck. 2005. „Fatherhood and Masculinities.“ Pp. 249–269 in M. S. Kimmel, J. Hearn, R. W. Connell (eds.). *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

- Maříková, H. (ed.), M. Vohlídalová. 2007. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Sociologické studie / Sociological Studies 07:11. Praha: SOÚ AV ČR.
- Maříková, H. 1999. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Praha: SOÚ AV ČR. Pracovní texty.
- Maříková, H. 2006. „Genderový aspekt rodičovství.“ Pp. 141-159 in D. Hamplová, P. Šalamounová, G. Šamanová (eds.). *Životní cyklus v sociologickodemografické perspektivě*. Praha: SOÚ AV ČR
- Maříková, H. 2007a. „Trh práce a rodičovství.“ Pp. 111–126 in L. Heczková a kol. *Vztahy, jazyky, těla*. Praha: Ermat.
- Maříková, H. 2007b. „Domestic work and caring for others as the ‘prerogative’ of women?“ G & WB ~ Net: Interactions between Work, Family and Public Policies. *COST Action A34 2005-2009*. <http://www.ub.es/tig/GWBNet/BcnPapers/MarikovaSIII.pdf> (staženo 4. 6. 2010)
- Maříková, H. 2008. „Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 9 (2): 45–55.
- Maříková, H. 2008b. „Caring Fathers and Gender (In)Equality?“ *Polish Sociological Review* 48 (2): 135–152.
- Maříková, H. 2009. „Pečující otcové: Příběhy plné odlišností“. *Sociologický časopis-Czech Sociological Review* 45 (1): 89-113.
- Maříková, H., A. Křížková, M. Vohlídalová. 2012. *Živitelé a živitelky: reflexe, mýty, realita*. Praha: SLON.
- Maříková, H., R. Radimská. 2003. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha: MPSV.
- Matějček, Z. 1994. „Také otcové jsou dobrými matkami“. *Otec-dítě-rodina* 1 (2): 1-2.
- McBride, B. A., G. L. Brown, K. K. Bost, N. Shin, B. Vaughn, B. Korth. 2005. „Paternal Identity, Maternal Gatekeeping, and Father Involvement.“ *Family Relations* 54 (3): 360-372.
- Mies, M. 2002. „Kolonizování a domestikace žen.“ Pp. 262-294 in *Hlasy žen: Aspekty ženskej politiky*. Bratislava: Aspekt.
- Miller, J. & Glassner, B. (1997) The ‘Inside’ and the ‘Outside’: Finding realities in Interviews, in D. Silverman (Ed) *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, pp99-112. London, Sage.
- Miller, J. & Glassner, B. (1997) The ‘Inside’ and the ‘Outside’: Finding realities in Interview. Pp. 99 – 112 in D. Silverman (ed.). *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, London: Sage.
- Miller, J., H. H. Garrison. 1984. „Sex Roles: The Division of Labor at Home and in the Workplace.“ In D. H. Olson, B. C. Miller (eds.). *Family Studies Yearbook*, Vol. 2. Beverly Hills, CA: Sage.
- Miller, R. L. 2000. *Researching life stories and family histories*. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Modern Men in Enlarged Europe: Developing Innovative Gender Equality Strategies*. 2001-2005. <http://www.dadcomehome.org/en/static.php?strid=5233&>

- Morgan, D. 1992. *Discovering Men*. London: Routledge.
- Možný, I. 1983. *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: UJEP.
- Možný, I. 1990. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno: Blok.
- Nentwich, J. C. 2008. „New Fathers and Mothers as Gender Troublemakers? Exploring Discursive Constructions of Heterosexual Parenthood and their Subversive Potential.“ *Feminism & Psychology* 18 (2): 207–230.
- Nešporová, O. 2005. *Harmonizace rodiny a zaměstnání. Rodiny s otci na rodičovské dovolené*. Praha: VÚPSV.
- Oakley, A. 1974. *The sociology of housework*. London: Robertson.
- Oakleyová, A. 2000. (1972) *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.
- Parsons, T., Bales, R. F. 1955. *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Ill., Free Press.
- Perrons, D. 2005. „Women's Paid Work and Moral Economies of Care.“ *Social & Cultural Geography*, 6 (2): 219-235.
- Perrons, D. 2005. „Women's Paid Work and Moral Economies of Care.“ *Social & Cultural Geography* 6 (2): 219-235.
- Petrusek, M., A. Miltová, A. Vodáková. 2000. *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: SLON.
- Pleck, E., J. H. Pleck. 1997. „Fatherhood Ideals in the United States: Historical Dimensions.“ In M. E. Lamb ed. *The Role of the Father in Child Development*. New York: John Wiley.
- Pleck, J. H. 1985. *Working wives/working husbands*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Pleck, J. H. 1987. „American Fathering in Historical Perspective.“ Pp. 83–97 in M. S. Kimmel (ed.). *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity*. Newbury Park, CA: Sage.
- Pleck, J. H. 1993. „Are Family Supportive Employer Policies Relevant to Men?“ Pp. 217–237 in J. C. Hood. *Men, Work and Family*. London: Sage.
- Popenoe, D. 1996. *Life without Father*. New York: Free Press.
- Potter, J. 1996. *Representing Reality*. London: Sage.
- Potter, J., M. Wetherell. 1992. *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia UP.
- Priority a postupy vlády při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže. [online] Praha: Úřad vlády. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rada-pro-rovne-prilezitosti/aktuality/priority-a-postupy-vlady-pri-prosazovani-rovnych-prilezitosti-pro-zeny-a-muze-schvaleny-vladou-88593/>>
- Prskavcová, M., K. Maršíková, P. Řehořová, M. Zbránková. 2008. *Společenská odpovědnost firem, lidský kapitál, rovné příležitosti a environmentální management s využitím zahraničních zkušeností*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Rakušanová, 2005. *Analýza nízkého počtu žen v politických rozhodovacích funkcích*. Praha: MPSV.
- Rappoport, R., R. N. Rappoport. 1971. *Dual-Career Families*. Harmondsworth: Penguin.

- Reinharz, S. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Reinicke, K., Cybulski, F., Drews, L. V., Sørensen, B. W. 2005. „Fathers on Parental Leave in Denmark.” Pp. 59-91 in A. Tereškinas, J. Reingardienė (eds.). *Men and Fatherhood: New Forms of Masculinity in Europe*. Vilnius: EUGRIMAS.
- Renzetti, C. M., D. J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Ribbens McCarthy, J., R. Edwards, V. Gillies. 2003. *Making Families: Moral Tales of Parenting and Step-Parenting*. Durham: Sociology Press.
- Ridgeway, C. L. 2011. *Framed by Gender: How Gender Inequality Persists in the Modern World*. Oxford – New York – Shanghai: Oxford University Press.
- Risman, B. J. 1998. *Gender vertigo: American families in transition*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Risman, B. J. 2004. „Gender as a social structure: Theory wrestling with activism.“ *Gender & Society* 18:429-50.
- Risman, B. J. 2009. „From doing to undoing: Gender as we know it.“ *Gender & Society* 23(1): 81-84.
- Ruddick, S. 1989. *Maternal Thinking*. Boston: Beacon Press.
- Russell, G. 1987. „Problems in role-reversed families.“ Pp. 161-179 in CH. L. O'Brien, M. O'Brien (eds.) *Reassessing Fatherhood*. London-Newbury Park-Beverly Hills: Sage Publications.
- Rychtaříková, J., V. Kuchařová (eds.). 2008. *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: UK a VÚPSV.
- Sborník z odborné konference o aktivním otcovství (konané v Hradci Králové ve dnech 6.-7. 10. 2011). Praha: MPSV ČR.
- Scott, J.W. 1988. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Segal, L. 1994 (1991). *Slow Motion. Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago Press.
- Seidler, V. 1996. „Znovuobjavenie mužskosti.“ *Aspekt* 4 (2): 89-99.
- Shelton, B. A., D. John. 1996. „The Division of Household Labor.“ *Annual Review of Sociology*, 22: 299-322.
- Schwalbe, M. L., M. Wolkomir. „Interviewing Men.“ Pp. 55-72 in J. A. Holstein, J. F. Gubrium. *Inside Interviewing: New Lenses, New Concerns*. London: Sage Publications.
- Schwandt, T. A. 2003. „Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry: Interpretivism, Hermeneutics and Social Constructionism.“ Pp. 189-214 in N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schwandt, T. A. 2003. „Three Epistemological Stances for Qualitative Inquiry: Interpretivism, Hermeneutics and Social Constructionism.“ Pp. 189-214 in N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Silverstein, L. B. 1996. „Fathering Is a Feminist Issue.“ *Psychology of Women Quarterly* 20 (1): 3-37.
- Silverstein, L. B., C. F. Auerbach. 1999. „Deconstructing the essential father.“ *American Psychologist* 54 (6): 397-407.
- Singly, F. de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Sirovátka, T. et al. 2006. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: FSS MU.
- Smythe, M., J. Meyer. 1994. „On the Organe of Gender-Linked Language Differences: Individua and Contextual Explanations.“ Pp. 51-60 in L. H. Turner, H. M. Sterk (eds.). *Differences That Make a Diference: Examining Assumptions in Gender Research*, Westport, Conn.: Bergin and Garvey.
- Smythe, M., J. Meyer. 1994. „On the origins of gender-linked language differencies: Individual and contextual explanations. Pp. 51-60 in L. H. Turner, H. M. Sterk (eds.). *Differences that make a diference*. Westport, CT: Bergin and Garvey.
- Spitze, G., K. A. Loscocco. 2000. „The Labor of Sisypheous? Women's and Men's Reaction to Housework“. *Social Science Quarterly* 4: 1087 – 1100
- Stocks, J. C. Díaz, B. Halleröd (eds.). 2007. *Modern Couples Sharing Money, Sharing Life*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stone, P., M. Lovejoy. 2004. „Fast-track women and the „choice“ to stay home.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 596 (1): 62–83.
- Sunderland, J. 2006. „„Parenting‘ or „Mothering‘? The Case of Modern Childcare Magazines.“ *Discourse & Society* 17 (4): 503–527.
- Šiklová, J. 1993. „Are women in Central and Eastern Europe conservative?“ Pp. 74-83 in N. Funk, M. Mueller (eds.). *Gender politics and post-communism: reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. New York: Routledge.
- Šiklová, J. 1997. „Feminism and the roots of apathy in the Czech Republic.“ *Social Research* 64 (2): 258-280.
- Šmausová G. 2002. „Proti tvrdošíjné představě o ontické povaze gender a pohlaví.“ *Sociální studia* 7: 15-27.
- Šmídová, 2004. „Rodiny, kde pečují otcové.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 5 (4): 10-11.
- Šmídová, I. (ed.). 2008. „Pečovatelská otcovství: zkušenost a genderové vztahy.“ *IVRIS Papers* 08/01. Brno: FSS MU.
- Šmídová, I. 2007. „Pečovatelské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy.“ Pp. 155-167 in L. Heczková (ed.). *Vztahy, jazyky, těla*. Praha: FHS UK.
- Švarcová, H., J. Prokopec. 1969. „Mladá manželství v Československu ve světle výzkumu.“ *Sociologický časopis*, Vol. 5, No. 5: 496-507.
- Tannen, D. 1994. *Gender and discourse*. New York: William Morrow.
- Tannen, D. 1995. *Ty mi prostě nerozumíš*. Praha: Mladá fronta.
- Tereškinas, A., Reingardienė, J. (eds.). 2005. *Men and Fatherhood: New Forms of Masculinity in Europe*. Vilnius: EUGRIMAS.
- Tichenor, V. 2005. „Maintaining Men's Dominance: Negotiating Identity and Power When She Earns More.“ *Sex Roles* 53 (3/4): 191-205.

- Titscher, S., M. Meyer, R. Wodak, E. Vetter. 2000. *Methods of Text and Discourse Analysis*.
- Tomešová-Bartáková, H. 2009. *Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. Brno: MUNI Press.
- True, J. 2003. *Gender, Globalization, and Postsocialism. The Czech Republic after Communism*. New York: Columbia University Press.
- Valentová, M. 2007. „Analýza dopadů účasti přerušení na trhu práce z důvodu péče o děti na další kariéru žen v České republice.“ Pp. 18 – 24 in *Ženy na trhu práce: realita a perspektivy*. Praha: Gender Studies, o.p.s. .
- Vohlídalová, M. 2007. „Participace mužů na domácích pracích a péči o děti na základě kvantitativních výzkumů.“ Pp. 32-51 in H. Maříková (ed.), M. Vohlídalová. . *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Sociologické studie / Sociological Studies 07:11. Praha: SOÚ AV ČR.
- Wagnerová, A. 1995. „Emancipace a vlastnictví. Příspěvek do diskuse o chybějících předpokladech pro vznik feminismu v předlistopadovém Československu.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 31 (1): 77-84.
- Wall, G., Arnold, S. 2007. „How Involved is Involved Fathering?“ *Gender & Society*, 21(4): 508–527.
- Walzer, S. 1996. „Thinking about the baby: Gender and division of infant care.“ *Social Problems* 43: 219-234.
- Warren, T. 2007. „Conceptualizing breadwinning work.“ *Work, Employment & Society*, 21 (2): 317-336.
- West, C., D. H. Zimmermann. 2008. „Doing Gender.“ *Sociální studia* 5 (1): 99-120.
- West, C., D. Zimmerman. 1987. “Doing gender.” *Gender & Society* 1(1): 125-151.
- Whitehead, S. M. 2002. *Men and Masculinities*. Cambridge: Polity.
- Wilkie, J. R. 1993. „Changes in U.S. Men’s Attitudes towards the Family Provider Role, 1972-1982.“ *Gender & Society* 7 (2): 261-279.
- Williams, F. 2004. *Rethinking Families*. London: Calouste Gulbenkin Foundation.
- Williams, J. 1999. *Unbending Gender: Market Work and Family in the Twenty-first Century*. New York: Oxford University Press.
- Young, I. M. 2010. *Proti útlaku a nadvládě. Transnacionální výzvy politické a feministické teorii*. Z. Uhde (ed.). Praha: Filosofia.

7. Zdroje dat

- Indicators for monitoring the Employment Guidelines including indicators for additional employment analysis: 2010 compendium*. Brussell: European Commission DG employment, social affairs and equal opportunities.
- Naše společnost: Reprezentativní výzkumy CVVM v letech 1999 – 2009*.
- Proměny 2005: Reprezentativní výzkum 5510 respondentů ve věku 25-54 let, proveden CVVM SOÚ AV ČR*.

Rodiče 2005: Reprezentativní výzkum 833 otců a 1165 matek žijících ve společné domácnosti alespoň s jedním dítětem do 18 let, proveden CVVM SOÚ AV ČR.

Rodina 1994 – o změnách genderových rolí v rodině (ISSP 1994): Reprezentativní výzkum 503 mužů a 521 žen dle pohlaví, věku, vzdělání, rod. stavu, velikosti bydliště, kraje, proveden CVVM SOÚ AV ČR.

Rodina a gender role (ISSP 2002): Reprezentativní výzkum 1345 respondentů dle pohlaví, věku, vzdělání, rod. stavu, velikosti bydliště, kraje, proveden CVVM SOÚ AV ČR.

Rozhovory s rodičovskými dvojicemi v rámci projektu GA AV ČR Změny v uspořádání genderových rolí v rodině: participace v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce. 2006 a 2009.

Trh práce 2006 a 2009. Praha. ČSÚ.

Ženy a muži v datech 2008 a 2011: Praha: ČSÚ.

Příloha 1: Seznam komunikačních partnerek a partnerů

Jméno ⁹⁸	Věk	Vzdělání	Ek. Status	Počet dětí (věk)	Stav/ Partnerství	Typ místa bydliště podle počtu obyvatel ⁹⁹
		- - SŠ = středošk. -VŠO = vyšší odborné - VŠ = vysokošk.	- zaměstnaný/á - podnikatel/ka/ OSVČ - rodičovská „dovolená“/ rodičovský příspěvek		- kohabitace - manželství	
1. Blažej	40	SŠ	OSVČ	2 (3 a 7)	manželé	Praha
1. Božena	39	VŠ	OSVČ			
2. Bruno	39	VŠ	OSVČ	2 (5, 8)	manželé	Praha
2. Beata	45	VŠ	OSVČ			
3. Daniel	38	VŠ	zaměstnanec	2 (4, 7)	manželé	Praha
3. Daniela	44	SŠ	OSVČ			
4. David	37	SŠ	zaměstnanec	2 (4 a 8)	manželé	Praha
4. Denisa	35	SŠ	zaměstnankyně			
5. George	37	VŠ	OSVČ	1 (7)	manželé	Praha
5. Gabriela	38	VŠ	zaměstnankyně			
6. Hynek	35	SŠ	zaměstnanec	2 (2, 5)	kohabituující	střed. město
6. Hedvika	29	VŠ	rodič. „dovolená“			
7. Jan	38	VŠ	invalidní důchodce	3 (7, 5 ,2)	manželé	venkov
7. Julie	36	VŠ	OSVČ / rod. „dovolená“			
8. Kamil	34	VŠ	zaměstnanec	2 (3 a 6)	manželé	Praha
8. Charlotta	37	VŠ	rodič. „dovolená“			
9. Karel	43	VŠ	zaměstnanec	2 (9 a 13)	manželé	střed. město
9. Karolína	43	VŠ	OSVČ			

⁹⁸ Jde o fiktivní jména, která jsem komunikačním partnerkám a komunikačním partnerům zvolila pro zajištění jejich anonymity.

⁹⁹ Velké město: nad 300 000 / střední město: 30 000 – 299 999 / malé město: 5 000 – 29 999 / venkov: do 4 999 obyvatel.

10.	Luděk	38	VŠ	zaměstnanec	2 (6, 8)	manželé	Praha
10.	Lada	35	VŠ	zaměstnankyně			
11.	Lukáš	37	VŠ	OSVČ	2 (4 a 7)	manželé	Praha
11.	Linda	38	VŠ	zaměstnankyně			
12.	Milan	37	VŠ	OSVČ	2 (4 a 6)	manželé	malé město
12.	Monika	30	VOŠ	pobírá rodič. příspěvek			
13.	Oldřich	31	VŠ	zaměstnanec	1 (7)	manželé	střed. město
13.	Olina	31	VŠ	zaměstnankyně			
14.	Oleg	41	SŠ	OSVČ	4 (20, 7, 4 a 4)	manželé	Praha
14.	Olga	41	SŠ	zaměstnankyně			
15.	Pavel	43	VŠ	zaměstnanec	2 (8, 11)	manželé	Praha
15.	Patricie	36	VŠ	zaměstnankyně			
16.	Sven	37	VŠ	OSVČ	2 (10, 13)	manželé	Praha
16.	Sandra	40	VŠ	OSVČ			
17.	Standa	43	VŠ	zaměstnanec	1 (7)	manželé	malé město
17.	Sylva	37	VŠ	OSVČ			
18.	Stano	41	VŠ	OSVČ	3 (5, 5, 5)	manželé	malé město
18.	Stáňa	41	VŠ	zaměstnankyně			
19.	Tomáš	37	VŠ	zaměstnankyně	2 (5, 8)	manželé	Praha
19.	Tereza	35	VŠ	zaměstnanec			
20.	Václav	34	SŠ	zaměstnanec	2 (4, 7)	manželé	velké město
20.	Vanda	31	SŠ	zaměstnankyně			
21.	Zdeněk	37	VŠ	zaměstnanec	2 (3, 5)	manželé	Praha
21.	Zuzana	37	VŠ	zaměstnankyně			

Příloha 2: Značky v citacích komunikačních partnerek a partnerů

Značka	Význam
...	Pomlka ve vyprávění
(...)	Na místě, kde vynecháváme pasáž citace
-	Nedořečená věta
( )	Obsahuje poznámky autorky – např. Při nutnosti anonymizovat jména či místa nebo pro vysvětlení, co je myšleno zájmenem apod.

Abstrakt:

Autorka se ve své disertační práci zaměřila na fenomén „pečujících otců“, avšak nikoli primárně s cílem osvětlit proměnu podoby otcovství, nýbrž s cílem prozkoumat, zda přímá a celodenní péče o dítě ze strany otce vede k eliminaci genderových nerovností v rodině jak během období, kdy se otec zapojuje do péče o dítě jako primární pečovatel anebo jako spolupečovatel, tak i bezprostředně v období následujícím, kdy se navrácí zpět na trh práce. Toto téma je tématem méně prozkoumaným v naší sociologii a vědách příbuzných než téma první. Participace otců na péči a výchově dítěte je přitom považována za jeden ze způsobů, jak narušit kulturní a sociální nerovnost mezi gendery. Autorka si v předkládané práci klade za cíl zodpovědět, zda v rodinách, kde se otcové zapojují do péče o děti v rané fázi jejich života, dochází k narušení genderových nerovností v rodině nebo zda se spíše jedná jen o modifikaci daného statusu quo. Klade si také otázku, kdy k nastolení genderové rovnosti v rodinách dochází (či může dojít) a jaký je vztah mezi genderovou rovností v rodině a genderovou nerovností v širší společnosti. Studie vychází ze speciálně realizovaného kvalitativního výzkumu uskutečněného v roce 2006 a v roce 2009 prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Cílem tohoto výzkumu bylo postihnout konstrukci rodičovských i nerodičovských rolí u komunikačních partnerů a partnerek výzkumu, stejně jako utváření a reflexi jejich rodičovské a genderové identity. Hlavní tezí předkládané práce je, že *proces pronikání mužů - pečujících otců do sféry soukromé je procesem ambivalentním z hlediska dopadů na genderovou rovnost*, a to jak ve fázi jejich aktivní péče anebo víceméně vyrovnané péče o malé dítě, tak i ve fázi následné. Při analýze zvoleného tématu se autorka neomezuje jen na vlastní výzkumný zdroj, ale vychází i ze zjištění a poznatků z jiných relevantních domácích a zahraničních výzkumů a studií vážících se k dané problematice.

Abstract:

In her dissertation thesis, the author concentrates on the phenomenon of 'caring fathers'. Her primary goal was not to explicate the transformations of fatherhood but to explore whether direct and daylong childcare provided by the father leads to the elimination of gender inequalities in the family during the period when the father is involved in childcare as the primary care provider or co-provider as well as during the immediately following period when he returns to the labour market. This issue is a less explored one in Czech sociology and related sciences than the first topic even as fathers' participation in childcare and child education is considered to be one of the ways to challenge cultural and social inequalities between genders.

In her work the author aims to answer the question whether in families where fathers are involved in childcare in the early stages of the child's life, gender inequalities in the family are disrupted or whether this situation constitutes a mere modification of the *status quo*. She asks when gender equality in families occurs (or can occur) and what the relationship is between gender equality in the family and gender inequality in larger society. The study is based on a specifically designed qualitative research study carried out in 2006 and in 2009 through semi-structured interviews. The goal of the research was to capture the constructions of parental and non-parental roles among communication partners and the enactments and reflections of their parental and gender identities. The main thesis of the presented work is that *the process of men-caring fathers entering the private sphere is an ambivalent process in terms of its impact on gender equality*, both in the phase of their active care or more or less active care for their small infant as well as in the subsequent phase. In analysing the issue under study the author does not limit herself to her own research but also builds on findings and knowledge from other relevant Czech and foreign research and studies on the topic.